ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO. 222 – 204

HUGO GROTIUS

SAVAŞ VE BARIŞ HUKUKU

(De Iure Belli Ac Pacis)

Seçmeler

ÇEVİREN

SEHA L. MERAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
DEVLETLER HUKUKU PROFESÖRÜ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1967

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO. 222 – 204

HUGO GROTIUS

SAVAŞ VE BARIŞ HUKUKU

(De Iure Belli Ac Pacis)

Seçmeler

ÇEVİREN

SEHA L. MERAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
DEVLETLER HUKUKU PROFESÖRÜ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1967

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO. 222 – 204

HUGO GROTIUS

SAVAŞ VE BARIŞ HUKUKU

(De Iure Belli Ac Pacis)

Seçmeler

ÇEVİREN

SEHA L. MERAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
DEVLETLER HUKUKU PROFESÖRÜ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1967

SUNUŞ

Uluslararası hukukun büyük kurucularından Hollanda'lı ünlü hukukçu Hugo Grotius (1583–1645), *Savaş ve Barış Hukuku* başlığını taşıyan üç ciltlik yapıtını 1625'de Lâtince yayınlamıştır. Kısa bir süre içinde kitabın yeni baskıları, sonra da dünyanın yaygın dillerine çevirileri yapılmıştır [1].

Grotius'un görüşleri ve düşünceleri yurdumuzda da, hukuk felsefesi, kamu hukuku ve uluslararası hukuk alanlarında çalışanlarca gereği gibi ele alınmış, çeşitli açılardan incelenmiştir.[2] Şu var ki, bugüne kadar, *De Iure Belli Ac Pacis*'in Türkçe bir çevirisi, tüm ya da seçmeler olarak, yayınlanmamıştır.

Grotius'un bu ünlü yapıtını dilimize kazandırmayı uzun yıllardır düşünmekteydim. Ancak, bunun için gerekli çalışmanın büyüklüğü, öte yandan da bin sayfayı aşacak bir çevirinin baskı güçlükleri, böyle bir çabayı göze almayı pek kolaylaştırmıyordu. Üstelik, kitabın tümünü dilimize çevirmenin ne ölçüde yerinde olacağı da haklı olarak sorulabilirdi. Çünkü, Grotius, geniş bilgi hazinesinden yararlandığı bu kitabında yalnız uluslararası hukuk konularını değil, hukuk felsefesi, özel hukuk, ceza hukuku konularını da ele almaktadır. Klâsik yazarlardan, ozanlardan, din bilginlerinden geniş ölçüde aktarmalar yapmakta, eski tarihlerden aldığı sayısız örnek-olaylarla görüşlerini

1. Bu baskıları ve çevirileri toplu olarak gösteren: Jacob ter Meulen, "List of Editions and Translations of De Jure Belli Ac Pacis", *Bibliotheca Visseriana*, cilt V, (Leyden, 1925), s. 158–199. Ayrıca aşağıda not 4'deki kaynak, cilt III, s. 877–886.

2. Örneğin: R. Honig (çev. M. Yavuz), *Hukuk Felsefesi*, İstanbul, 1935, s. 89–90; Y. Abadan, "Grotius ve Tabiî Hukuk", *Prof. Cemil Bilsel'e Armağan*, İstanbul, 1939, s. 544–558; L. Le Fur (çev. N. Erim), *XVII nci Asırdanberi Tabiî Hukuk Nazariyesi ve Modern Doktrin*, Ankara, 1940, özellikle s. 41–67; G. del Vecchio (çev. S. K. Yetkin), *Hukuk Felsefesi Dersleri*, İstanbul, 1940, s. 53–58; N. Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, Ankara, 1942, s. 147–156; E. Hirş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Ankara, 1949, s. 269–273; Y. Abadan, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Ankara, 1954, s. 136–148; R. Çobanoğlu, "Rönesans Felsefesinde Tabiî Hukuk", *Ord. Prof. Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul, 1956, özellikle s. 730–735; R.G. Okandan, *Umumî Amme Hukuku Dersleri*, İstanbul, 1966, s. 548–550. Ayrıca bknz.: Ch. Crozat (çev. E. F. Çelik), *Devletler Umumî Hukuku*, cilt I, İstanbul, 1950, s. 236–245; İ. Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri*, cilt I, 2 nci bası, Ankara, 1959, s. 41–43; S. L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, cilt I, 2 nci bası, Ankara, 1960, s. 25–27.

desteklemektedir. Ayrıca, yaşadığı çağda önemli sayılan din konularını da, kendi açısından ele alarak, öteki yazarların karşıt görüşlerini tartışmaktadır.

Bu yüzden, Grotius'un engin bilgisine ve çok-yönlü kişiliğine biraz haksızlık da olsa, bugün için onun düşüncelerini ilk elden verme bakımından vazgeçilmez bir katkı sayılmayabilecek bu gibi konulardan arınmış bir *Seçmeler* yapmanın uygun olup olmayacağını düşünürken, böyle bir çalışmanın, Lâtince aslında, biraz başka biçimde ve çok başka koşullar altında yapılmış olduğunu gördüm. Gerçekten, Hollanda'lı hukukçu B. M. Telders, bu önemli kitabın daha çok kimsece okunmasını sağlamak üzere, böyle bir seçme yapmayı denemiş, kitabın uluslararası hukukla doğrudan ilgili parçaları "ayıklandığı" zaman, sayfa sayısının da yedide iki ölçüsüne inebileceğini görmüştür. Telders, İkinci Dünya Savaşında, 1940'da tutuklanarak Almanya'ya, Bergen-Belsen toplama kampına götürülmüştür; orada, savaşın bitiminden birkaç hafta önce, 6 Nisan 1945'de ölmüştür. Telders, kampta, eline geçirdiği *De Iure Belli Ac Pacis*'in 1919 Molhuysen baskısında, kimi zaman küçük bir kurşun kalem, kimi zaman da yanmış kibrit çöpleri kullanarak, seçilecek yerleri işaretlemiştir. Sonradan, Telders'in iki öğrencisi, A. J. S. Douma ve J. Barents, Telders'in bu çalışmasını gözden geçirerek yayınlamışlardır [3]. Ben, seçmeler yaparken, Telders'in kılavuzluğundan büyük ölçüde yararlandım. Böyle olmakla birlikte, çıkarmalar ya da eklemelerle, Telders'den ayrıldığım yerler de çok oldu.

Seçmeler için yararlandığım kaynaklar şunlardır: İngilizce çeviriler arasında, Francis W. Kelsey ile arkadaşlarının çevirisini göz önünde tuttum [4]. Kelsey ve arkadaşları, çevirilerini, *De Iure Belli Ac Pacis*'in, Grotius'un elinden çıkmış son düzeltmeleri de kapsayan 1646 baskısından yapmışlardır. Üstelik kitabın 1625'deki ilk baskısından bu yana bütün baskılarını görmüşler, özellikle Molhuysen'in yayınladığı 1919 baskısını, ayrıca İngilizce, Fransızca ve Almanca öteki çevirilerini de göz önünde tutmuşlardır. Fransızca çeviriler arasında başvurduklarım, De Courtin'in yaptığı çeviri ile [5], bunu pek

3. Hugonis Grotii *De Iure Belli Ac Pacis*, An Extract by B. M. Telders, edited by J. Barents and A. J. S. Douma, with a preface by W. J. M. van Eysinga, The Hague, Martinus Nijhoff, 1948. (Siyasal Bilgiler Fakültesi Kitaplığı, sayı: 11628).

4. *De Iure Belli Ac Pacis*, Libri Tres, by Hugo Grotius, translation by Francis W. Kelsey, with the collaboration by Arthur E. R. Boak, Henry A. Sanders, Jesse S. Reeves, and Herbert F. Wright, with an Introduction by James Brown Scott. *The Classics of International Law*, Publication of the Carnegie Endowment for International Peace. Reprinted 1964, Oceana Publications, New York. (Siyasal Bilgiler Fakültesi Kitaplığı, sayı: 31579).

5. *Le Droit de la Guerre et de la Paix*, par M. Grotius, divisé en trois livres, où il explique le Droit de Nature, le Droit des Gens, et les principaux points du Droit public, ou qui concerne le gouvernement public d'un Etat. Traduit du Latin en Français par Monsieur de Courtin, A Paris, chez Arnold Seneuze, 1687. (Siyasal Bilgiler Fakültesi Kitaplığı, sayı: 13298).

beğenmiyerek kitabı baştan ele alan Barbeyrac'ın çevirisidir [6]. Yaptığım çeviriyi, sonradan, Almanca çeviriler arasında en yenisi olan Prof. Walter Schaetzel'in 1950'de yayınlamış olduğu çeviri ile de karşılaştırdım [7]. Bütün bu çeviriler arasında çelişmeler gördüğüm, ya da doğru anlamını anlamakta güçlük çektiğim yerlerde, hem Telders'in Lâtince seçmelerine, hem de *De Iure Belli Ac Pacis*'in Ankara'da bulabildiğim eksiksiz bir Lâtince baskısına [8] başvurmayı zorunlu ve yararlı buldum.

*

Burada, Grotius'un serüven dolu yaşantısını bütün ayrıntılarıyla anlatmaya pek yer olmasa gerek [9]. Özet olarak şu kadarı söylenebilir:

Grotius (Huig de Groot) 10 Nisan 1583'de Hollanda'nın Delft kentinde doğmuştur. Henüz sekiz yaşında iken Lâtince, oniki yaşında iken de Yunanca şiirler yazmıştır. 1594'de, onbir yaşında iken, Leyden Üniversitesine öğrenci olmuş ve orada üç yıl okumuştur. 1598'de, onbeş yaşında iken, Fransa kıralı IV. Henri'ye giden bir Hollanda temsilci heyetine üye olarak alınmış, Fransa kralı, Grotius'u "Hollanda mucizesi" ("*le miracle de la Hollande*") diye adlandırmıştır. Fransa'da iken Orléans Üniversitesi Grotius'a hukuk doktorluğu vermiştir. Hollanda'ya dönüşünden sonra, onyedi yaşında iken, bir süre avukatlık yapmış, sonra da 1607'de, Hollanda, Friesland ve Zeeland başsavcılığı görevine atanmıştır. Grotius yurdunun siyasal ve dinsel tartışmalarına da katılmış, suçlandırılmış ve tutuklanmıştır. Tutuklu bulunurken, okuması için sandıkla kitap getirme izni kendisine tanınmış, o da, birgün, 22 Mart 1621

6. *Le Droit de la Guerre et de la Paix*, par Hugues Grotius, nouvelle traduction, par Jean Berbeyrac, Professeur de Droit à Groningue et Membre de la Société Roiale des Sciences à Berlin. Avec les Notes de l'Auteur, qui n'avoient point encore paru en Français; et de nouvelles Notes du Traducteur. A Amsterdam, Chez Pierre de Coup 1724. (Siyasal Bilgiler Fakültesi Kitaplığı, sayı: 16752).

7. Hugo Grotius, *De Jure Belli Ac Pacis*, Libri Tres, Drei Bücher *vom Recht des Krieges und Friedens*, Paris 1625, nebst einer Vorrede von Christian Thomasius zur ersten deutschen Ausgabe des Grotius vom Jahre 1707. Neuer deutscher Text und Einleitung von Dr. Walter Schaetzel, o.ö. Professor an der Johannes-Gutenberg-Universitaet in Mainz, Korresp. Mitglied der Akademie des Wissenschaften und der Literatur. *Die Klassiker des Völkerrechts* in modernen deutschen Übersetzungen, im Aufgabe der Akademie der Wissenschaften und der Literatur herausgegeben von Walter Schaetzel. Band I. 1950, Verlag J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen (Ankara Hukuk Fakültesi Kitaplığı, sayı: 45164).

8. Hugonis Grotii *de Jure Belli Ac Pacis*, Libri Tres, In quibus Jus Naturae et Gentium, item Juris Publici praecipua explicantur. Cum Annotatis Auctoris, ex postrema ejus ante obitum cura. Accesserunt Annotata in Epistolam Pauli ad Philemonem, Dissertatio de Mari Libero, et Libellus singularis de Aequitate, Indulgentia, et Facilitate, quem Nicolaus Blancardus Belga-Leidensis, è codice Auctoris descripsit et vulgavit. Nec non Joann. Frid. Gronovii V. C. Notae, in totum opus de Jure Belli ac Pacis. Amstelodami: Sumptibus Abrahami à Someren, 1689 (Ankara Hukuk Fakültesi Kitaplığı, sayı: 20416).

9. Bu konuda bknz.: H. R. Ertuğ, "Hugo Grotius", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, 1946, cilt I, sayı 4, s. 695–702.

de, iki yıldır tutuklu bulunduğu Loevestein şatosundan, karısının yardımıyla, böyle bir sandık içinde kaçmıştır. Buradan Paris'e giden Grotius, orada 1634 den 1645'e kadar İsveç Elçisi olarak hizmet görmüştür. 1645'de Stockholm'dan Lübeck'e giderken bindiği gemi batmış, kurtulan Grotius yakalandığı hastalıklar yüzünden 18 Ağustos 1645'de, 62 yaşında iken, Rostock'da ölmüştür. Sonradan, doğduğu yer olan Delft'e gömülmüştür. Mezar taşına, dört yıl önce kardeşine gönderdiği bir mektupta yazdığı acı sözler kazılmıştır:

> *"Burada Hugo Grotius yatıyor: Hollandalı, tutuklu ve sürgün,*
> *Fakat, ey büyük İsveç, senin de Elçin"* [10].

*

Grotius'un görüşleri, düşünceleri, hukuk felsefesine, özellikle uluslararası hukuka katkısı üzerinde, bir Sunuş'un dar sınırları içinde durulamayacağını bilmekteyim. Kaldı ki, kendi düşüncelerini en iyi kendisi anlatabilir. Grotius'un kimi görüşlerini, bugünkü anlayışımız açısından, eskimiş ya da tutucu bulmakta şüphesiz haklı olabiliriz. Ancak, Grotius'un değerini, yaşadığı çağdaki uygulamaları da yansıtan, herkesin benimsemiş olduğu bu gibi görüşere bakarak değil, herkesten ayrıldığı, yenilik ve ilerilik getirdiği, sonraki uygulamalara temel olan düşüncelerine bakarak tartmak gerekir. Grotius, kitabının gerekçesini açıklarken şöyle de demektedir:

> .... Hıristiyanlık dünyasının her yanında, savaşla ilgili öyle delicesine bir başıboşluk görmekteyim ki, bundan en barbar halklar bile utanç duyarlardı. Hiç bir neden olmaksızın, ya da incir çekirdeği bile doldurmaz nedenlere savaşa atılanlar görülmektedir; bir kez ele silâh alınınca da, Tanrı ya da insan yapısı her türlü hukuk ayaklar altında çiğnenmektedir. Sanki, bir genel buyrukla, artık ölçüsüzcesine, her türlü suç işlemeye izin verilmiş gibi... (Önsöz, 28).

Böyle bir ortamda, uluslararası ilişkilerde uygulanan ve uygulanması gereken kuralları, özellikle "ölçülü davranma" zorunluluğunu, o zamana kadar kimsenin yapmadığı bir genişlikte ve derinlikte, kimsenin kuramadığı bir düzen içinde inceleyen Grotius, bugün, *De Iure Belli Ac Pacis*'in yayınlanmasından üç buçuk yüzyıl sonra – çekirdek güçlü silâhlar yüzünden tüm yok olma tehlikesiyle karşılaşmış insanlığın durumuna baktığımız, Grotius'un 1625'de söylediklerinden birçoğunun bugün de geçerli olduğunu düşündüğümüz zaman – gözümüzde daha da büyümektedir.

Grotius, her şeyden önce, okurlarına yararlı olmak istediği için, ben de bu çeviride, onun düşüncelerini -elimden geldiği ölçüde- hem doğru, hem de açık bir dille vermeğe çalıştım.

10. "Grotius hic Hugo est, Batavus, Captivus et Exsul,
Legatus Regni, Suecia magna, tui."

Bu çevirinin gerçekleştirilmesinde çeşitli yardımlarını gördüğüm değerli arkadaşlarım Dr. Cem Sar'la, Doç. Dr. Mete Tuncay'a candan teşekkür ederim. Uzun süren böyle bir çalışmayı anlayışla karşılayarak destekleyen, üstelik Almanca ve Lâtince metinlerin gözden geçirilişinde büyük yardımlarda bulunan eşim için söyleyebileceklerim çok kişisel kalmaktadır. Yardımlarını esirgemeyenlere gönül borcum ne olursa olsun, çevirinin bütün kusurlarından tek başıma sorumlu olduğumu belirtmek yersiz düşmez sanırım.

S. L. M.

Ankara,
15 Şubat 1967

İÇİNDEKİLER

Sunuş .....

ÖNSÖZ *(Prolegomena)* 5

BİRİNCİ KİTAP

I. Bölüm: Savaş nedir? Hukuk nedir? 17

II. Bölüm: Savaşa girişmek haklı olabilir mi? 22

III. Bölüm: Savaş çeşitleri: Kamusal ve özel savaş ayırımı; egemenlik 26

IV. Bölüm: Uyrukların üst'lerine karşı savaşması 40

V. Bölüm: Kimler haklı olarak savaşa girişebilir 47

İKİNCİ KİTAP

I. Bölüm: Savaşın nedenleri: Önce, kendimizi ve bizim olan şeyleri savunma. 51

II. Bölüm: Bütün insanlara ortaklaşa olan şeyler 56

III. Bölüm: Genel olarak, aslından edinim; özellikle, denizler ve ırmaklar 67

IV. Bölüm: Bir şey ne zaman bırakılmış sayılır? Bırakılmış bir şey nasıl edinilir? Böyle bir edinimle zaman-aşımına dayanan edinim arasındaki ayırım 74

V. Bölüm: Kişiler üzerindeki hakların aslından edinimi 79

VI. Bölüm: Başkasının eylemi ile mülkiyetin sonradan edinimi; egemenliğin ve egemenliğe dayanan yetkilerin başkasına geçirilmesi 82

VII. Bölüm: Mülkiyetin hukuk yoluyla sonradan edinimi; yasa uyarınca mirasçılık 85

VIII. Bölüm: Uluslararası hukuk uyarınca yapıldığı söylenilen edinimler 87

IX. Bölüm: Egemenlik ve mülkiyet hakkı ne zaman sona erer? 89

X. Bölüm: Mülkiyet hakkından doğan yükümler 92

XI. Bölüm: Sözvermeler 94

XII. Bölüm: Sözleşmeler *(akitler)* 100

XIII. Bölüm: Andiçme 101

XIV. Bölüm: Egemen gücü elinde tutanların sözvermeleri, sözleşmeleri ve andiçmeleri 102

XV. Bölüm: Andlaşmalar ve sponsio'lar 106
XVI. Bölüm: Yorum 113
XVII. Bölüm: Haksız eylemin yarattığı zarar; bu zarardan doğan yüküm 122
XVIII. Bölüm: Elçilik hakkı 129
XIX. Bölüm: Gömülme hakkı 136
XX. Bölüm: Cezalar 137
XXI. Bölüm: Cezaların bölüşülmesi 150
XXII. Bölüm: Savaşın haksız nedenleri 156
XXIII. Bölüm: Savaşın kesin olmayan nedenleri 162
XXIV. Bölüm: Haklı nedenlerle de olsa, savaşa çok düşünmeden girişilmemelidir. 167
XXV. Bölüm: Başkaları adına savaşa girişme nedenleri 169
XXVI. Bölüm: Bir başkasına bağımlı olanların haklı nedenlerle savaşa girişmeleri. 173

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I. Bölüm: Doğal hukuk uyarınca savaşta yapılabilecek şeyler konusunda genel kurallar: aldatma ve yalancılık 179
II. Bölüm: Uyrukların malları uluslararası hukuk uyarınca, hükümdarlarının borçlarından nasıl sorumlu tutulur? Misilleme *(zararla-karşılık)* ... 188
III. Bölüm: Uluslararası hukuk bakımından haklı ya da kamusal sayılan savaşlar; savaş açıldığının bildirilmesi 192
IV. Bölüm: Kamusal bir savaşta düşmanları öldürme hakkı ve kişiler üzerinde başka zorlamalar 197
V. Bölüm: Düşman mallarını yakıp-yıkma ve yağmacılık 205
VI. Bölüm: Savaşta ele geçirilmiş şeyleri edinme hakkı 207
VII. Bölüm: Savaş tutsakları üzerindeki haklar 216
VIII. Bölüm: Yenilen üzerinde buyurma hakkı 218
IX. Bölüm: Postliminium hakkı 220
X. Bölüm: Haksız bir savaşta yapılabilecek şeylere ilişkin uyarmalar 226
XI. Bölüm: Haklı bir savaşta düşmanı öldürme hakkı bakımından ölçülü davranmak 229
XII. Bölüm: Yakıp-yıkmalar ve benzer davranışlar bakımından ölçülü davranmak 236
XIII. Bölüm: Düşmandan alınmış şeyler konusunda ölçülü davranmak 240
XIV. Bölüm: Savaş tutsaklarına ölçülü davranmak 243
XV. Bölüm: Egemenliğin edinilmesinde ölçülü davranmak 245
XVI. Bölüm: Uluslararası hukuk uyarınca postliminium hakkından yararlanmayan şeyler bakımından ölçülü davranmak 248
XVII. Bölüm: Savaşta tarafsız olanlar 251
XVIII. Bölüm: Kamusal bir savaşta özel kişilerin yapabilecekleri şeyler 253
XIX. Bölüm: Düşmanlar arasında verilmiş sözlerin tutulması zorunluluğu 257

XX. Bölüm: Devletler arasında savaşı sona erdiren sözleşmeler; barış andlaşmalarının uygulanışı; adçekme ile savaşın durdurulması; savaşı kimin kazandığını bir tek çarpışmanın sonucuna bağlamak; tarafların görüşmesiyle savaşın durdurulması; hakemlik, teslim olma, tutaklar *(rehineler)* ve tutular *(rehinler)* 265

XXI. Bölüm: Savaşta düşmanlar arasında yapılmış sözleşmeler: Silâh-bırakışımı; bırakın-geçsin belgeleri; savaş tutsaklarının geri verilmesi 285

XXII. Bölüm: Savaş sırasında ast-yetkililerin yaptıkları sözleşmeler 294

XXIII. Bölüm: Savaşta özel kişilerin verdikleri sözler 298

XXIV. Bölüm: Üstü kapalı sözvermeler 303

XXV. Bölüm: Sonuç: Dürüstlüğe ve barışa çağrı 305

DİZİN 311

——————oOo——————

HUGO GROTİUS

BARIŞ VE SAVAŞ HUKUKU

Ö N S Ö Z

(PROLEGOMENA)

ÖNSÖZ

(Prolegomena)

1. Birçok yazar, Roma'nın iç hukuku, özellikle her ülkenin iç hukuku anlamına gelen *Ius civile*'yi açıklama ve özetleme çalışmalarında bulunmuştur. Buna karşılık, çeşitli devletlerin ya da devlet yöneticilerinin aralarındaki ilişkilerde söz konusu olan hukuka gelince -bu hukuk ister kaynağını doğadan [tabiattan] almış, ister tanrısal buyruklarla konmuş olsun; isterse bu hukuku, insanlar arasında var sayılan üstü kapalı bir anlaşma ve yapılageliş [teamül] yaratmış olsun- bunun herhangi bir konusunu ele alan pek az kimse çıkmıştır. Şimdiye kadar bu hukuku bütün kapsamı ile düzenli bir biçimde inceleyen olmamıştır.... Oysa, bu konuda böyle bir yapıtın ortaya konması bütün insanlığın yararınadır...

.....

3. Eskiden olduğu gibi günümüzde de, bu çeşit bir hukuku hor görenler, içi boş bir deyim, gerçekle ilişkisiz safça bir inanış sayanlar bulunduğuna göre, böylesine geniş bir konu üzerinde çalışmanın ne çok gerektiği daha iyi belli olmaktadır. Bu biçim düşünenlerin neredeyse hepsi, Thukydides'in anlattığına göre, Atina'lı bir halk temsilcisi olan Euphemos gibi konuşmaktadır: "Bir kıral, ya da egemen bir kent, çıkarlarına uygun olacak herhangi bir konuda hiç bir zaman haksızlık işlemiş sayılmaz." Aynı anlama gelmek üzere şöyle de derler: "Büyükler arasında, her zaman, en güçlü olan haklıdır"; "Devlet, haksızlık işlemeden, yönetilemez."

Öte yandan, halklar ya da kırallar arasındaki anlaşmazlıklar, çoğu zaman, ancak Mars'ın hakemliğiyle çözümlenmektedir. Savaşın, ne yoldan olursa olsun, hukukla bağdaşamayacağı görüşünde olanlar, yalnız, bu işlerden anlamayan halk kalabalığı değildir; akıllı ve uyanık kişilerden de böyle yanlış düşünceleri besleyen sözler işitilmek-

tedir. Gerçekten, bir yana silâhların, karşısına da hukukun konulduğu sık sık görülmektedir.

.....

5. Hukuk diye bir şey yoksa, hukuk üzerine konuşmak da yersiz olacağına göre, yapıtımızın yararını göstermek ve onu saldırılara karşı sağlam bir temele oturtmak için, böylesine tehlikeli bir yanlışı birkaç sözle ortadan kaldırmak yerinde olacaktır. Ancak, bize karşı bir sürü kimseyle çatışmamızı önlemek üzere, bu dâvayı bir avukata bırakalım da, bunun savunmasını o, tek başına yapsın. Bu iş için Karneades'den uygununu seçebilir miyiz? Çünki, bu akademiyacı filozof, uğraşısının en yüce noktasına erişmiş bulunmaktadır; başka bir deyimle, hem yanlışı hem de doğruyu, bütün inandırıcı gücüyle savunma ustalığını edinmiştir.

Karneades bir gün, adalete, özellikle adaletin söz konusu edeceğimiz yönüne sataşmağa kalkışmıştı. Kendisine en güçlü görünen kanıtı [delili] şöyle açıklamaktaydı: İnsanlar, özel çıkarlarının gerektirdiği biçimde yasalar yapmışlardır; bunun için de bu yasalar halkların görenekleri [âdetleri] uyarınca çeşit çeşittir; üstelik, halklar zamanla bu yasaları da değiştirmişlerdir. Doğal hukuk [tabiî hukuk] diye bir şey de yoktur; çünki doğa, hayvanları olduğu gibi insanları da, çıkarlarına uygun olan şeyleri elde etmeğe zorlamaktadır; bu yüzden, adalet diye bir şey ya hiç yoktur, ya da böyle bir şey, olsa olsa, bir büyük çılgınlıktır; çünki, çıkarlarımıza aykırı olarak, başkasının yararını sağlamayı öngörmektedir.

6. ....İnsan da, şüphesiz, bir hayvandır; ancak, üstün bir hayvan. İnsan türüne özgü birçok davranışlarda görüldüğü gibi, insanın, birbirinden ayırdedilemeyen bütün öteki hayvan türlerine çok büyük bir üstünlüğü vardır. İnsana özgü şeylerden biri de, toplum içinde yaşama isteğidir *(appetitus societatis)*; başka bir deyimle, insanın, benzerleriyle, nasıl olursa olsun değil, fakat aklının elverdiği ölçüde, düzenli ve barışçıl yaşama isteği vardır....

7. ....İnsanın toplum içinde yaşama isteğini karşılamak üzere, doğa, bütün hayvanlar arasında, yalnız insana özgü bir araç vermiştir: Dil. İnsanın, üstelik, eğitilmek ve birtakım genel ilkeler uyarınca davranmak yeteneği de vardır. Böyle bir yetenek bütün hayvanlara ortaklaşa olmadığı gibi, insan türüne en uygun düşmekte ve ona vergi kalmaktadır.

8. Kalın çizgilerle belirttiğimiz bu toplumculluk, ya da insanın, toplum yaşantısını aklına uygun bir biçimde süregötürmekte göster-

diği özen, gerçek adıyla hukukun da kaynağıdır. Bu hukuk da, genel olarak, şuna varmaktadır: Başkasının malına el uzatmaktan çekinmek; başkasının malını ve bundan edinilmiş kazançlar varsa, bunları geri vermek; sözünü tutmak; kusuruyla yaratılmış zararı gidermek; ve insanlara hak ettikleri cezaların uygulanması.

9. Hukuk sözcüğünün bu anlamından, sonraları, daha geniş bir başka anlam da çıkartılmıştır: İnsanın öteki hayvanlardan üstünlüğü, yalnız, biraz önce sözünü ettiğimiz, toplum düzeni içinde böyle bir yaşama isteğinden gelmemektedir; aynı zamanda, elde edilmiş ya da elde edilecek şeyler arasında, hangilerinin beğenilir, hangilerinin beğenilmez olduğunu ve bunlara erişme yollarını değerlendirerek ayırdetmesi de, ona bu üstünlüğü sağlamaktadır. Böyle olunca, bu çeşit şeyler konusunda, aklımızın elverdiği ölçüde, doğru ve sağlam bir yargıya dayanmak, gelebilecek bir kötülük korkusuyla sarsılmamak, ele geçmiş tatlı bir anın oltasına takılmamak, nereye varacağı belli olmayan bir akıntıya kendini kaptırmamak da, insanın doğasına uygundur. Böyle bir yargıya açıkça aykırı düşen, doğal hukuka, başka bir deyimle, insanın doğasına da aykırı düşer.

.....

11. Çok korkunç bir suç işleme karşılığında, Tanrı'nın var olmadığı, ya da bir Tanrı olsa bile, insan işleriyle hiç uğraşmadığı kabul edilseydi, bütün bu anlattıklarımız gene de böylesine geçerli olacaktı. Oysa, bir yandan aklımız, bir yandan da bütün dünyaya yayılmış sürekli bir gelenek, bizi, çocukluğumuzdan beri, Tanrı'nın varlığına kesin olarak inandırmıştır. Bu düşüncemizde bütün çağların kanıtları ve şaşılacak olayları [mucizeleri] ile de doğrulanmışızdır. Bundan şu çıkmaktadır: Neysek ve nemiz varsa, tüm borçlu olduğumuz Yaratanımız olarak Tanrı'ya çekincesiz [ihtirazî kayıtsız] boyun eğmemiz gerekir. Sonsuz iyiliğini ve gücünü türlü yollardan ortaya koyduğunu göz önünde tutunca, Kendisine boyun eğenlere çok büyük, denebilir ki Kendisi gibi sonu-gelmez armağanlar verebileceği sonucuna da varabiliriz. Daha da öteye giderek, biz Hıristiyanların karşı konmaz kanıtlara ve tanıklıklara dayanarak inanç duyduğumuz gibi, vereceğini açıkça söylemişse, Tanrı'nın, bu armağanları vermek istemiş olduğuna da seve seve inanabiliriz.

12. İşte Tanrı'nın bağımsız iradesi, hukukun, doğa yanında, bir başka kaynağı olmaktadır. Aklımızın da çekincesiz kabul ettirdiği gibi, bu iradeye boyun eğmek gerekir. Ancak, yukarıda açıkladığımız doğal hukuk bile -ister toplumun varlığını sürdürme anlamında ol-

sun, isterse daha geniş bir anlama alınmış bulunsun- insanın iç ilkelerinden doğmakla birlikte, haklı olarak gene de Tanrı'ya bağlanabilir; çünki, bizde böyle ilkeler olmasını da O istemiştir....

.....

15. Herkesin verdiği sözü özenle yerine getirmesi bir doğal hukuk kuralıdır. Çünki, insanları birbirine bağlıyacak bir yolun bulunması gerekmekteydi; doğaya bundan daha uygun olanı da düşünülemezdi. Sonraları, çeşitli ulusal hukuklar da bu kaynaktan çıkmıştır. Herhangi bir topluluğa katılanlar, bir kişinin ya da birkaç kişinin buyruğu altına geçenler, açıkça ya da var sayılan üstü kapalı [zımnî] bir sözleşme ile, bu toplumun çoğunluğunca, ya da buyurmaya yetkili kılınmış olanlarca kararlaştırılmış şeyleri kabul edeceklerine de söz vermiş olmaktaydılar.

16. Böylece, Karneades'in, sonra da başkalarının söylediği "çıkarlarını sağlamağa çalışmak, adaletin ve hakgözetirliğin [hakkaniyetin] anası gibidir" sözü, doğrusu istenirse, bence gerçeğe pek uymaz. Çünkü, doğal hukukun anası insan doğasının kendisidir; insan doğası, hiç bir şeyin yokluğunu çekmesek bile, bizi, benzerlerimizle ilişki kurmağa zorlar. Yurttaşlar hukukunun (iç hukukun, *Ius civile*) anası da, insanların karşılıklı istekleriyle kabul ettikleri yükümdür. Gücünü doğal hukuktan alan bu yüküm, doğayı, denebilirse, yurttaşlar hukukunun büyük anası saydırır.

Şu var ki, çıkarını sağlama isteği de doğal hukukla birlikte gitmektedir. Çünkü, doğanın Yaratıcısı, herkesin kendi başına güçsüz olmasını, rahat yaşayabilmesi için çok şeyin yokluğunu duymasını, bu yüzden de toplum içinde yaşamayı sürdürmeye daha candan sarılmak zorunda kalmasını istemiştir. İç hukukları doğuran da, çıkarını sağlama isteğidir; çünkü, biraz önce sözünü ettiğimiz birlikte yaşama, ya da ortak bir güce boyun eğme de köklerini, çıkarını sağlama isteğinden almaktadır. Bu, şuna varmaktadır: Başkalarının uymaları için yasalar koyanlar, böyle yapmakla, sağlanacak çıkarları göz önünde tutmaktadırlar, ya da tutmak zorundadırlar.

17. Her devletin yasaları bu devletin kendi çıkarları ile ilgili olduğu gibi, bütün devletlerin ya da bunlardan büyük bir çoğunluğun karşılıklı olarak anlaşması da, aralarında birtakım hukuk kuralları kabul etmelerini sağlamıştır. Şu açıkça bellidir ki, bu hukuk kuralları, her devletin yalnız kendi çıkarlarını değil, devletlerin evrensel birliğinin çıkarlarını göz önünde tutmaktadır. Bu hukuk kurallarına da, doğal hukuktan başka türlü adlandırarak, uluslararası

hukuk *(ius gentium)* adını vermekteyiz. Karneades böyle bir hukuku bilmiyordu; çünkü, kendisi bütün hukuku, doğal hukukla her ülkenin iç hukuku diye ayırmaktaydı. Ancak, devletler arasında yürürlükte olan hukuku da incelemeğe girişseydi -çünkü, savaş ve savaşta edinilmiş şeyler konusunda da görüşler öne sürmüştü- Karneades de, böyle bir uluslararası hukuku görmezlikten gelemiyecekti.

18. Öte yandan, Karneades'in adaleti çılgınlık sayarak alay etmesi de yerinde değildir. Çünkü, onun da saklayamadığı gibi, kendi ülkesinin yasalarına uyan bir yurttaş, bu yüzden çıkarlarına uygun birtakım şeylerden yoksun kalması gerekse bile, çılgınlık yapmış sayılmaz. Bunun gibi, ulusların ortaklaşa yasalarını çiğnemek isteyecek kadar kendi özel çıkarına düşkün olmayan bir ulusun çılgınlık yaptığını söylemek de yakışık almaz. Her iki durumda da eş bir neden söz konusudur. Şimdiki bir çıkarı için ülkesinin iç hukukunu çiğneyen bir yurttaş, bu davranışıyla, çocuklarının ve torunlarının sürekli çıkarlarını temelinden baltalamaktadır. Doğal hukuk ile uluslararası hukuku çiğneyen bir ulus da, gelecekte kendi barış ve dirliğinin savunma duvarlarını yıkmaktadır. Kaldı ki, hukuk kurallarına saygılı davranmakta hiç bir çıkar gözetilmemiş olsa bile, doğamızın bizi götürmekte olduğu yere yönelmemiz hiç de çılgınlık değil, tersine, her zaman akıllıca bir davranış sayılmak gerekir.

.....

21. Kimileri de, bir devlet içinde, yurttaşların kendi aralarında adalet kurallarına uygun davranmaları gerektiğini düşünmekle birlikte, devleti, ya da hükümdarı bunun dışında tutmaktadırlar. Yanılmalarının nedeni şudur: Hukuk konusunda yalnız bu kuralların uygulanmasından sağlanacak çıkarı düşünmektedirler; bu çıkar, yurttaşlar bakımından, açıkça bellidir; çünkü, yurttaşlardan her biri, kendisini savunamayacak kadar güçsüzdür; oysa, güvenlik içinde yaşamaları için gereken her şeyi kendi içlerinde sağlamaya gücü yeter görünen büyük devletler, adalet denen ve dışa dönük bir erdemin yokluğunu duymaza benzerler.

22. Ancak, bir kez daha söylemiş sayılmazsak belirtelim ki, hukukun tek amacı çıkar sağlamak değildir. Yokluğunu duyduğu şeyler ne kadar iyi karşılanmış, kendisi ne kadar iyi donatılmış olursa olsun, hiç bir devlet yoktur ki, ya barış içinde ilişkiler kurmak, ya da kendisine karşı birleşmiş yabancı devletlerin saldırısını önlemek üzere başkalarının yardımına bakar olmasın. Bu yüzden de, en güçlü halkların ve hükümdarların, başkaları ile anlaşmalar ve bağlaşmalar

[ittifaklar] yapmağa çalıştıklarını görmekteyiz; oysa, adaleti devletin sınırları dışına taşırtmak istemeyenlerin benimsedikleri ilkelere göre, bu andlaşmaların ve bağlaşmaların hiç bir değeri olmaması gerekirdi. Bu söylediklerimiz öylesine doğrudur ki, hukuktan uzaklaşıldığı an, artık, hiç bir şeye güvenilmez olur.

23. Nasıl olursa olsun bir hukuka boyun eğmeyen herhangi bir toplumun var olması ne kadar düşünülemezse.... insan türünün, ya da birçok ulusların oluşturduğu toplumun hukuktan vazgeçmesi de öylesine söz konusu olamaz. "Yurdumun yararına olsa bile, dürüst olmayan hiç bir şeyi yapmamak gerekir" deyen de bunu iyi anlamıştı. Aristoteles, bir yandan, hakkı olmaksızın, bir başkasının kendilerine buyurmasına katlanmak istemeyenlerin, öte yandan yabancılara karşı kendi yaptıklarının haklı olup olmadığını düşünme sıkıntısına girmeyişlerini kınamaktadır.

.....

25. Savaşa gelince, birbirlerine karşı silâha davranmışlar arasında her türlü hukuka saygı göstermenin de sona erdiği görüşünde olanlara hiç katılmamak gerekir. Tersine, hakkını korumaya ya da elde etmeye çalışmak dışında, hiç bir savaşa girişmemelidir. Bir kez savaşa girişilmişse, adalet ve dürüstlük sınırları içinde kalarak savaşmalıdır. Demosthenes, doğru olarak, "savaşa yalnız adalet (yargı) yollarıyla kendilerinden hakkımızı alamıyacaklarımıza karşı girişilebilir" demektedir. Gerçekten, yargıçlar da, ancak, kendilerine direnmek durumunda olmayanlara karşı yargılarını yürütebilirler; çünkü, yargıca kafa tutacak ölçüde güçlü olanlara, ya da kendilerini böyle sananlara karşı da silâh kullanma yollarına başvurmak zorunluluğu vardır. Ancak, savaşın haklı olabilmesi için de, becerikli ve dürüst bir yargıcın yargılamasında olduğu gibi, savaş her an için gerekli özenle yürütülmelidir.

26. Silâhların gürültüsü arasında yasaların işitilmemesini kabul ederim. Şu var ki, burada söz konusu olan, yalnız, barış zamanında yürürlükte olan ulusal yasalardır; başka bir deyimle, her devletin kendi mahkemelerinin uyguladığı yasalar söz konusudur; yoksa, süresiz olarak konmuş, her çağa uygun olan, sona ermez yasalar değil.... Düşmanlar arasında, her devletin kendi yasalarına benzer, ortaklaşa benimsedikleri yazılı bir hukuk gerçekten yoktur; oysa, yazılı olmayan hukuk kuralları yürürlüktedir; başka bir deyimle, doğanın buyurduğu, ya da ulusların üzerinde anlaştıkları hukuk kuralları vardır....

27. Savaşta, uğrunda savaşılan ülkünün haklı olduğuna inanmak kadar güçlü bir destek yoktur. Tarihçiler, bunun böyle olduğunu birçok örnekle göstermekte, zaferi başlıca buna dayandırmaktadırlar. Şöyle denilegelmesi de bu yüzdendir: "Savaş konusunun niteliği askerin cesaretini azaltır, ya da arttırır"; "Haksız yere silâha davranmış olan, savaştan, çok seyrek sağ vc sağlam döner"; "Başarı umudu, haklı bir dâvanın gönülden bağlı yoldaşıdır". Buna benzer daha birçok atasözü vardır.

Ara sıra, haksız girişimler [teşebbüsler] başarı ile sonuçlanmakta ise de, bunlar kimsenin gözünü kamaştırmamalıdır. Çünkü, yüreği başarı kazanacak ölçüde pekleştirmek için, uğrunda savaşılan ülkünün haklı olması kendi başına büyük bir güç sağlamağa yetmektedir. Bununla birlikte, insanlarla ilgili her şeyde olduğu gibi, çoğu zaman burada da başka nedenler işe karışmakta, yerinde olarak beklenilen etkiyi önlemektedir. İnsanların tek başlarına olduğu gibi, halkların da toplum olarak birçok bakımlardan yokluğunu duydukları dostları edinebilmeleri gerektiği zaman, olur olmaz nedenlerle savaşa haksızca girişmemiş olmasına, savaşı onurlu ve adaletli kimselere yakışır biçimde yaptığına, başkalarının inanmasından daha yararlı bir şey yoktur. Çünkü, hiç kimse, hukuku, adaleti ve verdiği sözü göz önünde pek tutmadığını sandığı kişilerle kolayca birleşemez.

28. Biraz önce belirtmiş olduğum düşüncelerle, ben, çoktandır, hem savaşın hazırlanması, hem de yapılması sırasında geçerli olan ve bütün ulusların paylaştığı ortaklaşa bir hukukun varlığına inancımı söylemiştim. Bugün de, çok güçlü birçok neden, beni bu konuda yazmağa zorlamaktadır. Hıristiyanlık dünyasının her yanında, savaşla ilgili öyle delicesine bir başıboşluk görmekteyim ki, bundan en barbar halklar bile utanç duyarlardı. Hiç bir neden olmaksızın, ya da incir çekirdeği bile doldurmaz nedenlerle savaşa atılanlar görülmektedir; bir kez ele silâh alınınca da, Tanrı ya da insan yapısı her türlü hukuk ayaklar altında çiğnenmektedir. Sanki, bir genel buyrukla, artık ölçüsüzcesine, her türlü suç işlemeğe izin verilmiş gibi.

29. Bu barbarlık öylesine korkunçtur ve gerçek adalet duygusu olan pek çok kimse, bunun öylesine etkisi altında kalmıştır ki, bunlar, bütün insanları ayırmaksızın sevmek başlıca ödevi olan bir Hıristiyan için, her çeşit savaşın yasak olduğunu savunmağa kadar gitmişlerdir. Hem din alanında hem de devlet içinde barışa candan bağlı olan İoannes Ferus ile yurttaşım Erasmus'umuz, bir ölçüye kadar bu düşünüşte görünürler. Oysa, ben sanırım ki, bir yana kaymış bir şeyi

tam ortaya getirmek için nasıl onu ters yöne gereğinden çok çekersek, onlar da bilerek öyle davranmaktadırlar....

.....

36. Bu konu üzerinde çalışmamı daha da gerekli kılan, söylediğim gibi, şimdiye kadar hiç kimsenin konuyu tüm olarak ele almış olmamasıdır. Konunun bir parçasını işleyenler de, kendilerinden sonra geleceklere pek çok iş bırakmışlardır. Ne eski filozofların, ne Yunanlıların,.... ne kendilerinden bunu bekleyebileceğimiz ilk Hıristiyanların kitaplarında, bu konu ile ilgili bir şey bulunabilmektedir.... [Daha sonraki yüzyıllarda yazanlar da] konuya ancak dokunmakla yetinmişlerdir.

37. Savaş konusunda, Franciscus de Victoria, Henricus Gorichemus, Wilhelmus Mathaeus, İoannes de Carthagena gibi din adamlarıyla, İoannes Lupus (Lopez), Franciscus Arias, Giovanni da Legnano, Martinus Laudensis gibi hukukçuların kitaplarını da gördüm. Bütün bu yazarlar, böylesine zengin bir konu üzerinde pek az şey söylemektedirler. Çoğu da konuyu o kadar az bir düzen içinde, o kadar az doğru biçimde incelemektedir ki, doğal hukuku, tanrısal hukuku, uluslararası hukuku, yurttaşlar hukukunu [iç hukuku], kilise hukukunu birbirine karıştırmaktadır; böylesine çeşitli kaynaklardan gelen şeyler arasında hiç bir ayırım yapmamaktadırlar.

38. Bu yazarlarda eksikliği en çok görülen, tarih bilgisidir. Bilgin Antonius Faber (Antoine Favre).... bunu tamamlamağa çalışmıştır. Ancak, kendi açısından ne ölçüde istediyse o kadarını yapmış, böyle yaparken de, bilgili kişilerin bu konudaki çalışmalarını belirtmekle yetinmiştir. Öteki iki yazar, Balthazar Ayala ve Albericus Gentilis, aynı şeyi yapmağa girişerek, birtakım genel görüşleri, topladıkları bir yığın örnek-olayla desteklemişlerdir. Gentilis'in çalışmalarından, başkalarına da yararlı olabileceği düşüncesiyle, belirli bir ölçüde yararlandığımı açıklamak isterim....

39. .... Ben, her şeyden önce, doğal hukuk konusunda, öne sürülen kanıtlar arasında iyi bir seçme yapmağa, düşüncelerimi bu kanıtlarla desteklemeğe çalıştım. Şunu istedim: Görüşlerimi kabul etmek istemeyen bir kimse, kendini zorlamaksızın, böyle yapamasın. Kaldı ki, iyice bakılırsa, bu hukukun ilkelerinin kendiliklerinden de ortada ve belli olduğu görülür....

40. Doğal hukukun varlığını ispatlamak için filozofların, tarihçilerin, ozanların ve söylevcilerin görüşlerinden de yararlandım. Ancak, bunlara körü körüne güvenmek gerektiği için değil; çünkü,

çoğu zaman bunlar, kendi öğretilerinin [doktrinlerinin] önyargılarına, işledikleri konunun niteliğine ve savundukları dâvanın kapsadığı çıkara da uygun davranmış olabilirler. Bu kişilerden yararlanmam, birçok kimsenin, başka başka zamanlarda ve yerlerde, aynı şeyin doğruluğunu desteklemiş olduklarını göstermek gibi, evrensel bir nedene bağlanabilir. İncelediğimiz konular bakımından bu evrensel neden, ya doğanın ilkelerinden çıkartılacak doğru bir sonuç, ya da herkesin katıldığı genel bir istek olabilir. Birincisi bize doğal hukuku, ikincisi de uluslararası hukuku gösterir.

Birbirine benzer bu iki hukuku ayırdedebilmek için, yalnız yazarların kullanageldikleri terimleri göz önünde tutmak elvermez (çünkü, yazarlar, çoğu zaman, doğal hukuk terimi ile uluslararası hukuk terimini birbirine karıştırmaktadırlar); gerekli olan, incelenen konunun niteliğini göz önünde tutmaktır. Çünkü, bir kural, belirli ilkelerden doğru sonuçlamalarla çıkarılmasa bile, her yerde bu kurala uyulmakta ise, gene de özgür bir insan iradesinin ürünü olarak kabul edilebilir.

41. Bunun içindir ki ben, uluslararası hukuku, doğal hukukla olduğu gibi, iç hukukla [yurttaşlar hukukuyla] da karıştırmamak için çok özen gösterdim. Üstelik, uluslararası hukuk bakımından, gerçekten ve her yönüyle hukuk olanla, yalnız ilkel bir hukukun ürününe benzer bir dış etkiden başka bir şey olmayanı iyice ayırdım. Bu dış etki, böyle bir ilkel hukuka dayananlara karşı zor kullanarak direnilmemesini, hatta böyle bir hukuktan doğacak bir çıkarı elde etmek ya da hoşa gitmez sakıncaları önlemek için, bu hakkı kamu gücüyle korumanın bile gerekli olduğunu öngörmektedir. Bu ayırım, yapıtımızda söyliyeceklerimizle de anlaşılacağı gibi, birçok konularda çok yararlı olmaktadır.

Öte yandan -örneğin, başkasının olan bir şeyi geri verme yükümünü yaratan- dar ve tam anlamında hukukla, aslında böyle olmasa da gene hukuk diye adlandırılan ilkeleri birbirinden özenle ayırmağa çalıştım; bu ilkeler, bir başkasına, bizden bir şeyi yapmamızı isteme hakkını vermez; ancak, biz bunları yapmaya gene de yükümlü sayılırız; çünkü, böyle davranılmazsa, doğru aklın *(recta ratio)* bir başka ilkesi çiğnenmiş olur.

.....

56. Başlıca üç şey yapmağa çaba gösterdim: [1] Vardığım sonuçları, bulabildiğim en açık nedenlere dayandırmak; [2] ele almam gereken konuları iyi bir düzen içinde sıralamak; [3] aralarında çok

gerçek bir ayrılık olmakla birlikte, benzer ya da eş nitelikte görünen şeyleri kesin olarak ayrı tutmak.

.....

58. Bu kitabı, yüzyılımızın doğmuş ya da doğması beklenebilecek herhangi bir anlaşmazlığını göz önünde tutarak yazdığımı düşünecekler çıkarsa, bana karşı haksızlık etmiş olurlar. Böyle bir şey yapmadığımı gerçeğe saygı duygusuyla belirtirken şunu söylemek isterim: Nasıl matematikçiler biçimleri incelerken, bu biçimleri kapsamlarından soyutlaştırıyorlarsa, ben de hukuku incelerken, düşüncemi her türlü somut olaydan uzak tuttum.

59. Anlatım biçimine gelince, hep okurlarıma yararlı olmayı göz önünde tuttuğum için, onları, bu kadar çok konu kapsayan böyle bir yapıtta uzun söylevlerle sıkıp bıktırmak istemedim. Bunun için, elimden geldiği ölçüde, özlü ve öğretici bir anlatım kullandım; bunu yaparken de, kamu işlerinde görev almışların, sık sık karşılaşabilecekleri sorunları ve bunların çözümlenmesinde kullanılabilecek ilkeleri bir bakışta görebilmelerini istedim. Bunlar bilinince, karşılaşılan belirli bir olay üzerinde kolayca düşünülebilir ve istenildiği ölçüde konuşulabilir.

.....

61. Kendimi eleştirilmekten kurtarmak yerine, bu yapıtı eline alacak herkesi, ben nasıl başkalarının düşünceleri ve yazıları üzerinde dilediğim gibi davrandımsa, benim için de öylesine bir özgürlükle davranmaya çağırırım. Yanıldığımı gösterdikleri her zaman, bu uyarmadan hemen yararlanacağım. Burada, şimdiden, şunu da belirtmek isterim: Dine, ahlâka, Kutsal Kitaba, Hıristiyan Kilisesi'nin duygularına, kısaca herhangi bir gerçeğe aykırı bir şey öne sürmüş görünürsem, onu geri almaktayım ve söylenmemiş sayılmasını dilerim.

——————ooOoo——————

BİRİNCİ KİTAP

BİRİNCİ KİTAP

BÖLÜM I

SAVAŞ NEDİR? HUKUK NEDİR?

I. *Kitabın kapsamı.*

İster bir ulus [devlet] biçiminde oluşmamış bir yığın insan arasında; ister devleti oluşturan çeşitli özel kişiler arasında; isterse, cumhuriyet yönetiminde olduğu gibi, hükümdarınkine eşit bir kamu gücü ile yetkili kılınmış devletin ileri gelenleri ile halk topluluğu arasında olsun; uyuşmazlıklarının çözümünde başvuracakları ortak bir iç hukukları olmayanların bütün anlaşmazlıkları ya savaş, ya da barış zamanında söz konusu olmaktadır.

Şu var ki, savaşa, barışı sağlamak için girişilmektedir; öte yandan da, savaşa yol açmayacak hiç bir uyuşmazlık yoktur. Bu yüzden, savaş hukukunu incelemeye girişince, doğabilecek çeşitli uyuşmazlıklardan herbiri üzerinde durmak yerinde olacaktır. En sonra da, savaş bizi, varış yeri ve amacı olan barışa ulaştıracaktır.

II. *Savaşın tanımı....*

1. Savaş hukukundan söz edeceğimize göre, önce, inceleme konumuz olan savaşın ve savaş hukukunun ne olduğunu görmek gerekir.

Cicero'ya göre savaş, uyuşmazlıkları zorlama yollarına başvurarak çözmektir. Savaş teriminden uygulamada anlaşılan ise, aralarında bir uyuşmazlık olanların, birbirlerine neler yaptıkları değil, karşılıklı durumlarıdır. Böyle olunca, "savaş, uyuşmazlıklarını zorlama yollarına başvurarak çözmeğe çalışanların karşılıklı durumudur" demek gerekir. Bu genel tanım, savaşın, incelememiz gereken bütün çeşitlerini kapsamaktadır. Özel kişilerin birbirleriyle savaşmalarını da

bunun dışında bırakmamaktayım: Bu çeşit savaşlar, kamusal savaşlardan daha eski olmakla birlikte, şüphesiz, aynı niteliği taşıdıkları için, her iki çeşit savaşı da tek bir terimle gösterebiliriz....

III. *Hukuk bir davranış kuralıdır....*

1. Bu kitaba "Savaş Hukuku" adını vermekle, önce, söylediğimiz gibi, herhangi bir savaşın haklı olup olmayacağını; sonra da, savaşta nelerin haklı olarak yapılabileceğini göstereceğimizi belirtmek istedik. Çünkü, burada kullandığımız "hukuk" terimi, yalnız, haklı (adalete uygun) olan anlamına gelmektedir; hem de, olumlu olmaktan çok, olumsuz bir anlamda; başka bir deyimle, adalete aykırı olmayan şey, haklı anlamına gelmektedir.

Haksız bir şey ise, akıllı varlıklardan oluşmuş bir toplumun doğasına aykırı olandır....

.....

X. *Doğal hukukun tanımı, çeşitleri ve yanlış olarak böyle adlandırılan öteki şeylerden başkalığı.*

1. Doğal hukuk, bir eylemin, akıllı ve toplumsal doğaya uygunluğu ya da aykırılığı bakımından, moral yönden gerekli olup olmadığını gösteren doğru aklın *(recta ratio)* birtakım ilkeleridir. Doğanın yaratıcısı olan Tanrı da, böyle bir eylemi ya buyurur, ya da yasaklar.

2. Aklın bize kimi ilkelerini gösterdiği bu davranışlar, nitelikleri bakımından, ya uyulması zorunlu ya da yasaklanmış eylemlerdir. Bu yüzden de bunların, Tanrı'nın buyruğu ya da yasağı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu, yalnız, doğal hukuku insan yapısı hukuktan ayıran özellik değildir; bu özellik, aynı zamanda, doğal hukuku tanrısal iradeye bağlı hukuktan da ayırmaktadır. Çünkü, tanrısal iradeye bağlı hukuk, birtakım şeyleri, niteliklerine bakarak buyurmakta, ya da yasaklamakta değildir; birtakım şeyleri yasakladığı için bu şeyler hukuka aykırı, buyurduğu için de bunlara uymak zorunlu kılınmış olmaktadır....

4. Şunu da belirtmek gerekir: Doğal hukuk yalnız insan iradesinin dışında kalan şeyleri değil, aynı zamanda, bu iradenin herhangi bir eyleminden doğan şeyleri de kapsamaktadır. Örneğin, bugün yürürlükte olduğu biçimde mülkiyet hakkı, başlangıçta insan iradesiyle kabul edilmiştir; ancak, bu hak bir kez kabul edilmiş olunca da, sizin olan bir şeyi rızanıza aykırı olarak almamın suç olduğunu da doğal hukuk göstermektedir....

5. Doğal hukuk değişmezdir de; öyle ki, Tanrı bile onda herhangi bir değişiklik yapamaz. Gerçekle ilişkisi olmasa da şöyle denilebi-

lir: Tanrı'nın gücü ölçüye ne kadar sığmaz olursa olsun, bu gücün bile erişemeyeceği birtakım şeyler vardır. Nasıl, iki çarpı ikinin dört etmemesini sağlamak Tanrı'nın bile elinde değilse, özü kötü olan bir şeyin kötü olmamasını sağlamak da O'nun elinde değildir....

.....

7. Bundan başka, birtakım şeyler doğal hukuk kapsamına basit bir ilişki yüzünden değil, belirli şartların bir araya gelmesiyle girmektedir. Netekim, insanlarca mülkiyet [hakkının] kabulünden önce, herkesin her şeyi ortaklaşa kullanması doğal hukuka uygundu; bunun gibi, yasaların yayınlanmasından önce de, herkes hakkını, dilediği biçimde zor kullanarak, arayabiliyordu.

XI. *Bütün hayvanlara ortaklaşa olan içgüdü ile, insana özgü içgüdü başka başka hukuklar yaratılmasını gerekli kılmaz.*

1. Roma'lı hukukçular iki çeşit değişmez hukuk ayrımı yapmaktadırlar. Bunlardan birisi, bu hukukçulara göre, insanlarla hayvanlara ortaklaşa olan hukuktur. Roma'lı hukukçular, buna, dar ve kendine özgü anlamında, doğal hukuk adını vermektedirler. Yalnız insanlara özgü olan öteki hukuka gelince, buna, çoğu zaman, uluslararası hukuk *(ius gentium)* demektedirler. Şu var ki, bu ayırım, hemen hemen hiç işe yaramamaktadır. Çünkü, doğrusu istenirse, hukuk yeteneği de olan bir tek varlıktan başkası yoktur; bu da, genel kurallar koyabilecek olan varlıktır.... Hesiodos'un dediği gibi, "Jüpiter, balıkların, vahşi hayvanların ve kuşların birbirlerini yeyip yutmalarını buyurmuştur; çünkü, onlar arasında hukukun sözü olmaz; oysa, insanlara, dünyanın en iyi şeyi olan, adaleti vermiştir...."

XII. *Doğal hukukun varlığı hangi yoldan ispatlanmaktadır?*

1. Bir şeyin doğal hukuka uygun düştüğü iki yoldan ispatlanabilir. *A priori* olarak, bir başka deyimle, o şeyden önceki bir şeye dayanarak; ya da *a posteriori* olarak, o şeyden sonraki bir şeye dayanarak.

Birinci *(a priori)* yol, bir şeyin, insan doğası gibi akıllı ve toplumcul olan doğaya uygunluğuna ya da aykırılığına bakarak ispatlama yoludur. Daha çok benimsenmiş olan ikinci *(a posteriori)* yoldan giderek de, kesinlikle olmasa bile olasılıkla, bir şeyin, bütün uluslarca, hiç olmazsa uygarlıkta ileri uluslarca böyle kabul edildiği için, doğal hukukun kapsamına girdiği ispatlanabilir. Çünkü, evrensel bir etkinin evrensel bir nedeni olması gerektiğine göre, bu kadar genel bir inanç da, ancak insanlığın sağduyusundan gelebilir....

XIII. *İradeye dayanan hukukun bölünmesi: Tanrısal hukuk; insan yapısı hukuk.*

İradeye dayanan hukuk adını verdiğimiz öteki çeşit hukuk, kaynağını akıllı bir varlığın iradesinden alan hukuktur. Bu da, tanrısal hukukla, insan yapısı hukuka ayrılır.

XIV. *İnsan yapısı hukukun bölünmesi: İç hukuk; kapsamı iç hukuktan daha dar olan hukuk; kapsamı iç hukuktan daha geniş olan hukuk, başka bir deyimle, uluslararası hukuk.*

1. Önce, daha çok kimsenin bildiği, insan yapısı hukuku ele alalım. Üç çeşit insan yapısı hukuk vardır: [1] İç hukuk; [2] İç hukuktan daha dar kapsamlı insan yapısı hukuk; [3] İç hukuktan daha geniş kapsamlı insan yapısı hukuk.

İç hukuk, kamu gücüne dayanan hukuktur. Kamu gücü, devleti yöneten güçtür. Devlet de, özgür kişilerin, kendilerine tanınan haklardan barış içinde yararlanmak ve ortaklaşa çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, birleşerek oluşturdukları eksiksiz bir topluluktur.

İç hukuktan daha dar kapsamlı insan yapısı hukuk, kamu gücüne bağlıdır – kaynağı bu olmasa da. Bu hukukun da çeşitleri vardır: Bir babanın oğluna, bir efendinin kölesine ya da hizmetçisine buyurma yetkisi ve buna benzer buyruklar bu hukuka girmektedir.

İç hukuktan daha geniş kapsamlı olan insan yapısı hukuka gelince, bu da uluslararası hukuktur. Bu hukukun yüküm yaratma ve bağlayıcı olma gücü bütün ulusların ya da, hiç olmazsa, bunlardan birçoğunun iradesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. "Birçoğunun" diyorum, çünkü, uluslararası hukuk diye de adlandırılan doğal hukuku ayrı tutarsak, bütün uluslara ortaklaşa olan bir başka hukuk yoktur. Öyle ki, yeri gelince savaş tutsaklığı ve *postliminium* hakkı konularında da belirteceğimiz gibi [III, vii, ix], çoğu zaman, dünyanın bir yanında uluslararası hukuk sayılan, başka bir yanında böyle sayılmayabilmektedir.

2. Uluslararası hukuk da, yazılı olmayan iç hukuk gibi ispatlanır; başka bir deyimle, sürekli bir yapılageliş [teamül] ve uzmanların tanıklığı ile. Çünkü bu hukuk da zamanın ve uygulamanın ürünüdür.... Bu hukukun incelenmesi bakımından, ünlü tarihçilerin bize çok yararlı olmalarının nedeni de budur.

XV. *Tanrısal hukukun bölünmesi: Evrensel tanrısal hukuk; belirli bir halka özgü tanrısal hukuk.*

1. Tanrısal iradeye dayanan hukukun ne olduğunu anlamak, artık, güç değildir. Yalnız terimlere bakılsa bile, bu hukukun kay-

nağının Tanrı'nın iradesinden başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Böyle bir kaynak da, bu hukukun, daha önce belirttiğimiz gibi [Önsöz, 12], bir bakıma tanrısal diye de nitelendirilebilecek doğal hukukla ayırdedilmesini sağlamaktadır....

Tanrı, bir şey isterse, bu şey haklı olduğu için istemiş olmamaktadır. Bu şey haklıdır, başka bir deyimle, kaçınılmaz biçimde bu şeye uyulması gerekir, çünkü o şeyi Tanrı istemektedir....

.....

XVII. .....

——————ooOoo——————

BÖLÜM II

SAVAŞA GİRİŞMEK HAKLI OLABİLİR Mİ?

I. *Savaşın doğal hukuka aykırı olmadığı çeşitli yönlerden ispatlanabilir.*

1. Hukukun kaynaklarını gördük. Şimdi de, incelemek istediğimiz ilk ve genel soruya geçebiliriz: Haklı savaş olabilir mi? Başka bir deyimle, savaşa girişmeğe [hukuk yönünden] izin var mıdır? Bu soruyu ve bunu izliyecek diğer soruları gerektiği gibi inceliyebilmek için, önce, doğal hukuk açısından bakmamız gerekir.

Marcus Tullius Cicero.... doğanın iki çeşit ilkeleri olduğunu söylemektedir. Başta, doğanın ilk ilkeleri gelmektedir; öteki ilkeler bu ilk ilkeleri izlemekle birlikte, davranışlarımızda kural olarak bunlardan da üstün tutulmaları beklenir. Cicero'ya göre, doğanın ilk ilkeleri, bütün hayvanlara ortaklaşa olanlardır: Her hayvanın, doğduğu andan başlayarak, kendi varlığını korumak isteği; kendi durumuna ve bunu korumaya elverişli her şeye öncelik vermesi; yok olmaktan ve böyle bir sonuca götürecek şeylerden kaçınması. Netekim, Cicero'ya göre, hiç kimse yoktur ki, gövdesinin bütün parçalarını, biçimini yitirmiş ya da sakatlanmış görmek yerine, olabildiği kadar biçimli ve eksiksiz görmeyi üstün tutmasın; bu yüzden, insanın ilk görevi, kendisini doğanın koyduğu durumda saklamak, doğaya uygun olanı aramak, aykırı düşenden uzaklaşmaktır.

2. Bundan sonra, Cicero'ya göre, her şeyin, gövdeden de üstün bir nitelikte olan akla uygun olup olmadığına bakmak gerekir. Bu uygunluğun en önemli niteliği, dürüstlüktür; bu uygunluk, doğal içgüdülerin bizi ilk anda kendisine doğru ittiği şeylerden üstün tutulmalıdır. Çünkü, doğanın ilk ilkeleri bizi doğru akla yöneltir ve bize doğru aklı salık verir; doğru akıl da, bizi ona ulaştıran doğanın bu ilk ilkelerinden daha değerli sayılmak gerekir.

Cicero'dan aktardığımız bu düşüncelerden daha doğru bir şey yoktur. Olan-bitenler üzerinde sağlam görüşleri olanlar da, başka bir ispatlama gerekmeksizin, bu düşüncelere katılacaklardır sanırım. Böylece, doğal hukukun kapsamına neyin girdiğini incelerken, önce, söz konusu olan şeyin, doğanın ilk ilkelerine uygun olup olmadığına bakmak gerekir. Sonra da, doğanın ikinci çeşit ilkelerine uygun düşüp düşmediği göz önünde tutulmalıdır. Bu ikinci çeşit ilkeler, birinci çeşit ilkelerden doğmuş bulunmakla birlikte, gene de birinci çeşit ilkelerden daha üstündürler; bu ilkelerin yalnız karşılaştığımız zaman benimsenmesi yeterli değildir; ne yapıp yapıp, bu ilkelerin uygulanmak üzere aranması da gerekir.

3. Dürüstlük diye adlandırdığımız bu son ilke, yönettiği şeylerin niteliğine göre, az çok belirlidir; denilebilirse, bölünmez bir nokta gibidir. Öyle ki, ondan azıcık uzaklaşıvermekle, kötü bir şey işleme yoluna sapılmış olur. Ara sıra, dürüstlüğün, noktadan daha geniş bir alanı olduğu da görülmektedir. Bu ilkeye uyulduğu zaman, övgüye değer bir şey yapılmış olur; ancak, dürüstlüğe aykırı bir şey yapmış olmaksızın, bu ilkeyi izlememek ya da başka türlü davranmak yolu da olabilir. Birbiriyle çelişir gibi olan şeylerde görüldüğü üzere, arada, bir geçiş aşaması olmaksızın, bir uçtan öteki uca birden bire atlanır: Varken, yok olmak gibi. Oysa, akla kara gibi, bir başka biçimde çatışan şeyler arasında, ya iki ucun paylaştığı, ya da her iki uçtan da eşit uzaklıkta bulunan bir ortalama durum söz konusu olabilir. Tanrısal ve insan yapısı hukukların göz önünde tutmak istediği dürüstlük de bu çeşittir. Bu hukuklar, kapsamlarına giren konularda kesin hükümler koyarak, o zamana kadar yalnız övgüye değer olan eylemleri, artık uyulması zorunlu kılarlar. Ancak, burada, birinci anlamdaki dürüstlük söz konusudur. Yukarıda da söylediğimiz gibi, doğal hukuka neyin uygun olduğu araştırılırken, söz konusu olan sorunun, haksızlık işlemeden herhangi bir şeyin yapılabilip yapılamıyacağı olduğunu belirtmiştik. Haksızlıktan anlaşılan da, akıllı ve toplumcul doğaya kesin olarak aykırı düşendir.

4. Doğanın ilk ilkelerine bakılırsa, savaşın kınanacak bir yönü pek görülmez; tersine, her şey savaşa izin verilmesinden yanadır. Çünkü, canımızın ve benliğimizin korunması, yaşamaya yararlı şeylerin elden çıkartılmaması, ya da ele geçirilmesi için savaşmaktayız. Bu yüzden, savaş, doğanın ilk ilkelerine çok uygun düşmektedir. Böyle bir amaçla, gerekirse, zor kullanma yollarına başvurmak da doğaya aykırı düşmez. Doğa, her canlı yaratığa kendisini koruması için gerekli gücü de vermiştir....

5. Bundan sonra, daha çok önem vererek incelenmesi gereken, doğru akılla, toplumun niteliğidir. Aklın ve toplum içinde yaşama zorunluluğunun da her türlü zorlamayı yasaklamadığını, yalnız, topluma aykırı olanı, başka bir deyimle, bir başkasının haklarını çiğneyen zorlamaları yasakladığını görmekteyiz. Gerçekten, toplumun amacı, herkesin kendisinin olan şeylerden güvenlik içinde yararlanmasıdır; buna ulaşmak için de, bütün toplumun yardımı ve birleşmiş gücü aracı ve destek olmaktadır.

Böyle olunca, şimdi adlandırdığımız biçimde mülkiyet hakkı hiç kabul edilmemiş olsaydı bile, bu görüşün gene de geçerli olacağını düşünmek gerekir. Çünkü, böyle bir durumda da, herkesin canı, gövdesinin parçaları, özgürlüğü yalnız kendisinin olacak, bunlara karşı herhangi bir kimse, haksızlık işler duruma düşmeksizin bir saldırıda bulunamayacaktı. Bu şartlar altında, o zamana kadar sahipsiz sayılan şeyleri ilk el altına alan [işgal eden], bunları, kendisine gerekli olan ölçüde, tüketmeye de hak kazanmış olmaktaydı. Öyle ki, onu bu haktan yoksun kılmayı aklına koyacak kimse, ona karşı gerçek bir haksızlık işlemiş duruma düşecekti. Şimdi artık, mülkiyet hakkı yasalarla, ya da yapılagelişlerle [teamüllerle] kesin bir biçime girmiş bulunduğu için, bu konuyu anlamak daha da kolaylaşmıştır....

6. Böyle olunca, herkesin, başkasının haklarını çiğnemeksizin kendi çıkarını düşünmesi ve bu yolda çaba göstermesi toplumun doğasına aykırı değildir. Bu yüzden de, başkasının haklarına zarar vermedikçe, zor kullanmak hiç de haksız sayılmaz. Cicero da bu bakımdan şöyle demektedir: "Bir uyuşmazlığı çözüme kavuşturmak üzere iki yol vardır: Tartışmak, ya da zor kullanmak; birinci yol insanlara, ikinci yol da vahşi hayvanlara yaraşır; böyle olduğuna göre, zora ancak, tartışma yolu kapsanmışsa başvurmalıyız." Cicero, bir başka yerde şunu da söylemektedir: "Zora zorla karşılık vermez de ne yapabiliriz ki?"....

II. *Savaşın doğal hukuka aykırı olmadığını tarih de göstermektedir.*

1. Bu söylediklerim, her çeşit savaşın doğal hukuka aykırı düşmediğini göstermeğe yeterlidir. Bu, ayrıca, kutsal tarihle de ispatlanabilir....

III. *Savaşın doğal hukuka aykırı olmadığı, ulusların bu yönde anlaşmış olmasıyla da ispatlanabilir.*

1. Görüşümün doğruluğu, bütün ulusların, özellikle en aydın ulusların, bu yönde genel bir anlaşmaya varmış olmalarıyla da ispat-

lanabilir... Cicero şöyle demektedir: "Şu kuralı akıl, bilgili kişilere; zorunluluk, barbarlara; yapılageliş [teamül] uluslara; doğa da hayvanlara buyurmuştur: Gövdelerine, başlarına ve canlarına karşı girişilecek zorlamaları, ellerindeki bütün savunma araçlarını kullanarak savuşturmaları gerekir."

IV. *Savaş, uluslararası hukuka da aykırı değildir.*

1. Böylece, doğal hukuk savaşın her çeşidini yasaklamış olmamaktadır. Aynı şey uluslararası hukuk bakımından da söylenebilir.

2. İradeye dayanan uluslararası hukuka gelince, bütün halkların tarihi, yasaları ve uygulamaları, bu hukukun da savaşa girişmeyi yasaklamadığını yeteri kadar göstermektedir....

V. *Savaş, tanrısal iradeye dayanan hukuka da aykırı değildir....*

1. Tanrısal iradeye dayanan hukuka gelince, burada biraz güçlükle karşılaşılmaktadır. Bu konuda, önce şunu söyleyeceğim: "Doğal hukuk değişmez olduğuna göre, Tanrı, bu hukukun kurallarına aykırı düşecek hiç bir şey koyamaz" yollu bir karşılık vermeğe kalkışmak boşunadır. Çünkü, böyle bir söz, yalnız doğal hukukça buyrulmuş ya da yasaklanmış şeyler için doğrudur; yoksa, doğal hukukun izin vermekle yetindiği şeyler için değil. Bunlar da, doğrusu, doğal hukukun kapsamına girmezler, dışında kalırlar; bu yüzden de, nasıl uygun görülürse öylesine, yasaklanabilirler de, buyrulabilirler de....

.....

IX. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM III

SAVAŞ ÇEŞİTLERİ: KAMUSAL VE ÖZEL SAVAŞ AYIRIMI. EGEMENLİK

I. *Kamusal ve özel savaş ayırımı.*

1. İlk ve temel bir bölünüşe göre, üç çeşit savaş vardır: [1] Özel savaş, [2] Kamusal savaş ve [3] Karma savaş.

Kamusal savaş, her iki yanda da, savaş açma konusunda bir kamusal yetkisi olanlarca girişilmiş savaştır. Özel savaş, kamusal bir yetki olmaksızın, özel kişiler arasında yapılan savaşlardır. Karma savaş ise, bir yanda kamusal yetkiye dayananlarla, öte yanda özel kişiler arasındaki savaştır. Önce, bunlar arasında en eskisi olan, özel savaşı ele alalım.

2. Burada, doğal hukuk uyarınca, özel kişiler arasındaki savaşın her zaman yasak sayılmadığını bir kez daha göstermek gerekmez sanırım; yukarıda söylemiş olduklarımla yeteri kadar ispatlanmış olacağı gibi, doğal hukuk, işlenmiş ya da işlenme gözdağı verilmiş haksızlıkları zor kullanarak savuşturmayı hiç de yasaklamamaktadır. Ancak, şöyle düşünenler de olabilir: Kamusal mahkemelerin kurulmasından sonra, özel savaşa girişme izni de ortadan kalkmıştır; mahkemeler ise doğaca değil, insan eliyle kurulmuştur; doğa, hiç kimseyi, başkasının uyuşmazlıklarına karışmaya ve bunları sona erdirmeğe yetkili kılmamıştır. Şu var ki, uyuşmazlıklarda, onurla ilgili yersiz kuşkulara açık bir biçimde, herkesin kendi dâvasını dilediği gibi yürütmeğe kalkışması yerine, uyuşmazlığı yan-tutmaz bir üçüncü kişinin yargısına sunmak, hem daha akıllıca, hem de insanlığın dirliği ve düzeni bakımından çok daha elverişli bir tutumdur; bu yüzden, hakgözetirlik ve bize doğaca verilmiş olan akıl, böyle övgüye değer bir kurumu bütün gücümüzle desteklememizi salık vermektedir....

II. *Mahkemelerin kurulmasından sonra da, her çeşit özel savaşın doğal hukukça yasaklanmış olmadığının ispatlanması. Örnekler.*

1. Şüphe yok ki, mahkemelerin kurulmasından önceki doğal çağda görülen, savaşa girişmedeki başıboşluk, mahkemelerin kurulmasıyla büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Bugün de, adalete başvurma yolunun açık olmadığı birtakım durumlarda, zor kullanma özgürlüğü gene söz konusu olmaktadır. Çünkü, bir kimsenin hakkını yargı yolu dışında aramasını yasaklayan kural, uygulanışı bakımından, ancak başvurulacak yargı yolunun bulunduğu yerde anlam kazanabilir.

Oysa, adalet yolu, ya bir süre için, ya da sürekli olarak kapanmış olabilir. Önüne geçilmez bir tehlikeyle ya da bir zararla karşılaşmaksızın bir uyuşmazlık yargıca sunulamıyorsa, yargı yolu geçici olarak, bir süre için kapanmış olmaktadır. Bu yol, ya hukuk bakımından, ya da eylemli olarak [fiilen] kesin ve sürekli bir biçimde de kapanmış olabilir. Bir kimse, insanların oturmadığı yerlerde, örneğin denizde, çölde, ıssız adalarda, ya da devlet yetkileri altına konulmamış herhangi başka bir yerde bulunuyorsa, yargı yolu, hukuk bakımından yok demektir. Yurttaşlar yargıca boyun eğmek istemezlerse, ya da yargıç, kendisinden çözümlemesi istenilen işlere bakmaktan açıkça kaçınırsa, yargı yolu gerçek ve eylemli olarak kapanmış bulunmaktadır.

2. Bu yüzden, doğal hukuk, mahkemelerin kurulmasından bu yana, özel kişiler arasındaki savaşları, hiç bir ayırım yapmaksızın kınar değildir....

...Bildiğimiz bütün ulusların yasalarında, haksız bir saldırıya karşı canını korumak üzere silâh kullanan bir kimse suçsuz sayılmaktadır. Böylesine geniş bir görüş birliği de, bu davranışta doğal hukuka aykırı herhangi bir şey olmadığını tek başına ispatlamağa yetmektedir.

III. *Özel savaşlara Kutsal Kitap'ça da izin verdildiği durumlar vardır.*

1. Bununla birlikte, doğal hukuktan daha da eksiksiz ve tam olan tanrısal hukukun, bir başka deyimle İncil'in de, kendini savunma iznini verip vermediği konusunda kesin bir yargıya varmak bu kadar kolay değildir. Bence, yaşantımız üzerinde bizden daha çok söz sahibi olan Tanrı'nın, böyle bir durumda, saldırganı öldürmektense, onun bizi öldürmesine göz yummamızı istemiş olacağında şüphe yoktur. Ancak, karşılık bulunması gereken soru, Tanrı'nın bizi, gerçekten, böylesine yüce bir çile ile sınamak isteyip istemediğidir.

Bu soruya olumlu karşılık verenler, İncil'den alınmış iki buyruğu öne sürmektedirler: "... Fakat ben size derim: kötüye karşı koyma."

(Matta, v. 39) ve "Ey sevgililer, kendiniz için öc almayın..." *(Roma'lılara,* xii. 19).

3. Şu var ki, bunun tersine olan inanç daha çok paylaşılmaktadır; bana da daha doğru görünmektedir. Öyle sanırım ki, hiç kimse, haksız bir saldırganı öldürmemek için, onun eliyle ölmeğe katlanacak kadar sabırlı olmak zorunda değildir. Çünkü, İncil bize, komşumuzu kendimiz kadar sevmemizi buyurmaktadır; yoksa, kendimizden çok sevmeği değil; üstelik, bizimle birlikte bir başkası da aynı kötülükle karşılarsa, onu değil, kendimizi düşünmek de hakkımızdır....

IV. *Kamusal savaşın, kurallara uygun savaşla, kurallara daha az uygun savaş olarak ayrılması.*

1. Kamusal savaşlara gelince, bunlar, uluslararası hukuk uyarınca, ya kurallara uygun, ya da pek böyle olmayan savaşlardır.

"Kurallara uygun" savaşlar deyimi ile, "hukuka uygun" *(iustum)* diye adlandırdığımız, ya da kabul edilmiş şartlara uygun savaşları anlatmak istiyorum....

Bir savaşın, uluslararası hukuka göre, kurallara uygun sayılabilmesi için iki şart gereklidir: Önce, her iki tarafça da, bu savaşın, devlet gücünü elinde tutanlarca açılmış olması; sonra da, yöntem [usul] gereklerine uyulması – bunlardan yeri gelince söz edeceğiz [III, iii]. Bu iki şart da aynı ölçüde gereklidir; öyle ki, biri olmazsa öteki de yeterli sayılamaz.

2. Kurallara daha az uygun bir savaş ise, hem yöntem gereklerine uyulmaksızın, hem özel kişilere karşı, hem de herhangi bir kamu yöneticisinin yetkisine dayanarak girişilen savaştır. Devletlerin iç hukukları göz önünde tutulmaksızın düşünülürse, her kamu yöneticisi, hem korumakla görevlendirilmiş olduğu halkı savunmak, hem de kendisine karşı konulduğu zaman yetkilerini kullanmak ve buyruklarını yürütmek için savaşa girişebilir gibi görünmektedir. Bununla birlikte, savaş yüzünden devletin tümü tehlikeye sürüklenmiş olacağından, hemen hemen bütün devletlerin yasaları, savaşa, ancak, devlet içinde egemen gücü elinde tutan kimsenin buyruğu ile girişilmesini öngörmektedir....

3. Bu kural, en geniş terimlerle açıklanmış olsa bile, bütün kurallar gibi, hakgözetirlik uyarınca sınırlı yorumlanmak gerekir. Çünkü, belirli bir bölgeye ilişkin olarak elinde herhangi bir yetki bulunduran bir kamu yöneticisi, buyruklarına uymayan az sayıda kimselerin akıllarını başlarına getirtmek üzere, öyle pek büyük birlikler kullanıl-

masını gerektirmeyen, devlet için de korkulacak bir şey yaratmayan durumlarda, kendi komutası altındaki birlikleri kullanabilir.

Hele karşılaşılan tehlike, devlet içinde egemen gücü elinde tutana (hükümdara) danışacak vakit de bırakmıyorsa, böyle bir zorunluluk durumunu ayrı tutmak gerekir....

V. *Egemen gücü elinde tutmayan bir kamu yöneticisinin giriştiği savaş, kamusal bir savaş sayılır mı?*

1. Yetkileri geniş olmayan kamu yöneticilerinin hangi durumlarda silâhlı bir çatışma açmağa hakları olduğu, ya da böyle bir çatışmanın kamusal savaş sayılıp sayılmayacağı konusunda hukukçular arasında görüş ayrılıkları vardır. Kimi hukukçular olumlu yönde, kimileri de olumsuz yönde düşünmektedirler.

Bence, *kamusal* sözcüğü, bir kamu yöneticisinin, ya da kamusal yetki tanınmış bir görevde bulunan bir kimsenin buyruğu uyarınca yapılan şeyler anlamına geliyorsa, tartışma konusu olan bu gibi bir savaş da kamusal bir savaştır. Böyle bir durumda, kamu yöneticilerine karşı koyanlar da, üst'lerine karşı gelmekle hak ettikleri cezalara çarptırılırlar. Ancak, "kamusal" sözcüğü, bu sözcüğe çoğu zaman verilen anlamda, konmuş kurallara ve bütün şartlara uygun olarak yapılan şeyleri anlatıyorsa, böyle bir savaş, hiç bir zaman, kamusal bir savaş sayılmaz. Çünkü, bir savaşın hukuk bakımından kamusal olması için, savaşa girişilmesi, egemen gücü elinde tutan kimsenin buyruğunu ve birtakım başka şeyleri de gerektirir. Şöyle bir karşılık vermek de boşunadır: Bu çeşit çarpışmalarda, olağanlıkla, ayaklananların mallarına el konur, bu mallar askerin yağmasına bile bırakılır. Şu var ki, bu, yalnız kurallara uygun bir savaşın özelliği değildir; başka türlü savaşlarda da böyle şeyler olur....

2. Şöyle bir durum da söz konusu olabilir: Çok geniş bir ülkesi olan bir imparatorlukta, hükümdara bağlı kamu yöneticilerine savaş açma yetkisi tanınmış bulunabilir. Böyle bir durum varsa, savaşın, gerçekte, hükümdarın buyruğuna dayanılarak açılmış olduğunu kabul etmek gerekir; çünkü, bir başkasına bir şeyi yapma yetkisini veren, o şeyi kendisi yapmış sayılır.

3. Böyle açık bir izin söz konusu değilse, hükümdarı izin vermiş sayarak, onun buyruğu ve bilgisi olmaksızın, savaşa girişilip girişilemiyeceğini kesin bir sonuca bağlamak pek kolay değildir.

Ben bu konuda olumlu bir görüşten yana değilim. Çünkü, şu ya da bu durumda, egemen gücü elinde tutan kimsenin, kendisine

danışılsaydı nasıl davranmış olacağını, ona danışmadan belli saymak, pek de yeterli değildir. Bence, bunun yerine, şunu göz önünde tutmak gerekir: Hükümdar, kendisine danışılması için bekletilmesi sakıncalı görülmeyen, ya da yararlı olup olmadığı açıkça belli olmayan bir konuda, bu konuyu da kapsayacak genel bir yasa çıkarılması söz konusu olsaydı, bunun nasıl olmasını isteyecekti? Gerçekten, herhangi bir durumda, hükümdarın buyruğunu beklemeyi gerektiren neden ortadan kalkmış görünse bile, genel olarak düşünülürse, bu neden gene de sürüp gitmektedir. Hele, bir kamu yöneticisinin, savaşın yararlı ya da zararlı olacağı konusunda kendi başına karar vermesinin, devleti sürükleyebileceği kaçınılmaz tehlikeleri önleme zorunluğu göz önünde tutulursa....

7. Kamusal bir savaş ancak, egemen gücü elinde tutan kimsenin yetkisine dayanılarak yapılabileceğine göre, hem bu ilkenin, hem de kurallara uygun savaş sorununun daha iyi anlaşılması ve buna ilişkin daha birçok sorunun çözümlenmesi için, egemenliğin ne olduğunu ve kimlerin elinde bulunduğunu bilmek gerekir. Bu araştırma bir başka yönden de önemlidir: Yüzyılımızın bilginleri bu konuyu gerçeğe uygun olarak değil, kendi ülkelerinin çıkarları açısından incelemişler, bu yüzden de, aslında aydınlık olmayan bir konuyu daha da karıştırmışlardır....

.....

VII. *Egemenlik nedir?*

1. Bir güç, eylemleri bir başkasının denetimine bağlı değilse, yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamazsa, o güç *egemen* diye nitelendirilmektedir. "Bir başkasının" derken, burada, egemen gücü kullananı ayrı tutmaktayım; çünkü o, dilediği zaman, iradesini değiştirebilir. Egemen gücü elinde tutanın ardıllarını da bu söylediklerimin dışında bırakmaktayım; onlar da, aynı haktan yararlandıkları için, eş güçtedirler. Böyle olunca, şimdi bu gücün taşıyıcısını görelim.

Her gücün, biri ortaklaşa, öteki özel iki taşıyıcısı vardır. Örneğin, görme duyumuzun ortaklaşa taşıyıcısı gövdemiz, özel taşıyıcısı da gözdür. Egemenliğin de ortaklaşa taşıyıcısı, yukarıda eksiksiz ve tam bir topluluk (birlik) diye tanımladığımız, devlettir.

2. Bir başka halkın buyruğu altına geçmiş halkları, örneğin Roma'lıların kendi taşra yönetim birimleri [eyaletleri] durumuna soktukları halkları, konumuz dışında bırakıyorum. Çünkü, bu halk-

lar, bizim bugün anladığımız anlamda, kendi başlarına bir devlet değillerdir; nasıl köleler de ailenin üyeleri iseler, bu halklar da büyük bir devletin aşağı durumda olan üyeleridir.

Bununla birlikte, her biri eksiksiz bir topluluk olan çeşitli halkların ortaklaşa bir tek başı olduğu da görülmektedir. Çünkü, tüzel kişilerle gerçek kişiler birbirlerine benzemezler. Gerçek kişiler bakımından, aynı ve tek bir başa bağlı birçok gövde şüphesiz düşünülemez; oysa, bir tüzel kişi, çeşitli ilişkileri göz önünde tutulunca, başka başka gövdelere aynı zamanda baş olabilir. Bunun açık bir kanıtı [delili] şudur: Her halk eksiksiz bir topluluk olduğu için, egemenliği elinde tutan aile sönerse, daha önceleri aynı başın yönetiminde birleşmiş olan halklardan her biri, ayrı ayrı, egemenliğini yeniden kazanır.

Birçok devletin bir andlaşma yaparak, her biri gene kendi başına ayrı bir devlet kalmakla birlikte... bir devletler birliği [konfederasyon] oluşturdukları da görülmektedir....

3. Böyle olunca, egemenliğin ortaklaşa tayışıcısı, belirttiğim anlamda, devlettir.

Oysa, egemenliğin gerçek (özel) taşıyıcısı ise, her ulusun yasaları ve görenekleri [örf ve âdetleri] uyarınca, ya bir kişidir ya da daha çok kimsedir....

VIII. *Egemenlik her zaman halkta değildir.*

1. Burada, egemenliğin, her yerde ve her zaman halkta olduğunu, yetkilerini kötüye kullanan kralların halkça kınanabileceğini ya da cezalandırılabileceğini savunanların görüşlerini paylaşmamak gerekir. Böyle bir görüşün bugüne değin ne büyük zararlar verdiğini, bu düşünce bir kez kafalara yerleşince daha nice zararlar vereceğini görmeyen, aklı başında hiç kimse yoktur. Böyle bir görüşü benimsemeyişimin nedenleri aşağıdadır.

Bir kimse, dilediğinin kölesi olabilir.... Özgür bir halk da, kendisini yönetme hakkını, hiç bir parçasını kendine ayırmaksızın, tüm olarak başkasına geçirerek, kendisini bir kişinin ya da daha çok kimsenin yönetimi altına neden koyamasın? Bana şöyle bir karşılık da verilemez: Böylesine geniş bir hakkın başkasına geçirildiği belirtilere [karinelere] dayanılarak çıkartılamaz; çünkü burada, kesin olmayan durumlarda başvurulacak belirtiler değil, hukuka uygun olarak yapılabilecek şeyler söz konusudur.

Bundan doğabilecek sakıncaları öne sürmek de boşunadır; çünkü, sakıncası, korkulacak bir yanı olmayan hiç bir yönetim biçimi de yok-

tur. Ya iyiliği, ona eşlik eden kötülükle birlikte almak; ya da her ikisinden de vazgeçmek gerekir....

2. Nasıl, kimi daha iyi birçok yaşayış biçimi arasından, insan dilediğini seçmekte özgür ise, halk da dilediği hükümet biçimini öylece seçebilir. Bir hükümdarın uyrukları üzerindeki yetkilerine, herkesin başka türlü değerlendirdiği hükümet biçimine göre değil, bu yetkiyi hükümdara tanıyanların iradelerinin kapsamına göre anlam vermek gerekir.

3. Böyle olunca, bir halkı, kendini yönetme hakkından tüm vazgeçerek, egemenliğini bir başka halkın ellerine bırakmağa iten çeşitli nedenler bulunabilir: Örneğin, kendisini yok olma tehlikesinde görüp de, varlığını korumak için başka bir çıkar yol bulamazsa; ya da, çok aşırı bir kıtlıkla karşılaştığı zaman, yaşayabilmek için başvuracağı başka bir kaynak kalmamışsa....

4. Buna şu da eklenebilir: Aristoteles'in dediği gibi, nasıl kölelik için doğmuş insanlar varsa, buyurmaktan çok boyun eğmeyi daha iyi becerebilen halklar da vardır....

5. Kimi halklar da, yüzyıllar boyunca bir kralın yönetimi altında çok mutlu yaşamış başka halkların ortaya koyduğu örneğin etkisi altında kalmış olabilirler....

6. Yukarıda açıkladığımız anlamda [I, iii, 4], haklı bir savaş yüzünden, nasıl düşmanın malları üzerinde mülkiyet hakkı edinilirse, aynı yoldan ve başka bir kaynak gerektirmeksizin, düşmanın kamu gücü ya da düşmana buyurma ve onu yönetme hakkı da edinilebilir...

IX. *Kralla halk arasında her zaman karşılıklı bir bağımlılık olduğu görüşü kabul edilemez.*

1. Kralla halk arasında karşılıklı bir bağlantı olduğunu düşünenler de vardır; öyle ki, bunlara göre, kral yönetimini iyi kullandığı sürece halk krala boyun eğmeli, kötüye kullandığı zaman da, kral halkın iradesine boyun eğmelidir. Böyle düşünenler, uyrukların, yalnız, açıkça haksız herhangi bir şeyi, kraldan bu yolda buyruk almış olsalar bile, hiç bir zaman yapmamaları gerektiğini öne sürmüş olsalardı, aklı başında herkesin duygularına da en uygun düşecek doğru bir şey söylemiş olurlardı; ancak böyle bir direniş, kralı zorlama, ya da krala buyurma bakımından uyruklara hiç bir hak da vermemektedir. Bir halk, aşağıda söz konusu edileceği gibi, egemen gücü kralla bölüşmek istemiş olsaydı, karşılıklı yetki alanlarının da sınırlanması gerekecekti; bu sınırlama, yer, kişiler ya da işler bakımından

kesin ve birbirinin yetki alanını kolayca belirtecek biçimde yapılacaktı.

2. Oysa, herhangi bir eylemde neyin iyi, neyin kötü olduğunu anlamak için, özellikle devlete ilişkin konularda, kralın yetki alanı ile halkın yetki alanı arasına sınır koymak pek uygun görünmemektedir; bu çeşit nitelikler çoğu zaman açıkça belirli olmadığı gibi, bunların incelenmesi de çok güçtür. Böyle bir şey yapmağa kalkılırsa, bundan çok büyük karışıklıklar da doğar. Çünkü, bir eylemin iyi ya da kötü görünmesine göre, kralla halktan hangisi olursa olsun, bunlar, bu eylemde bulunma yetkisini yalnız kendilerinde görmek isteyeceklerdir. İşlerine böylesine bir karışıklığı ve düzensizliği bulaştırmak istemiş olacak, tek bir halk bile düşünememekteyim.

X. *Doğru görüşü ortaya çıkartmak için sunulan uyarılar; önce, anlamları başka başka olan benzer sözcüklerin ayırdedilmesi.*

1. Bu konuda öne sürülmüş yanlış görüşleri bir yana bıraktıktan sonra, her ulusta egemen gücün kimde olduğunu iyice belirtmek üzere, bir takım uyarmalarda bulunmak gerekir.

İlk söyleyeceğim, sözcüklerin her anlama çekilirliğinin etkisi altında kalmamak, ya da dış görünüşe bakarak yanlış yollara sapmamak gerektiğidir....

5. Birçok kimse, sınırsız egemen güçle, kısıtlanmış egemen güç arasındaki ayırımın, bu gücün ne yoldan verildiğine bakarak yapılması gerektiği kanısındadır; bir başka deyimle, böyle düşünenlere göre, egemen gücün bir kimseye seçimle mi, yoksa soydan geliş kuralları uyarınca mı verildiğine bakmak gerekir; çünkü, ancak soydan geliş yoluyla tanınan güç egemen olma niteliğini kazanır; seçimle tanınan güç ise böyle değildir. Oysa, bu kuralın genel ve sınırsız olarak doğru olmadığı da bellidir. Çünkü, soydan geliş, gücün bir niteliği değildir; yalnız, kendisine ardıl [halef] olunan daha önceki bir gücün süregittiğini anlatır. Halkı yönetmek üzere bir aile seçilmişse, bu aileye tanınmış hak, ardıldan ardıla, ilk seçimde verilmiş olan yetkiden ne daha çok, ne de daha az olarak geçer durur....

XI. *İkinci uyarı: Haklarla, hakların edinilmesi biçimi arasında ayırım yapmak gerektiği.*

1. İkinci uyarım da şudur: Bir şeyle, o şeyi edinme biçimi arasında bir ayırım yapmak gerekir. Bu ayırım nesnel varlığı olan şeyler konusunda olduğu gibi, nesnel olmayan şeyler konusunda da geçerlidir. Çünkü, nasıl bir tarla bir şey ise, bu tarla üzerinde yayalara,

sürülere tanınmış bir geçit hakkı, ya da bu tarlayı bir yol olarak kullanma hakkı da öylesine bir şey'dir. Bu üç haktan her biri de, kimi lerince tam bir mülkiyet hakkı olarak, kimilerince bir yararlanma [intifa] hakkı olarak, kimilerince de geçici bir süre için tanınmış bir hak olarak edinilmiş bulunmaktadır. Netekim, Roma'lılarda *Dictator* belirli bir süre için egemen gücü elinde bulunduran kimse idi; kralların bir çoğu ise, ister ilk seçimle gelmiş, ister soydan geliş kuralları uyarınca konmuş sıraya göre başa geçmiş olsunlar, egemen gücü bir yararlanma hakkı olarak ellerinde tutmaktadırlar. Egemen gücü, tam bir mülkiyet hakkı olarak edinmiş krallar da vardır: Egemenliği haklı bir savaşta ele geçirmiş, ya da, bir halkın, daha büyük bir kötülükten kurtulmak üzere, yönetimine çekincesiz boyun eğmiş olduğu krallar böyledir....

3. Kendilerine, her an geri alınmak üzere, bir güç tanınmış olanların durumu tüm olarak başkadır; böyle bir güç, onu tanıyanların, istemeye istemeye bu duruma katlanmalarına dayanmaktadır. Bir zamanlar, Afrika'da Vandal'ların, İspanya'da Got'ların krallığı böyle idi; halk, beyenmediği zaman, kralı alaşağı ediverirdi. Bu gibi hükümdarların yaptıkları herhangi bir işlem de, onlara bu gücü diledikleri anda geri almak şartıyla vermiş olanlarca, bozulabilirdi; böylece, hakkın sonuçları aynı olmadığına göre, hak da aynı değil demekti.

XII. *Kimi durumlarda egemen güç kesin olarak elde bulundurulmakta, egemenliği başkasına geçirme hakkını da kapsamaktadır.*

1. Tam bir mülkiyet hakkı olarak edinilmiş egemen güç konusunda, bir başka deyimle, hükümdarın egemenliği malvarlığının bir parçası imiş gibi kullanması konusunda, kimi bilginler, özgür kişilerin mal durumuna sokulamıyacağını öne sürerek, bu söylediklerimi yermektedirler. Ancak, nasıl bir efendinin köleler üzerindeki gücü ile bir kralın gücü başka başka şeyler ise, kişisel özgürlük ile toplumsal özgürlük, bireylerin özgürlüğü ile toplum olarak insanların özgürlüğü de başka başka şeylerdir.... Nasıl kişisel özgürlük kölelikle bağdaşmazsa, toplumsal özgürlük de bir krala, ya da gerçek bir denetime boyun eğmekle bağdaşamaz....

2. Bununla birlikte, bir halk bir başka egemenlik altına geçirildiği zaman, gerçekte, bu halkı oluşturan insanlar değil, fakat bir toplum olarak göz önünde tutulmuş bu insanları sürekli yönetme hakkı başkasına geçirilmiş olmaktadır....

XIII. *Egemen gücün kesin ve tüm olarak elde bulundurulmadığı durumlar da olabilir.*

1. İlk kuruluşları bir halkın tam ve özgür iradesi uyarınca gerçekleştirilmiş krallıklara gelince, halkın krala, egemen gücü bir başkasına dilediği gibi geçirme yetkisini vermek istediğini var saymamak gerektiğine, ben de katılırım....

XIV. *Kesin ve tüm olarak elde bulundurulmamakla birlikte, başkasına geçirilebilecek haklar da vardır.*

Buraya kadar egemenlik ile, egemenliği tam ve kesin olarak elde bulundurmanın ayrı ayrı şeyler olduğunu göstermeğe çalıştık. Bu ayırım öylesine doğrudur ki, hükümdarların çoğu egemenliği dediğim dedik bir kesinlikle ellerinde tutmadıkları gibi, tam egemen olmayan birçok hükümdar da yetkilerini tam bir kesinlikle kullanabilmektedir. Beyliklerin (Markiliklerin ve Kontlukların), krallıklardan çok daha kolay satılıp alınması, vasiyet yoluyla bir başkasına bırakılabilmesi de bundandır.

XV. *Naiblerin atanış biçimindeki çeşitlilik de yaptığımız bu ayırımı desteklemektedir.*

1. Yaptığımız ayırımın doğruluğunu ispatlayan bir başka kanıt da, bir kralın yaş küçüklüğü, ya da görevlerini yapmasına engel bir hastalığı sırasında, naibliğin düzenleniş biçimidir.

Malvarlığı içinde sayılmayan krallıklarda naiblik, yasaların gösterdiği kimselere verilir; ya da bu konuda bir yasa yoksa, halkın rızası uyarınca naib atanır. Oysa, kralın malvarlığı içinde sayılan krallıklarda, naip, kralın babasınca ya da yakın hısımlarınca seçilmektedir....

XVI. *Doğal ya da tanrısal hukuk alanı dışında verilmiş bir söz egemenliği kısıtlayamaz.*

1. Üçüncü bir gözlemde daha bulunmak gerekir. Egemenlik, bunu kullanacak olan kimsenin başa geçerken uyruklarına ya da Tanrı'ya, devletin yönetimi ile de ilgili birtakım konularda herhangi bir söz vermiş olması yüzünden de, egemenlik olmaktan çıkmaz. Burada, doğal hukuka, tanrısal hukuka, ya da uluslararası hukuka uygun davranışlardan söz etmiyorum; bütün krallar, bu konularda açıkça hiç bir söz vermemiş olsalar bile, bunlara uymak zorundadırlar. Ben, yalnız, söz vermekle bağlanmış olabilecekleri konularda, kralların birtakım kurallara uymak zorunda olduklarını anlatmak istiyorum.

Söylediklerimin ne ölçüde doğru olduğu şu örnekle daha iyi belirtilebilir: Bir ailenin başı, kendi yönetimiyle ilgili bir konuda, ailesine bir söz vermiş olabilir; verdiği sözü tutması gerekmekle birlikte, söz vermiş bulunması yüzünden, artık ailenin başı olmaktan da çıkmamaktadır....

2. Şunu da kabul etmek gerekir: Böyle bir söz verilmişse, artık egemen güç bir bakıma kısıtlanmış olmaktadır; altına girilen yüküm ister bu gücün yalnız kullanılışı, isterse doğrudan doğruya bu gücün niteliği ile ilgili olsun, sonuç aynıdır. Birinci durumda, verilmiş söze aykırı olarak yapılacak her eylem haksızdır; çünkü, bir başka yerde göstereceğimiz gibi, gerçekten verilmiş bir söz, kimin yararına verilmişse onun için bir hak yaratır. İkinci durumda, verilmiş söze aykırı eylem geçerli sayılmayacaktır; çünkü, böyle bir eylemde bulunma yetkisi tanınmış değildir. Bu söylediklerimizden, söz vermiş kimsenin kendisinden üstün bir kimseye bağlı olduğu anlamı da çıkartılamaz; çünkü, böyle bir durumda eylemin yok sayılması, araya bir üst yetkilinin girmesinden değil, doğrudan doğruya hukuktan doğmaktadır....

.....

4. Verdiği sözü yerine getirmezse, kralın tahtından düşeceği yollu bir şart eklenmiş ise, bu durumda ne düşünmek gerekecektir? Böyle bir durumda da, bence, kral egemen gücünden bir şey yitirmiş sayılmayacaktır; ancak, böyle bir şart, egemenliği edinim biçimini sınırlamış olmakta, bu egemenliğe yalnız bir süre için tanınmış bir güç olma niteliğini vermektedir....

XVII. *Egemenlik, nesnel ve kişisel olmak üzere bölünmüş olabilir.*

1. Dördüncü bir gözlem de şudur: Egemenlik, yukarıda belirttiğimiz gibi, birbirine sıkıca bağlı parçalardan oluşmuş, özü bölünmez ve "kimseye hesap vermez" en yüce gücü de kapsayan bir bütün olmakla birlikte, ara sıra, egemenliğin, bu gücü birleşerek kullanan birkaç kişi arasında, ya da bir parçası bir kişinin, öteki parçası bir başkasının elinde olmak üzere "nesnel" *(partes potentiales)* ve "kişisel" *(partes subjectives)* olarak bölündüğü de görülmektedir. Örneğin, bir tek Roma İmparatorluğu varken, çoğu zaman, biri Doğu öteki Batı için olmak üzere, iki İmparator görülmüştür; ara sıra da, her biri kendi bölgesinde egemenliği uygulayan üç imparator bile görülmüşmüştür.

Şu da olabilir: Bir halk bir kral seçerken, egemenliğe bağlı yetkilerden birtakımını kendi elinde tutabilir, birtakımını da kısıtlama-

dan krala bırakabilir. Şu var ki, yukarıda belirttiğimiz gibi, kral, halka verdiği bir sözle, kendisini bir yüküm altına koymuşsa, böyle bir durum pek söz konusu olmaz. Söylediğimiz gibi, egemenlik açıkça bölünmüşse; henüz özgürlüğünü elinde tutan halk krala, sürekli bir buyruk niteliğinde birtakım şeyler kabul ettirmişse; ya da, krala, kendisinden istenebilecek şeyleri yapmak zorunluğunu öngören, bunları yapmazsa halka kendisini cezalandırma yetkisini veren bir ek kural konmuşsa, ancak o zaman, böyle bir şey söz konusu olabilir. Çünkü, her buyruk, bir üst yetkisi olanın, hiç olmazsa buyruğuna boyun eğenlere karşı üst durumunda bulunanın eylemidir. Zorlama ise, aslında, her zaman bir üst'ün eylemi olmayabilir; çünkü, doğa uyarınca, herkesin, borcunu ödemeyen borçlusunu sıkıştırmağa hakkı vardır. Bununla birlikte, zorlama, ast durumunda olan bir kimsenin davranışı ile bağdaşamaz. Bu yüzden, zorlama hakkı hiç olmazsa bir eşitliği, bu da yüce gücün (egemenliğin) bölünmüş olmasını gerektirir.

2. Birçok yazar, devleti iki başlı bir gövde gibi yapan bu egemenlik bölüşmesinde çok sakınca görmektedir. Ancak, yukarıda da söylediğimiz gibi [I, iii, 8], devlet işlerinde her yönden sakıncasız olan hiç bir şey de yoktur. Bir hukuk kuralı, en iyinin ne olduğu konusunda şunun ya da bunun öne sürdüğü görüşlerle değil, yukarıda da belirttiğim gibi, bu kuralı koyanın iradesine göre değerlendirilmek gerekir....

XVIII. *Krallar, birtakım eylemlerinin bir kurulca onaylanmadıkça yasa gücünü kazanmamasını istedikleri zaman bile egemenliğin bölünmüş sayıldığını düşünmek yanlış olur.*

1. Kaldı ki, bir kralın yapacağı ya da buyuracağı bir takım şeylerin, bir senatoca ya da herhangi bir kurulca onaylanmamış olması durumunda, bunların yapılmamış ya da buyrulmamış sayılacağını bildirmesinin de, kimi yazarların yaptığı gibi, gerçek bir egemenlik bölüşmesi olduğunu düşünmek çok büyük bir yanılmadır. Çünkü, bu yoldan ortadan kaldırılmış buyruğu ya da buyrukları, kralın kendi iradesiyle ortadan kaldırılmış saymak gerekir; kral böyle yapmakla, kendi iradesini ve rızasını var göstererek herhangi bir şeyin elde edilmesini önlemek ve kendini korumak istemiş olmaktadır....

.....

XX. *Karma egemenlik örnekleri.*

.....

7. Her devlette, egemenliğin kimin elinde olduğunu anlamaya yarayan ilkeleri koyduktan sonra, şimdi de, bu konuda sık sık ortaya çıkan soruları inceleyebiliriz.

XXI. *Eşitsizliğe dayanan bir bağlaşmaya girmiş olan da egemen kalabilir*....

1. Birinci soru şudur: Eşitsizliğe dayanan bir bağlaşmaya [ittifaka] girmiş olan bir devletin egemen kaldığı söylenebilir mi?

Eşitsizliğe dayanan bir bağlaşma deyimi ile, yalnız, güçleri eşit olmayan iki devlet arasında yapılmış bir bağlaşmayı anlamamaktayım.... Böyle bir deyimi, geçici sonuçlar yaratacak bağlaşmalar için de kullanmıyorum; örneğin, barış yapılmış bir düşmanla, savaş giderlerini ödemesi, ya da herhangi bir şey vermesi şartıyla, dostça yaşanacağına söz verilmesi gibi. Eşitsizliğe dayanan bir bağlaşma deyimi ile anladığım şudur: Kapsadığı hükümler uyarınca, bağıtlı devletlerden birisine, öteki devlet üzerinde sürekli bir üstünlük tanıyan, ya da, bağıtlı devletlerden birisini, öteki devletin egemenliğini ve yüceliğini kabul edip, bunu sürüp götürme yükümü altında sayan bir andlaşma.... Başka bir deyimle, burada, bir devleti, ötekinin egemenliğine karşı her türlü saldırıyı önleme, "yücelik" sözcüğünün de belirttiği gibi, o devletin şanına saygı gösterecek biçimde davranma zorunluğunu da yükleyen bir andlaşma söz konusudur....

2. ....Bu konuda Proculus'un ne dediğini hep biliriz. Ona göre, bir başka devlete bağımlı olmayan her devlet, bir bağlaşma andlaşması ile, bir başka devletin yüceliğini ve üstünlüğünü kabul etmek, saymak ve saydırmak yükümü altına girmiş olsa bile, gene de bağımsız bir devlet olarak kalmaktadır. Bu çeşit bir bağlaşma yapmış bir devlet bağımsız kaldığına göre, egemenliğini de yitirmemiş sayılmak gerekir.

Bir kral için de aynı şey söylenebilir; çünkü, bağımsız bir devletle, gerçekten kral olan bir kralın bu bakımdan durumu aynıdır. Proculus'a göre, bir bağlaşma andlaşmasına konmuş böyle bir şart, yalnız, bir devletin, saygı gösterme zorunluğunda olduğu ve üst durumda bulunan öteki devlete karşı daha altta bir duruma düştüğü anlamına gelmektedir; yoksa, artık bağımsızlığını tüm yitirmiş olduğunu göstermemektedir. "Üst" ve "alt" durumda terimleri de, burada elde tutulan güç bakımından değil (çünkü, Proculus, andlaşma ile alt durumda bulunan ulusun, üst durumda bulunan ulusa bağımlı olmadığını söylemektedir), fakat, sözü geçer ve saygıya değer olma bakımından anlaşılmak gerekir....

10. Şu da sık sık görülmektedir: Bağlaşma [ittifak] andlaşmasıyla üstünlük elde etmiş olan bir devlet, alt durumda kalan devletten çok

daha güçlü ise, yavaş yavaş, onun egemenliğini de ele geçirme yoluna gidebilir; özellikle, bağlaşma andlaşması sürekli olarak yapılmışsa, ya da üst durumda olan devlet, alt durumda olan devletin kentlerinde asker bulundurma hakkını da elde etmişse....

11. İşler bu yola dökülünce, hakkı kötüye kullanma, buna katlanan öteki devletin direnme göstermeyerek üstü kapalı [zımnî] bir yoldan tanıdığı bir hak niteliğini kazanır; bu yüzden de, o zamana kadar andlaşmanın taraflarından biri olanlar, artık öteki tarafın uyruğu durumuna düşerler; ya da, daha önce de belirttiğimiz gibi, egemenliğin bölüşülmesi söz konusu olur.

XXII. *Haraca bağlanmış olanlar da egemen kalabilirler.*

Öte yandan, bir başka devlete, ya ona karşı işlemiş oldukları suçları bağışlatmak, ya da öteki devletlere karşı onun kanatları altında bir korunmaya kavuşmak için bir şeyler ödeyen, kısaca, Thukydides'in dediği gibi, "haraca bağlanmış" devletler de vardır....

Bence bu gibi devletlerin de egemen olduklarından şüphe edilemez; ancak, ödedikleri haraçla da belli olduğu gibi, güçsüzlüklerinin ortaya çıkması, şanlarının parıltısına biraz gölge düşürür.

.....

XXIV. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM IV

UYRUKLARIN ÜST'LERİNE KARŞI SAVAŞMASI

I. *İncelenen konu.*

1. Savaş ya iki özel kişi arasında (bir yolcunun bir yol kesene karşı kendisini savunması gibi); ya iki hükümdar arasında; .... ya bir özel kişiyle kendi hükümdarı olmıyan bir hükümdar arasında; ya bir hükümdarla kendi uyruğu olmayanlar arasında (Roma'lıların deniz haydutlarıyla yaptıkları savaşlar gibi) olabilir.

2. Burada inceliyeceğimiz konu yalnız şudur: Özel kişiler, ya da kamu görevi görenler, kendi hükümdarlarına ya da onlara bağlı ast-yetkililere karşı savaşa girişebilirler mi, girişemezler mi?

Şu nokta kesin olarak bir sonuca bağlanmış bulunmaktadır: Hükümdarın buyruğu uyarınca silâhlandırılmış olanlar, hükümdara bağlı ast-yetkililere karşı savaşa girişebilirler.... Bizim burada inceleyeceğimiz konu şu olmaktadır: Böyle bir durum söz konusu olmaksızın, bağlı bulundukları hükümdara karşı, ya da, yetkilerini hükümdardan alan ast-yetkililere karşı uyruklar nasıl davranabilirler?

3. Bir devletin yöneticileri, doğal hukuka ya da Tanrı'mn buyruklarına aykırı bir şey buyururlarsa, buna uymamak gerektiği, aklı başında herkesin benimsediği tartışma kaldırmaz bir ilkedir.... Ancak, böyle davranınca da, hükümdarın isteğine karşı gelmiş olmak yüzünden, ya da herhangi bir başka nedenle hükümdar öyle dilediği için, hak edilmemiş bir işlemle karşılarsak, buna, zora başvurarak karşı koymak yerine, katlanmak gerekir.

II. *Genel bir kural olarak, doğal hukuk ayaklanmaya izin vermez.*

1. Kendisine karşı yapılmak istenen haksızlıklara direnmek, herkesin, yukarıda da söylediğimiz gibi, doğal bir hakkıdır. Şu var ki, devlet, kamusal dirliği ve düzeni sağlamak için kurulmuş olduğu için,

hem kendimiz hem de mülkiyetimizde olan şeyler üzerinde, bu amaca varmak için gerektiği ölçüde, bir yüce hak da elde eder. Bu yüzden de devlet, kamusal dirlik ve düzen yararına, herkese tanınmış böyle bir direnme hakkının sınırsızca kullanılmasını yasaklayabilir. Devlet başka türlü de yapamazdı; yoksa, amacına erişemezdi. Herkesin direnme hakkı sınırsız bırakılmış olsaydı, artık bir devlet değil, toplum bağı olmayan bir kalabalık sürüsü ortaya çıkmış olurdu....

.....

VII. *Kaçınılmaz, aşırı zorunluluk durumlarında ne düşünmek gerekir?*

1. Hükümdara karşı direnmeyi yasaklayan kurala uyulması zorunluluğu olup olmadığına karar vermek, büyük ve kaçınılmaz bir tehlike söz konusu ise çok daha güçtür. Çünkü, tanrısal yasalar arasında bile öyleleri vardır ki, genel terimlerle açıklanmış olsalar da, kaçınılmaz durumları üstü kapalı [zımnî] olarak ayrı tutarlar....

2. Doğrusu, insan yapısı birtakım yasalar öylesine sert ve bükülmez moral davranışlar buyururlar ki, insanı kaçınılmaz bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bırakırlar: Bir askere, bulunduğu yeri, neyle karşılaşırsa karşılaşsın, bırakıp gitmemesini buyurmak gibi. Şu var ki, yasa koyucunun iradesinin de bu yönde olduğu belirti [karine] yoluyla kolayca çıkartılamaz; çok büyük bir zorunluluk olmadıkça, insanların, kendileri ve başkaları üzerinde böylesine sert bir yasa koyamayacakları da açıkça bellidir. Çünkü, yasaları insanlar koymaktadır; bu yüzden, insanın güçsüz yanlarını göz önünde tutarak ve bundan öteye birşey istemiyerek yasa çıkarmak gerekir.

Şimdi tartışmakta olduğumuz bu kural -direnmeme kuralı- öyle görünüyor ki, geçerli oluşunu, başlangıçta bir devlet kurmak üzere birleşmiş olanların iradesinden almaktadır; üstelik, toplumu yöneticilerin yönetme hakları da aynı kaynaktan doğmaktadır. Tutalım ki, bu yöneticilere şu soru sorulmuş olsun: Bütün yurttaşlara, kendilerini kamu yöneticilerine karşı savunmak bakımından ne durumda olurlarsa olsunlar, silâha sarılmaktansa ölmelerini mi buyurmak istemişlerdir? Bu soruya "evet" deyip demiyeceklerini bilemem. Öyle görünür ki, herşeye katlanılması gerektiğini söylemiyeceklerdir; meğer ki, durum, direnmenin toplumda kesin olarak çok büyük karışıklıklar çıkmasına, ya da pek çok suçsuz insanın yok olmasına yol açacak bir ölçüye varılacağını göstermekte olsun. Çünkü, böyle durumlarda, insanseverlik ne gerektiriyorsa bunun uygulanmasını zorunlu tutan, insan yapısı bir yasanın da bulunacağından şüphe etmem.

3. Yüce yetkili devlet yöneticilerinden gelecek bir haksızlığa karşı koymaktansa, ölüme katlanma zorunluluğunun, insan yapısı herhangi bir yasadan değil, tanrısal bir yasadan doğduğunu öne sürecekler de çıkabilir. Oysa, şunu belirtmek gerekir: Örgütlenmiş bir toplum biçiminde ilk birleşmiş olanlar, bunu bir Tanrı buyruğu olduğu için yapmış değillerdir; böyle bir birleşmeye, birbirinden ayrı kalmış aileler, başkalarından gelebilecek zorlamalara ve saldırılara karşı kendilerini yeterli ölçüde korumakta güçsüzlüklerini deneyerek gördükleri için, kendiliklerinden bu yola gitmişlerdir. Petrus'un "insan yapısı kurum" diye bu yüzden adlandırdığı devlet gücü *(potestas civilis)* de bu kaynaktan doğmuştur; Petrus bunu, bir başka yerde, "tanrısal bir kurum" diye de adlandırmıştır; çünkü, Tanrı, bu kurumu insanlara yararlı bir şey olarak uygun görmüştür. Tanrı, insan yapısı bir yasayı uygun bulunca da, Tanrı'nın bunu, insanların dilek ve güç leri ölçüsünde, onlara yaraşır olarak da kabul etmiş bulunduğunu düşünmek yerinde olur.

4. .... Ben şunu kolayca anlarım: Bir şey, yok olma tehlikesiyle ne kadar çok karşılaşıyorsa, hakgözetirlik, böyle bir şeyi korumada gerekli özeni sağlamak üzere, herhangi bir yasanın terimlerini dar yorumlamayı da o ölçüde gerekli kılar. Ancak, bıçak kemiğe dayanmışsa, elde geldiği ölçüde kamuya da yararlı olmayı göz önünde tutarak, gidilebilecek son yola başvuran herkesi ya da halktan bir azınlığı, ayırım yapmadan kınamaya da doğrusu dilim varmaz....

6. Burada bir uyarma daha göz önünde tutulmalıdır: Bıçağın kemiğe dayanması durumunda bile, kralın canına kıymamak gerekir...

7. Herhangi bir özel kişiye ilişkin olarak da, temelsiz ve kötü sözler söylenmesine izin yoktur; böyle olunca, bir krala ilişkin olarak, doğru da olsa, kötü sözler söylemekten çekinmek gerekir. Çünkü, ... Aristoteles'in dediği gibi, "hükümdara dil uzatan, devlete zarar vermiş olur". Bir hükümdara dille kötülük etmekten çekinmek gerektiğine göre, ona karşı elle kötülük etmekten sakınmayı zorlayan daha güçlü nedenler var demektir....

.....

15. Böylece, egemen güç sahiplerine karşı direnilmesinin haklı olmayacağını belirtmiş bulunmaktayım. Şimdi de, okuyucunun, bu kuralın ara sıra çiğnendiğini yanlış yere düşünmemesi için, konunun başka yönlerini de ele almam gerekir.

VIII. *Bağımsız bir halk içinde devlet gücünü elinde tutana karşı savaşa girişmek hakkının tanındığı durumlar olabilir.*

Önce, egemenlik başlangıçta tanınırken, ya da sonradan yapılan bir düzenleme ile, hükümdar halka karşı sorumlu kılınmış ise, bu gibi hükümdarlar yasaları çiğnedikleri ya da devlet gücünü aştıkları zaman, onlara karşı yalnız direnmek değil, gerekirse onları ölümle de cezalandırmak söz konusu olabilir....

IX. *Egemen gücü elinden bırakmış bir krala karşı da savaşa girişmek hakkı tanınabilir.*

İkinci olarak, bir kral, ya da herhangi bir kimse, devlet işlerinden tüm olarak elini çekerse, ya da bu işlerle uğraşmayı açıkça bırakırsa, artık, bir özel kişiye karşı nasıl davranılırsa, ona karşı da öyle davranılabilir. Şu var ki, devlet işlerini sadece savsaklayan bir kralı da, bu işlerden elini tüm olarak çekmiş saymamak gerekir.

X. *Ülkesini bir başkasına geçirmeğe kalkışan bir krala karşı da -ancak bunu önlemeğe yetecek ölçüde- savaşa girişilebilir.*

Üçüncü olarak, Barclay şöyle demektedir: "Bir kral, krallığı bir başkasına geçirtirse, ya da bir başka devlete bağımlı kılarsa, artık bu ülkenin kralı olmaktan da çıkar."

Ben, bu konuda, böylesine kesin konuşamayacağım. Çünkü, ister seçimle, ister soydan geliş yasaları uyarınca, fakat halkın rızasına dayanarak tahta çıkılan bir krallık söz konusu olunca, kralın böyle bir eylemi geçerli sayılamaz; geçerli sayılmayan bir eylem de, hukuk bakımından sonuçlar yaratamaz. Kimi hukukçular, kralın durumunu, bir yararlanma [intifa] hakkı sahibinin durumuna benzetmektedirler; böyle bir kimse, hakkını üçüncü kişiye geçirmekle, hukuk bakımından herhangi bir değişiklik yaratmış olmamaktadır. Bence bu görüş en doğrusudur....

Bir kral gerçekten ülkesini bir başka devlete katmağa ya da bir başka devlete bağımlı kılmağa kalkışırsa, böyle bir krala karşı şüphesiz direnilebilir. Çünkü, daha önce de söylediğimiz gibi [I, iii, 11], egemen güçle, bu gücü elde tutma biçimi başka başka şeylerdir. Egemen gücü elde tutma biçiminde bir değişiklik yapmak, egemen gücün kapsamı içinde olmadığına göre, halk bu yolda değişiklik yapma girişimlerine karşı direnebilir....

XI. *Kendini bütün halka açıkca düşman gösteren bir krala karşı da savaşa girişmek hakkı tanınabilir.*

Dördüncü olarak, Barclay şunu söylemektedir: "Bir kral, halkın tümünü yok etme yönünde gerçekten düşmanca amaçlar güden davranışlarda bulunmakta ise, böyle bir kral da artık kral sayılamaz."

Bu görüşü ben de kabul ederim. Çünkü, bir halkı yönetme iradesi ile, bu halkı yok etme iradesi, birbiriyle kesin olarak çatışan iki ayrı şeydir: Bu iki irade, aynı zamanda aynı kişide bir arada bulunamaz. Bütün halkın düşmanı olduğunu açıklayan bir kral, böyle yapmakla, krallık üzerindeki hakkından da vazgeçmiş olur; şu var ki, aklı başında olan ve yalnız bir tek halkı yöneten bir kralın kafasından böyle aşırı bir davranışta bulunmak da pek geçmez. Ancak, yönetimi altında birden çok halk varsa, bunların birisinden yollayacağı göçmenleri bir öteki halkın topraklarına yerleştirmek için, bir halk yararına bir başka halkı yok etmeğe kalkışmış da olabilir.

XII. *Şarta bağlı olarak başa geçmiş krallara karşı da -bu şartı yerine getirmezlerse- savaşa girişme hakkı tanınabilir.*

Beşinci olarak, eğer krallık bir kimseye verilirken, bu kimse üst hükümdara karşı güveni kötüye kullanma suçu işlerse, ya da tahta çıkış belgesinde "kral şu ya da bu şeyi yaparsa, uyrukları artık ona karşı her türlü bağlılık ödevlerinden kurtulmuş sayılırlar" yollu bir şey yazılmışsa, kral, böyle bir durumda tacını yitirir ve herhangi bir özel kişi durumuna düşer.

XIII. *Egemen gücün tümünü değil de bir parçasını elinde bulundururken kendisinin olmayan öteki parçasını da ele geçirmeğe çalışan bir krala karşı da savaşa girişme hakkı tanınabilir.*

Altıncı olarak, eğer egemen gücün bir parçası bir krala tanınmış, kalanı da halkın ya da bir kurulun eline bırakılmışsa, kral, kendi yetki alanını aşıp öteki alana ayak bastığı zaman, böyle bir krala karşı zor kullanarak direnilebilir; çünkü, kralın yetkisi bu kadar geniş değildir.

Bence, egemenliğin bölüşülmesinde, savaşa girişme hakkı krala bırakıldığı zaman da, bu ilke geçerli kalmaktadır. Çünkü, böyle bir yetki ancak dış savaşlara ilişkin olarak anlaşılmak gerekir. Egemen gücün bir parçasını elinde tutan kimse, bu parçayı savunma hakkını da elinde bulundurmalıdır. Bu yüzden, krala karşı gelme zorunda kalınınca, kral, savaş hakkı uyarınca, egemen gücün o zamana kadar tartışmasız elinde tuttuğu parçasını da yitirebilir.

XIV. *Kendisine direnme özgürlüğünün saklı tutulduğu bir krala karşı da savaşa girişme hakkı tanınabilir.*

Yedinci ve sonuncu olarak, bir kralı başa geçirirken, şu ya da bu durumda kendisine direnme hakkı saklı tutulmuşsa, böyle bir sözleşme egemenliğin herhangi bir biçimde bölüşülmesi demek olmasa bile, gene de, doğal özgürlüğün bir parçasının halkın elinde bırakılmış ve bu parçanın krala tanınmış yetkilerin dışında sayılmış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, kendi hakkını bir başkasına geçiren kimse, böyle yaparken, bir sözleşme ile, geçirilmiş olan hakta bir kısıtlama da yapabilir.

XV. *Devlet gücünü zorbalıkla ele geçiren bir kimseye ne ölçüde boyun eğmek gerekir.*

1. Buraya kadar yönetme hakkını elinde tutan, ya da tutmuş bulunan kişilerden söz ettik. Şimdi de, devlet gücünü (egemenliği) hukuka aykırı yollardan ele geçirmiş olanın durumunu görelim. Burada, devlet gücünü zorbalıkla ele geçirmiş olanın [gasıbın], uzun süren bir elde bulundurmayla ya da bir sözleşme uyarınca gerçek bir hak kazanması durumunu değil, elde bulundurmanın henüz haksız olduğu süre içindeki durumunu göz önünde tutmaktayız. Böyle bir zorbanın girişeceği devlet yönetimi ile ilgili eylemlerin bağlayıcı bir gücü olabilir; bu da, bir zorbanın bu yolda bir hakkı olmasından değil (çünkü, böyle bir hakkı yoktur), fakat ister halk, isterse başka bir kral ya da bir kurul olsun, egemenliğin gerçek sahibi kimse, yasaların uygulanmasının ve mahkemelerin işlemesinin kesintiye uğraması yüzünden, devletin, doğabilecek karışıklıklar içinde kalmaması için zorbaya boyun eğilmesini uygun bulmuş sayılmasındandır....

2. Ancak, zorbanın yaptıkları kamu yararı bakımından çok önemli değilse, ve bu davranışlar onun haksız edinimini daha güçlü kılmaktan başka bir şeye de yaramayacaksa, o zaman, hele büyük bir tehlikeyle karşılaşmadan yapılabilirse, ona boyun eğmeme yoluna gidilebilir.

XVI. *Süregiden bir savaş hakkı uyarınca da, bir zorbaya karşı direnilebilir.*

Böyle bir zorbayı alaşağı etmeye, daha da öteye giderek öldürmeğe izin var mıdır? Burada bir ayırım yapmak gerekmektedir. Önce, söz konusu zorba devlet gücünü haksız ve uluslararası hukukun aradığı niteliklerden yoksun bir savaş sonunda ele geçirmişse, bundan sonra da herhangi bir sözleşme yapılmamışsa, ya da ona bağlılık andında bulunulmamışsa, kısacası, devlet gücünü [iktidarı] elde

tutması zorbalıktan başka bir şeye dayanmıyorsa, ona karşı savaş hakkı da süregitmektedir denilebilir; bir düşmana karşı nelerin yapılmasına izin varsa, böyle bir zorbaya karşı da öylesine davranılabilir. Nasıl düşmanı öldürme hakkı varsa, zorbayı da herhangi bir kimse, bir özel kişi bile, öldürebilir....

.....

XVIII. *Egemen gücün gerçek sahibinin izniyle de, zorbaya karşı zora başvurarak direnilebilir.*

Devlet gücünü zorbalıkla ele geçirmiş bir kimse, egemen gücün gerçek (meşru) sahibi -ister kral, ister bir kurul, isterse halk- kim olursa olsun, onun açık bir buyruğu uyarınca da öldürülebilir....

XIX. *Bir zorbaya karşı direnme neden yukardaki durumlarla sınırlı tutulmalıdır?*

1. Bu söylediğim durumlar dışında, hiç bir özel kişinin, egemen gücü hukuka uygun olmayan yollardan ele geçirmiş bir kimseyi zor kullanarak alaşağı etmeğe ya da öldürmeğe hakkı olduğunu kabul edememekteyim. Çünkü, öyle olabilir ki, egemen gücü hukuka uygun olarak elde tutan kimse [meşru hükümdar], tehlikeli ve kanlı çatışmalara yol açılması yerine, devlet gücünü zorbanın elde tutmasını uygun görebilir; genel olarak, halk içinde güçlü destekleyicileri ya da ülke dışında dostları olanlar tartaklanmak, öldürülmek istendiği zaman böyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Hiç olmazsa, devlet gücünün (egemen gücün) gerçek sahibi olan kralın, kurulun, ya da halkın böyle bir aşırılığa gidilmesini istediği de kesin olarak belli değildir; bu bakımdan, devlet gücünün gerçek sahibinin açıkça ortaya konmuş onaması olmadıkça, zor kullanmak da haklı sayılamaz....

XX. *Egemenlik konusu tartışmalı ise, özel kişiler bunu kendi başlarına çözümlemeğe kalkışmamalıdırlar.*

Egemenlik konusunda bir anlaşmazlık ortaya çıkmışsa, her şeyden önce, özel kişilerin neyin doğru, neyin yanlış olduğunu kendi başlarına bir sonuca bağlamağa kalkışmamaları, egemen gücü kim elinde tutuyorsa onun bu gücü hukuka uygun olarak elinde tutmakta olduğunu kabul etmeleri gerekir....

——————ooOoo——————

BÖLÜM V

KİMLER HAKLI OLARAK SAVAŞA GİRİŞEBİLİR?

I. *Savaşın yaratıcıları, önce, kendi adlarına savaşa girişenlerdir.*

Her şeyde olduğu gibi, iradeye dayanan eylemlerin de üç çeşit yaratıcısı vardır: [1] Eylemi yapanlar; [2] bu eyleme yardım edenler; ve [3] bu eylemde araç olarak kullanılanlar.

Savaşta, eylemi yapan, savaştan çıkarı olan kimsedir; bu kimse, bir özel savaş söz konusu ise, olağanlıkla bir özel kişidir. Kamusal savaşta ise, eylemi yapan, kamusal bir yetkili, özellikle devlet gücünü elinde tutandır. Savaşa katılmıyanlar yararına, onlara sormadan, onların adına savaşa girişilip girişilemeyeceğini bir başka yerde inceleyeceğiz. Burada, şimdilik, şu ilkeyi öne süreceğiz: Doğal olarak herkes kendi çıkarının savunucusudur; ellerimiz bize bunun için verilmiştir.

II. *Savaşın yaratıcıları, biraz da, başkaları adına yardımcı olarak savaşa girişenlerdir.*

1. Şu var ki, bir savaşta, başkasına elden geldiği ölçüde yardımda bulunmaya hem izin vardır, hem de böyle bir davranış ünümüze ün katar. Ödevlerimiz konusunda kalem kullanmış yazarların hepsi de, bir insana en yararlı şeyin bir başka insan olduğunu haklı olarak belirtmektedirler. İnsanları birbirine bağlayan, birbirinin yardımına koşturan bağlar da çeşitlidir....

2. Başka hiç bir bağ olmasa bile, insan olma bakımından ortaklaşa nitelik, bir başkasının yardımına koşmak için yeterli güçte bir bağdır. Öteki insanlara ilgi duymamak, insan olana yaraşmaz....

III. *Savaşın yaratıcıları, biraz da, araç, hizmetçi ve uyruk olarak savaşa girişenlerdir.*

En son olarak, savaşın "araçları" vardır. Bu deyimle, silâhları, ya da düşmana karşı kullanılan benzer şeyleri değil, kendi iradeleri

ile davranan birtakım kimseleri anlatmak istiyorum; bunlar, böyle davranırken, bir başkasının iradesine de bağlı kalmaktadırlar.

Bir oğul, doğal olarak, bir parçası olduğu babasının elinde böyle bir araçtır; bir köle de, yasa uyarınca, hukuk yönünden bir parçası sayıldığı efendisinin elinde böyledir .... Kölenin bir aile içinde durumu ne ise, devlet içinde bir uyruğun durumu da öyledir: Hükümdarın bir aracı.

IV. *Doğal hukuk uyarınca hiç kimsenin savaşa katılması önlenemez.*

Savaşta, doğaya uygun olarak, bütün uyruklar şüphesiz kullanılabilir; meğer ki, özel bir yasa birtakım kimseleri ayrı tutmuş olsun: Roma'da köleler bu kuralın dışında tutuluyordu; bugün de, hemen hemen her yerde, din adamlarının savaşa katılmaları istenmemektedir. Böyle özel bir yasa bile, genel olarak bu çeşit yasalarda görüldüğü gibi, aşırı zorunluluk durumlarına uygulanmıyacak biçimde anlaşılmak gerekir.

Savaşta yardımcılarla araçlar konusunda genel olarak bu söylediklerimizle yetinebiliriz. Yeri gelince, bu konularla ilgili özel soruları da inceleyeceğiz.

——————ooOoo——————

(BİRİNCİ KİTABIN SONU)

İKİNCİ KİTAP

İKİNCİ KİTAP

BÖLÜM I

SAVAŞIN NEDENLERİ: ÖNCE KENDİMİZİ VE BİZİM OLAN ŞEYLERİ SAVUNMA

I. *Savaşı haklı-gösteren nedenler.*

1. Şimdi de savaşın nedenlerini incelemeğe geçebiliriz; savaşı haklı-gösterecek nedenleri demek istiyorum; çünkü, insanı silâha davranmaya iten haklı nedenlerden başka, yalnız çıkar gözeten (göz boyayıcı) nedenler de vardır....

2. İncelememizin asıl konusu savaşı haklı-gösteren nedenlerdir *(iustificae causas propria)*.... Cicero da, "böyle haklı nedenlere dayanmayan savaşların haksız olduğunu" belirtmektedir....

3. Bu söylediklerimiz hem kamusal, hem de özel savaşlar bakımından geçerlidir....

Kamu makamlarınca girişilmiş savaşların, mahkeme hükümleri gibi, hukuk yönünden birtakım sonuçlar yarattığı doğrudur; bunları ileride söz konusu edeceğiz [II, iii]. Ancak, düşman silâha davranmamıza yol açacak herhangi bir şey yapmamışsa, kamu makamlarınca açılmış savaşlar gene de haksız olmaktan kurtulamamaktadır....

4. Savaşın tek haklı nedeni, şüphesiz, kendisine karşı savaş açtığımız kimsenin, bize karşı daha önce bir haksızlık işlemiş olmasıdır....

II. *Savaşı haklı-gösteren nedenler şunlardır: Bizim olan bir şeyi savunma; bize borçlu olunan bir şeyi elde etmeğe çalışma; cezalandırma.*

1. Böyle olunca, [özel kişiler arasında] dâvaya yol açan ne kadar uyuşmazlık nedeni varsa, o kadar da savaş nedeni olduğu açıkça bellidir; çünkü, yargı yolunun sona erdiği yerde, silâhlı çatışma başlar.

Uyuşmazlığa düşüldüğü zaman yargı yoluna ya işlenmiş, ya da işlenmesinden korkulan haksızlıklar yüzünden baş vurulur. Netekim bir dâva da, ya verilmiş bir zararın onarılması, ya da işlenmiş bir suçun cezalandırılması için açılır....

2. Yazarlar genel olarak haklı üç savaş nedeni belirtmektedirler: [1] kendini savunma; [2] bizim olan şeylerin geri alınması; ve [3] cezalandırma.

3. .... Haklı bir savaşın ilk nedeni, söylediğimiz gibi, işlenmesinden korkulan bir haksızlıktır. Bu haksızlık, ya cana ya da mala yöneltilmiş bulunmaktadır. Sıra ile, her iki durumu da görelim.

III. *Canını korumak üzere savaşa girişilebilir.*

1. Canımızı tehlikeye sokacak gerçek bir saldırıya uğramışsak, böyle bir saldırıya karşı savaşmanın haklı olduğunu söylemiştik; böyle bir savaşta bize saldıranı öldürmeye kadar gidebiliriz. Bu ilkenin herkesce genel olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak da, birtakım durumlarda böyle bir özel savaşın haklı sayılabileceğini ortaya koymuştuk.

Burada şunu da belirtmek gerekir: Kendimizi savunma hakkımızın ana dayanağı doğrudan doğruya ve başlıca, doğanın herkesi kendisini korumada özen göstermekle ödevli kılmasıdır; yoksa saldıranın haksız ya da suçlu olması değil. Bu yüzden, saldıran suçsuz bile olsa (örneğin silâh taşımakla görevli bir asker yanılarak, iyi niyetle bir saldırıda bulunursa; bir kimse, bir başkası sanarak bana saldırmışsa; ya da kimi kimselerin başına geldiği gibi, çıldırma ya da uyurgezerlik yüzünden ne yaptığını bilmez duruma düşmüş birisi saldırırsa) kendimizi savunma hakkımız gene de aynı ölçüde vardır. Çünkü, kendimi savunma hakkımın var olması için, böyle bir kimsenin yarattığı tehlikeye katlanmak zorunda olmamam yeter de artar bile; netekim, bir başkasının hayvanı bana saldırdığı zaman da buna katlanmak zorunda değilim.

IV. *Canını savunma savaşı ancak haksız bir saldırıda bulunana karşı söz konusu olabilir.*

1. Şu da tartışılan bir sorudur: Canımızı kurtarmak çabasında iken, yolumuzun üzerine çıkarak savunmamıza, ya da kaçmamıza engel olan suçsuz bir kimseyi de öldürebilir, ya da ezip geçebilir miyiz? Bu konuda görüş ayrılığı vardır. Din bilginleri arasında bile, bunun yapılabileceğini düşünenler bulunmaktadır. Yalnız doğa göz önünde tutulursa, şüphesiz, kendimizi korumada göstermemiz gereken özen,

benzerlerimizle toplum hayatını sürdürme zorunluluğunun çok üstünde kalmaktadır. Ancak, insanseverlik kurallarına, özellikle başkasının çıkarlarını bizimkilerle eşit düzeye koyan İncil'in buyurduğuna göre, böyle bir davranışta bulunmamıza hiç de izin yoktur....

V. *Ancak tehlike kaçınılmaz ve kesinse böyle bir savaşa girişilebilir; yoksa, yalnız böyle bir tehlikenin var sayılması yeterli değildir.*

1. Tehlikenin kaçınılmaz ve zaman bakımından önlenemez bir kesinlikte olması gerekir. Saldıran, bizi öldürme niyetini açıkça ortaya koyarcasına silâha davranmışsa, şüphesiz böyle bir suç işlemesine karşı durulabilir; bunu ben de kabul ederim. Şu var ki, nesnel şeylerde olduğu gibi, moral konularda da, azıcık olsun boyutu olmayan bir nokta da pek bulunamaz. Ancak, kimilerinin yaptığı gibi, kendi canına karşı herhangi bir tehlike yaratan kimseyi, ondan önce davranarak, öldürme hakkını tanıyanlar hem çok yanılmaktadırlar, hem de başkalarını yanıltmaktadırlar....

2. Bir kimsenin, bir saldırıya hemen geçmeyi düşünmemekle birlikte, fesat hazırladığı, tuzaklar kurduğu, ya da bizi zehirlemeye, bizimle ilgili bazı suçlamalar ya da kanıtlar uydurmağa, tanıklar ayartmağa, yargıçları baştan çıkarmağa niyetlendiği konusunda kesin bir bilgi edinilmişse, bu kimseden henüz korkulacak bir şey olmadığı sürece, tehlikeden sıyrılmanın bir başka yolu da görülüyorsa, ya da böyle bir yol olmadığı kesin olarak belli değilse, bu kimseyi öldürmenin haklı olmayacağı görüşünü gene de savunurum. Çünkü, geçecek kısa bir zaman beklenmedik pek çok kurtuluş yolu açabilir; bir atasözünde de belirtildiği gibi, "lokmayı ele almakla dudağa götürmek arasında neler olmaz"....

.....

XVI. *Kamusal savaşta savunma.*

Buraya kadar can ve malın savunulmasına ilişkin olarak söylediklerimiz, yalnız bir özel kişi ile bir başka özel kişi arasındaki savaşlarda söz konusu olmaktadır. Şu var ki, durumun değişikliğini göz önünde tutarak, bu söylediklerimiz kamusal savaşlara da uygulanabilir.

Özel bir savaşta savunma hakkını uygulama süresi çok kısadır; bir yargıca baş vurmak için yol bulunur bulunmaz, bu savaş da sona erer. Oysa, kamusal bir savaş, ancak, ortaklaşa bir yargıç tanımayanlar arasında, ya da artık yargı yolunun tıkandığı bir anda patlak verdiği için, bu çeşit savaşlar daha uzun sürelidir; verilen yeni zarar-

lar, işlenilen yeni haksızlıklarla kamusal savaşlar beslenir giderler. Bundan başka, bir özel savaşta genel olarak göz önünde tutulan, hemen hemen yalnız kendini savunmadır; oysa, savaşa girişen devletlerin kendilerini savunma hakları olduğu kadar, uğradıkları haksızlıkların öcünü almak, bunları yapanları cezalandırmak hakları da vardır. Devletlerin gözlerini korkutan bir saldırı kaçınılmaz değil uzak bile olsa, böyle bir saldırıyı önleme hakkı onlara bu yüzden tanınmaktadır. Bu hak ise, doğrudan doğruya değil (çünkü bunun haksız olduğunu göstermiş bulunuyoruz), fakat, yeni başlamış, ancak sonuna kadar götürülmemiş bir suçu cezalandırmak gibi, dolaylı bir yoldan da ortaya çıkmaktadır. Bunu, ileride, yeri gelince ayrıca inceleyeceğiz [II, xx, 39].

XVII. *Tek amacı bir komşuyu güçsüz duruma düşürmek olan kamusal bir savaş, savunma savaşı sayılamaz.*

Kimi yazarların söylediklerinin tersine, gücü her gün artmakta olan bir devleti, çok güçlenmesine bırakırsak birgün fırsatını bulunca bize de zarar verir düşüncesiyle, şimdiden güçsüz duruma düşürmek üzere, silâha davranmanın uluslararası hukuk uyarınca haklı olacağı hiç bir zaman kabul edilemez [II, xxii, 5].

Şuna ben de katılırım: Bir savaş açıp açmamağa karar verirken, böyle bir düşünce de, haklı bir gerekçe olarak değil, ancak bir çıkar kollama olarak akla gelebilir; bir devlete karşı girişilecek savaşı haklı gösteren başka nedenler varsa, bu devletin gitgide güçlendiğini görmek de, sağgörülü [bâsiretli] bir davranış olduğu kadar, haklı bir tutum olarak da gösterilebilir; bu konuda sözünü ettiğimiz yazarlar da, bunu anlatmak istemektedirler. Oysa, bize karşı bir saldırıda bulunulmasından duyulacak korkunun, bize, daha önce davranarak saldırıda bulunma hakkını verdiğini düşünmek, bütün hakgözetirlik kurallalarına aykırı bir görüştür. İnsan yaşantısı öyle bir niteliktedir ki, hiç bir zaman, tam bir güvenlik içinde bulunamaz. Kesin olmayan bir korkuya karşı korunma kaynaklarını zora başvurma yollarında değil, alın yazımıza güvenerek, suçsuz tedbirlerde aramak gerekir.

XVIII. *Kendisine karşı haklı olarak savaşa girişme nedenleri yaratanın girişeceği savaş, savunma savaşı sayılamaz.*

1. Bu yazarların bir başka görüşüne de katılmamaktayım. Bunlar, şöyle demektedirler: Kendilerine karşı savaş açılması için haklı nedenler yaratanların, bu savaşta kendilerini savunmaları da haklıdır; çünkü, bu yazarlara göre, işlenmiş bir haksızlığın öcünü alırken, bu

haksızlıkla orantılı davranmakla yetinecek pek az kimse vardır. Oysa, kesin olarak bilinmeyen bir şeyden korku duymak, zorlama yollarına başvurma hakkını vermez; nasıl ki, çok ağır bir cezaya çarptırılma korkusu, bir suçluya da, kendisini kamu yöneticisinin buyruğu uyarınca kovuşturan görevlilere karşı direnme hakkım vermez....

2. Bir başkasına haksızlık işleyen bir kimsenin, önce, hakgözetir bir hakemin yargısı uyarınca, bu haksızlığı onarması gerekir; karşı taraf, öne sürülen böyle bir düzeltme isteğini kabul etmezse, o zaman ilk haksızlığı işlemiş olan da, gönül rahatlığı ile silâha başvurabilir....

.....

——————ooOoo——————

BÖLÜM II

BÜTÜN İNSANLARA ORTAKLAŞA OLAN ŞEYLER

I. *Neler bizim sayılır?*

Buraya kadar, bir savaşı haklı kılacak haksızlıklardan söz ettik. Şimdi de, işlenmiş haksızlıklara, özellikle, bizim olan şeylere karşı işlenmiş haksızlıklara geçebiliriz. Birtakım şeyler vardır ki, bunlar, bütün insanlara ortaklaşa olan bir hak uyarınca, bizim sayılır; başka birtakım şeyler de, özel bir hakkımız uyarınca bizim sayılır.

Önce, bütün insanlara ortaklaşa olan haktan başlıyalım. Bütün insanlara ortaklaşa olan hakkın konusu, ya nesnel bir şey, ya da başkasınca yapılması istenilen birtakım eylemlerdir. Nesnel şeyler ya sahipsizdir, ya da herhangi bir kimsenin mülkiyetindedir. Sahipsiz şeyler de, ya mülkiyet konusu olmaya elverişli değildir, ya da elverişlidir. Bu ayırımı daha iyi anlayabilmek için, mülkiyetin -hukukçularca mülkiyet hakkı diye adlandırılan- kaynağının ne olduğunu görmek gerekir.

II. *Özel mülkiyet hakkının kaynağı ve gelişmesi.*

1. Tanrı dünyayı yarattıktan sonra, insan türüne, dünyada kendinden aşağı bir düzeyde olan her şey üzerinde bir hak tanımış, bu hakkı Tufan'dan sonra da yenilemiştir. O zamanlar her şey insanlar arasında ortaklaşa idi.... Bu yüzden de, herkes dilediğini alabiliyor, doğal olarak tüketilme niteliğinde yaratılmış şeyleri de tüketebiliyordu. Bütün insanlara ortaklaşa olan bu evrensel hakkın böylesine kullanılışı, mülkiyet yerine geçmekteydi. Çünkü, bir kimse bir kez bir şeyi alınca, artık bir başkası aynı şeyi, haksızlık işlemeden, ondan alamıyordu. Cicero bu konuda... çok uygun düşen bir benzetme yapar: "Bir tiyatro herkes için ortaklaşa bir yerdir; bununla birlikte, kim nerede otururşa o yer de onundur."

İnsanlar böyle "bir lokma, bir hırka", ya da birbirleriyle eşi az görülür büyük bir dostluk içinde yaşasalardı, bu ilkel durum da böylesine sürüp gidecekti....

2. Şu var ki, insanlar zamanla bu sade ve suçsuz hayattan bıkarak, birtakım sanatlarla uğraşmaya başladılar.... Böylece, hem iyiye, hem de kötüye kullanabilecekleri şeyleri öğrendiler....

Bu sanatlardan en eskileri tarım ve çobanlıktır. İlk kardeşler arasında da görülen bu sanatlar, malların bölüşülmesine yol açmıştır. İnsanlar eğilimlerindeki çeşitlilik yüzünden kıskançlık duydular, sonra da birbirlerini öldürmeğe başladılar. Sonunda, iyiler de kötülerin yaptıklarıyla baştan çıktıkları için, herkes, devler gibi, bileğinin gücüne dayanarak yaşar oldu.... Bu yasasız yaşayışa, Tufan'dan sonra, yeni bulunmuş şarabın da desteklediği eğlence içinde yaşama eklendi; bundan da, suçlu sevişmeler doğdu.

3. Şu var ki, insanların birbirlerinden bağlarının kopmasında en etkili katkıyı daha az tiksinti uyandıran bir kusur, başka bir deyimle, Babil kulesinde de kendisini gösteren tutku getirdi. İnsanlar, bundan sonra, toprakları aralarında bölüşerek, kimi bu yana, kimi de o yana olmak üzere dağıldılar. Artık komşular arasında, hayvan sürülerine ortaklık kalmasa bile, gene de, otlak ortaklığı kalmıştı; çünkü, insanların sayıca azlığına oranla toprakların genişliği öylesine idi ki, birbirini rahatsız etmeksizin birçok kimse bu topraklardan yararlanabiliyordu. O zamanlar, tarlalara sınır işaretleri koymak da .... yasaktı.

Ancak, hayvanlarla birlikte insanların sayısı da artınca, eskiden halklar arasında bölüşülmüş toprağın, bu kez, ailelere göre ayrılmasının iyi bir şey olacağı düşünüldü. Üstelik, kurak ülkelerde kuyular da birçok kimsenin kullanımına yetmediği için, herkes, eline geçirebildiği kuyuya sahip çıktı. İlkel mal ortaklığı ile, sonradan yapılan malların bölüşülmesi konusunda Kutsal Tarih'in bize bütün bu anlattıkları, filozofların ve ozanların söylediklerine de uygun düşmektedir.

4. Önce taşınır [menkul] sonra da taşınmaz [gayrimenkul] mallar bakımından bu ilkel mal ortaklığından vazgeçilmesinin nedenini bu kaynaklardan öğrenmekteyiz: İnsanlar, artık, toprağın kendiliğinden verdiği yiyeceklerle yetinemez, mağralarda oturmaktan, ağaç kabukları ve hayvan postlarıyla örtünmekten hoşlanmaz olunca, kendilerine daha uygun düşen, daha incelmiş bir biçimde yaşamak istemişlerdir. Bunun için de, çalışmak ve uğraşmak, birinin bir işte, ötekinin bir başka işte didinmesi gerekmiştir.

Üstelik, toprağın ürünlerini de ortaklaşa bir yerde toplayamamaktaydılar; çünkü, herkesin yerleşmiş olduğu yerler birbirinden çok uzaktı; sonra da, hakgözetirlik ve anlayışlı davranma duygularından da yoksundular; bu yüzden, hem herkesin yapacağı işin, hem de işten elde edilecek ürünlerin bölüşülmesinde dürüst ve adaletli davranmak pek göz önünde tutulmuyordu.

5. Aynı zamanda, eşyanın mülkiyete nasıl konu olduğunu da öğrenmekteyiz. Bu, yalnız iradeye dayanan bir eylemle gerçekleşmiş değildir. Çünkü, bir kimsenin bir şeye el atmaması için bir başkasının neleri edinmek istediğini bilmesi gerekiyordu; oysa, bu kestirilemeyeceği gibi, birçok kimse de aynı zamanda aynı şeyi istemiş olabilmekteydi. Özel mülkiyete geçiş ya -eskiden ortaklaşa olan şeylerin bölüşülmesinde olduğu gibi- açıkça yapılmış bir sözleşme ile, ya da, bir şey el altına alındığı [işgal edildiği] zaman var sayılan üstü kapalı [zımnî] bir sözleşme ile gerçekleşmekte idi. Ortaklaşa mülkiyet bırakıldığı anda, henüz mallar da bölüşülmüş olmadığı için, herkesin, neye el koymuşsa artık o şeyin maliki de olacağı yollu bir anlaşmaya varılmış olduğu düşünülmekte idi.

III. *Birtakım şeyler, örneğin denizler, özel mülkiyete konu olamaz....*

1. Bu temel ilkeleri koyduktan sonra derim ki, deniz -ister bütün uçsuz bucaksızlığında tüm olarak göz önünde tutulmuş olsun, isterse yalnız başlıca parçaları ele alınsın- özel mülkiyete konu olamaz. Ancak, kimi yazarlar, denizlerin, uluslar bakımından değil de özel kişiler bakımından mülkiyete konu olamıyacağını kabul ettikleri için, ben, bunun böyle olmadığını, önce mantık yönünden, ispatlamak isterim.

Mal ortaklığından vazgeçmeyi gerekli kılan neden, denize ilişkin olarak geçerli olmaktan çıkmaktadır. Çünkü, deniz öylesine uçsuz bucaksızdır ki, bütün uluslar (ister su almak, ister balık tutmak, isterse gemi yüzdürmek bakımından) nasıl yararlanmak dilerse dilesinler, herkese yeter de artar bile. Toprağın üzerinde bulunmasının ayrı bir değeri yoksa, aynı şey hava için de söylenebilir....

2. Denizlerdeki kumluklar için de böyledir; hiç bir üretime elverişli olmayan bu yerler, sadece kum almağa yararlar....

Belirttiğimiz gibi göz önünde tutulunca, denizin mülkiyete konu olamamasını destekleyen bir de doğal neden vardır: Ancak kesin sınırları olan şeyler el altına alınabilir [işgal edilebilir]..... Kendisine özgü sınırı olmayan her sıvı, ancak, bir başka şey içinde edinilebilir.

Böyle oldukları içindir ki irili ufaklı göller, kıyılar arasında aktıkları için ırmaklar edinilebilmektedir. Şu var ki, deniz karanın içinde değil, tersine, eskilerin de söyledikleri gibi, karalar denizlerin içindedir....

Denizler konusunda bir bölüşmenin yapılmış olduğu da düşünülemez. Çünkü, topraklar ilk bölüşüldüğü zaman, denizlerin en büyük parçaları bilinmiyordu. Böyle olunca, birbirinden bu kadar uzakta olan ulusların, kendi aralarında, kimisinin bu deniz parçasını, kimisinin de şu deniz parçasını edinmeyi kararlaştırmış olacakları düşülemez.

3. Bunun içindir ki, bütün insanlara ortaklaşa olan ve ilk bölüşmede göz önünde tutulmamış olan şeyler, bugün herhangi bir kimsece, böyle bir ilk bölüşmeye dayanarak değil, ancak el altına alma [işgal] yoluyla özel mülkiyete geçirilebilir. Bu gibi şeyler, mülkiyete konu olmadıkça da bölüşülemezler.

IV. *Sahipsiz topraklar, bunları ilk el altına alan özel kişilerin mülkiyetine geçer; meğer ki bu topraklar daha önce tüm olarak, bir halkça edinilmiş bulunsun.*

Şimdi, mülk edinilmeye elverişli olmakla birlikte, henüz herhangi bir kimsenin mülkiyetinde sayılmayan şeylere gelelim. Issız ve işlenmemiş toprakları, denizdeki birtakım adaları, vahşi hayvanları, balıkları ve kuşları bu sıraya koyabiliriz.

Bu konuda iki noktayı belirtmek gerekir: Bir ülke ya tüm olarak, ya da parça parça edinilebilir. Tüm olarak edinme, olağanlıkla, bir halkça ya da halkın hükümdarınca başvurulan yoldur; ikinci yola da özel kişiler, bu ilk edinimden sonra, başvururlar. Şu var ki, en çok görüleni, toprağın her parçasını ona ilk el altına alana [ilk işgal edene] bırakmaktansa, hükümdarın herkese kendine düşen parçayı ayırmasıdır.

Tüm olarak el altına alınmış bir ülke henüz özel kişilere dağıtılmamışsa, bu ülkeye sahipsiz gözüyle bakmamak gerekir. Çünkü, toprağın bu parçası gene de, ülkeyi ilk el altına alanın, başka bir deyimle, halkın ya da kralın mülkiyetinde kalmaktadır. Genel olarak, ırmaklar, göller, gölcükler, ormanlar, yalçın dağlar böyledir.

V. *Bir yasayla yasaklanmadıkça, vahşi hayvanları, balıkları ve kuşları kim yakalarsa, bunlar onun olur.*

Vahşi hayvanlara, balıklara ve kuşlara gelince, şunu belirtmek gerekir: Topraklar ve sular kimin denetimi altında ise, artık o kimse,

bu gibi hayvanlara ilişilmesini, bunlara sahip çıkılmasını yasaklayabilir. Yabancılar da bu yasağa uyma zorundadırlar; çünkü, bir ülke halkının arasına, geçici olsa bile, katılmış olanların da, bu halkı yönetebilmek için konmuş ülke yasalarına yurttaşlar gibi uymaları gerekir....

VI. *Bir zorunluluk durumunda, bir başkasının olan şeyleri kullanma hakkı vardır; bu hakkın temeli nedir?*

1. Şimdi de, bir başkasının mülkiyetindeki şeyler üzerinde herhangi bir hakkın söz konusu olup olmadığını inceliyelim.

Mülkiyetin kabul edilmiş olması, mal ortaklığı durumunun verdiği her türlü hakkı kaldırmış olacağına göre, böyle bir soru, belki de, garip görünebilir. Ancak durum, aslında böyle değildir. Böyle olmadığını anlamak için de, özel mülkiyeti ilk kabul etmiş olanların amaçlarına bakmak yeterlidir. Bu kimselerin, doğaya uygun düşen hakgözetirlik kurallarından elden geldiği ölçüde az uzaklaşmak istediklerini düşünmek zorundayız. Yazılı olan yasalar bile bu yolda yorumlanmak gerektiğine göre, kapsamı yazılı terimlerin anlamı ile kesin olarak belirtilmemiş göreneklerin ve yapılagelişlerin [teamüllerin] yorumunda böyle bir yola gitmek daha da yerinde olur.

2. Bundan şu çıkmaktadır: Kaçınılmaz bir zorunluluk durumunda, sanki mal ortaklığı gene de varmışcasına, her şeyden yararlanmayı öngören ilkel hak yeniden ortaya çıkmaktadır; çünkü, bu çeşit kaçınılmaz zorunluluk durumları, bütün insan yapısı yasalarda olduğu gibi, mülkiyeti kabul eden yasalarda da kural-dışı tutulmuş görünmektedir.

3. Örneğin, denizde yolculuk yaparken, yiyecek tükenirse, herkes kendinde kalanı ortaya koymak zorundadır. Bir yangında kendi evimi ateşten korumak için, komşumun evini yıkabilirim. Gemim bir başka geminin halatları, ya da ağları içinde sıkışıp kaldığı zaman -bir başka kurtuluş yolu yoksa- bu halatları ve ağları kesebilirim. Bütün bunlar iç hukuklarca konmuş kurallar değildir; bu kurallar iç hukukun yorumlanması sonucunda ortaya çıkmıştır....

VII. *Zorunluluk durumunda başkasının malını kullanma hakkı ancak, zorunluluk kesin olarak kaçınılmaz ise söz konusu olabilir.*

Şu var ki, burada, kaçınılmaz durumda bir başkasının malını kullanabilmeyi aşırı ölçülere götürmemek için, birtakım uyarmaları da göz önünde tutmak gerekir.

Bir kez, böyle bir davranışta bulunmadan önce, işin içinden çıkabilmek için elden ne gelirse yapmalıdır; örneğin, bir kamu yöneticisine *(magistratum)* başvurmak, yokluğunu duyduğumuz şeyin malikinden, o şeyi kullanmamıza izin vermesini istemek gibi....

VIII. *Başkasının malını kullanma hakkı, ancak, o şey malik için de eşit ölçüde gerekli değil ise geçerlidir.*

İkinci olarak, eğer malik de bir zorunluluk, bir sıkıntı içinde bulunuyorsa, başkasının malı alınamaz; çünkü, şartlar eşitse, malikin durumu öncelik ve üstünlük kazanır....

IX. *Başkasının malı kullanıldığı zaman, ilk fırsatta bunu geri vermek yükümü vardır.*

Üçüncü olarak, bir zorunluluk durumunda alınmış ve kullanılmış şeyi, ilk fırsatta geri vermek gerekir.

Kimi yazarlar böyle düşünmezler. Onlara göre, hakkını kullanmaktan başka bir şey yapmamış olan bir kimse, aldığını ne diye geri vermek zorunda olsun? Bence, bunun yerine, şöyle düşünmek daha uygun olur: Sözünü ettiğimiz durumlardaki hak, kesin bir hak değildir; zorunluluk durumu sona erer ermez, alınmış şeyin geri verilmesini gerekli kılan bir şartla sınırlı olan bir haktır. Malikin haklarının bükülmezliğine karşı, doğal hakgözetirlik kurallarını geçerli kılabilmek için, burada durmak ve bununla yetinmek gerekir.

X. *Bu hakkın savaşta uygulanması.*

Bu anlattıklarımızdan, haklı bir savaşta tarafsız bir ülkede bulunan bir yerin hangi şartlar altında alınabileceği de ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, böyle yapabilmek için, yersiz bir kuşkuya kapılmaksızm, düşmanın, böyle bir yere el koyarak bize onarılmaz zararlar verdirmesinden doğan, haklı bir korkunun var olması gerekir. Üstelik, güvenliğimiz için gerekli olandan başka bir şey alınmamalıdır; başka bir deyimle, yalnız bu yeri elde tutmalı, bunu yaparken de, bu yer üzerindeki yetkileri, bu yerin gelirini gerçek sahibine bırakmalıdır. Son olarak da, böyle bir yere, korkulacak bir şey kalmadığı zaman burasını hemen bırakmak niyetinden başka bir düşünce ile el koymamalıdır....

Böylece, özel mülkiyetin kabulünden sonra, eski mal ortaklığından kalan şeylerin başında, zorunluluk hakkı gelmiş olmaktadır. Bu konuda, söylediklerimizle yetiniyoruz.

XI. *Bir başkasının malı, ancak, gerçek malike hiç bir zarar getirmeyecek bir amaçla kullanılabilir.*

İkinci bir hak da, bir başkasının malını malikine zarar vermeden kullanmaktır. Cicero şöyle demektedir: "Kendisini zarara sokmaksızın yapabilecekse, bir kimsenin elindeki şeyleri, vereni dara sokmayacak, alana da yararlı olabilecek biçimde bölüşmesi gerekmez mi?"... Plutarkhos'da da şunları okumaktayız: "Elimizdeki yiyeceklerden bize yeterli olanını kullandıktan sonra artanını yok etmemiz; kana kana içtikten sonra bir kaynağı tıkamamız, ya da gizlememiz; gemilere yol gösteren işaretleri, karada yol oklarını kaldırmamız ya da bozmamız doğru olmaz."

XII. *Akar suları kullanma hakkı.*

Bir ırmak, ırmak olma niteliğiyle, topraklarında aktığı halkın, ya da halk kimin yönetiminde ise onun mülkiyetindedir; bu halk, ya da kral böyle bir ırmakta setler yapabilir; ırmaktan çıkan şeyler de onundur. Şu var ki, bu ırmak, bir akarsu olarak göz önünde tutulunca, ortaklaşa sayılan şeyler arasında bulunmaktadır; başka bir deyimle, herkes ondan dilediği gibi su içebilir, su alabilir....

XIII. *Ülkeden ve ırmaklardan geçiş hakkı da vardır.*

1. Bunun gibi, haklı nedenlerle, bir yerden bir başka yere gitmek isteyenlere, topraklardan, ırmaklardan ve denizin mülkiyet konusu olmuş parçalarından geçme özgürlüğü tanımak gerekir. Kendi ülkelerinden sürülerek, kimsenin oturmadığı topraklara yerleşmek istiyenlere, uzaktaki bir halkla ilişki kurmağa gidenlere, ya da, kendilerinin olanı geri alabilmek üzere haklı bir savaşa girişmiş olanlara geçit verilmelidir. Bunun nedeni de yukarıda söylediğimiz gibidir: Mülkiyet hakkı, ancak, başkalarına zarar vermeden yararlanabilme çekincesi [ihtirazî kaydı] ile tanınmış olabileceğine göre, bu hakkı ilk kabul etmiş olanların da, bunu böyle anlamış oldukları düşünülebilir....

4. Geçit isteyenlerin çok sayıda olmasının kuşku yaratabileceğini öne sürerek, geçit vermemeye kalkışmak da haklı sayılabilecek bir davranış olmaz. Çünkü, benim hakkım, sizin korkunuz yüzünden azalmaz. Kalkı ki, böyle bir durumda, birtakım kuşku-giderici düzenler de alınabilir; örneğin geçeceklerin, bölük-bölük, ayrı-ayrı, küçük birlikler olarak, ya da silâhsız geçmeleri istenebilir.... Giderini geçmek istiyenlere ödetmek üzere, geçit veren, kendisini korumak amacıyla ülkesinin belirli yerlerine ücretli askerler de yerleştirebilir;

geçmek istiyenlerden, geçilecek ülkede bir süre kalmalarına izin vermeden önce, tutaklar da [rehineler de] alınabilir.

Bizden geçit istiyenin, üzerine yürüdüğü kimseden korksak bile, bu korku, savaşmak için haklı bir nedene dayananlardan geçit hakkını esirgememiz için bir özür olamaz. Geçişe elverişli başka yolların bulunduğunu söylemek de bir işe yaramaz; çünkü, herkes böyle söyleyebilir ve bu yüzden geçit hakkı ortadan kaldırılmış olabilir. Hiç bir kötü niyet beslenmiyorsa, kestirme, ya da daha uygun bir yol bulunmaması geçit istemek için yeterlidir.

Ancak, geçit isteyenin, haksız bir savaşa girişmekte olduğu açıkça belli ise, ya da, yanında benim düşmanlarımı da götürüyorsa, geçit hakkım tanımayabilirim. Çünkü, bu durumda, geçit istiyenden önce davranıp, kendi ülkesine bile girerek, onun daha ileriye gitmesi önlenebilir.

5. Yalnız insanların değil, malların da geçişine izin vermek gerekir. Gerçekten, hiç kimse bir ulusun diğer herhangi bir ulusla ticarette bulunmasına engel olamaz. Böyle bir ticaret özgürlüğünün tanınması insan toplumunun yararına olduğu gibi, kimsenin de zararına değildir. Çünkü, elde edilmesini beklemeye hakkımız olmayan bir kazancın yitirilmesi gerçek bir zarar sayılamaz....

XIV. *Bir ülkeden geçmekte olan şeylerden vergi alınabilir mi?*

1. Bir ülkede egemen gücü elinde tutanlar, bu ülkeden (karadan, bir ırmaktan, ya da topraklarının bir çeşit tamamlayıcısı olan bir deniz parçasından) geçen mallar için herhangi bir vergi alabilirler mi?

Burada, şüphesiz, bu malları bahane ederek, onlarla ilgili olmayacak herhangi bir vergi istemek hakgözetirliğe uygun düşmez. Bunun gibi, ülkeden geçmekten başka bir şey yapmayan yabancılara da, devletin giderlerini karşılamak üzere yurttaşlardan alınana benzer, adam başına bir sayım vergisi yüklemek de haksızdır.

2. Ancak, malların taşınma güvenliğini sağlamak üzere, doğrudan ve bu işe özgü olarak bir gider yapılmışsa, ya da bu yüzden diğer giderlerde bir artma olmuşsa, bu gideri karşılamak maksadıyla yabancı mallar üzerinden, gerçek tutarı ölçüsünde, bir vergi de alınabilir....

XV. *Geçici olarak yerleşme hakkı.*

1. Kara ya da su yoluyla bir ülkeden geçmekte olanın bir hastalıktan iyileşmesi gibi haklı bir nedenle, geçilen ülkede birkaç gün

kalmasına izin verilmelidir. Çünkü, bu da, kimseye zararı dokunmayacak bir yararlanmadır.

.....

XVI. *Kendi yurtlarından sürülmüş olanların, bir başka ülkede -bu ülkenin yasalarına boyun eğerlerse- sürekli olarak yerleşme hakları vardır.*

Yurtlarından kovularak başka bir yerde barınak arayan yabancılardan sürekli bir yerleşme izni de esirgenmemelidir. Şüphesiz, bu yabancıların da, ülkede karışıklıkları önlemek için çıkartılmış yasalara boyun eğmeleri gerekir....

.....

XVIII. *Yaşamak için gerekli eylemlerde bulunma hakkı.*

Konusu eşya olan, yukarıda sözünü ettiğimiz bu ortaklaşa haktan başka, eylemlere ilişkin ortaklaşa bir hak da vardır.

Eylemlere ilişkin ortaklaşa hak ya doğrudan tanınmakta, ya da var sayılmaktadır. Doğrudan ortaklaşa hak, insanların rahatça yaşamaları için gerekli malların elde edilmesini sağlayan birtakım eylemler için söz konusudur. "Rahatça" demekteyim, çünkü, burada, başkasının malını almak söz konusu değildir; malikin gönülhoşluğuna aykırı olarak bir şey yapma zorunluluğu yoktur; söz konusu olan, birtakım şeyleri, malikin gönülhoşluğu (rızası) ile almanın yoludur. Bunun bir yasayla ya da dolaylı bir yoldan engellenmemiş olması gerekir; çünkü, böyle bir engelleme, sözünü ettiğim konulara ilişkin olarak, insan toplumunun doğasına da aykırı düşer.... Gerçekten, incelemekte olduğumuz hak, yalnız zevk için kullanacağımız olur-olmaz şeyler için değil, yiyecek, giyecek, ilâç gibi, yaşamak için zorunlu olan şeylerle ilgilidir.

XIX. *Yaşamak için gerekli eylemlerde bulunma hakkı, gereken şeyleri satın alma hakkını da kapsar.*

Böyle olunca, şunu da öne sürmekteyim: Bu gibi şeyleri aşırı olmayan bir karşılık ödeyerek satın almak her insanın hakkıdır; meğer ki, satıcının da bu şeye ihtiyacı olsun. Bu yüzden, kıtlık zamanlarında, buğday satımı yasaklanmaktadır.

Şu var ki, ülkeye kabul edilmiş yabancılar, böyle bir kıtlık zamanında bile, yurt-dışı edilemezler. Herkesin başına gelene, herkesle birlikte katlanmak gerekir.

XX. *Yaşamak için gerekli eylemlerde bulunma hakkı, hiç kimseye, mallarını satın alması için bir başkasını zorlama hakkını vermez.*

Ancak, bir kimseyi malımızı satın almaya zorlama hakkı verecek geçerli bir neden de söz konusu olamaz. Çünkü, herkes dilediğini alıp almamakta özgürdür.

Netekim Belçika'lılar eskiden, yurtlarına şarap ve birtakım yabancı malların sokulmasını yasaklamışlardı....

XXI. *Yaşamak için gerekli eylemlerde bulunma hakkı yabancı ülkelerden eş alma hakkını da kapsar.*

1. Bütün insanların doğrudan ortaklaşa oldukları hakkın içinde, evlenmek üzere komşu ülkelerden kız aramak ve kız almak hakkı da vardır; örneğin, yurtlarından kovulmuş ve başka bir ülkeye yerleşmiş bir halkın yalnız erkekleri kalmışsa, böyle bir hak söz konusu olur. Çünkü, bir erkek için kadınsız yaşamak her ne kadar insan doğasına tüm aykırı olmasa bile, böyle bir şey birçok kimsenin doğasına aykırıdır; evlenmemek ancak, üstün nitelikleri olanlara yaraşır.

Bu yüzden de, insanların evlenmelerine engel olunmamalıdır....

2. Yabancılarla evlenmeyi yasaklayan kimi halkların yasalarına gelince, bu yasalar ya yapıldıkları sırada kadın kıtlığı çeken halkın bulunmadığı zamanlardan kalmadır, ya da bu yasakların, bütün bu çeşit evliliklerle ilgili olarak değil, yalnız iç hukuk bakımından birtakım sonuçlar yaratan, hukuka uygun diye nitelendirilmiş belirli çeşitten evliliklerle ilgili olarak anlaşılması gerekir.

XXII. *Ayırım yapmadan, bütün yabancılara tanınmış birtakım haklar vardır.*

Bütün insanlar için var sayılan ortaklaşa hakka gelince, bu hak, ayırım yapmadan, bütün yabancılara tanınmış eylemlerle ilgilidir; çünkü, herhangi bir halktan olanlara karşı ayırım gözeten bir tutum gösteriliyorsa, onlara haksızlık edilmiş olur. Örneğin, avlanmak, balık tutmak, inci toplamak, mirasçı olmak, malını satmak, kadın kıtlığı olmaksızın da evlenmek gibi haklar bütün yabancılara tanınmış ise, bunlardan herhangi biri belirli bir halka yasaklanamaz; meğer ki bu halk, işlediği bir suç yüzünden, böyle bir işlemi hak etmiş olsun....

XXIII. *Böyle bir hak ancak, doğal hukuk uyarınca yapılabilecek şeyler için söz konusudur....*

Yapılmalarına izin verilmiş eylemler konusunda bu söylediklerim, doğal özgürlük uyarınca yapılabilecek eylemlere ilişkin olarak anla-

şılmak gerekir; böyle bir özgürlük hiç bir yasa ile kısıtlanamaz. Yoksa, bu söylediklerimiz, yasalarda gönülden kopma bir ayrıcalık gibi konmuş eylemlere uygulanamaz. Gönülden kopma bir ayrıcalık tanımağa yanaşılmazsa, bir haksızlık işlenmiş olmaz....

XXIV. *Bir halkın, ürünlerini yalnız belirli bir halka satmasını, başkalarına satmamasını öngören bir sözleşme yapılabilir mi?*

Şu sorunun da ortaya atılmış olduğu aklıma geldi: Bir halk, bir öteki halkla anlaşma yaparak, başka hiç bir yerde yetişmeyen belirli bir ürünü bu halkın yalnız kendisine satmasını sağlayabilir mi?

Bence, böyle bir anlaşma yapılabilir; ancak, bu çeşitten bir ürünün yalnız kendisine satılması ayrıcalığını ele geçiren halk da, bunu başkalarına, aşırı olmayan bir karşılıkla satmağı kabul ediyorsa. Çünkü, doğal olarak gerekli şeylerin nereden, ya da kimden alındığının, öteki halklar bakımından bir önemi yoktur. Herkes, haklı olarak, böyle bir kazancı başkalarından önce ele geçirmek üzere davranabilir; hele, böyle davranmasının özel bir nedeni de varsa; örneğin, böyle bir ayrıcalık elde etmiş olan halk, satıcıyı koruması [himayesi] altına almışsa, ve böyle bir koruma yüzünden, koruyan halk ek giderlere girişmek zorunda kalmakta ise.

Belirttiğim şartlar altında yürürlüğe konulan bu çeşit bir tekel, uygulamada, ara sıra iç hukuklarca kamu yararı düşüncesi ile yasaklansa da, doğal hukuka hiç de aykırı değildir.

————ooOoo————

BÖLÜM III

GENEL OLARAK, ASLINDAN EDİNİM; ÖZELLİKLE, DENİZLER VE IRMAKLAR

I. *Aslından edinim, bölüşme ya da el altına alma [işgal] yoluyla olur.*

Bütün insanlara ortaklaşa haklar uyarınca bizim sayılan şeylerden söz etmiş bulunuyoruz. Şimdi de özel bir hak uyarınca bizim sayılan şeylere geçebiliriz. Özel bir hak uyarınca bizim sayılan şeyler, ya aslından edinimle [aslî iktisapla], ya da sonradan edinimle [fer'i iktisapla] bizim olmaktadır.

Eskiden, bütün insanların bir araya gelebildikleri çağlarda, ilk elden edinim, daha önce de söylediğimiz gibi, bölüşme yoluyla olmakta idi; şimdi ise ancak el altına alma [işgal] ile gerçekleşebilmektedir.

.....

IV. *El altına almanın iki yönü vardır; Egemenlik ve mülkiyet. Bunun açıklanması.*

1. Burada, ilk el altına alanın hakkından söz edeceğim. İlk el altına alanın hakkı, belirttiğimiz gibi, ilk çağlardan bu yana, doğal ve aslından tek edinim yoludur.

Sahipsiz şeyler iki yoldan edinilebilir: Egemenlik ve mülkiyet *(imperium et dominium)* yollarıyla. Seneca'nın dediği gibi, "her şey üzerinde buyurma hakkı kralındır; özel kişilerin (bireylerin) ise mülkiyet hakkı vardır". Prusa'lı Dio (Dion) da bu ayırımı şöyle anlatmaktadır: "Ülke, devletindir; böyle olmakla birlikte, bu ülkedeki herkesin de kendi mülkiyetinde olan şeyler vardır."

Egemenlik, genel olarak, iki konuyu kapsamaktadır. Birincisi, kişilerdir; egemenliğin uygulanması için kişilerin var olması yeterli

olabilir; örneğin, yerleşmek üzere yeni yerler arayan erkek, kadın ve çocuklardan oluşmuş topluluklar üzerinde egemenlik söz konusu olur. Egemenliğin ikinci konusu, ikinci sırada gelen, ülkedir.

2. Genel olarak, egemenlikle mülkiyet tek ve aynı eylemle edinilmekte ise de, bu iki kavram arasında gene de bir başkalık vardır. Bu yüzdendir ki, bir ülkenin egemenliği önceden kimin elinde ise gene onun elinde bırakılmakla birlikte, mülkiyeti yalnız yurttaşlara değil, yabancılara da geçirilebilir.

V. *Taşınır malların ele geçirilmesi bir yasayla yasaklanabilir.*

Yukarıda belirttiğimiz gibi [II, ii, 5], üzerinde egemenlik kurulmuş bulunan bir ülkede, iç hukuk, el altına alma [işgal] yoluyla taşınır malların edinilmesini yasaklayabilir.

Gerçekten, bu gibi şeylerin ilk el altına alma yoluyla edinilmesi hakkı doğal hukuka dayanmaktadır; yoksa, bu yoldan edinime her zaman izni veren yazılı bir yasaya değil. İnsan toplumunun çıkarları da, böyle bir yasa hükmünü gerekli kılmamaktadır.

Herkesin, doğal hukuk uyarınca olmasa bile, uluslararası hukuk uyarınca, sahipsiz şeyleri el altına alma yoluyla edinme hakkı olduğunu söyleyenler çıkarsa, onlara karşı şöyle derim: Dünyanın herhangi bir parçasında, bu, böyle kabul edilmiş, ya da eskiden böyle olmuş bulunsa bile, bu çeşit bir uygulama, gene de, bütün uluslar arasında geçerli olan bir sözleşme gücünde değil, her bir halkın kendi iç hukukunun tanıdığı, ve her bir halkça da dilediği zaman son verilebilecek bir izinden başka bir şey değildir. Uluslararası hukukta buna benzer başka birçok uygulamalar olduğunu, hukukçular, mülkiyetin bölüşülmesi ve mülkiyetin edinilmesini incelerken söylemektedirler.

. . . . . .

VII. *Irmaklar el altına alma yoluyla edinilebilir.*

El altına alma yoluyla ırmaklar da edinilebilir. Irmağın hem kaynağı hem ağzı aynı ülke içinde bulunmasa bile, ya da, yatağın bu ülkeden geçen parçası ırmağın yukarısıyla aşağısı arasında kalmış, ırmak, yukarıda ya da aşağıda başka akarsularla, ya da ırmağın bir ucu denizle birleşmiş olsa bile. Çünkü, ırmağın en büyük parçası, başka bir deyimle kıyıları bu ülkenin topraklarıyla çevrelenmiş bulunuyorsa, üstelik ırmağın kendisi de karalara oranla pek geniş yüzeyli değilse, böyle bir ırmağın el altına alma [işgal] yoluyla edinilmesi için yeterli neden var sayılmaktadır.

VIII. *Deniz de bu yoldan edinilebilir mi?*

Biraz önce verdiğim örnekten de anlaşılacağı gibi, bir denizin iki yanındaki toprakları elinde tutanlar, bu denizi edinebilirler. Denizin, yukarıya doğru bir körfez gibi uzamasının, ya da hem aşağıya hem de yukarıya doğru bir boğaz gibi uzayıp gitmesinin, bu bakımdan önemi yoktur; yeter ki, denizin söz konusu olan parçası, iki yanındaki karalara oranla karaların bir parçası değilmiş gibi görünecek büyüklükte olmasın.

Bir tek krala ya da bir tek halka tanınan böyle bir hak, bunlardan ikisine ya da üçüne de tanınabilir görünmektedir; böylece bunlar, aralarında bulunan bir denize birlikte el koyabilirler. Netekim, iki halkın arasından akan ırmaklara da, önce bu halklarca birlikte el konmuş, ırmak, sonradan bu halklar arasında bölüşülmüştür.

. . . . . .

X. *Karalar içinde kapalı bir denizin edinilmesi doğal hukuka aykırı düşmez.*

1. Denizin bir zamanlar el altına alınmamış olması, ya da bu anlattığım anlamda hukuka uygun olarak el altına alınmamış bulunması, doğal hukukun bir yasağı uyarınca değil, yerleşmiş bir uygulama sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gördüğümüz gibi, bir ırmak da, her ne kadar kamu mülkiyetinde ise de, bir yerinde bir özel kişinin topraklarına girerse, bu özel kişi, ırmağın böyle bir kolunda ya da kıvrımında balık avlama hakkını el altına alma [işgal] yoluyla edinebilir. Deniz konusunda hukukçu Paulus şöyle demektedir: "Eğer bir kimsenin denizle ilgili bir mülkiyet hakkı varsa, bu hakkının mahkeme kararıyla tanınmasını istiyebilmesi de gerekir." Bunun nedeni de şudur: Söz konusu olacak dâva, kamusal bir çıkarla değil, özel bir çıkarla ilgilidir; çünkü, uyuşmazlık, kamusal bir konuda değil, özel bir konuda öne sürülebilecek, bir yararlanma [intifa] hakkını ilgilendirmektedir. Paulus'un göz önünde tuttuğu, şüphesiz, özel bir kişinin toprağı içinde sayılan, küçük bir deniz parçasıdır....

2. Eğer herhangi bir deniz parçası bir özel kişinin topraklarına katılmış sayılırsa, bunun böyle olması için, deniz parçası çok küçük olmalı ve kararlarla çevrili bulunmalıdır; üstelik, bunun doğal hukuka da aykırı düşmemesi gerekir. Böyle olunca, bir ya da birkaç halkın toprakları ile çevrili bulunan, kıyıları da bu halkın ya da halkların olan, aynı zamanda, karalarla oranlandığında, bir özel kişinin toprağına oranla küçük bir deniz parçacığı gibi kalan ve bundan büyük olmayan bir deniz parçası, neden bu halkın ya da halkların ülkelerinin bir parçası sayılmasın?...

3. Şu var ki, doğal hukukun izin verdiği birçok şeyi, uluslararası hukuk, halkların bir çeşit ortaklaşa anlaşması ile yasaklayabilmektedir. Bu yüzden, böyle bir kural nerede yürürlükte ise, ortaklaşa bir anlaşma ile böyle bir kurala nerede son verilmemişse, denizin herhangi bir parçası (bu parça ne kadar küçük olursa olsun, isterse tüm olarak kendi toprakları ile çevrilmiş gibi bulunsun) hiç bir halkın mülkiyetine konu olamaz.

XI. *Böyle bir edinim nasıl olabilir; süresi nedir?*

Şunu da belirtmek gerekir: Deniz konusunda yapılageliş [teamüle] dayanan böyle bir uluslararası hukuk kuralının yerleşmemiş bulunduğu, ya da böyle bir kurala son verildiği herhangi bir yerde, yalnız, bir halkın toprakları elinde bulundurmasına bakarak, bu toprakların içine giren denizi de bu halkın kendi mülkiyetine katmış olacağı sonucu çıkartılamaz. Böyle bir sonuca varmak için içimizden geçirdiğimiz istek de yeterli değildir; mülkiyetin edinildiğini açıkça gösterecek bir dış eylem de gerekir.

Öte yandan, böyle bir deniz üzerinde ilk el altına almaya [işgale] dayanan elde bulundurmadan sonraları vazgeçilmişse.... denize ilişkin doğal düzen -bir başka deyimle, ortaklaşa kullanım düzeni- gene geri gelir....

XII. *Denize el koymuş bulunmak, zararsız geçiş hakkını engelleyemez.*

Şu da açıkça bellidir: Denizin bir parçasını bir kimse el altına almış olsa bile, gene de, silâh taşımayan ve hiç bir kötü niyeti olmayan gemilerin gidip-gelmeleri engellenemez; böyle bir geçiş, olağanlıkla, daha az zorunlu ve daha çok tehlike yaratıcı olan karada bile önlenmemektedir....

XIII. *Denizin bir parçası üzerinde egemenlik edinilebilir. Bu nasıl olur?*

1. Bununla birlikte, deniz üzerinde, hiç bir mülkiyet hakkı öne sürmeksizin egemenlik kurmak çok daha kolay olmuştur. Bunun, sözünü ettiğim, uluslararası yapılageliş [teamül] hukuku kuralına aykırı düştüğünü de sanmamaktayım....

2. Denizin bir parçası üzerinde egemenliğin edinilmesi de, bence, yukarıda belirttiğimiz gibi, herhangi bir başka yerde egemenliğin edinilmesinde görüldüğü üzere, kişiler ve ülke aracılığı ile olmaktadır. Örneğin, yüzen bir ordu demek olan bir donanma, denizin herhangi bir noktasında demirlemişse, egemenlik kişilerin aracılığı ile edinilmiş olmaktadır; eğer bir ülkenin kıyıları boyunca denizde yel-

ken açıp gidenler, bu deniz üzerinde, sanki karadaymış gibi, ülke halkının gücünü duymaktalarsa, egemenlik ülke aracılığı ile edinilmiş olur.

XIV. *Gemilerden birtakım nedenlerle harç alınabilir.*

Bu yüzden, gemilerin geliş-gidişini güvenlik altında tutmak, geceleri ışıklar yakmak ve sığlıkları işaretlemek gibi yüklemler altına girmiş olanların, bu gemilerden aşırı olmayan bir harç almaları, ne doğal hukuka, ne de uluslararası hukuka aykırıdır....

XV. *Bir halkın belirli sınırlar ötesine gemi yollamasını yasaklayan anlaşmalar.*

1. Bir halkın, bir başka halka karşı, belirli bir sınır ötesine gemi göndermeme yükümü altına girdiğini gösteren anlaşma örnekleri de görülmektedir....

2. Ancak, bu örnekler, bir başka halkın belirli bir sınır ötesine gemi yollamasını kısıtlamış olan bir halkın, bu denizi el altına almış, ya da gemi yüzdürme hakkını tekelinde tutmuş olduğu anlamına da gelmez. Çünkü, özel kişiler gibi halklar da, yalnız kendilerine bağlı haklardan değil, bütün insanlarla ortaklaşa yararlandıkları haklardan da, bir başkası yararına vazgeçebilirler....

XVI. *Bir ırmağın akım yolundaki değişiklik, ülke sınırını da değiştirir mi? Bir ayırım yapmak gerekir.*

1. [İki devlet arasındaki] ırmaklar akım yollarını değiştirirlerse, devletlerin yetki sınırları da değişir mi? Bir ırmağın kıyılara getirdiği birikintiler, hangi halkın ülkesine katılmışsa onun mu olur?

Bu çeşit anlaşmazlıklar, edinimin niteliği göz önünde tutularak çözümlenmelidir....

2. Doğal sınırlarla çevrili topraklarda, bir ırmak akım yolunu yavaş yavaş değiştirirse, ülkenin sınırı da buna uygun olarak değişmiş olur; ırmağın bir kıyıya kattığı da, kıyı hangi devletinse, o devletin olur. Burada şöyle düşünülebilir: Irmağın her iki kıyısında bulunan devletler, ülkelerini başlangıçta edindikleri zaman, aralarında akan ırmağın, bu ülkeleri doğal bir sınır olarak ayırmasını istemişlerdir....

XVII. *Bir ırmağın yatağı tüm değişirse, ne gibi sonuçlar ortaya çıkar?*

1. Bu söylediklerim, ırmağın yatağını tüm olarak değiştirmiş olmaması durumunda geçerlidir. Çünkü, iki ülkeyi ayıran bir ırmak, yalnız bir su kütlesi olarak değil, aynı zamanda belirli bir yatakta akan, belirli kıyıları olan bir akarsu olarak da göz önünde tutulmak

gerekir. Bu yüzden, küçük toprak parçalarının kopması, katılması, ya da ırmağın eski görünüşünü çok bozmayan değişiklikler, ırmağın gene eski ırmak sayılmasına engel olmaz.

Ancak, ırmağın görünüşü tüm olarak değişirse, başka bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de, nasıl ki yukarı parçasında setler yapılarak tıkanın bir ırmak ortadan kalkar da, kazılan yeni yatakta yeni bir ırmak ortaya çıkarsa, bunun gibi, bir ırmak eski yatağından taşıp bir başka yatakta akmağa başlarsa, artık eski ırmak olmaktan çıkmış, yeni bir ırmak olmuş demektir. Böyle bir durumda, iki ülke arasındaki sınır, sanki bu sınırı gösteren ırmak kurumuş gibi, ırmağın yatak değiştirmesinden önceki en son durumundaki yatağın orta çizgisi olarak kalır. Çünkü, halkların amacının, ırmağı aralarında doğal bir sınır saymak olduğu söylenebilir. Öyle ki, artık ırmak ortadan kalksa bile, kıyı devletlerinden her birisi, önceden neyi elinde bulundurmakta ise, gene öyle kalmaktadır. Irmağın yatak değiştirmesinde de aynı kuralın uygulanması gerekir.

2. Kesin olmayan durumlarda ise, ırmak boyunca kıyıları olan egemen devletler arasındaki sınırın, bu doğal sınır olduğu kabul edilmelidir; gerçekten, bu iki devleti, aşılması kolay olmayan böyle bir sınır gibi ayırmağa elverişli olan başka bir şey de yoktur. Devletlerin, yapma çizgilerle sınır koydukları, ya da sınırı ölçüler kullanarak gösterdikleri pek sık görülür bir şey değildir; böyle durumlar da, bir aslından edinim sonucu olarak değil, bir başkasının tanıdığı özel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

XVIII. *Bir ırmağın, tüm olarak bir ülkenin sayıldığı da olmaktadır.*

Yukarıda söylediğimiz gibi, kesin olmayan bir durum varsa, aynı ırmağa kıyıdaş iki halkın egemenlikleri ırmağın orta çizgisine kadar uzamakla birlikte, ırmağın tüm olarak yalnız bir devletin sayıldığı da olmaktadır. Bunun nedeni şudur: Ya ırmağın öteki kıyısı, ırmak öbür taraftaki devletçe tüm olarak el altına alındıktan sonra, bir başka devletçe ele geçirilmiştir; ya da, bir anlaşma ile, durum böyle düzenlenmiştir.

XIX. *Bırakılmış şeyler, onları ilk el altına alanın olurlar; meğer ki bir devlet, bu gibi şeyler üzerinde genel bir mülkiyet hakkı edinmiş bulunsun.*

1. Bu bölümü kapatmadan önce, şunu da belirtmek yerinde olacaktır: Eskiden sahipli olup da, sonradan ya bırakılmış oldukları, ya da bunlar üzerinde mülkiyet hakkına sahip olabilecek hiç kimsenin kalmamış olması yüzünden artık sahibi bulunmayan şeylerin edinil-

mesine de, aslından bir edinim olarak bakılabilir. Çünkü, bu gibi şeyler artık başlangıçtaki durumları içinde bulunmaktadır.

2. Ancak, hemen şunu da söylemek gerekir: Bir ülkenin bir halkça ya da hükümdarca ilk elden edinimi o biçimde yapılmış olur ki, yalnız egemenlik değil, aynı zamanda tam ve tüm mülkiyet hakkı da onlara geçmiş, sonradan da, topraklar özel kişilerden her birine ayrı ayrı dağıtılmış olabilir; bu yüzden, özel kişilerin bu topraklar üzerindeki mülkiyet hakları, gene de, bu daha önceki mülkiyet hakkına dayalı kalmaktadır....

3. Özel kişilerin mülkiyet hakkı, yukarıda belirttiğimiz gibi, ortaklaşa mülkiyete dayalı olunca, özel bir maliki olmayan bir şey ortaya çıkarsa, bu şey, onu ilk el altına alanın mülkiyetine geçmiş olmaz; bu gibi şeyler gene toplumun, ya da hükümdarın olur. Daha önce de söylediğimiz gibi, böyle bir nedene dayanmaksızın da iç hukuklar, uyarınca doğal hukukdaki bu hakka benzer böyle bir hak tanınmış olabilir.

——————ooOoo——————

BÖLÜM IV

BİR ŞEY NE ZAMAN BIRAKILMIŞ SAYILIR? BIRAKILMIŞ BİR ŞEY NASIL EDİNİLİR? BÖYLE BİR EDİNİMLE ZAMAN-AŞIMINA DAYANAN EDİNİM ARASINDAKİ AYIRIM

I. *Zaman-aşımı yoluyla mülkiyeti edinme, devletler ya da hükümdarlar arasında neden geçerli değildir?*

Burada, zaman-aşımına ilişkin olarak bir büyük güçlükle karşılamaktayız. Böyle bir hak iç hukuklarca kabul edilmiş olduğu için (gerçekte zamanın kendi başına etkileyici gücü yoktur; her şey zaman içinde olagelse de, zaman yüzünden hiç bir şey olmaz), Vazquez'in de belirttiği gibi, bağımsız iki devlet ya da iki kral arasındaki ilişkilerde; bağımsız bir devletle bir kral arasındaki ilişkilerde; başka başka krallara ya da iki ayrı devlete bağlı uyruklar arasındaki ilişkilerde böyle bir hak söz konusu olamaz.

Bu söylediklerim, bir şey ya da bir eylem ülkenin yasalarına bağımlı olduğu sürece doğru sayılır. Ancak, bunu böyle kabul edersek, ortaya kaçınılmaz çok önemli bir sakınca çıkmaktadır; bu yüzden krallıklarla ilgili anlaşmazlıklar gibi, sınırlara ilişkin uyuşmazlıklar da, zamanın geçmesiyle sona ermiş olmıyacaktır. Böyle bir durum ise, yalnız insanlar arasında birtakım kuşkular, karışıklıklar ve savaşlar kaynağı olmakla da kalmaz, ayrıca ulusların sağduyusuna da aykırı düşer.

. . . . . .

III. *Bu sorun, güdülen amaca bakarak çözümlenebilir; bu amaçlar da yalnız sözcüklerden çıkartılamaz.*

Bu konuda ne söylememiz gerekir? Hukuk yönünden bir sonuç yaratan ve iradeye dayanan eylemler, yalnız, kafaların içinden geçen

düşüncelerden çıkartılamaz; bu düşüncelerin dış işaretlerle de açığa vurulması gerekir. Çünkü, yalnız kafamızda kalan düşüncelere hukuk yönünden bir etki yaratıcılık tanımak insan doğasına uygun düşmez; insan, bir başkasının aklından geçeni, ancak bunun dış belirtileriyle kavrayabilir. Bu yüzden de, sadece aklımızdan geçen düşünceler, insan yapısı yasalara konu olamazlar.

Dış işaretler de, aklımızdan geçenleri, matematik bir kesinlikle değil, ancak olasılıkla gösterebilirler. Çünkü, insanlar, dilek ve duygularından başka türlü olan şeyler söyleyebildikleri gibi, davranışlarını da öyle ayarlıyabilirler ki, bunlarla, gerçek düşüncelerinden başka bir şey anlatmış olabilirler. Bununla birlikte, insan toplumunun doğası, yeteri ölçüde açığa vurulmuş isteklerin hukuk bakımından etki yaratmaktan yoksun kalmasına da izin vermez. Bu yüzden de, yeterli belirtilerle açıklanmış olan bir şey, böyle davranan bakımından, onun gerçek düşüncesi, gerçek isteği sayılır. Böylece, hiç olmazsa sözcükler bakımından, güçlük çözümlenmiş olmaktadır.

IV. *Ancak, bu çeşit belirtiler de eylemlere dayanmaktadır.*

1. Bir kimse, bir şeyi fırlatıp atarsa, artık onu bırakmak, ondan ayrılmak istediği anlaşılır; meğer ki, böyle yaptığı sırada içinde bulunduğu durum, bu şeyi şimdilik bir yana bıraktığını, ileride gene bu şeyi ele geçirmek amacında olduğunu göstersin....

Bir kimse, kendisinin olduğunu bildiği bir şeyi elinde tutan bir başkasına karşı, sanki o şeyin maliki o kimseymiş gibi davranırsa, artık o şey üzerindeki hakkından vazgeçmiş gibi bakılabilir. Krallar ve bağımsız devletler arasında da, bunun, başka türlü olmasını gerektirecek bir neden yoktur.

2. Bunun gibi, bir üst, astına bir şey buyurur ya da bir şey için izin verirse, ve bu astın da bu şeyi yapabilmesi için bunu yasaklayan yasanın kendisine uygulanmaması gerekirse, üstün astını bu yasanın dışında tutmuş olduğu anlaşılır.

İncelediğimiz bu ilke kaynağını iç hukuktan değil, fakat doğal hukuktan almaktadır; doğal hukuka göre, kendisinin olan bir şeyden vazgeçebilme herkesin hakkıdır....

V. *Bu gibi belirtiler, yapılmayan şeylere de dayanabilir.*

1. .... "Eylem" terimi, yalnız bir şey yapmayı değil, gözönünde tutulması gereken belirli şartlar altında, bir şey yapmaktan kaçınmayı da kapsamaktadır. Bu yüzden, bir yerde bulunup, orada olan-bitenleri bilen bir kimse susarsa, konuşulanları da kabul ediyor demektir....

Meğer ki, bu kimsenin korku, ya da bir başka olay yüzünden susmuş olduğunu gösteren bir durum söz konusu olsun... Böylece, bir şeyin maliki, bu şeyi yeniden elde etme umudunu artık kesmişse, o şeye, yitirilmiş gözüyle bakılabilir. Yitirilmiş şeyin ardından, bunun aranıp bulunması için adam çıkartılmışsa, ya da, bulunana verilmek üzere ortaya bir "ödül" konmuşsa, başka türlü düşünmek gerekir.

Bunun gibi, bir kimse, kendi malının bir başkasının elinde olduğunu bilip de, bunu ondan uzun bir süre geri istemezse, artık o şeyi kendi malı saymadığı için böyle davranmış olduğunu kabul etmek gerekir; meğer ki, geri istemesini engellemiş açık bir neden söz konusu olsun....

2. Buna çok yakın bir durum, bir yapılageliş [teamül] kuralının doğuşunda ve yerleşmesinde görülmektedir. Çünkü bir yapılageliş de, bunun yerleşmiş sayılması için gerekli sayılan süreyi ve yöntemi düzenleyen ulusal yasalar bakımından göz önünde tutulmasa bile, egemenliği elinde tutanın hoş görürlüğü yüzünden, bir halkça yaratılabilir. Böyle bir yapılagelişin hukuk açısından sonuç yaratması için geçmesi gerekli süre önceden kesin olarak saptanmamıştır; ancak, egemenliği elinde tutanın rızasını üstü kapalı da olsa varsaydırmağa yeterli olacak bir sürenin geçmesi gerekir.

3. Bununla birlikte, susmanın, mülkiyeti bırakmanın bir belirtisi [karinesi] sayılabilmesi için, iki şart aranır: Birincisi, susmuş olanın, aslında kendisinin olan bir şeyin başkasının elinde bulunduğunu bilmesi; ikincisi de, konuşabilecekken sesini çıkarmamayı, özgür iradesiyle, üstün tutmuş olması. Gerçekten, bir kimse bilgisizlik yüzünden bir davranışa geçmemişse, bunun hukuk bakımından sonuç yaratması beklenemez; ayrıca, davranışına engel olan bir başka neden var görünürse, susmaya dayandırılabilecek belirti de ortadan kalkar.

VI. *Zaman aşımına elde bulundurmama ve susma da eklenince, bir haktan vazgeçilmiş olduğu sonucu ortaya çıkar.*

Bu iki şartın var olduğunu başka belirtiler de gösterebilir; şu var ki, her iki şart bakımından da en önemlisi, geçmiş sürenin uzunluğudur.

Bir kez, bir kimsenin olan bir şeyin, bu kimsenin bilgisi dışında bir başkasının elinde uzun süre kalması pek olacak şey değildir; geçen süre içinde, bunu öğrenmek için birçok elverişli durum ortaya çıkar...

Üstelik, bir kimsenin kendisinin olan şeyi geri istemekten bir süre korkmuş olduğu düşünülebilir; ancak, bu korkunun sonsuz

uzayıp gittiği de düşünülemez; çünki, geçen süre boyunca, insan, ya kendi başına ya başkalarının yardımı ile, ya da korkulan kimsenin ülkeden kaçıp gitmesi üzerine, böyle bir korkudan kurtulma yolları bulabilir. Böylece, eninde sonunda, hak sahibi hakkının çiğnenmesine karşı sesini yükseltebilir, ya da daha iyisi, yargıçlarla hakemlere başvurabilir.

VII. *İnsanın anılama [hatırlama] gücünü aşan bir süre, böyle düşünmek için çoğu zaman yeterlidir.*

Öncesini kimsenin bilmediği bir süre, öz niteliğine bakarsak, sonsuz gibidir. Böyle bir süre boyunca susmuş olmak, bir şeyin maliki bulunmaktan artık vazgeçmiş olmayı anlatmak için yeterli sayılmak gerekir; meğer ki, tersine inandıracak çok güçlü nedenler olsun....

VIII. *"Hiç kimse hakkından vazgeçmiş sayılamaz" görüşüne verilebilecek karşılık.*

.....

2. Çok değer verilmekle birlikte, egemenliğin ağır bir yük olduğunu, bu gücü iyi kullanmada gösterilecek başarısızlığın Tanrı'nın öfkesini çekeceğini de unutmamak gerekir. Bir küçüğün vasisi olduklarını öne süren iki kişiden her birisinin, giderlerini bu küçüğe ödettirmek üzere, mahkemeye başvurarak, yalnız kendisinin gerçek vasi olduğunu kabul ettirmeye kalkışması; ya da, Platon'un verdiği örneği kullanırsak, gemicilerin, gemiyi en iyi kimin kullanacağı konusunda, gemiyi batma tehlikesiyle karşı karşıya getirecek ölçüde, kavgaya tutuşmaları nasıl yanlış bir şey olursa; suçsuz halkın zararına, çoğu zaman da kanı karşığılı, hükümdarların taç kavgalarına girişmeleri hiç de övülecek bir şey değildir....

3. Bu yüzden, hükümetlerin sağlam temeller üzerine oturmuş olması ve ne getirebileceği bilinmez uyuşmazlıklardan korunmuş bulunmaları, bütün insanlığın yararınadır. Böyle olunca, bu yöndeki bütün belirtiler olumlu karşılanmak gerekir....

4. Bu söylediğimiz belirtiler olmasa bile, herkesin, kendisinin olanı elinde tutmayı istemesi varsayımına karşı, bundan daha güçlü bir varsayım çıkartılabilir: Bu da, hiç kimsenin, uzun bir süre isteğinin ne olduğunu açıklayacak bir davranışta bulunmazlık etmeyeceğidir.

IX. *Tersini gösteren bir şey yoksa, insanın anılama [hatırlama] gücünü aşan bir elde-bulundurma, uluslararası hukuk bakımından, mülkiyetin başkasına geçirilmesine yeterlidir.*

Bu konuda, yersiz düşmezse, şu da söylenebilir: Yukarıda açıkladığımız böyle bir düzenleme, sadece varsayımdan çıkartılamaz. İradeye dayanan uluslararası hukuk uyarınca, şu da kabul edilmiştir: Bir şey hatırlanamayacak ölçüde uzun bir süre boyunca elde bulundurulmuşsa, üstelik bu elde bulundurma kesintiye uğramamış, yargı yoluna da götürülmemişse, böyle bir elde bulundurma mülkiyet hakkını da kesin olarak başkasına geçirmiş olur; çünkü, böyle bir kural, insanlığın ortaklaşa dirlik-düzenliği bakımından çok önemlidir.

.....

XI. *Uzun süre elde-bulundurma yoluyla, egemenlik bile bir halk ya da kralca edinilmiş olabilir.*

Bütün bu söylediklerimizden, açıkça şu çıkar: Bir kral bir başka kralın, bağımsız bir devlet bir başka devletin zararına olmak üzere, açık bir anlaşmaya dayanarak bir hak elde edebileceği gibi, mülkiyet hakkı da, bırakılma ve bunun ardından gelen ya da bırakılmadan güç alan bir el altına alma [işgal] yoluyla da edinilebilir. Çünkü, sık sık söylenen, "bir şey başlangıcından beri geçerli değilse, sonradan yapılacak bir eylemle, geçmişi de kapsayacak biçimde geçerli kılınamaz" sözünün uygulanmadığı bir durum vardır: "Meğer ki, kendi başına gerçek bir hak yaratabilecek, yeni bir neden ortaya çıkmış olsun".

Bunun gibi, bir halkın gerçek kralı da, elinde tuttuğu egemenliği yitirerek, halkına bağlı duruma düşebilir. Tersine, gerçekte kral olmayıp, halkın ileri gelenlerinden olan bir kimse, kesin ve karşı konmaz yetkileri olan bir kral durumuna geçebilir; böylece, o zamana kadar tüm olarak kralın ya da halkın elinde olan yüce devlet gücü de, halkla kral arasında bölüşülebilir....

.....

XV. ....

———oOo———

BÖLÜM V

KİŞİLER ÜZERİNDEKİ HAKLARIN ASLINDAN EDİNİMİ....

I.....

.....

XVII. *Herhangi bir toplulukta çoğunluğun hakkı.*

İnsanların bir araya gelerek kurdukları birlikler ya kamusal ya da özel nitelikte olabilir. Kamusal birlikler ya bir halkça, ya da halklar arasında kurulabilir. Bütün bu çeşit birliklerde ortaklaşa olan şudur: Birliğin kuruluş amacıyla ilgili konularda, bütün üyelerin, ya da birlik adına üyelerin çoğunluğunun oyu, üyelerden her birini bağlar. Genel olarak şöyle de düşünülebilir: Birlik kurarak bir araya gelmiş olanlar, işlerin yürütülmesi için, belirli bir yöntem da kabul etmişlerdir. Şu var ki, azınlığın çoğunluğa buyurması açıkça haksızlık olur. İşlerin nasıl yürütüleceğini gösterecek sözleşmeler ve yasalar gerektiği gibi göz önünde tutulmakla birlikte, doğal hukuk uyarınca, çoğunluğun oyunun bütün birliğin oyu sayılması yerindedir....

XVIII. *Oylar eşit sayıda bölünürse ne olur?*

Oylar eşit sayıda bölünmüşse, hiç bir işlem yapılmaması gerekir; çünkü, terazinin bir kefesini bastıracak, yeterli bir ağırlık yoktur....

.....

XXI. *Eşitler, hatta krallar arasında öndegelme sırası nasıl düzenlenir?*

Bir birliğin üyeleri arasında öndegelme sırası, herkesin, birliğe giriş sırasına göre düzenlenir; bu da doğal sıradır. Kardeşler arasında da, başka herhangi bir niteliğe bakılmaksızın, yaşça büyük olan, öteki kardeşlerden öndegelir....

XXII. *Mülkiyete dayanan birlikler de, oylar, herkesin mülkiyetteki payına göre hesaplanmalıdır.*

Şunu da eklemek gerekir: Herkesin eşit ölçüde paylaşmadığı mülkiyet hakkına dayanan bir birlikte .... kimi bunun yarısına, kimi üçte birine, bir başkası dörtte birine malikse, yalnız öndegelme sırasının düzenlenmesi değil, oyların da bu paylara göre *(pro rata)* sayılması gerekir ....

XXIII. *Devletin, uyrukları üzerindeki hakkı.*

Birçok aile başlarının tek bir halk ya da tek bir devlet biçiminde birleşmesi, böyle bir birliğe, üyeleri üzerinde en yüce hakkı sağlar. Çünkü, böyle bir birlik, eksiksiz ve tam bir toplumdur. Hukuka uygun hiç bir insan eylemi yoktur ki, böyle bir birlikle, ya doğrudan ya da içinde bulunduğu durum yüzünden, ilgili olmasın ....

XXIV. *Yurttaşların, uyrukluktan çıkmalarına izin var mıdır?*

1. Burada, yurttaşların, üyesi bulundukları devletin uyrukluğundan çıkabilip çıkamayacakları sorusu ile karşılaşılmaktadır.

Böyle bir uyrukluktan çıkmayı yasaklamış halklar olduğunu bilmekteyiz... Bu gibi bir şartla bir devlet kurulabileceğini ve böyle bir yapılagelişin [teamülün] anlaşma gücünü kazanmış olabileceğini de kabul ederim ....

2. Ancak, biz burada, üzerinde anlaşmaya varılmış hiç bir şey yokken, doğal olarak neyin gerektiğini araştırmaktayız; bunu yaparken de, devlet ülkesinin bir parçasını değil, devletin tümünü, hatta bir imparatorluğun tümünü göz önünde tutmaktayız. Yurttaşların, devletten topluca ayrılabileceklerini -devletin amacını göz önünde tutarsak- kabul etmemek gerekir; amaç bakımından böyle bir zorunluluk yasa gücündedir. Çünkü, böyle bir toptan göçe izin verilseydi, devlet de yok olabilirdi [II, vi, 6].

Tersine, herkesin kendi başına devletten (uyrukluktan) ayrılması başka bir konudur; nasıl ki, bir ırmaktan su almakla, bu ırmağın sularını bir başka yatağa saptırmak ayrı şeyler ise ....

Bununla birlikte, burada da, Roma'lıların, özel [kişiler arasındaki] birliklere son vermede uyguladıkları doğal adalet kuralı uygulanabilir: Toplumun çıkarlarına aykırı olan bir şeye izin vermemek gerekir. Proculus'un haklı olarak dediği gibi, "her yerde görülen, tek bir ortağın çıkarının değil, birliğin çıkarının ne olduğunun göz önünde tutulmasıdır". Kaldı ki, devlet ağır bir borç altında ise, bu borçtan

payına düşeni ödememiş yurttaşın devlet üyeliğinden (uyrukluktan) çıkmasına izin vermemek de gerekir; devlet, yurttaşlarının sayısına güvenerek bir savaşa girişmişse, ya da düşmanın bir sarma tehlikesi varsa, hiç bir yurttaşa, devleti kendisi gibi savunabilecek birisini yerine koymaksızın, uyrukluktan ayrılma izni vermemek de devletin çıkarı gereğidir.

3. Bunlar dışında, halkların, devletten (uyrukluktan) ayrılma özgürlüğünü tanımaları kabul edilebilir; bu yüzden uğrayabilecekleri zarar, kendilerine katılacak yabancıların sayısı ile dengeleşebilir.

XXV. *Sürgündekiler üzerinde devletin herhangi bir yetkisi söz konusu olamaz.*

Bir devletin, yurt dışına sürdüğü kimseler üzerinde artık herhangi bir yetkisi de söz konusu olamaz....

.....

XXXII. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM VI

BAŞKASININ EYLEMİ İLE MÜLKİYETİN SONRADAN EDİNİMİ; EGEMENLİĞİN VE EGEMENLİĞE DAYANAN YETKİLERİN BAŞKASINA GEÇİRİLMESİ

I. *Bir hakkın başkasına geçirilişinin geçerli olması için, veren yönünden neler gerekir?*

Bir şey, ya bir başkasının eylemiyle ya da hukuk uyarınca sonradan [fer'i olarak] mülkiyetimize geçirilebilir....

.....

III. *Egemenlik, kralın ya da halkın eliyle başkasına geçirilebilir.*

Öteki şeyler gibi egemenlik de, gerçekte kimin denetimi altında ise o kimsece bir başkasına geçirilebilir; başka bir deyimle, yukarıda da belirttiğimiz gibi [I, iii, 12], kral egemenliği soydan geliş yoluyla elinde bulunduruyorsa, kralca; böyle değilse, kralın da rızasını alarak halkça, egemenlik başkasına geçirilebilir; kralın rızasından söz etmekteyiz, çünkü, burada kralın da yaşadığı sürece geçerli olan bir çeşit yararlanma [intifa] hakkı vardır; bu hakkın, rızasına aykırı olarak elinden alınmaması gerekir. Bu söylediklerimiz, egemenliğin tümü bakımından da geçerlidir.

IV. *Halkın bir parçası üzerindeki egemenlik, bu halkın rızası olmaksızın başkasına geçirilemez.*

Ülkenin bir parçasının başkasına geçirilmesi söz konusu ise, bir şartın daha yerine getirilmesi gerekir: Söz konusu ülke parçasında yaşayan halkın da rızası alınmalıdır. Çünkü, bir devlet kurmak üzere birleşmiş olanlar, bu topluluğun tamamlayıcı (bütünleyici) parçaları olmaları bakımından, sürekli ve sona ermez bir birlik oluşturmaktadırlar.

Bundan şu çıkmaktadır: Bu parçalar, doğal bir gövdenin parçaçaları gibi, bütüne bağımlı değillerdir; doğal bir gövdenin parçaları, ancak bu gövdede ve bu gövdeyle yaşıyabilirler; bu yüzden de, bunları, bütün gövdenin iyiliği söz konusu olunca, kesip almak haklı olabilir. İncelemekte olduğumuz gövde ise, başka bir niteliktedir: Onu oluşturan parçaların rızasına dayanarak var olmaktadır. Bu gövdenin, parçalar üzerindeki hakkının ne olduğunu anlamak için, başlangıçta onu oluşturanların isteklerine bakmak gerekir. Böyle yapınca, ilk kurucuların, devlete, parçalarından birkaçını kesip atmak ya da bir başkasının egemenliği altına koymak hakkını tanıdıklarını gösteren hiç bir şey de bulunamamaktadır.

V. *Halkın parçalarından biri, aşırı bir zorunluluk söz konusu değilse, egemenliğini bir başkasına geçiremez.*

Öte yandan, herhangi bir parçanın da bütünden ayrılmağa -gerçek bir yok olma tehlikesiyle karşılaşmadıkça- hakkı yoktur [II, v, 24]. Çünkü, yukarıda da söylediğim gibi [II, ii, 6], insan eliyle konmuş bütün kurallarda, aşırı ve kaçınılmaz zorunluluk durumlarını kuralın dışında saymak gerekir; böylece, konumuz gene doğal hukukun kapsamına girmiş olmaktadır....

VI. *Bu çeşitliliğin nedenleri?*

Bu söylediklerimizle, parçanın kendisini korumada, bütünün bu parça üzerindeki hakkından çok daha büyük bir hakkı olduğu kolayca anlaşılır. Gerçekten, parça, birliğe katılmadan önceki hakkını kullanmaktadır; böyle bir şey, bütün için söz konusu değildir....

VII. *Herhangi bir yer, ya da bir ülke parçası üzerindeki egemenlik başkasına geçirilebilir.*

Bununla birlikte, kimsenin yerleşmemiş olduğu, ya da yerleştikten sonra bırakılıp-gidilmiş olan bir ülke parçasını, bağımsız bir halkın, -ya da halkın rızasıyla bir kralın- başkasına geçirmesine herhangi bir engel de görmemekteyim. Halkın bir parçası, seçme özgürlüğünü elinde tuttuğuna göre, egemenliğin başkasına geçirilmesine karşı çıkma özgürlüğünü de elinde tutmaktadır. Çünkü ülke -ister bu ülkenin tümü, isterse bir parçası söz konusu olsun- ortaklaşa ve bölünmez bir biçimde halkındır; bu yüzden de, halkın iradesine bağlıdır.

Öte yandan, bir halk, ülkenin bir parçası üzerindeki egemenliği, yukarıda söylediğimiz gibi başkasına geçirme hakkına malik değilse, böyle bir hak bir kral için hiç de söz konusu olamaz; çünkü, kralın

yetkileri ne kadar kesin ve söz götürmez olursa olsun, yukarıda gösterdiğimiz gibi, bu yetkiler sınırsız da değildir.

VIII. *Sağlanacak herhangi bir çıkar, ya da karşılaşılmış bir zorunluluk yüzünden, kralın, ülke parçalarını, hukuka uygun olarak, başkasına geçirebileceği görüşü kabul edilemez.*

Devlet ülkesi parçalarının başkasına geçirilememesi kuralını anlatırken, iki durumun (böyle bir geçirişin kamu yararına olması; zorunluluk durumu) bunun dışında tutulmasını söyleyen hukukçulara katılmayışım da bu yüzdendir. Bence bu özel durumlar, ancak şu anlama gelebilir: Devletin bir parçasının başkasına geçirilmesi hem tümün hem de parçanın yararına ise, çok uzun olmasa bile bir süre susmuş olmak, halkın olduğu gibi, söz konusu parçanın da rızası olduğu anlamına gelebilir; herhangi bir zorunluluk durumunda böyle bir rızanın var sayılması daha da kolay kabul edilebilir. Ancak, devletin tümü ya da bir parçası açıkça buna karşı olduğunu öne sürmekte ise, geçirme işleminin çürük ve etkisiz sayılması gerekir; meğer ki, söylediğim gibi, parça, bütünden ayrılmak zorunda kalmış olsun.

.....

XIV. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM VII

MÜLKİYETİN HUKUK YOLUYLA SONRADAN EDİNİMİ; YASA UYARINCA MİRASÇILIK

I. *Devletlerin haksız yasaları da vardır; bu yüzden bu yasalar mülkiyetin başkasına geçirilmesine temel olamazlar; deniz kazasına uğramış gemilerdeki mallara el konmasını öngören yasalar böyledir.*

Mülkiyetin hukuk yoluyla sonradan edinimi [fer'i iktisabı] ya da başkasına geçirilmesi, ya doğal hukuk uyarınca, ya iradeye dayanan uluslararası hukuk uyarınca, ya da ulusal bir yasa uyarınca olur.

Burada ulusal yasaları incelemiyeceğiz; bunların sayısı pek çok olduğu için, incelememizin sonu gelmeyebilir. Kaldı ki, savaşların yarattığı birçok uyuşmazlığın çözümünde ulusal yasalar hiç de uygulanmamaktadır. Burada yalnız, birtakım ulusal yasaların tüm haksız olduğunu iyice belirtmek isterim; örneğin, bir deniz kazasına uğramış olanların mallarına, devlet hazinesi yararına el atmayı öngören yasalar böyledir. Oysa, bir kimsenin mallarına, uygun düşer herhangi bir neden olmaksızın sahip çıkmak açık bir haksızlıktır....

II. *Doğal hukuk uyarınca, bir başkasının mülkiyetinde bulunan bir şeyi bir borç karşılığı almış olan bir kimse, bu şeyin mülkiyetini de haklı olarak kendisine geçirmiş sayılır; bu ne zaman söz konusu olur?*

1. Doğal hukuk uyarınca -bir başka deyimle, mülkiyetin özünden ve niteliğinden doğan böyle bir hukuk uyarınca- mülkiyetin bir başkasına geçirilmesi iki yoldan olur: [1] Hukuka uygun bir zarar-giderim yoluyla; [2] Mirasçılık yoluyla.

Benim olan, ya da alacaklı olduğum bir şeyi elinde tutan bir kimse, bunu olduğu gibi bana vermek ya da borcunu ödemek istemezse, böyle bir kimseden, bu şey yerine eş değerde bir başka şey almak, hukuk yoluyla zarar-giderimdir....

2. Ulusal yasalara göre, bir kimsenin, hakkını kendi eliyle almağa kalkışmasının yasak olduğunu biliyoruz; öyle ki, alacağını bu yoldan elde etmeğe kalkışan bir kimse, zorbalıkla suçlandırılır; birçok yerlerde, bu çeşit zorbalıklara baş vuranı, alacak hakkını yitirmiş sayarlar. Üstelik, ulusal yasalar bu çeşit zorbalığı açıkça yasaklamış olmasalar bile, böyle bir yolun hukuka aykırılığı, mahkemelerin kurulmuş olmasıyla da anlaşılabilir.

Kaldı ki, zarar-giderim hakkına dayanarak, bir kimsenin, başkasının olan bir şeyi ele geçirebileceğini de öne sürmemekteyim. Bir başka yerde belirttiğim gibi [I, iii, 2], böyle bir durum, ancak, yargı yollarının sürekli olarak kapanmasında ortaya çıkmaktadır. Yargı yolu kısa bir süre için kapanmışsa, kendinin olanı geri almak için baş vuracak başka herhangi bir yol kalmamışsa (örneğin, borçlu kaçmak üzere ise), alacaklı, borçlunun bulabildiği mallarına el koyabilir; ancak, bu gibi şeyler üzerinde mülkiyet hakkının da gerçekten geçirilmiş olması için, mahkeme kararını beklemek gerekir. İleride inceliyeceğimiz [III, iii] misilleme (zararla-karşılık, *représailles)* konusunda durum böyledir.

Bununla birlikte, alacaklının hakkı açık ve kesin olarak belli ise; öte yandan da, yargıca baş vurulduğu zaman, kanıt [delil] yetersizliği gibi nedenlerle hiç bir şey elde edilemiyeceği de anlaşılmakta ise, yargı yollarına baş vurma zorunluluğu da ortadan kalkar; mahkemelerin kurulmasından önce herkesin elinde tuttuğu ilkel hakka gene baş vurulabilir. Bence, en doğru görüş budur.

.....

XXXXVII. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM VIII

ULUSLARARASI HUKUK UYARINCA YAPILDIĞI SÖYLENİLEN EDİNİMLER

I. *Birçok hakkın uluslararası hukuktan doğduğunu söylemektedirler; bu, aslında, doğru değildir.*

1. Şimdi de sıra, doğal hukuktan ayrı olarak, iradeye dayanan uluslararası hukuk uyarınca yapılan edinimlerden söz etmeğe gelmektedir. Savaş hukuku uyarınca yapılan edinimler böyledir; bunları, aşağıda, savaşın yarattığı sonuçları incelerken ele almak daha uygun olacaktır.

Roma'lı hukukçular mülkiyetin edinimlerinden söz ederken, uluslararası hukuk uyarınca başvurulduğunu söyledikleri, çeşitli yolları sıralamaktadırlar. Şu var ki, bu edinim çeşitleri yakından incelenince, savaş hukuku dışında, bu hukukçuların belirttikleri edinimlerden hiç birisi, kitabımızda söz konusu olan uluslararası hukukla ilgili değildir. Bu edinim çeşitleri doğal hukukun (ilkel durumundaki doğal hukukun değil, özel mülkiyetten sonraki, ulusal hukuklardan önceki doğal hukukun) konusudur; ya da, doğrudan, iç hukuk kapsamına girmektedir - yalnız Roma halkının iç hukukunun değil, birçok başka halkların iç hukukunun da. Bence, birçok halka ortaklaşa olan bu yasalarla göreneklere uluslararası hukuk denmesinin nedeni, bunların Yunan'lılardan gelmesinden - Halikarnassos'lu Dionysios'un da belirttiği gibi- İtalya halkları ile komşularının da bu yasalara ve göreneklere uymalarındandır.

2. Ancak, bu kurallar, doğru olarak uluslararası hukuk adını verdiğimiz hukukla ilgili değildir; çünkü bunlar, çeşitli halkların birbirleriyle ilişkileri bakımından uluslararası toplumu değil, her bir halkın kendi içindeki dirliği ve düzeni etkilemektedir. Bu yüzden de, herhangi bir halk, bu gibi yasaları, başka bir halka danışmadan

değiştirebilir; üstelik, başka başka yerlerde ve zamanlarda, çok başka bir ortaklaşa yapılagelişin [teamülün] kabul edildiği, böylece, yanlış olarak adlandırıldığı gibi, başka bir uluslararası hukuk benimsendiği de görülebilir....

.....

XXVI. *Söylediklerimizin uygulanması.*

Bu bölümde bütün bunları şunun için söylemekteyim: Roma hukukçularının yazılarında *Ius gentium* teriminin her geçişinde, değişmez bir hukukun söz konusu olduğu sanılmasın; doğanın aracısız, doğrudan buyruklarıyle, birtakım şartlar altında zorunlu sayılabilecek gerekleri arasında özenle bir ayırım yapılmalıdır; ayrı ayrı her halkın birbirine benzer yasaları, insan toplumunu bir arada tutan bağ niteliğindeki kurallarla birbirine karıştırılmamalıdır.

Kaldı ki, şunun da bilinmesi gerekir: Yanlış olarak uluslararası hukuk denilen hukuk uyarınca, ya da her halkın iç hukuku uyarınca, yurttaş-yabancı ayırımı yapmaksızın bir tek çeşit mülkiyet edinimi kabul edilirse, yabancılara da edinim hakkı tanınmış olur; öyle ki, sonradan, yabancıların bu haktan yararlanmaları engellenmek istenirse, onlara karşı haklı bir savaş nedeni sayılabilecek bir haksızlık işlenmiş olur.

——————ooOoo——————

BÖLÜM IX

EGEMENLİK VE MÜLKİYET HAKKI NE ZAMAN SONA ERER?

I. *Egemenliği ya da mülkiyet hakkını elinde bulunduran kimse ardıl bırakmadan ölürse, egemenlik de, mülkiyet de sona erer.*

Başlangıçta özel mülkiyet hakkıyla, egemen gücün nasıl edinildiğini, bunların nasıl başkasına geçirildiğini yeteri kadar görmüş bulunuyoruz [II, iv]; şimdi de, bunların nasıl sona erdiğini görelim.

Yukarıda, söz arasında, bunların bırakma (vazgeçme) ile sona erdiğine değinmiştik; gerçekten, bir kimse kendi mülkiyetinde olan şeyi artık elinde bulundurmak istemezse, mülkiyet hakkı da sona erer. Bir başka sona erme yolu daha vardır: Egemenlik ve mülkiyet hakkı, hak sahibinin, açıkça ya da üstü kapalı [zımnî] olarak bir geçirişte bulunmaksızın ölmesiyle de sona erer; mirasçı bırakmadan ölen bir kimsenin ölüme bağlı bir istekte de bulunmaması durumunda görüldüğü gibi. Bir kimse, mülkiyetinde olan şeylere ilişkin olarak isteğini açıklamadan ölürse, kan hısmı da yoksa, o zamana kadar elinde bulundurduğu haklar da söner gider. Bunun sonucu olarak da, insan eliyle konmuş bir yasa yasaklamıyorsa, böyle bir kimsenin köleleri özgürlüklerini kazanırlar; bu kimseye bağımlı olan halklar da bağımsız olurlar; çünkü, bu gibi şeyler, öz nitelikleri bakımından, kendileri gönüllü olarak özgürlüklerinden vazgeçmedikçe, ilk el altına alma [işgal] hakkı uyarınca, edinilemezler. Ölenin mülkiyetindeki diğer şeylere gelince, bunlar ilk el altına alma hakkı uyarınca edinilebilirler.

. . . . . .

III. *Bir halk yok olursa, bu halkın hakları da sona erer.*

1. Aynı kural bir halkın sönüp gitmesinde de uygulanır. . . .

3. . . . . Bir halkı oluşturan bireylerdeki değişiklikler, bu halkın bin yıldır ya da daha uzun sürece ne ise gene öyle kalmasına engel

olmasa bile, bu yüzden bir halkın sönüp gitmesi de söz konusu olabilir. Üstelik, bir halkın sönüp gitmesi iki yoldan olabilir: Ya bir toplum olarak gövdenin yok oluşu ile; ya da sözünü ettiğim, biçiminin, ona can veren ruhun yok oluşu ile.

IV. *Bir halkı oluşturan ana parçalar yok olursa, halk da yok olmuş sayılır.*

Bir gövdeyi oluşturan parçalar yok olursa, ya da bunları bir arada tutan bağ koparsa, artık gövde de yok olur gider.

Birinci çeşit yok oluşa örnek, Platon'un anlattığı gibi .... denizin Atlantis halkını yutmasıdır. Bir deprem yüzünden, ya da yerde yarıkların açılmasıyla yok olan halklar da vardır .... Birbirleriyle vuruşa vuruşa tükenmiş halklar da görülmüştür ....

V. *Halk parçalanıp bir bütün olmaktan çıkarsa, bu halkın hakları da ortadan kalkar.*

Yurttaşlar, ya kendi istekleriyle, ya bir salgın hastalık, bir ayaklanma yüzünden, biri bir yana öteki bir başka yana çekip giderek dağılırlarsa; ya da, onlar böyle istemeseler bile, ara sıra savaşlarda görüldüğü üzere, artık bir araya gelemiyecek biçimde bir zor yüzünden dağılmışlarsa, halkın varlığı da darmadağın olmuş sayılır.

VI. *Bir halkın örgütlenme biçimi (devlet düzeni) parçalanırsa, bu halkın hakları da sona ermiş sayılır.*

Bir halk, o zamana kadar yararlandığı ortaklaşa haklarının tümünü ya da başlıcalarını yitirirse, artık o halk örgütlenme biçimini (devlet düzenini) de yitirmiş olur ....

VII. *Göç eden bir halkın hakları sona ermiş olmaz.*

Bir halk, artık ülkesinde gereği gibi yaşama olanağı bırakmayan bir kıtlık, ya da bir başka yıkım yüzünden kendiliğinden göç ederse, ya da kendisinden daha güçlü birisinin zoruyla göç etme zorunluluğunda kalırsa .... sözünü ettiğim, toplum olarak örgütlenme biçimi (devlet düzeni) değişmedikçe, bu halk yok olmuş, ortadan kalkmış sayılamaz ...

VIII. *Bir halkın hakları, hükümet değişikliği ile sona ermez ....*

1. Bu bakımdan, bir halkın yönetiliş biçimi de önemli değildir; hükümetin biçimi ister monarşi, ister aristokrasi, isterse demokrasi olsun, durum değişiklik göstermez. Roma halkı, kralların, konsüllerin, imparatorların yönetiminde de aynı halktı. Dediğim-dedik bir krallık

bile, ona bağımlı olan halkın, bu halk özgürken nasılsa gene de öyle kalmasına engel değildir; yeter ki kral, bu halkı, onun başı olarak yönetsin, yoksa bir başka halkın başı olarak değil. Çünkü, egemenlik, baş olduğu için kralın elinde olsa bile, aslında, gövdenin tümü olan halktadır; baş ise, gövdenin bir parçasıdır. Seçimle başa geçmiş olan bir kral ölürse, ya da bu kralın ailesi sönerse, egemenlik, yukarıda gösterdiğim gibi, gene halka döner....

3. Bağımsız bir halk, kendisini bir kralın yönetimi altına koyarsa, bağımsızken girişmiş olduğu borçlardan da kurtulmuş olmaz; çünkü, halk gene o halktır; kamu malları üzerinde daha önce elinde bulundurduğu haklar gene sürüp gitmektedir. O kadar ki, egemenlik bile, bunu artık gövde değil baş kullansa da, gene halkta kalmaktadır...

IX. *Birkaç halk birleşirse, hakları ne olur?*

İki halk birleştiği zaman, bunlardan her biri artık kendi haklarını yitirmiş olmaz; her ikisi de bu haklarından ortaklaşa yararlanırlar.... İki krallığın bir andlaşma ile birleşmesi, ya da aynı kimsenin iki halkın da kralı olması yüzünden bu halkların birleşmesi gibi değil de, söz konusu halkların gerçek ve tek bir krallık biçiminde birleşmelerinde de aynı ilkenin uygulanması gerekir.

X. *Bir halk bölünürse, hakları ne olur?*

Tersine, bir tek devletin iki, ya da daha çok devlete bölündüğü de görülür; bu da, ya ayrılan parçaların karşılıklı istekleri ile, ya da savaş zoruyla olabilir.... Böyle bir bölünme olunca, tek bir egemenlik yerine, her biri kendi parçasında ötekine eşit haklara sahip bir çok devlet doğmuş olur. Böyle durumlarda, ortaklaşa mülkiyet olarak ne varsa, bunun ya ortaklaşa yönetilmesi, ya da eskiden her biri bunun ne kadarına malikse bu oran içinde *(pro rata)* paylaşılması gerekir....

.....

XII. *Mirasçıların hakkı.*

Mülkiyet hakkı ile egemenliğin süresine gelince, mirasçının, yerine geçtiği ölenle aynı kişi sayılması herkesçe bilinen bir hukuk ilkesidir.

XIII. *Yenenin hakları.*

Yenenin, yenilenin yerine ne ölçüde geçtiğini, aşağıda, savaşın yarattığı sonuçları incelerken göreceğiz.

————ooOoo————

BÖLÜM X

MÜLKİYET HAKKINDAN DOĞAN YÜKÜMLER

I. *Bir başkasının mülkiyetinde olan şeyi gerçek malikine geri verme yükümünün kaynağı ve niteliği.*

1. Konumuz bakımından gerekli ve yeterli olacak ölçüde, kişiler ve şeyler üzerindeki haklarımızı anlatmış bulunuyoruz. Şimdi de, bu çeşit hak sahiplerinin yükümlerini görmemiz gerekmektedir. Bu yükümler var olan şeylerden doğabileceği gibi, var olmayan şeylerden de doğabilir. "Şeyler" terimine, konumuz açısından uygun düştüğü ölçüde, kişileri de katmaktayım.

2. Var olan şeyler konusunda şu kuralı koymak yerinde olur: Elinde benim bir şeyimi bulunduran kimse, bu şeyi, gene benim denetimim altına koymak için, elinden geleni yapmakla yükümlüdür. "Elinden geleni yapmakla" diyorum, çünkü, hiç kimse yapılamıyacak bir şeyi yapmakla yükümlü olmadığı gibi, elinde bulundurduğu bir şeyi, giderine katlanarak geri vermekle de yükümlü değildir. Bununla birlikte, kendisinin olmayan bir şeyi elinde bulunduran, bu şeyi elinde tuttuğunu bildirmek zorundadır; öyle ki, gerçek malik, gelip, onu ondan isteyebilsin. Böyle bir yüküm, özel mülkiyetin ortaya çıkmasının bir sonucudur. Gerçekten, ortaklaşa mülkiyet yürürlükte olduğu zamanlar, bir kimsenin, ortak şeyleri bir başka kimse ölçüsünde kullanabilmesi için, belirli bir eşitliğin uygulanması gerekmekteydi; özel mülkiyetin kabulünden sonra, malikler arasında da benzer bir anlaşma yapılmış, böylece, bir başkasının olan bir şeyi elinde bulunduranın, bu şeyi malikine vermesi öngörülmüştür. Ancak, mülkiyet hakkının gücü bu kadarla sınırlı kalsaydı, başka bir deyimle, malik olunan şeyleri sadece geri istendikleri zaman verme yükümü kabul edilseydi, mülkiyet hakkı çok güçsüz, mülkiyeti koruma da çok giderli olurdu.

3. Burada, başkasının mülkiyetinde olan bir şeyi, iyi ya da kötü niyetle elinde bulundurma sorunu üzerinde hiç de durmamaktayım; çünkü, başka bir kimsenin mülkiyetinde olanı elinde bulundurmaktan doğan yükümle, haksız bir eylemden doğan yüküm başka başka niteliktedir....

II. *Bir kimse, bir başkasının mülkiyetinde olan bir şeyden kazanç sağlamışsa, bunu gerçek malike geri vermekle yükümlüdür. Örnekler.*

1. Artık var olmaktan çıkmış şeyler bakımından, insanlık, şu kuralı kabul etmiştir: Bir kimse, bir başkasının mülkiyetinde bulunan bir şeyden bir kazanç sağlamışsa, onu elinde bulundurmadığı sürece bu şeyden yararlanamamış olan malike, bu kazanç ölçüsünde bir ödemede bulunmakla yükümlüdür. Bunun nedeni şudur: Bir başkasının mülkiyetinde bulunan bir şey yüzünden, o şeyi elinde bulunduranın zenginleştiği ölçüde, gerçek malik bir zarara uğramış olmaktadır. Oysa, özel mülkiyet, herkesin eşitliğini, başka bir deyimle, herkesin kendi malına sahip olmasını sağlamak için kabul edilmiştir. Cicero'nun dediği gibi, "başka bir kimsenin zararına, kendine çıkar sağlamak doğaya aykırıdır"....

2. Bu kural, adalete öylesine uygundur ki, hukukçular, birçok uyuşmazlığı çözümünde, yasalarda uygulanacak hükümler bulamadıkları vakit, hep bu kurala, adalete en uygun kural olarak baş vurmaktadırlar....

.....

IX. *Bir kimse, bir başkasının mülkiyetinde olan bir şeyi iyi niyetle satın almışsa, bunun için verdiği paranın hepsini, ya da bir parçasını isteyebilir mi?*

....Bir başkasının mülkiyetinde olan bir şey iyi niyetle de satın alınmış olsa, bu şeyin gerçek malikine verilmesi gerekir; hem de, bunu satın almak için ödemiş olduğu parayı da malikinden istemeksizin. Bu kuralın, bence, şöyle yumuşatılması gerekir: "Malik, mülkiyetinde olan şeyi ancak birtakım giderlere girişerek kurtarabilecekse, böyle bir durumu bu kuralın dışında tutmalıdır"; örneğin, söz konusu şeyin deniz-haydutlarının eline geçmiş olması gibi. Böyle bir durumda, malikin, gönül hoşluğu ile girişmeği göze almış olabileceği giderler hesaptan düşülebilir. Çünkü, bir şeyi elde bulundurma, hele kurtarılması güç bir şey söz konusu ise, para olarak da değerlendirilebilir. Bu bakımdan, malik, kendi şeyini geri almakla, bu şeyi yitirmiş olduğu zamana göre daha çok zenginleşmiş sayılabilir....

.....

XIII.....

————ooOoo————

BÖLÜM XI

SÖZVERMELER

I. *Sözvermenin, doğal hukuk uyarınca bir hak yaratmayacağını söyleyenlerin görüşü kabul edilemez.*

1. Şimdi sıra sözvermelerden [vaidlerden] doğan yükümlere gelmektedir....

6. Sözvermelerin niteliğini ve yarattığı sonuçları iyi anlayabilmek için, denetimimiz altında olan, ya da böyle olacağım sandığımız şeylere ilişkin olarak, üç çeşit konuşma biçimi arasında bir ayırım yapmamız gerekir.

II. *Yalnız niyetin bildirilmesi bağlayıcı bir yüküm yaratmaz.*

Bu üç çeşit konuşma biçiminden birincisi, gelecekteki bir şeye ilişkin olarak, şimdiki niyetimizi açıklamaktır. Böyle bir açıklamanın kusursuz olması için, şimdiki niyetimizin doğru bir biçimde açıklanmış olması yeterlidir; bu niyetin sürüp gitmesi aranmaz. Çünkü, insanın kafasından geçenleri hem değiştirme gücü, hem de değiştirme hakkı vardır. Ara sıra görüldüğü gibi, görüş değiştirmenin iyi olmayan bir yanı varsa, bu, görüş değiştirmenin özünden değil, konusundan gelmektedir; örneğin, ilk görüş, sonrakinden daha iyi olabilir.

III. *Doğal hukuk uyarınca, herhangi bir sözverme bağlayıcıdır; ancak, bunun böyle olması da, karşı tarafa bir hak kazandırmaz.*

İkinci biçim konuşmada, geleceğe ilişkin olarak açıkladığımız niyet, bu niyetin sürekliliğini de gerekli kılmaktadır. Ancak böyle bir sözverme, iç hukuku göz önünde tutmaksızın, ya kesin ya da şarta bağlı olarak bağlayıcı sayılmakla birlikte, karşı tarafa gerçek bir hak da sağlamamaktadır. Birçok durumlarda öyle olabilir ki, karşı tarafın hukuk bakımından herhangi bir hakkı olmasa da, bir moral yüküm

altına girmiş bulunuruz; acıma, ya da iyilik borcu duygularıyla davranma ödevi böyledir; sözünde durma ve caymama yükümü de böyledir. Bu çeşit bir eksik-sözverme yüzünden, sözverenin mallarına el konamaz; hiç kimse, verdiği bu çeşit bir sözü yerine getirmesi için doğal hukuk uyarınca, zorlanamaz.

IV. *Karşı tarafa bir hak kazandıran sözvermeler ne çeşittir?*

1. Üçüncü çeşit sözvermede, niyetimizi, verdiğimiz sözün kapsamını bizden isteme bakımından, karşı tarafa gerçek bir hak sağlayacak kesinlikte açıklamış bulunmaktayız. Bu, eksiksiz (tam) sözvermedir. Böyle bir sözverme, dışa vurmuş bir işaretle ya da belirtiyle, mülkiyetin bir başkasına geçirilişine benzer bir sonuç yaratır. Gerçekten, böyle bir sözverme, ya mülkiyetimizde bulunan şeylerden birtakımının, ya da eylemde bulunma özgürlüğümüzün bir parçasının başkasına geçirilmesine bir başlangıçtır. Birincisine, bir şeyi başkasına verme, ikincisine de, bir şeyi yapma sözvermeleri girmektedir.

.....

VI. *Yanılmaya dayanan bir sözverme, doğal hukuk bakımından, bağlayıcı mıdır?*

1. Yanlış anlamalara dayanarak yapılmış anlaşmalar, oldukça güç çözümlenir sorunlardandır. Konunun özüne dokunan yanılmalarla, böyle olmayan yanılmalar arasında bir ayırım yapmak, bir sözleşmenin aldatmaya dayanıp dayanmadığına bakmak, kendisiyle sözleşilen kimsenin bu aldatmaya katılıp katılmadığını araştırmak, yapılan eylemin dar anlamında hukuka mı, yoksa yalnız iyi niyete mi dayandığını göz önünde tutmak alışılmış bir yoldur. Bu durumların çeşitliliğine göre, yazarlar, birtakım eylemleri çürük ve geçersiz, birtakım eylemleri geçerli ve bağlayıcı sayarlar; bu son durumda da, eylemden zarar görmüş olana, bu anlaşmayı sona erdirme, ya da değiştirme hakkını tanırlar.

Bu ayrımların çoğu Roma hukukundan gelmektedir; hem de, sadece eski Roma yurttaşlık hukukundan değil, aynı zamanda pretorların buyruk ve yargılarından da. Bu ayrımlar arasında, hiç olmazsa tüm olarak, ne gerçek ne de doğru olanlar da vardır.

2. Burada, doğaya uygun gerçeği ortaya çıkarmak üzere, yasaların gücü ve etkenliği konusunda genel olarak kabul edilmiş bir kuralın kılavuzluğuna kendimizi bırakmaktan daha iyi bir yol göremekteyim; bir yasanın uygulanışı bir olayın var sayılmasına dayanmakta ise, bu olay da varsayıldığı gibi değilse, söz konusu yasaya uyulması,

artık zorunlu olmaktan çıkar; çünkü, öne sürülmüş olayın gerçekliği ortadan kalkınca, yasanın uygulanış temeli de yok olmuş olur. Yasanın böyle bir varsayıya dayanıp dayanmadığını anlamak için de, özünü, sözlerini ve konuluş şartlarını göz önünde tutmak gerekir.

Bunun gibi, bir sözverme de, sözverenin varsaydığı, ancak sandığı gibi olmayan bir olaya dayanmakta ise, doğal hukuk uyarınca, böyle bir sözvermenin bağlayıcı hiç bir gücü olamaz. Çünkü, sözveren, ancak belirli bir şart altında sözvermeye razı olmuştur; oysa, gerçekte böyle bir şart yoktur....

3. Bununla birlikte, sözveren, konuyu incelemede, ya da düşüncesini açıklamada savsaklama göstermişse; bu yüzden, sözverdiği kimse de zarar görmüşse, sözverenin, bu zararı -sözverdiği için değil, kendi kusuru ile verilmiş bir zararın onarılmasını zorunlu kılan kural uyarınca- onarması gerekir. Bu konuyu, aşağıda, ayrı bir bölümde inceliyeceğiz.

Öte yandan, gerçekten bir yanılma olmakla birlikte, sözverme böyle bir yanılmaya dayanmıyorsa, gerçek rıza eksik olmadığı için, eylem de geçerli kalmaktadır. Böyle bir durumda da, kendisine söz verilmiş kimse, yanılmanın doğmasına yol açan bir aldatmada bulunmamışsa, o da, yüküm altına girme bakımından sözünü ettiğim öteki ilke uyarınca, sözverenin bu yanılması yüzünden uğradığı bütün zararı gidermek zorundadır. Sözvermenin bir parçası yanılmaya dayanmakta ise, böyle olmayan parçası geçerli kalır.

VII. *Korku yüzünden yapılmış bir sözverme bağlayıcıdır; ancak, korkuyu yaratan kimse, sözverenin verdiği sözden kurtulmasını sağlamakla yükümlüdür.*

1. Korku yüzünden yapılmış sözvermeler de, az güçlük çıkartmaz. Burada da çeşitli ayırımlar yapılmaktadır. Özü bakımından, ya da korkan kimse bakımından, korkunun büyük mü, yoksa küçük mü olduğuna; korkunun haklı mı, yoksa haksız mı yaratıldığına; korkunun, kendisine sözverilenden mi, yoksa bir başkasından mı geldiğine bakmak gerektiğini söylerler. Ayrıca, el açıklığına dayanan eylemlerle, çıkar gözetici eylemler arasında da bir ayırımı öngörürler. Bütün bu ayırımlar uyarınca da, eylemlerden hangilerinin geçersiz, hangilerinin sözverence geri alınabilir, hangilerinin de tüm zarar-giderim gerektirir olduğu konusunda bir sonucuna varırlar. Bütün bu durumlara ilişkin olarak, çok çeşitli görüşler öne sürülmektedir.

2. Bana kalırsa, gerçek bir yüküm altına girmeyi yasaklayan, ya da böyle bir yükümün gücünü ve kapsamını daraltan iç hukuk bir

yana bırakılırsa, ben, bir kimse korku yüzünden de olsa bir sözvermede bulunmuşsa, bu kimsenin verdiği söze bağlı kalması gerektiğini savunanlardan yanayım. Çünkü, böyle bir durumda -yanılmış bir kimsenin sözvermesinde olduğundan başka türlü olarak- şarta bağlı olmayan, kesin bir rıza vardır. Aristoteles'in de haklı olarak söylediği gibi, geminin batmasından korkarak mallarını denize atmaya karar veren kimse de, geminin batmasından korkmasa, bu malları elden çıkarmak niyetinde değildir. Ancak, bu kimsenin içinde bulunduğu şartlar ve zaman göz önünde tutulursa, denize attığı şeyleri kesin olarak gözden çıkarmağa razı olduğu da anlaşılır.

Öte yandan, şu da tartışma kaldırmaz bir gerçektir: Sözverilmiş kimse, kendisinden korku duyulan kimse ise, ve bu korku ne kadar küçük olursa olsun haksız bir korku ise, bu kimse, sözveren isterse, sözverenin borcunu ödenmiş saymak zorundadır; bu zorunluluk, sözvermenin uygulanma gücü olmayışından değil, haksız olarak işlenmiş zarar yüzündendir. Uluslararası hukukun bu kural dışında tuttuğu durumu, aşağıda yerine gelince anlatacağım [III, xix, 11; bk. ayrıca II, xvii, 29].

3. Sözverilenin değil de bir başkasının yarattığı korkuya gelince, böyle bir korku, sözverilmiş kimseyi, sözümüzü bağışlayarak bizi zarardan kurtarma zorunda hiç de bırakamaz. Böyle bir korku ancak iç hukukta geçersizlik [çürüklük, butlan] nedeni olabilir. İç hukuk, bir kimsenin, özgür olarak girişse bile, sakatlanmış (kusurlu) bir irade ile yaptığı işlemleri çürük ve geçersiz sayabilir. Burada, iç hukukun gücü ve etkileri konusunda, yukarıda söylemiş olduklarımı göz önünde tutmak gerekir....

VIII. *Bir sözvermenin geçerli olması için, sözverilen şeyin, sözverenin yapabilme gücü içinde olması gerekir.*

1. Bir sözvermenin geçerli olabilmesi için, sözleşme konusunun kesin olarak sözverenin denetimi altında bulunması, ya da bu denetimin altına girmesinin beklenir olması gerekir.

Böyle olunca, önce, özü bakımından hukuka aykırı bir eylemde bulunmaya ilişkin sözvermeler çürük ve geçersizdir; çünkü, hiç kimsenin, hukuka aykırı bir şey yapma hakkı yoktur; olamaz da. Yukarıda söylediğim gibi, bir sözverme bütün gücünü sözverenin elinde tuttuğu güçten alır; onu hiç bir zaman da aşamaz....

2. Bundan başka, sözverilen şey, henüz sözverenin elinde değil de, ileride bir gün böyle olacaksa, sözvermenin geçerli oluşu da o

zamana kadar ertelenmiş olur; böyle durumlarda, sözvermenin, şu şartla yapılmış olduğunu düşünmek gerekir: Sözverilmiş şeyin sözverenin denetimi altına gelmesi şartıyla. Ancak, sözverilen şeyin sözverenin denetimi altına gelebilmesi şartı da, sözverenin, bu şeyi elde edebilmesi gücünün varsayılmasına dayanıyorsa, sözveren, verdiği sözü yerine getirmek üzere moral yönden haklı sayılacak bütün yollara başvurmak zorundadır....

.....

XI. *Kendi eylemimizle, geçerli bir sözvermede nasıl bulunabiliriz?*

Şimdi de, ne yoldan söz verileceğini görelim. Bunun için, yukarıda mülkiyet hakkının başkasına geçirilişinde de belirttiğimiz gibi, bir dış eylem, başka bir deyimle, sözverenin iradesini gösterecek uygun bir işaret gerekir. Çoğu zaman, bir baş işareti yeterli olmakla birlikte, en çok görülen bunun sözle, ya da yazıyla yapılmasıdır.

XII. *Başkalarının aracılığı ile, bağlayıcı bir sözvermede bulunma; yetkilerini aşan elçiler.*

Bir başkasının aracılığı ile de yüküm altına girebiliriz; bu kimseyi adımıza konuşmak üzere seçtiğimiz kesin olarak belli ise, böyle olur. Böyle bir kimseyi belirli bir iş için atayabileceğimiz gibi, genel olarak bütün işlerimiz için de atayabiliriz. Genel olarak atanmışsa, yalnız kendisine açıkladığımız isteklerimize aykırı davranarak bizi yüküm altına sokmuş olabilir. Bu gibi durumlarda, iki iradenin eylemlerini birbirinden ayrı tutmak gerekir: Birincisi, bu çeşit işlerde adımıza konuşanın yapacağı şeyleri onamayı kabul ettiğimiz; öteki de, yalnız kendisinin bildiği, başkalarının bilmediği buyruklarımıza aykırı davranmamasını zorunlu kılmamız.

Bir elçinin, güven belgesi [itimat mektubu] uyarınca temsil ettiği kral adına, almış olduğu yönergeleri [talimatı] aşan sözvermeleri konusuna bir çözüm ararken, bu ayırımın göz önünde bulundurulması gerekir....

.....

XIV. *Bir sözvermenin bağlayıcı olması için, sözverilen kimsece kabulü gerekir.*

Bir sözvermenin, sözverilen kimseye bir hak sağlayabilmesi için, mülkiyetin başkasına geçirilişinde olduğu gibi, sözverilen kimsenin bunu kabul etmiş olması da gerekir; ancak, burada da, önceden

açıklanmış bir istem [taleb] söz konusu olabilir; önceden açıklanmış böyle bir istem de kabul yerine geçer....

XV. *Bu kabulün sözveren kimseye bildirilmesi gerekir mi?*

Şu soru da sık sık ortaya atılmaktadır: Sözvermenin beklenen bütün sonuçlarını yaratabilmesi için, kabulün açıklanmış olması yeterli midir, yoksa, bu kabulün sözverene bildirilmesi de gerekir mi?

Şüphesiz, her iki biçimde de sözverilebilir: ya, "kabul edildiği andan başlayarak, sözvermenin geçerli olmasını istiyorum"; ya da, "kabul edildiğini öğrendiğim zaman, sözvermenin geçerli olmasını istiyorum" denir. Sözveren, sözverilenden bir şey beklediğini de açıklamışsa, sözvermeyi bu ikinci biçimde yapılmış saymak gerekir. Karşılık beklemeden yapılmış sözvermelerde, tersini gösterecek bir belirti [karine] yoksa, sözvermenin birinci biçimde yapılmış olduğu kabul etmek daha uygun düşer.

XVI. *Bir sözverme, sözverilen kimse bunu kabul etmeden ölürse, geri alınabilir.*

Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Bir sözverme, kabulden önce geri alınabilir; bu yüzden haksızlık işlenmiş de olmaz; çünkü, hak henüz bir başkasına geçirilmemiştir; böyle bir geri alma, eğer sözverme gerçekten kabulden sonra bağlayıcı olması niyetiyle yapılmışsa, verdiği sözden dönme gibi bir suçlandırılmaya da yol açmaz....

.....

XXII. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM XII

SÖZLEŞMELER
(Akitler)

.....

XXVI. ....

————ooOoo————

BÖLÜM XIII

ANDİÇME

.....

XXII. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM XIV

EGEMEN GÜCÜ ELİNDE TUTANLARIN SÖZVERMELERİ, SÖZLEŞMELERİ VE ANDİÇMELERİ

.....

IV. *Nedensiz bir sözvermede bulunmuş bir kral, bu sözüyle ne ölçüde bağlanmış, sayılır?*

Yukarıda gösterdik ki, eksik ve şarta bağlı olmayan sözvermeler, kabul de edilmişlerse, sözverilen kimse yararına, doğal hukuka uygun olarak bir hak yaratır. Bu kural, krallara da herkese uygulandığı gibi uygulanır. Bunun için de, durup dururken, gereksiz bir sözvermede bulunmuş bir kralın verdiği sözü hiç bir zaman tutma yükümü olmadığını savunanların görüşüne katılmak güçtür. Bununla birlikte, böyle bir görüşün de hangi anlamda doğru olabileceğini biraz aşağıda göreceğiz.

V. *Yasaların gücü konusunda söylediklerimizin, kralların yaptığı sözleşmelere uygulanması.*

Bunun dışında, bir ülkenin iç hukukunun, kralların kendi aralarında yapacakları sözleşmeler ve anlaşmalar üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını Vazquez de, doğru olarak, belirtmektedir....

.....

X. *Kralların yaptığı sözleşmeler, herşeylerine mirasçı olanları ne yoldan bağlar?*

Şimdi de, bir kralın yapmış olacağı anlaşmalar ve sözleşmeler bakımından, ardıllarının [haleflerinin] durumunu görelim. Burada şu ayırımları yapmamız gerekir: Ardıllar, ölen kralın vasiyeti uyarınca, ya da vasiyet olmaksızın tahta geçen bir prens gibi, kıralın herşeyine

mi, yoksa yalnız kralın yetkilerine mi mirasçı olmaktadırlar? (Örneğin, ya yeni bir seçimle, ya yürürlükteki bir kural uyarınca, ya da genel olarak uygulanan soydan geliş kurallarını az-çok izleyerek mi başa geçmektedirler?) Son olarak, yoksa bu iki durumun karışımı mı söz konusudur? Hem tac'a ve kralın yetkilerine, hem de ölen kralın bütün mallarına mirasçı olanların, ölenin vermiş olduğu sözlerle ve yapmış bulunduğu sözleşmelerle bağlı bulunduklarına hiç şüphe yoktur. Ölenin mülkiyetindeki şeylerin, onun kişisel borçlarına karşılık tutulması, mülkiyet hakkı kadar eski bir kuraldır.

XI. *Yalnız kralın yetkilerine mirasçı olanlar, kralın yapmış olduğu sözleşmelerle ne ölçüde bağlanmış kalırlar?*

1. Şu da var ki, yalnız tac'a (kralın yetkilerine) mirasçı olanlarla, ölen kralın mülkiyetindeki şeylerin bir parçasına ve kralın yetkilerinin tümüne mirasçı olanlar da bulunmaktadır. Bu gibi kimselerin ne ölçüde yükümlü sayılacakları incelenmeğe değer; hele, bu konunun şimdiye kadar nasıl bir karışıklık içinde ele alınmış olduğu düşünülürse. Yalnız tac'a (kralın yetkilerine) mirasçı olanların, bu yüzden, doğrudan ya da aracısız olarak yükümlü sayılamıyacakları yeteri kadar açıktır; bunlar, tahta geçme hakkını (bu ardıllık, genel olarak uygulanan mirasçılığa ister çok yaklaşsın, isterse ondan çok uzaklaşmış olsun) ölen kraldan değil, halktan almaktadırlar. Bu ayırımı yukarıda incelemiştik.

2. Bu gibi ardıllar, yerine geçmiş oldukları hükümdarın yaptığı anlaşmalar ve verdiği sözlerle de, devlet aynı devlet kaldığı için, dolaylı olarak bağlı sayılırlar. Bunu şu yönden anlamak gerekir: Bir tek kişi gibi bir birlik de, kendi eylemiyle ya da üyelerinin çoğunluğunun eylemiyle kendisini bir yüküm altına sokma hakkına sahiptir. Bu hakkı bir başkasına ya açıkça geçirebilir, ya da, egemenliğin başkasına geçirilişinde görüldüğü gibi, böyle bir hakkın geçirildiğine doğal bir sonuç olarak bakılabilir. Çünkü, moral konularda, bir kimseye bir amaca erişme görevi verilmişse, onu bu amaca eriştirecek araçların da sağlanmış olması gerekir.

XII. *Kralın yalnız yetkilerine mirasçı olanlar, kralın yapmış olduğu sözleşmelerle ne ölçüde bağlı sayılırlar?*

1. Bununla birlikte, yükümlerin bir başka kimseye böylesine geçirilişi sonu gelmez bir ölçüde uzayıp gidemez. Çünkü, egemenliğin gereği gibi uygulanması için, uyruklar adına sonsuz yüküm altına girme yetkisi gerekli değildir....

Şu var ki, bir kralın devlet adına yaptığı sözleşmeleri, kimi hukukçuların düşündüklerinin tersine, bir alım-satım sözleşmesi gibi görmemek, başka bir deyimle, kralın bağıtlandığı sözleşme kamuya yararlı sonuçlar verirse, bu sözleşmenin ancak o zaman onaylanabileceğini düşünmemek gerekir. Çünkü, hükümdarın gücünü böylesine daraltmak, devletin kendisi için de tehlikeli olur. Bu yüzden, halkın, egemenliği krala geçirdiği zaman, niyetinin de böyle olduğunu düşünmek yanlıştır....

2. Böyle olunca, her çeşit yasalar yurttaşları nasıl bağlamazsa (çünkü hukuka uygun olmayan şeyler buyuran, ya da açıkça saçma ve gülünç yasalar da vardır), hükümdarların sözleşmeleri de uyrukları ancak akla yatkın bir amaca uygunsa bağlayabilir; kesin olmayan durumlarda, yöneticilerin yetkileri göz önünde tutularak, böyle bir amaç var sayılmalıdır. Yaptığım bu ayırım, hükümdarın altına girdiği yükümlerin küçük bir zarar mı, yoksa aşırı bir zarar mı verdiğine bakılmasını savunan birçok yazarın yaptığı ayırımından çok daha yerinde görünmektedir. Gerçekten, burada, bir sözleşmenin ne getirdiğinin değil, amacının akla yatkın olup olmadığının göz önünde tutulması gerekir. Böyle bir akla yatkın amaç varsa, hem halk (eğer halk bağımsızlığını elde etmeğe başlamışsa), hem de kralın ardılları (halkın yöneticileri olarak), daha önce yapılmış sözleşmelerle bağlı kalacaklardır. Kaldı ki, bir halk, henüz bağımsızken bir sözleşme yapmış olsa, sonradan, herhangi bir kimse bu halkın üzerinde en dediğim -dedik bir egemenlik elde etse, halkın altına girmiş bulunduğu yükümlerin bu kimse bakımından da bağlayıcı sayılması gerekir....

4. Burada, şunu da belirtmek yerinde olur: Hükümdarın yaptığı bir sözleşme, yalnız halka zarar vermekle kalmaz da, devletin yok olmasına yol açacak bir yönde gelişmeğe başlarsa (öyle ki, sözleşme, sonuna kadar, bir haksızlık, ya da hukuka aykırılık olarak götürülebilirse), o zaman, böyle bir sözleşme bozulamasa bile, artık bu sözleşmenin bağlayıcı gücünün kalmadığı da açıklanabilir; çünkü, sözleşme, öyle bir şartla yapılmıştır ki, bu şart olmasa sözleşme de hukuka uygun sayılamaz.

5. Kralın yaptığı sözleşmelere ilişkin olarak bu söylediklerimiz, devlet hazinesinden başkası yararına yapacağı harcamalar, ya da halk yararına, yasalar uyarınca başkalarına yapacağı mülkiyet geçirmeleri için de uygulanabilir. Çünkü, burada da, bu gibi şeyleri vermekle ya da mülkiyeti başkasına geçirmekle kralın akla yatkın bir amaca uygun davranıp davranmadığı ayırımını yapmak gerekir.

6. Bununla birlikte, bir sözleşme, kralın yetkilerini de aşar bir ölçüde, krallığın, ya da bunun bir parçasının başkasına geçirilmesini öngörmekte ise, bu sözleşme, başkasının mülkiyetinde olan şeyler üzerinde yapılmış bir işlem gibi, çürük ve geçersiz sayılır....

.....

XIV. *Devlet gücünü zorbalıkla ele geçirmiş bir kimsenin yaptığı sözleşmeler tahtın gerçek sahibini bağlar mı?*

Egemen gücü hukuka uygun olmayan yollardan ele geçirmişlerin yapacakları sözleşmeler, ne halkları, ne de tahtın gerçek sahibini bağlar. Çünkü, bu gibi zorbaların, halkı, bağlayıcı bir yüküm altına koyma hakları yoktur. Şu var ki, kral ve halk, bu çeşit sözleşmelerle bir kazanç elde etmişlerse, onların yararına yapılmış giderler ölçüsünde bir yüküm altına girmiş sayılırlar.

——————ooOoo——————

BÖLÜM XV

ANDLAŞMALAR VE SPONSİO'LAR

I. *Kamusal andlaşmalar nelerdir?*

Ulpianus, sözleşmeleri ikiye ayırır: Kamusal sözleşmeler ve özel sözleşmeler. Kamusal sözleşmelerden ne anladığını açıklamak üzere de, beklenilenin tersine, bir tanım verme yoluna gitmez. Yalnız örnekler vermekle yetinir. Birinci örnek, "barış zamanında yapılan sözleşmeler", ikinci örnek de, "savaşta komutanların birbirleriyle yaptıkları sözleşmeler" dir. Böylece, Ulpianus'a göre, kamusal sözleşmeler yalnız, kamusal bir yetkiye dayanarak yapılanlardır; bu kamusal yetki egemen de olabilir, kısıtlanmış da. Bu çeşit sözleşmeler yalnız özel kişiler arasındaki sözleşmelerden değil, kralların özel işleri için yaptıkları sözleşmelerden de bu bakımdan ayrılmaktadır.

Bu çeşit özel sözleşmeler de savaş nedeni yaratmakla birlikte, savaş, daha çok kamusal sözleşmeler yüzünden patlak verir. Sözleşmelerden genel olarak yeteri kadar söz ettikten sonra, daha yüksek bir düzeyde olan kamusal sözleşmeleri biraz ayrıntılı olarak ele almamız gerekmektedir.

II. [*Kamusal anlaşmaların bölünüşü*].

Kamusal anlaşmalar da üçe ayrılır: [1] *Foedus* (andlaşma); [2] *sponsio;* ve [3] öteki anlaşmalar.

III. *Andlaşmalarla sponsio'lar arasındaki ayırım.*

1. *Foedus* ile *sponsio*'yu birbirinden ayırma bakımından Livius .... doğru olarak şöyle demektedir: *Foedus* en yüksek devlet yetkilisinin buyruğu uyarınca yapılan anlaşmalardır; bu çeşit anlaşmalar bakımından, bunları yerine getirmeyen halk Tanrı'nın öfkesiyle karşılaşabilir. Bu andlaşmalar, Roma'lılarca, yapılageliş [teamül] gereğince,

fetial adı verilen din adamlarının eliyle tamamlanırdı; halk adına andlaşmayı onaylama andını içen din adamı *(Pater patratus)* da bunların arasında bulunurdu. *Sponsio* ise, en yüksek devlet yetkilisinin buyruğu olmaksızın yapılmış, onu da ilgilendiren andlaşmalardı....

3. Şimdi, halktan yetki almaksızın, halkın yetkisi içinde olan bir konuda anlaşma yapanların durumunu görelim. Böyle bir durumda, kimileri şöyle düşünebilirler: Bir üçüncü kişinin yaptığı sözleşmelere ilişkin olarak belirttiğimiz ilkeler uyarınca [II, xi, 22], sözverenler, verdikleri sözün yerine getirilmesi için ellerinden geleni yapmışlarsa, sözlerini de tutmuş sayılırlar. Ancak, bir sözleşmeye ilişkin böyle bir durumda, doğa [tabiat] çok daha kesin bir yükümün kabulünü zorunlu kılmaktadır. Çünkü, bir sözleşmeye taraf olan bir kimse, kendisinin olan bir şey, ya da bir söz verirken, aynı zamanda gerçek bir karşılık da beklemektedir. İç hukuk uyarınca, üçüncü kişi zararına sözleşme geçerli sayılmasa bile, yaptığının bir başkasınca onaylanacağı konusunda verilmiş söz de, hiç olmazsa sözveren bakımından, bağlayıcı kalmaktadır.

.....

V. *Andlaşmaların sınıflandırılması; önce doğal hukukun sağladığı hakları öngören andlaşmalar....*

1. Kamusal sözleşmelere ilişkin daha özenli bir sınıflandırma, bence, şöyle yapılabilir: Birtakım andlaşmalar vardır ki, bunlar, doğal hukukla aynı yükümleri öngörürler; birtakım başka andlaşmalar ise, doğal hukukun getirdiği yükümlere yenilerini eklerler. Birinci çeşit andlaşmalar, yalnız, sık sık görüldüğü gibi, girişilmiş savaşı durduran düşmanlar arasında değil, aynı zamanda, eskiden, birbirleriyle hiç bir andlaşma yapmamış olanlar arasında yapılagelmekteydi; hatta, belirli bir ölçüde olmak üzere, bu gibi halklar arasında böyle andlaşmaların yapılması da gerekmekteydi....

3. Karşılıklı olarak konuklama ve ticaret hakları öngören andlaşmaları da (bunlar, bir başka yerde incelediğimiz bir konu olan, doğal hukuk kapsamına girdikleri ölçüde), bu başlık altına sokmaktayım....

VI. *Doğal hukukun sağladığı haklara bir şey katan andlaşmalar; eşitliğe dayanan andlaşmalar.*

1. Doğal hukukun tanıdığı haklara bir şeyler katan andlaşmalar da, ya eşitliğe, ya da eşitsizliğe dayanır.

Eşitliğe dayanan andlaşmalar, her iki taraf için de aynı nitelikte olan, İsocrates'in dediği gibi, "her iki taraf için de ortaklaşa ve eşit olan" andlaşmalardır....

2. Her iki çeşit andlaşmalar da, ya barış, ya da herhangi bir bağlaşma [ittifak] amacıyla yapılırlar.

Eşitliğe dayanan barış andlaşmaları, örneğin, savaş tutsaklarının, savaşta ele geçirilmiş mülkiyetin verişilmesini, güvenliğin sağlanmasını öngörürler. Bunları, savaşın etkilerini ve yarattığı sonuçları incelerken, aşağıda ele alacağız.

Bağlaşma kurmak üzere yapılan eşitliğe dayanan andlaşmalara gelince, bunlar ticarette bulunmak, savaşta birlik olmak gibi amaçlarla, ya da başka konulara ilişkin olarak yapılır. Ticaret ilişkileri bakımından eşitliğe dayanan andlaşmalarda türlü amaçlar göz önünde tutulabilir: örneğin, malların ülkeye girişinde herhangi birşey ödememe, ... ya da şimdikinden daha çok ödememe, harçların belirli bir ölçüde alınması gibi.

3. Savaşta birlik olmak amacıyla yapılmış bağlaşma andlaşmalarında, ya her çeşit savaşta (Yunan'lıların dediği gibi, "hem savunma, hem de saldırı savaşlarında") eşit sayıda atlı, yaya asker, gemi sağlanması; sadece sınırlara yapılacak saldırılara karşı korunulması (Yunan'lıların dediği gibi, "savunma savaşları"); belirli bir savaş; belirli bir düşman; ya da bağlaşıklar [müttefikler] dışında bütün düşmanlar göz önünde tutulur....

Eşitliğe dayanan bir andlaşma, ... başka konulara da ilişkin olabilir; örneğin, imzacı devletlerden hiç birisinin, ötekinin ülkesinde kale bulundurmaması, öteki devletin uyruklarını korumaması, birbirlerinin düşmanlarına ülkelerinde geçit vermemeleri gibi.

VII. *Eşitsizliğe dayanan andlaşmalar*....

1. Eşitliğe dayanan andlaşmalara ilişkin olarak söylediklerimden, eşitsizliğe dayanan andlaşmaların ne olduğu da kolayca çıkartılabilir. Andlaşmanın eşit olmayan hükümleri, kimi vakit daha güçlü devleti, kimi vakit de daha güçsüz devleti bağlamaktadır. Daha güçlü devlet, öteki, tarafa yardım sözü verir de, karşılığında yardımı istemezse; ya da kendisine yapılacak yardımdan daha büyük bir yardımda bulunmaya söz verirse, eşitsizlik, daha güçlü devlet bakımından söz konusu olmaktadır. Daha güçsüz devlet bakımından eşitsizliğin söz konusu olması, ..., bu devlete aşırı isteklerin zorla kabul ettiril-

mesinde görülür. Bunun için Yunanlılar, bu çeşit andlaşmalara "buyruk" anlamına gelen *prosagma* demekteydiler.

Bu çeşit andlaşmalar, güçsüz devletin egemenliğini kısıtlayabilir de, kısıtlamayabilir de.

2. Kartaca'lıların Roma'lılarla yaptıkları ikinci andlaşma, Kartaca'nın egemenliğini kısıtlamakta idi; çünkü bu andlaşma ile, Kartaca'lılar, Roma'lıların rızası olmadıkça, kimseye karşı savaşa girişmemeye sözvermekte idiler. Bu andlaşmanın yapılmasıyla, artık, [İskenderiyeli] Appianos'un dediği gibi, "Kartaca'lılar Roma'lılara bağımlı olmuşlardır".

Burada, şarta bağlı bir teslim de, bu çeşit andlaşmalar arasına sokulabilir; ancak, böyle bir teslimin yalnız egemenliğin kısıtlanmasına değil, egemenliğin tüm olarak başkasına geçirilişine de yol açtığını belirtmek gerekir; bu konuyu bir başka yerde incelemiş bulunuyoruz....

3. Egemenliği kısıtlamayan andlaşmalarda kabul edilmiş yükümler ya geçici, ya da sürekli olabilir.

Geçici yükümler, bir zarar-giderim ödenmesi, kimi kalelerin yıkılması, kimi yerlerdeki askerlerin çekilmesi, tutakların [rehinelerin], fillerin, gemilerin verilmesi gibi konulara ilişkin olanlardır.

Sürekli yükümlere gelince, bunlar, örneğin, öteki imzacı devletin egemenliğini tanımayı ya da üstünlüğüne saygı göstermeyi öngörürler; bu çeşit hükümlerin ne güçte olduğunu bir başka yerde görmüştük. Andlaşmayı imzalayanlardan birisinin, öteki imzacı devletin dostlarını dost, düşmanlarını da düşman bilmesini, öteki tarafla savaşta bulunan bir devletin birliklerine ülkesinden geçit ya da yiyecek vermemesini öngören andlaşmalar da büyük ölçüde böyledir. Buna benzer daha az önemli konular da vardır: Birtakım yerlerde kaleler yapmama; belirli bir sayıdan çok gemi elde bulundurmama; belirli yerlerde kentler kurmama; belirli yerlerde gemiciliğe girişmeme; kimi yerlerden asker toplamama; öteki tarafın bağlaşıklarına [müttefiklerine] saldırmama; düşmanlarına yardımda bulunmama; başka bir yerden gelenleri ülkesine kabul etmeme; başkalarıyla yapılmış andlaşmaları sona erdirme gibi....

4. Eşitsizliğe dayanan andlaşmalar yalnız yenenle yenilen arasında değil.... birbirleriyle savaşa bile tutuşmamış, birisi güçlü öteki daha güçsüz iki devlet arasında da yapılmaktadır.

VIII. *Hak dininden olmayanlarla doğal hukuk uyarınca andlaşma yapılabilir.*

Hak dininden [Hıristiyanlık] olmayanlarla andlaşma yapmanın hukuka uygun olup olmadığı da sık sık ortaya atılmış bir sorudur.

Doğal hukuka göre, bu konuda en ufak bir kararsızlık bile söz konusu olamaz. Çünkü, andlaşma ile bağıtlanmak bütün insanlara ortaklaşa bir haktır; din ayrılığı bu hakkı herhangi bir yoldan etkilemez...

.....

XI. *Bu çeşit andlaşmalar konusunda uyarmalar.*

1. Hak dininden uzak devletlerle herhangi bir andlaşma yapmak ne kendi başına kötü, ne de her zaman için hukuka aykırı sayılacak bir şeydir. Böyle andlaşmaları, şartlara göre değerlendirmek gerekir. Ancak, yanlış sayılan bir dine bağlı olanlarla çok sıkı ilişkiler kurmamaya, aklı kolay çelinir kimseleri doğru yoldan çıkma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmamağa da çok özen gösterilmelidir....

2. Üstelik, doğru yolda olmayanlarla yapılmış bu çeşit andlaşmalar, onları daha güçlü kılacaksa, aşırı bir zorunluluk olmadıkça, böyle andlaşmalara girişmekten çekinmek de yerinde olur.... Doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak dine zarar verecek hiç bir hak, andlaşmayla bağlanmak için yeterli bir neden sayılamaz....

XII. *Bütün Hıristiyanlar, Hıristiyanlık düşmanlarına karşı kurulacak bir birliğe girmek zorundadırlar.*

Burada şunu da ekleyeceğim: Bütün Hıristiyanların aynı gövdenin parçaları olduğu, birbirlerinin dertlerine ve acılarına duygulu bulunmaları gerektiği, hem bireyler, hem de halklar ve krallar bakımından geçerli bir kuraldır. Çünkü, herkes, yalnız elinden geldiği ölçüde değil, kamusal gücünün elverdiği ölçüde, İsa'ya hizmet etme zorundadır. Bir din düşmanı, Hıristiyan bir devlete saldırdığı zaman, hıristiyan krallar ve halklar birbirlerine yardıma koşmazlarsa, bu ödevlerini de yerine getirmemiş olurlar. Söz konusu yardım ise, bu amaçla bir bağlaşma [ittifak] yapılmadıkça, etkili olarak sağlanamaz. Böyle bir el ele verme, eskiden gerçekleştirilmiş ve birliğin başına Kutsal Roma İmparatoru getirilmişti. Bu ortaklaşa amaca bütün Hıristiyanlar, güçleri çapında, asker ve para yardımında bulunmalıdırlar. Kaçınılmaz bir savaş, ya da buna benzer bir yıkım engellemiyorsa, böyle bir katkıda bulunmaya nasıl yanaşmak istenmeyebileceğini kestirememekteyim.

XIII. *Bağlaşık devletler birbirleriyle savaşa girişmişlerse, yardım etmede hangisine öncelik vermek gerekir?*

1. Sık sık şu soru da tartışılmaktadır: Birçok devlet birbirleriyle savaşa tutuşmuşsa, her iki yanla da bir bağlaşma içinde bulunan bir üçüncü devlet, bunlardan hangisine yardım etmelidir?

Burada, önce, yukarıda da söylediğimiz gibi, haksız savaşlara girişmeme yükümü olduğunu göz önünde tutmamız gerekir. Böyle olunca, bağlaşma içinde olduğumuz bir devlet, böyle bir andlaşmamız olmayan bir devletle, haksız olmayan bir savaşa girişmişse, yardımda bu devlete öncelik tanımak gerekir. Öteki devletin de bağlaşığımız olması durumunda, haklı tarafa yardım etmek uygun düşer....

2. Bağlaşık devletler birbirlerine karşı haksız nedenlerle savaşa girişmişlerse (böyle şeyler olmaktadır), her iki yana da yardımdan çekinmek gerekir....

3. Buna karşılık, bağlaşık iki devletten her biri de, başkaları ile, haklı nedenlere dayanan savaşlara girişmişse, elden geldiği ölçüde her ikisine de asker ve para yardımında bulunmak gerekir.... Ancak, yardım sözü vermiş olanın da savaşa katılması gerekli ise, aynı zamanda iki ayrı yerde birden olamıyacağına göre, andlaşması daha eski olan bağlaşığını üstün tutması akla daha yatkındır....

XIV. *Bir bağlaşma üstü kapalı olarak yenilenmiş sayılabilir mi?*

Bir andlaşma belirli bir süre için yapılmışsa, bu sürenin sona erişinde, üstü kapalı [zımnî] olarak uzatılmış sayılmamak gerekir; meğer ki, tersini gösteren birtakım eylemler yapılmış olsun. Gerçekten, yeni bir yüküm kolayca var sayılamaz.

XV. *Andlaşmanın taraflarından birisi sözünü tutmazsa, öteki taraf da bu yüzden artık kendisini bu andlaşmayla bağlı saymayabilir.*

Taraflardan birisi, bir bağlaşma andlaşmasını çiğnerse, öteki de bu andlaşmayı artık sona ermiş sayabilir. Çünkü, andlaşmamn her bir hükmü böyle bir şartla geçerlidir; bu şart yerine getirilmezse, andlaşma da geçerli olmaktan çıkar.... Bu söylediğimiz, andlaşmada tersini öngören bir hüküm yoksa söz konusu olur; çünkü, ara sıra, bir andlaşma, ufak bir aykırı davranış yüzünden birlikten çekilmeye izin vermeyecek biçimde de düzenlenmiş olabilir.

XVI. *Bir sponsio'yu imzalayanlar, bu sponsio onaylanmazsa, gene nasıl yüküm altında kalırlar?....*

1. *Sponsio*'ların konuları da andlaşmaların konuları kadar çeşitli olabilir. Gerçekte, *sponsio*'larla andlaşmalar, bunları yapan kişilerin

yetkileri bakımından birbirinden îayrılmaktadır. *Sponsion*'lara ilişkin olarak iki soru söz konusu olmaktadır:

Birinci soru şudur: Bir *sponsio*, kral, ya da devletçe onaylanmazsa, bunları imzalamış olanların sorumu nedir? Karşı tarafın zararını bunlar mı ödeyeceklerdir? Bunlar, herşeyi, *sponsio*'dan önceki duruma mı getirmek zorundadırlar? Yoksa, bunların, hukuk yönünden geçerli olmayan bir andlaşmayla aldatılmış tarafa teslim edilmeleri mi gerekir? Bu üç olabilirden [alternatiften] birincisi Roma'lıların iç hukukuna uygun görünmektedir; ikincisi, hakgözetirliğe uygun düşmektedir.... üçüncüsü ise, uygulamayla doğrulanmış bir yoldur....

Burada, her şeyden önce, şunu belirtmek gerekir: Egemen gücü elinde tutan, buyruğu olmadan yapılmış bu çeşit andlaşmalar yüzünden, hiç bir yüküm altına girmiş olmamaktadır....

XVII. *Bir sponsio'yu onaylamaktan açıkça kaçınılmamışsa, böyle bir anlaşmadan bilgisi olmamak, ya da susmuş bulunmak yüzünden, söz konusu sponsio bağlayıcı güç kazanabilir mi?*

1. İkinci bir soru da şudur: Buyruğu olmaksızın bir *sponsio* yapıldığını öğrendiği halde, sesini çıkarmamış bir hükümdar, böyle bir *sponsio* ile bağlanmış sayılabilir mi?

Burada bir ayırım yapmak gerekir: *Sponsio*, hükümdarın onaylamasını gerekli gören bir şartla mı yapılmıştır, yoksa, böyle bir şart koymaksızın mı? Böyle bir şart varsa, şart yerine getirilmeyince, *sponsio* da geçersiz olur; çünkü, konmuş şartların olduğu gibi yerine getirilmesi gerekir....

2. Hükümdarın sadece susmuş olması da yeterli değildir; ayrıca, konuyla ilgili başka şeylerin olup olmadığına da bakmak gerekir. Çünkü, susma, yukarıda mülkiyetin bırakılmasında da söylediğimiz gibi, başka bir şeyle, ya da başka eylemlerle desteklenmedikçe, tek başına niyeti belirtmek için yeterli bir temel sayılamaz. Ancak, hükümdar, üstü kapalı [zımnî] bir rızadan başka bir anlama alınamayacak eylemlerde bulunmuş ise, o zaman, buyruğu olmaksızın yapılmış bir *sponsio* onaylanmış sayılabilir....

4. Şimdi de, ordu komutanlarının, ya da askerlerin, egemenlikle ilgili konular dışında, kendi işleri, ya da görevli oldukları şeyler konusunda yapmış oldukları anlaşmalardan söz etmek gerekmektedir. Bu konuları, savaşta olup bitenleri incelerken, daha uygun düşecek biçimde ele alacağız. [III, xxii].

————ooOoo————

BÖLÜM XVI

YORUM

I. *Sözvermeler nasıl bağlayıcı olmaktadır.*

1. Bir sözvermede bulunmuş kimseyi göz önünde tutarsak, bu bu kimse, ne ile bağlanmak istemişse onu, kendi özgür iradesi ile yerine getirme yükümü altına girmiş bulunmaktadır. Cicero, "sözvermelerde, ne dediğiniz değil, ne demek istediğiniz önemlidir" der. Şu var ki, iç eylemler kendiliklerinden anlaşabilecek nitelikte olmadıklarından, belirli bir ölçüde açıklık ve kesinlik de gerekir; yoksa, herkes, ne demek istediği konusunda, işine ne geliyorsa, aklından da onu geçirdiğini öne sürebilir; bu yüzden, bağlayıcı hiç bir yüküm de söz konusu olmayabilir. Böyle olunca, doğal akıl, bir kimse bir başkasına sözvermede bulunmuşsa, sözverilen kimsenin, sözverenden, doğru bir yorum neyi gerektiriyorsa onu istemeğe hakkı olmasını gerekli kılar. Böyle olmazsa, hiç bir sonuç elde edilemez; bu ise, moral konularda, olur şey değildir....

2. ....İyi bir yorumun ölçüsü şudur: En olabilir belirtilerden [karinelerden] bir kimsenin gerçek niyetini ortaya çıkartmak. Bu belirtiler de iki türlüdür: Sözcükler ve bunlara anlam kazandıran birtakım özel durumlar, dolaylı anlatımlar. Bunlar ayrı ayrı ya da birlikte göz önünde tutulur.

II. *Başka bir anlam çıkartmaya yol açacak belirtiler yoksa, sözcükler herkesin kullandığı anlamlarında anlaşılmalıdır.*

Sözcüklerin yorumunda kural şudur: Başka bir anlam vermeyi zorunlu kılacak özel bir durum, dolaylı bir anlatım yoksa, sözcükler doğal anlamlarında anlaşılmalıdır; sözcüklere, günlük kullanımda kendilerine özgü anlamları neyse, bu anlam verilmelidir, yoksa gramere ya da köklerine göre bir anlam değil....

III. *Teknik sözcükler, teknik anlamlarına göre yorumlanmalıdır.*

Ancak, halkın pek anlamadığı teknik terimler söz konusu olunca, bu terimleri, işin uzmanlarınca verilen anlam uyarınca yorumlamak gerekir....

IV. *Çatışan ya da çelişen anlamlı sözcüklerin yorumunda bunlara anlam kazandıran özel durumların, dolaylı anlatımların gözönünde tutulması gerekir....*

1. Sözcükler ya da cümleler "çeşitli biçimde yorumlanabiliyorsa", başka bir deyimle, çeşitli anlamlara gelebiliyorsa, o zaman belirtilere, dolaylı anlatımlara başvurmak gerekir.... Böylece, elden geldiği ölçüde, birbirleriyle çelişen parçaları bağdaştıracak biçimde yorumlar aranır.

Bağdaştırılamaz bir çelişme olduğu durumlarda, bağıtlı [âkit] devletler arasında yapılan bir anlaşma, önceki anlaşmalara son verdirir; çünkü, hiç kimse bağdaşmaz isteklerde bulunamaz. İradeye bağlı eylemlerin niteliği öyledir ki, ya bir tarafın (yasalarda ve mirasçılık konularında olduğu gibi) eylemiyle, ya da (sözleşmelerde ve anlaşmalarda görüldüğü gibi) ortaklaşa bir irade açıklamasıyla bunlardan vazgeçilebilir.... Böyle durumlarda, kullanılmış sözcüklerin anlamı karanlık ise, o zaman belirtilere ve dolaylı anlatımlara baş vurmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

2. Ara sıra da, belirtiler, sözcüklerin her zamanki anlamlarından uzaklaşmayı gerektirecek biçimde görünürler; bu yüzden de bunlar hemen olduğu gibi benimsenir.... Belirtiler de üç kaynaktan çıkartılabilir: [1] Konudan; [2] konunun yarattığı sonuçlardan; ve [3] bu sözlerin, aynı kimsece söylenmiş başka sözlerle bağlantısından.

V. *Konudan çıkartılabilecek belirtiler.*

Konuşan kimsenin niyeti, anlaşmanın konusundan çıkartılabilir, dedim. Örneğin, otuz günlük bir süre için bir silâh-bırakışımı [mütareke] yapılmışsa, burada "gün" sözcüğü, doğal anlamında değil, hukuktaki anlamında anlaşılmak gerekir; çünkü, bu anlam konuya uygun düşmektedir. "Vermek" sözcüğü de, anlaşma konusunun niteniteliğine göre, "bir işlemi tamamlama" anlamına gelir. "Silâhlar" sözcüğü kullanılmışsa, bu da konunun niteliğine göre, hem savaş araçları, hem de silâhlı asker anlamına gelebilir.

Bunun gibi, ele geçirmiş olduğu kimseleri geri vermeği söz veren, bunları ölü değil diri verme zorundadır.... Sarılmış bir kentten ay-

rılma, yolculuğun da güvenlik içinde yapılmasını kapsar. Gemilerin yarı yarıya paylaşılması söz konusu ise, bu her geminin ikiye bölüneneceği anlamına değil, gemi sayısının ikiye bölüneceği anlamına gelir....

VI. *Konunun yarattığı sonuçlardan çıkartılabilecek belirtiler.*

Bir terim, en çok kullanıldığı anlamında alındığı zaman akla yatkın olmayan bir sonuç ortaya çıkarsa, konunun sonuçlarına göre bir yorumda bulunmak söz konusu olur. Çelişir anlamlara gelen bir sözle karşılaşıldığı zaman, uygunsuz düşmeyen anlamın üstün tutulması gerekir....

VIII. *Bir sözün aynı yerde, ya da aynı kimsece söylenmiş olmasından çıkartılabilecek belirtiler.*

Bir sözün gerçek anlamı, ya aynı yerde ya da aynı kimsece söylenmiş başka sözlerin bu sözle bağlantısına bakarak da ortaya çıkartılabilir. Başka konulara ilişkin olarak, ya da başka yerlerde söylenmiş olsa bile aynı iradenin ürünü olan sözler arasında bir bağlantı var sayılabilir; burada da belirtilere, dolaylı anlatımlara baş vurma zorunluluğu söz konusu olur; çünkü, kesin olmayan, kararsız kalınan durumlarda, iradenin kendisiyle çelişmeyeceğini kabul etmek gerekir....

.....

IX. *Dar ve geniş anlamlar arasındaki ayırım.*

Şunu da göz önünde tutmak gerekir: Bir sözcüğün biri daha geniş, öteki daha dar olmak üzere, birkaç anlamı olabilir....

X. *Sözvermelerin elverişli, elverişsiz (kötü), karma ve ortalama olarak ayrılması.*

Sözvermelerden kimi elverişli, kimi elverişsiz (kötü), kimi de ikisinin karışımı, ya da ortalama bir nitelikte olabilir.

Elverişli sözvermeler eşitliğe dayanan, ve ortaklaşa çıkarların gelişmesini öngören sözvermelerdir. Bu çıkar ne kadar büyük ve geniş kapsamlı ise, sözvermenin elverişliliği de öylesine büyüktür; bu bakımdan, barışın sağlanmasına katkıda bulunacak sözvermeler, savaşa yönelmiş sözvermelerden daha elverişlidir; bunun gibi, başlamış bir savaşta savunma amacını göz önünde tutan sözvermeler, başka nedenlere ilişkin sözvermelerden daha elverişli sayılmak gerekir.

Elverişsiz (kötü) sözvermelere gelince; bunlar, yalnız bir tarafı yüküm altına sokan, ya da taraflardan birisini daha çok yüküm altında bırakan sözvermelerdir; kapsadıkları cezalar yüzünden, yapılacak

eylemleri çürük ve geçersiz kılan sözvermeler, ya da daha önce yapılmış anlaşmalara değişiklik getiren söz vermeler böyledir. Bir sözverme elverişlilikle elverişsizlik karışımı bir nitelikte ise (örneğin, bir sözverme barış yararına olmakla birlikte, daha önceki bir anlaşmaya da değişiklik getirmekte ise), ortaya çıkan yararın, ya da değişikliğin büyüklüğüne göre, elverişli da sayılabilir, elverişsiz de; öyle ki, başka her şey eşitse, elverişli yanını üstün tutmak gerekir.

. . . . . .

XII. *Belirttiğimiz bu nitelikler uyarınca, sözvermelerin yorumunda uygulanacak kurallar.*

1. Belirttiğimiz bu ilkelerin ışığında, aşağıdaki kurallar göz önünde tutulmalıdır:

Elverişsiz olmayan anlaşmalarda, sözcükler, günlük kullanımlarının tam anlamında anlaşılmalıdırlar; bir terimin birden çok anlamı varsa, bunlar arasından en geniş kapsamlısı seçilmelidir....

2/. Daha elverişli anlaşmalarda, konuşan kimse hukuktan anlıyorsa, ya da hukukçulara da danışmakta ise, sözcükleri yalnız günlük konuşmadaki anlamlarında değil, teknik anlamlarını, ya da hukuk dilindeki anlamını da kapsayacak biçimde geniş anlamak yerinde olur. Şu var ki, sözcüklere uygun düşmeyecek anlamlar vermeye de gitmememiz gerekir; meğer ki, başka türlü yapılırsa, anlaşma saçma, ya da hiç bir işe yaramaz duruma düşer olsun. Saçmalığa ve haksızlığa sapmamak için gerekirse, sözcüklere kendilerine özgü anlamından daha dar bir anlam verilmelidir. Böyle bir zorunluluk olmasa bile, dar yorum yapmayı hakgözetirlik ve elde edilmek istenen yararlar açıkça gerektiriyorsa, terimlere en sınırlı anlamlarını vermekle yetinmeliyiz; meğer ki, daha öteye gidilmesine zorlayan özel bir durum söz konusu olsun....

. . . . . .

XVI. *Hangi sözleşmeler kişisel, hangileri nesnel sayılmak gerekir.*

1. Bir sözleşmenin kişisel mi, yoksa nesnel mi olduğu da tartışılmaktadır. Bu konu şöyle çözümlenebilir. Bağımsız bir halkla yapılmış bir sözleşmede, sözverilen şeyin niteliğinin nesnel olduğu açıkça bellidir; çünkü, kendisiyle bağıtlanan hak sahibi süreklidir. Üstelik, devletin durumu değişse, bir krallık olsa bile, andlaşma gene de yürürlükte kalacaktır; çünkü, baş değişmiş olsa da, gövde aynı kalmaktadır; yukarıda gördüğümüz gibi [II, ix, 8], egemenlik kralın aracılığı ile yürütülse de, gene halkın egemenliği olmaktan çıkmamaktadır....

2. Anlaşma bir kralla yapılmış olsa bile, bu yüzden, anlaşmayı hemen kişisel saymaya da kalkmamak gerekir.... Andlaşmaya bir kişinin adının konmuş olması, andlaşmanın kiminle yapılmış olduğunu göstermek içindir; yoksa, andlaşmanın kişisel bir bağıtlanma olduğu anlamına gelmez. Andlaşmaya, andlaşmanın sürekli olacağı, bu andlaşmanın krallığın yararına yapılmış olduğu, hem kralı, hem de ardıllarını bağlayacağı, ya da belirli bir süre için yapıldığını belirten bir hüküm eklenmişse, bunlar da andlaşmanın nesnel olduğunu yeteri kadar açıkça ortaya koyar....

Andlaşmada kullanılan başka sözcükler, ya da andlaşmanın konusu bile, andlaşmanın nesnel olduğunu gösterebilir.

3. Andlaşmanın kişisel mi, yoksa nesnel mi olduğu konusunda belirtiler [karineler] eşitse, elverişli andlaşmaları nesnel, elverişsiz andlaşmaları kişisel saymak uygun olur. Böylece, barışı sağlamak, ticareti geliştirmek amacıyla yapılmış andlaşmalar, elverişli andlaşmalardır. Savaş için yapılmış andlaşmaların hepsi de, kimi yazarların sandığının tersine, elverişsiz sayılmamak gerekir; "savunma bağlaşmaları", başka bir deyimle, iki tarafı da korumayı öngören andlaşmalar elverişli sayılabilecek niteliktedir; "saldırı bağlaşmaları" ise, daha çok elverişsizlikten yana, ağır yükümler altına sokucu andlaşmalardır. Bir de şunu eklemek gerekir: Savaşı göz önünde tutarak yapılmış bir andlaşmada, bağıtlı devletlerden herbirinin, bu andlaşmayı yaparken karşı tarafın ölçülü ve dürüst davranacağını da göz önünde tutmuş olduğu yönünde bir belirti vardır; öyle ki, karşı tarafın, kendisine, haksız ya da enini boyunu düşünmeden girişeceği bir savaşta yardım etmek için bağıtlanmış olmadığının unutulmaması gerekir....

XVII. *Bir kralla yapılmış bir andlaşma, bu kral ülkesinden kovulmuş olsa bile, onun bakımından yürürlükte kalır.*

Bir kralla yapılmış bir andlaşma, bu kral ya da ardılları uyruklarınca ülkeden kovulmuş olsalar bile, gene de yürürlükte kalır. Çünki, kralın krallık üzerindeki hakkı, bu hakkı elinde tutmasa bile, gene de geçerlidir....

.....

XX. *Sözcüklerin anlamı dışında kalan bir oranlama ile de, sözvermenin kapsamı genişletilebilir.*

1. Sözvermede kullanılmış sözcüklerin anlamı dışında kalan belirtilerle yapılan bir başka yorum yolu daha vardır. Bu da iki türlü olur: Anlamı genişleterek, ya da daraltarak.

Anlamı genişleterek yapılan yorum, daraltma kadar kolay değildir. Gerçekten, her şeyde olduğu gibi (nasıl bir sonucun ortaya çıkması için bütün nedenlerin aynı yöneltide birleşmesi gerekirse, ve nasıl bir tek nedenin eksik kalması böyle bir sonucun ortaya çıkmasını önlerse), bir yükümü genişletecek bir oranlamayı da hemen kabul yoluna gitmemelidir. Burada güçlük, yukarıda sözünü ettiğimiz durumdaki güçlükten de büyüktür; yukarıda, terimlerin, olağan olmamakla birlikte elverişli oluşundan yararlanarak, anlamı genişletmeydik; burada, sözvermenin sözcükleri dışında bir belirti, bir dolaylı anlatım aramaktayız. Böyle bir belirti, bir yüküm yaratabilmesi için, açık ve kesin olarak göz önünde bulunmalıdır. Burada, benzer bir neden öne sürmek yeterli değildir; tüm eş bir neden gerekir. Sözverenin düşüncesini terimlerin ötesine götürebilmek için, her zaman böyle bir neden de yeterli olmaz; biraz önce de söylediğimiz gibi, kesin bir kanıya herhangi bir yoldan varılsa bile, sözverenin iradesi de başlı başına yeterli bir nedendir.

2. Böyle bir anlam genişletmesini haklı olarak yapabilmek için, bir sözvermenin kapsamı içine alınmak istenen durumu yaratacak nedenin, sözvereni kesin bir yargıya vardırtan tek ve yeterli etken olması gerekir; bu neden de, sözverence, anlamının tüm genişliği ölçüsünde göz önünde tutulmuş olmalıdır; yoksa, sözverme haksız olur ve hiç bir işe yaramaz....

.....

XXII. *Sözcüklerin anlamı dışında kalan bir belirtiyle, sözvermenin kapsamı daraltılabilir de....*

Sözvermeyi kapsayan sözcüklerin doğal anlamı dışında, ya sözverenin niyetinde başlangıçta bir sakatlık olması ya da, sözverenin niyetiyle (amacıyla) bağdaşmaz bir durumun ortaya çıkması yüzünden, dar yorum yoluna gidilebilir. Niyette (amaçta) aksaklık şu durumlarda söz konusu olabilir: Dar bir yorum yapılmazsa ortaya birtakım saçma sonuçlar çıkacaksa; sözverenin böyle bir davranışta bulunmasına yeterli biricik etken olan neden ortadan kalkmışsa; ya da sözvermenin konusunda bir aksaklık varsa.

Birinci durum şu görüşe dayanır: Hiç kimsenin saçma şeyler istemiş olabileceği düşünülemez.

.....

XXIV. *Sözvermenin konusunda bir sakatlık olması yüzünden göz önünde tutulacak belirtilere dayanılarak anlam darlaştırılmasına gidilebilir.*

.... Sözcüklerin daha geniş bir anlamı olsa bile, sözvermenin konusu hep sözverenin niyetine (amacına) göre değerlendirilmek gerekir....

XXV. *Böyle bir belirtiye ilişkin bir gözlem.*

1. Bir sözvermenin konusu açısından şunu da göz önünde tutmak gerekir: Birtakım şeyler gerçekte var olmasa bile, moral yönden var sayılabilmektedir. Böyle bir durum söz konusu olursa, hiç bir sınırlama yapmamalıdır. Örneğin, bir andlaşmada, herhangi bir yere asker ya da donanma getirilmeyeceğini öngören bir hüküm varsa, zarar verme niyeti olmaksızın da, bu yere asker ya da donanma sokulması söz konusu olamaz. Bunun nedeni şudur: Andlaşmada yalnız zarar değil, ne biçim olursa olsun, tehlikeli durumların da önlenmesi istenmektedir.

2. Şu soru da sık sık tartışılmaktadır: Sözvermelerde, "durumun olduğu gibi kalması" yollu üstü kapalı [zımnî] bir şart var mıdır?

Bence, yoktur; meğer ki, sözleşmeye girmeyi kesin olarak etkilemiş nedenler, şimdiki durum ile zorunlu bir bağlantı içinde sayılmış olsun. Bu yüzdendir ki tarihlerde elçilerin, görevlerinin nedenini ya da konusunu ortadan kaldıracak ölçüde, şartların tümüyle değiştiğini öne sürerek görevlerinden vazgeçtiklerini ve yoldan geri döndüklerini gösteren örnek-olayları okur dururuz.

XXVI. *Yeni bir neden ortaya çıkarsa, belirtilere dayanarak, anlam darlaştırılmasına gidilebilir.*

1. Ortaya çıkan durumun, sözverenin iradesi ile bağdaşmazlığı sorununa gelince.... isteği, ya doğal aklın (sağduyunun) ilkelerinden, ya da sözverenin amacını gösteren başka belirtilerden çıkarabiliriz....

Ortaya çıkabilecek durumların hepsi önceden kestirilemez; böyle olunca, sözveren burada olsaydı neleri sözvermenin dışında tutacaksa, onları sözverme dışında tutma yeteneğini verecek ölçüde bir özgürlük de tanımak gerekir. Ancak, anlamı daraltacak böyle bir yola da hemen gidivermekten çekinmelidir; yoksa, kendimizi bir başkasının eylemi üzerinde söz sahibi durumuna sokmuş oluruz; bunun için, bu yola, ancak kesin belirtiler varsa gitmek uygun olur.

2. Burada kesin olarak şu da bellidir: Sözcüklerin anlamı olduğu gibi alındığı zaman, ortaya hukuka aykırı, doğal hukuka ya da tanrı-

sal hukuka uygun olmayan bir sonuç çıkmakta ise, bunu sözleşme dışında saymak gerekir; çünkü, hiç kimse böyle bir şeyle hukuk yönünden bir yüküm altında bırakılamaz....

XXVIII. *Katlanılması güç bir sonuç ortaya çıkacaksa, belirtilere dayanarak anlam darlaştırılmasına gidilebilir.*

1. Belirtilere dayanarak yorum yapmak, şu durumlarda da söz konusu olmaktadır: Kullanılmış sözcüklerin anlamları olduğu gibi alındığı zaman, ortaya tüm olarak ve her bakımdan hukuka aykırı bir sonuç çıkmamakla birlikte, soyut olarak insanın doğası göz önünde tutulunca, ya da söz konusu şey sözleşmenin amacı ile karşılaştırılınca, hakgözetirlik açısından katlanılması güç bir sonuç beliriyorsa, sözleşmeyi böyle bir yorumu kaldırmaz saymak gerekir. Örneğin, bir kimse bir şeyi birkaç günlüğüne başkasına ödünç vermişse, ödünç veren kimse büyük bir zorunluluk duyunca, bu şeyi, süre sona ermeden de geri isteyebilir. Çünkü, elaçıklığına [cömertliğe] dayanan bir eylem, niteliği bakımından, bir yardımda bulunan kimsenin, böyle yaparken kendisini de aşırı bir zarara sokmak istemediğini düşünmeyi zorunlu kılar. Bunun gibi, bir bağlaşığa [müttefike] yardım sözü vermiş bir devlet, kendi ülkesinin savunulması söz konusu olduğu sürece, birliklerini yardım için yollamazsa, bu özürünü geçerli saymak gerekir....

.....

XXIX. *Bir belgede çelişmeler varsa, hangi kurallar uygulanmalıdır?*

1. Bir belgenin çeşitli yerleri arasında bir çelişme görülürse, bunlar arasında hangisine üstünlük vermelidir? Bu konuda Cicero, eski yazarlardan aldığı birtakım kuralları açıklamaktadır. Bu kuralları hor görmemekle birlikte, bunlar bana pek iyi sıralanmış gibi de gelmemektedir. Bence, bu kuralları şöyle sıralamak gerekir.

Buyuran bir hüküm, izin veren bir hükümden üstün tutulmalıdır....

Belirli bir anda yapılması gereken, her zaman yapılabilecek olana üstün sayılmalıdır. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Bir andlaşmada, yasaklayan bir hüküm, yapmayı buyuran bir hükümden üstündür; çünkü, bir yasaklama anlaşması, her zaman için bağlamaktadır; buyuran bir anlaşma ise böyle değildir; meğer ki, istenilen şeyin belirli bir süre içinde yapılmasını öngörsün, ya da buyruk, üstü kapalı [zımnî] bir yasak kapsar olsun.

Yasaklar konusunda, bunlardan hangileri ceza da öngörmekte iseler, bunlar, cezasız olanlardan üstün tutulmalıdır; ceza öngören yasaklar arasında, daha büyük ceza koyanlar, daha az ceza koyan yasaklara üstün tutulmalıdır.

.... Sonradan konmuş hükümler, daha eski hükümlerden üstün tutulmalıdır.

.....

XXX. *Kesin olmayan bir durumda, bir sözleşmenin geçerli sayılması için yazılı bir belge zorunlu değildir.*

Yorum konusunda şu soru da tartışılmaktadır: Kesin olmayan bir durumda, bir sözleşme yazılı biçime sokulmadan ve karşı tarafa verilmeden önce de geçerli ve tamamlanmış sayılmalı mıdır?....

Bence, başka türlü kararlaştırılmadıkça, metnin yazılması, sözleşmenin yapılmış olduğuna bir kanıt [delil] olma değerindedir; yoksa, sözleşmenin kapsamını tamamlayan bir parçası değildir....

XXXI. *Kralların yaptığı sözleşmeler, Roma Hukuku uyarınca yorumlanmamalıdır.*

Kimi yazarlar, krallar ve halklar arasında yapılmış sözleşmelerin, elverdiği ölçüde, Roma hukuku uyarınca yorumlanması gerektiğini öne sürerler. Ben bu düşüncede değilim. Şu var ki, birtakım halklar, Roma iç hukukunu, kendi ilişkilerinde bir çeşit uluslararası hukuk olarak uygulamayı kararlaştırmışlarsa, o zaman Roma hukukuna uymaları gerekir. Ancak, kesin olarak belli olmadıkça, böyle bir şey de hemen kabul edilmemelidir.

XXXII. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM XVII

HAKSIZ EYLEMİN YARATTIĞI ZARAR; BU ZARARDAN DOĞAN YÜKÜM

I. *Kusur, zararı giderme yükümünü doğurur.*

Yukarıda belirttiğimiz gibi [II, i, 2], hak istemlerimizin [taleplerimizin] üç dayanağı vardır: [1] Bir sözleşme; [2] bir haksız eylem (suç); ya da [3] bir yasa. Sözleşmeler üzerinde yeteri kadar durduk. Şimdi de, işlenmiş bir haksız eylem yüzünden, doğal hukuk uyarınca, ne gibi yükümlerin söz konusu olabileceğini görelim.

Burada "haksız eylem" teriminden şunu anlamaktayız: Birtakım şeyleri yapmak ya da yapmamak biçiminde beliren bir kusur, ya da yalnız insanlara özgü nitelikler yüzünden başkasına zarar vermek.

Böyle bir haksız eylem yüzünden bir zarar verilmişse, doğal hukuk uyarınca bir yüküm de doğmaktadır; başka bir deyimle, bu zararı gidermek zorunlu olmaktadır.

II. [*Zarar ne demektir?*]

Zarar *(dommage, damage)* Lâtince kökünün de *(damnum)* anlattığı gibi,.... bir kimsenin, sahip olduğu bir şeyden yoksun bırakılmasıdır. Bu kimse bu şeyi ya yalnız doğal hukuk uyarınca, ya sözleşme, ya mülkiyet hakkı, ya da yasalar gibi insan eliyle yapılmış bir eylemle edinmiş bulunmaktadır....

.....

IV. *Zarar, geliri de kapsar.*

Bir kimse, yalnız malik bulunduğu bir şey bakımından değil, bu şeyin ürünleri ve gelirleri bakımından da zarara uğratılmış olabilir; bu gelir ve ürünleri önceden toplamış olması ya da henüz toplamamış

bulunması önemli değildir; yeter ki bunları elde etmeyi ummak o kimsenin hakkı olsun. Şu var ki, başkasının zararına zenginleşmeyi yasaklayan kural uyarınca, mülkiyet konusu olan şeyi daha iyi duruma sokmak ya da ürünlerini toplamak için girişilmiş giderlerin de, onarılması beklenecek zarardan düşülmesi gerekir.

V. *Gelirin hesaplanması.*

Bir kimsenin kendi malından edineceği kazancı da, tam tutarı ölçüsünde değil, beklenebilecek kazanç olarak ölçmek gerekir; örneğin, bir tarla ekilirken, çiftçilerin bu ekimden elde edilecek verimi hesaplamaları gibi.....

VI. *Eylemleriyle zarar vermede birinci sırada gelenler.*

Bir kimse, verdiği zarardan "doğrudan" kendisi sorumlu olabileceği gibi, yaptıkları, ya da yapmadıkları eylemler yüzünden sorumlu olan başkaları da bulunabilir. Başkasının verdiği zarar yüzünden bir kimse, birinci, ya da ikinci sırada sorumlu tutulabilir. Zarar yaratan eylemi başkasına buyuran, ya da bu zararın işlenmesi için gerekli rızasını veren, zarar yapana yardımda bulunan, onu koruyan, çalınmış malları saklayan, kısacası, suçlu eyleme şu ya da bu yoldan katılan kimse, birinci sırada sorumlu olur.

VII. *İkinci sırada gelenler.*

Zarar yaratıcı eylemin yapılmasına salık veren, ya da bu eylemi işleyeni öven, onun yaptığını uygun bulan da, zarardan ikinci sırada sorumludur....

VIII. *Yapmaları gereken şeyleri yapmayarak zarar verenler de, birinci sırada sorumlu sayılırlar.*

Bunun gibi, bir eylemi yapmama yüzünden de, birinci, ya da ikinci sırada bir yüküm ve sorum altına girilebilir. Bir eylemi gerekli buyruğu vererek yasaklamakla, ya da zarara uğrayana yardım etmekle hukuk bakımından görevli olup da, böyle davranmayan kimse, birinci sırada sorumlu olur.... Böyle bir kimse, zarar işleyenin "destekleyicisi" sayılır.

IX. *Yapmaları gereken şeyleri yapmayarak zarar verenler arasında ikinci sırada sorumlu olanlar.*

Zararı işleyecek olanı bundan vazgeçirmeğe çalışması gerekirken, böyle yapmayan; ya da, işlenmiş bir kötülüğü açığa vurması gerekirken susanlar da ikinci sırada sorumlu olurlar....

X. *Böyle bir yüküm doğurabilmesi için, ne çeşit bir etki yaratıcı katılma söz konusudur?*

Burada sözünü ettiğimiz kimselerin hepsi de zararın gerçek etkeni iseler, başka bir deyimle, zararın tümüne, ya da bir parçasına katılmış bulunuyorlarsa, hepsi de verilmiş zararı onarmakla yükümlüdür. Şu var ki, bir eylemde bulunması ya da bulunmaması gereken ikinci sırada sorumlular bakımından, hatta ara sıra birinci sıradaki sorumlular bakımından, çoğu zaman şu da görülmektedir: Zararı işleyen kimse -başkaları bir şey yapmış, ya da yapmamış olsalar bilegene de bu zararlı eylemde bulunmağı aklına koymuş olabilir. Böyle durumlarda, sözünü ettiğim kişileri sorumlu tutmamak gerekir.

Bununla birlikte, bu söylediklerimiz şu anlama da gelmez: Nasıl olsa, zararlı eylemi işlemiş olana bu yolda salık verenler ya da ona yardım edenler çıkacağına göre -zararı işlemiş olan, bu salık vermeler ve yardımlar olmaksızın bu zararlı eylemde bulunmayacak olsa bileona akıl öğretenlerin ve yardımda bulunanların cezalandırılmaması gerekir. Dediğimiz gibi, böyle bir sonuca varmak yanlış olur; çünkü, başkaları akıl öğretmiş, ya da yardımda bulunmuş olsaydı, böyle yapanların da cezalandırılması gerekecekti.

XI. *Bu gibi kimselerin sorumluluk sırası nedir?*

Zararın yaratılmasına birçok kimsenin katılmış olması durumunda, zarar-giderimde gözetilecek sıra bakımından, ben şu görüşteyim: Zararlı eylemi buyuran, ya da zarar vereni herhangi bir yoldan bu eylemde bulunmağa sürüklemiş olan, baş sorumlu sayılmalıdır. Böyleleri yoksa, suçu kim işlemişse onun yakasına yapışılabilir. Ondan sonra, eyleme katılmış olanlardan her biri, eğer eylemi tümü onlara da bağlanabiliyorsa, zararın tümünden sorumlu tutulabilir.

XII. *Sorum, zararın sonuçlarını da kapsayacak biçimde, genişletilebilir.*

Öte yandan, zararlı bir eylemden sorumlu olan, bu eylem yüzünden ortaya çıkan bütün sonuçlardan da sorumludur....

XIII. *Adam öldürme konusunda bir örnek.*

Zarar-giderim gerektiren çeşitli durumlara ilişkin olarak şu örnekler verilebilir.

Birisini haksız yere öldürmüş bir kimse, hekim giderlerini de (böyle giderler varsa) ödemek zorundadır. Üstelik, ölenin bakmakla ödevli olduğu kimselere (babasına, anasına, karısına ve çocuklarına),

kendisinden neler beklemeyi ummakta iseler, ölenin yaşını da göz önünde tutarak, bunları da vermekle yükümlüdür....

XIV. *Zarar-giderim için, bir başka çeşit zora başvurma örneği.*

Birisini sakatlamış bir kimsenin de, hekim giderlerinden başka, sakatlanmış kimseye, kazancını engellediği ölçüde, zarar-giderimde bulunması gerekir. Ancak, kalan yara izleri para ile değerlendirilemez.... Bir kimseyi haksız yere tutuklayan, ya da ceza evine koyduran da aynı biçimde zarar-giderimde bulunmakla yükümlüdür.

.....

XVI. *Hırsızların, soyguncuların ve öteki kimselerin durumu.*

Hırsızlarla soyguncular da, aldıkları şeyleri, bunların bütün doğal gelir ve ürünleriyle birlikte geri vermek zorundadırlar. Böylece malikin zararını, hem yitirdiği şey, hem de engellenen kazancı ölçüsünde onarmakla yükümlüdürler. Çalınmış şey yok edilmişse, bu şeyin değerini ödemek gerekir; bu değer de, çalınmış şeyin gerçek değerinden ne az, ne de çok olmak üzere adaletle saptanmalıdır.

Devletin koyduğu hukuka uygun vergileri, aldatma yollarına başvurarak, ödemeyenleri de bu gibiler arasına katmalıdır. Bundan başka, haksız bir yargılama, uydurulmuş bir suçlama, ya da yalancı tanıklıkla bir kimseyi zarara sokanların da sorumlu tutulmaları gerekir.

XVII. *Aldatma, ya da haksız bir korkutmayla bir sözverme koparmış olanın durumu.*

Üstelik, bir kimseyi aldatma, zorbalık, ya da haksız bir korkutma yolu ile bir sözleşme yapmak, ya da bir sözvermede bulunmak durumunda bırakmış olanlar, bu kimseye, sözleşmeyi bozma, ya da da sözünü geri alma özgürlüğünü tanımak zorundadırlar. Çünkü, bu gibi kimselerin, aldatılmama ve zorlanmama hakları vardır. Bu hak, ilk durumda, sözleşmenin niteliğinden; ikinci durumda da, doğal özgürlükten çıkmaktadır.

Bir şeyi yapmakla görevli olanların, bu şeyi yapmak için ayrıca para istemeye kalkışmaları konusunda da aynı biçimde düşünmek gerekir.

XVIII. *Doğal hukuka göre haksız olmayan bir korkutma nasıl bir sonuç yaratır?*

Şu var ki, kendisine karşı zor kullanılmasına ya da gözdağı verilmesine kendi eylemiyle yol açmış bir kimsenin, dizini dövmekten başka

yapacağı bir şey yoktur. Çünkü, istenmiş bir davranıştan doğan istenmemiş bir sonuç (eylem), moral yönden, istenmiş bir sonuç sayılır.

XIX. *Uluslararası hukuk uyarınca haklı sayılan bir korkutma nasıl bir sonuç yaratır?*

Uluslar şu kuralı kabul etmişlerdir: Aşağıda da üzerinde duracağımız gibi [III, iii; III, xix, 11], her iki tarafça hükümdarın (kamu gücünü elinde tutanın) buyruğu uyarınca açılmış ve kurallara uygun olarak karşı tarafa bildirilmiş bütün savaşlar, yarattıkları sonuçlar bakımından, hukuka uygun sayılmaktadırlar. Böyle bir savaşta, şu ya da bu biçimde davranma zorunda bırakan korkutmalar da hukuka uygundur; öyle ki, böyle bir korkutmadan yararlanarak bir şey ele geçirilmişse, bu şey geri istenemez. Cicero'nun, bu bakımdan, bir yanda ulusların karşılıklı rızaları uyarınca, kendileriyle birtakım haklardan ortaklaşa yararlandığımız devlet düşmanları ile; öte yandan, deniz-haydutları ve soyguncular arasında yaptığı ayırım yerindedir. Deniz-haydutları ve soyguncular, karşılarındakileri korkutarak bir şey ele geçirmişlerse -böyle yapılmayacağına and içilmemişse- bu şey onlardan geri istenebilir; oysa, bir düşmana kaptırılmış olan bir şey, geri istenemez....

XX. *Kamu yöneticileri, uyruklarının yaptıkları zararlardan ne ölçüde sorumlu tutulabilirler....*

1. Deniz-haydutluğunu ve soygunculuğu önlemek üzere ellerinde bulunan bütün araçları kullanmaları gerekirken böyle yapmayan krallar ve kamu yöneticileri, gösterdikleri savsaklamadan sorumludurlar....

Burada, kendi yurdumda [Hollanda'da], ortaya çıkmış özel bir durum aklıma geldi. Hollanda ve Doğu Friesland yöneticileri, denizdeki düşmanlara karşı, bir çok donatana korsanlık yapma belgeleri vermişlerdi. Bu donatanlardan birkaçı, dostlarımızın mallarını da ele geçirmişlerdi. Sonra da, ülkelerini bırakıp gitmişler, denize açılmışlar ve çağrılmalarına aldırmayarak, dönüp gelmek istememişlerdi. Bana şu sorulmuştu: Sözü geçen yöneticiler, gerek dürüst olmayan kimseleri hizmetlerinde kullanmak, gerekse bu gibilerden kendi adlarına sorumlu tutulabilecek kimseler istememiş olmak yüzünden sorumlu sayılabilirler mi? Ben şu karşılığı vermiştim: Bu yöneticilerin yükümlü oldukları şeyler yalnız, suçluları -ele geçerlerse- cezalandırmak, ya da onları zarara uğramış kimselere teslim etmektir; bundan başka, uğranılan zararları, deniz-haydutlarının mallarından ödetme

yollarını aramak da gerekir. Bu. görüşümün dayanağım şöyle açıklayabilirim: Sözü geçen devletlerin, deniz-haydutlarının verdikleri zararlarla ilişkileri yoktur; bu haksız eylemlerin işlenmesine katılmamışlardır; tersine, açık ve kesin buyruklarla, dostumuz olanlara zarar verilmesini de yasaklamışlardır; korsanlık belgesi verirken, bu donatanlar adına sorumlu tutulacak kimseler istemek zorunluğunda da değildirler: çünkü eskiden yapılageldiği gibi, devletler bütün yurttaşlarına, düşman mallarını yağma etme iznini verebilirler; donatanlara verilmiş olan korsanlık yapma belgesi de, dostlara işlenmiş olan zararın nedeni değildir; çünkü, böyle bir izin belgesi olmaksızın da, dileyen her özel kişi gemi donatıp denize açılabilir; bu donatanların vurguncu olabilecekleri de önceden kestirilemez; gerçekten, yalnız dürüst kimselerin hizmetinden yararlanmağı sağlayacak biçimde özen gösterilemez; yoksa, ordu toplanamaz.

2. Bir kralın askerleri, denizde ya da karada, kralın buyruklarına aykırı olarak, dostlara karşı haksız eylemler işlerlerse, bundan kral sorumlu tutulamaz; bu kural, İngiltere ve Fransa'nın uygulamalarıyla da doğrulanmaktadır. Kusursuz bir işverenin, hizmetinde bulunanların haksız eylemlerinden sorumlu tutulması bir uluslararası hukuk kuralı değil, bir iç hukuk kuralıdır; bu kural iç hukukta da, gemi kaptanları ve birtakım başka kimselere ilişkin olarak, özel nedenlerle kabul edilmiştir. Pomeranya'lı birkaç dâvacının istemlerine [taleplerine] karşı, Hollanda, Zeeland ve Friesland yüksek mahkemeleri bu yolda karar vermişler ve bu kararda, iki yüz yıl önce benzer bir olayda da böyle davranılmış olduğunu belirtmişlerdir.

XXI. *Doğal hukuk uyarınca, hiç kimse kendi kusuru olmaksızın hayvanının ya da gemisinin verdiği zarardan sorumlu tutulamaz.*

Bir kimse, kölesinin, ya da sahibi olduğu bir hayvanın verdiği zarardan da yalnız iç hukuk uyarınca sorumlu tutulabilir. Çünkü, doğal hukuk uyarınca, malik kusursuz ise, herhangi bir ölçüde sorumlu da olmaz.

Üstelik, bir kimsenin gemisinin bir başka gemiyi batırmasında donatanın kusuru yoksa, aynı şey söylenebilir. Bununla birlikte, kimin kusurlu olduğunu kestirmek güçlüğü yüzünden, birçok ulusların yasaları gibi bizim yasalarımız da, zararın iki gemi sahibi arasında bölüşülmesini öngörmektedir.

XXI. *Üne ve onura da zarar verilmiş olabilir; bu zarar nasıl giderilir?*

Cana ve mala verilmiş zararlardan başka, daha önce de söylediğim gibi, bir kimsenin ününe ve onuruna karşı yapılmış zararların

da onarılması gerekir. Örneğin, tokatlama, sövüp-sayma, suç yakıştırma, alay etme, ya da buna benzer kötülemelerle bu çeşit zararlar verilebilir. Burada da, hırsızlık ve öteki suçlarda yapıldığı gibi, eylemin suç oluşu ile, yarattığı sonuçları arasında bir ayırım gözetmek gerekir. Birincisini ceza, ikincisini de zarar-giderim karşılar. Bu zarar giderimin çeşitli yolları vardır: Kusurunu kabul etmek, saygı gösterisinde bulunmak, özür dilemek, suçlandırılan kimsenin suçsuzluğuna tanıklık etmek gibi. Böyle bir zarara uğrayan da isterse, zarar, para ile de onarılabilir; çünkü, para, yararlı şeylerin ortaklaşa ölçüsüdür.

——————ooOoo——————

BÖLÜM XVIII

ELÇİLİK HAKKI

I. *Elçilik hakkının kaynağı doğal hukuktadır.*

Buraya kadar doğal hukuktan gelen haklarımızdan söz ettik. İradeye dayanan uluslararası hukuk kurallarının doğal hukuka katkısına pek az değindik.

Şimdi de, tüm olarak iradeye dayanan uluslararası hukuktan gelen yükümleri ele almamız gerekmektedir. Burada en önemli konu elçilik hakkıdır. Gerçekten, her yerde, elçilerin kutsal görevlerinden, elçilerin dokunulmazlığından, elçilere uygulanacak Tanrı ya da insan yapısı uluslararası hukuktan, elçilik hakkının uluslar arasında kutsal sayıldığından, andlaşmaların uluslarca kutsal tutulmasından, insan türünün birliğinden, elçilerin kutsal oluşundan söz edildiğini görmekteyiz....

II. *Elçilik hakkı kimler arasında yürürlüktedir?*

1. Önce, şunu belirtmemiz gerekir: Söz konusu uluslararası hukuk, niteliği ne olursa olsun, yalnız egemen hükümdarların birbirlerine yolladıkları elçilere uygulanır. Gerçekten, bu çeşit elçilerden başka, kentlerin, eyaletlerin temsilcileri, ya da buna benzer temsilciler gibi, yabancı bir devlete gönderilmeyen elçiler de vardır; bunların durumunu, çeşitli ulusların ortaklaşa benimsedikleri uluslararası hukuk değil, her ülkenin iç hukuku düzenler.... Kimleri "yabancı" saymak gerekeceğine gelince, Vergilius, öteki hukukçuların yaptığından daha açık olarak, şöyle demektedir: "Bağımsız olan ve yönetimimize boyun eğmemiş her ülke, [bize göre] yabancıdır."

Eşitliğe dayanmıyan bir bağlaşmada [ittifakta], ast durumunda olan halklar, bu yüzden bağımsız olmaktan da çıkmadıkça, elçilik

hakkından yararlanırlar. Kimi yönlerden bağımlı, kimi yönlerden bağımsız olan halkların da, bağımsız oldukları konulara ilişkin olarak elçilik hakları vardır. Buna karşılık, kurallara uygun bir savaşta yenilmiş ve krallıklarından atılmış krallar, taca bağlı öteki şeylerle birlikte, elçilik hakkını da yitirirler....

3. Elçilerin bir yabancı devletten başka yerlerden geldiği durumlar da vardır. Bir iç savaşta, kurala aykırı olmakla birlikte, bu çeşit elçiler kabul zorunluğu doğabilir. Örneğin, egemenliğin kimde olduğu anlaşılamayacak biçimde, halkın hemen hemen iki eşit parçaya bölünmesi; taç üzerinde iki kişinin -kimin haklı kimin haksız olduğu belli olmayacak biçimde- hak öne sürmesi durumları böyledir. Böyle durumlarda, tek ve aynı halk, belirli bir süre için, sanki iki ayrı halkmış gibi göz önünde tutulur....

Buna karşılık, deniz-haydutları ve soyguncular gibi, devlet topluluğu kurmuş olmayanlar, uluslararası hukuktan yararlanamazlar.... Bununla birlikte, bu gibi kimselerin, dürüst davranacaklarına söz vererek, elçi gönderme hakkından yararlandıkları da görülmüştür; eskiden, Pirene dağlarının geçitlerinde yol kesen kaçaklara bu hakkın tanınmış olması gibi.

III. *Gönderilmiş bir elçilik her zaman kabul edilmeli midir?*

1. Elçilik hakkı konusunda, uluslararası hukukun genellikle değişmez sayılan iki kuralı vardır: [1] Elçileri kabul etmek gerekir; [2] elçilere hiç bir zaman kötülük yapmamak gerekir....

Elçileri kabul etme kuralını olduğu gibi ve kısıntısız anlamamalıdır. Gerçekten, uluslararası hukuk, gönderilen bütün elçilerin kabul edilmesi zorunluğunu koymaz; ancak, geçerli bir nedene dayanmaksızın elçilerin yüzgeri edilmemesini öngörür. Yüzgeri etme nedeni de, ya elçiyi gönderene, ya elçi olarak gönderilene, ya da elçiliğin konusuna bağlı olabilir....

2. .... Bugün her yerde görülen sürekli elçilikler de, hukuka aykırı davranmış olmaksızın, kabul edilmeyebilir; çünkü, eski çağlarda bu çeşit bir elçilik yoktu; bu da, sürekli elçiliklerin ne ölçüde gereksiz olduğunu göstermektedir.

IV. *Tehlike yaratıcı işlere girişen elçilere karşı kendini savunmaya izin vardır; ancak, elçiler cezalandırılamaz.*

1. Elçilerin dokunulmazlığını öngören ikinci kurala ilişkin sorunları çözümlemek daha da güçtür. Yüzyılımızda ünlü yazarların

bu konudaki görüşleri birbirini tutmamaktadır. Önce elçilerin kendilerinden, sonra da buyruğu altındakilerden [maiyetinden] ve mallarından söz etmek gerekir.

Elçilerin kendileri bakımından kimi yazarlar şöyle düşünürler: Uluslararası hukuk uyarınca, elçiler, yalnız haksız zorlamalara karşı dokunulmaz sayılmalıdırlar. Bu yazarlar, elçilere tanınmış ayrıcalıkların herkese uygulanan hukuka dayanması gerektiği kanısındadırlar. Başka yazarlar ise şu görüştedirler: Elçiler uluslararası hukuku çiğnerlerse, ancak o zaman kendilerine karşı zorlama yollarına başvurulabilir. Bu da oldukça geniş bir anlayıştır; çünkü, uluslararası hukuk doğal hukuku da kapsamaktadır; böyle olunca, elçiler, iç hukuka aykırı suçlar dışında, bütün suçlar yüzünden ceza görebileceklerdir. Kimi yazarlar da, elçilerin, devletin güvenliğine karşı bir suç işlerlerse, ya da yanına gönderildikleri hükümdara karşı yakışık almaz bir davranışta bulunurlarsa, ancak o zaman cezalandırılabilecekleri görüşündedirler. Böyle bir sınırlamanın bile tehlikeli olabileceğini belirten yazarlar vardır; bu gibi durumlarda, elçiyi gönderene bildirmeli, elçinin cezalandırılmasını gönderen-devlete bırakmalıdır. Kimi yazarlar ise, uyuşmazlıkla ilgisi olmayan kralların ve halkların danışmanlığına başvurulmasını salık vermektedirler. Böyle bir yol, akla yatkın görünse bile, hukuk yönünden bu yola gitme zorunluluğu da yoktur.

2. Bu görüşleri öne sürenlerin dayandıkları nedenler, hiç bir kesin sonuca götürmemektedir. Çünkü, bu konuya ilişkin hukuk kuralları doğal hukukda olduğu gibi, kesin nedenlerden değil, ulusların iradesinden doğmaktadır. Uluslar da, elçiler için, ya tüm dokunulmazlık kabul etmiş, ya da birtakım durumları bu dokunulmazlığın dışında tutmuş olabilirler. Çünkü, bir yanda, büyük suçların cezalandırılmasından beklenen iyilik vardır; öte yanda ise, elçi göndermenin yararlı oluşu. Elçi gönderme de, elçilerin güvenliği sağlandığı ölçüde, kolaylaştırılmış olur. Böylece, incelenmesi gereken sorun şudur: Uluslar bu konuda ne ölçüde bir anlaşmaya varmışlardır? Bu sorunun karşılığı yalnız örnek-olaylardan çıkartılamaz; çünkü, her iki yanı da desteklemeye yeter sayıda örnek-olay vardır. Burada, hem bilgili kişilerin görüşlerinden, hem de birtakım oranlamalardan [tahminlerden] yararlanmamız gerekmektedir....

3. .... Hakgözetirlik ve adalet, başka bir deyimle, katıksız doğal hukuk, suçlu ele geçirilince cezalandırılmasına izin vermektedir. Oysa, uluslararası hukuk, elçileri bunun dışında bırakmaktadır.... Böylece, bir elçiyi yargılamak, doğal hukukun izin verdiği birçok şeyi yasaklayan, uluslararası hukuka aykırıdır.

4. Halkların isteğinin bu yönde olduğunu gösteren belirtiler [karineler] de öne sürülebilir. Gerçekten, özel ayrıcalıkların, herkese tanınan haklara bir şeyler katar biçimde anlaşılması, doğruya daha yakın bir görüştür. Böyle olunca, elçiler, yalnız haksız zorlamalara karşı korunmuş sayılsalardı, böyle bir korumanın olağanüstü, ya da daha büyük bir niteliği var denilemezdi. Buna, şunu da eklemek yerinde olur: Elçilerin güvenliğini sağlamakla elde edilen yarar, suçluyu cezalandırmakla sağlanmak istenilen yarardan üstündür. Çünkü, elçiyi gönderen kimse, isterse, elçisini cezalandırabilir; yok, böyle bir şey yapmak istemezse, o da suçu onaylamış sayılacağından, kendisine karşı savaş açılarak, ceza uygulanabilir. Kimi yazarlar, bu son noktayı pek uygun görmemektedirler. Onlara göre, pek çok insana savaşın kötülüklerini çektirmek yerine, bir kişinin cezalandırılması daha iyidir. Şu var ki, elçiyi göndermiş olan kimse elçinin yaptığını uygun görmekte ise, elçinin cezaya çarptırılmış olması bizi gene savaş tehlikesi dışında bırakmayacaktır.

Öte yandan, elçiler, yaptıklarının hesabını kendilerini gönderenlerden başkasına vermek durumunda bırakılırsa, pek az güvenlik içinde bulunmuş olurlar. Çünkü, elçiyi gönderenlerle onu kabul edenlerin görüşleri, genel olarak başka başka, çoğu zaman da çatışır olduğundan, elçilerin davranışında beğenilmeyecek, kolayca suç diye adlandırılacak bir şey bulmakta da pek güçlük çekilmeyecektir. Suç olduğu şüphe götürmeyecek eylemler bulunduğuna ben de katılırım. Bir elçinin de bu çeşit suçları olabilir; şu var ki, bir elçinin, yanına gönderilmiş olduğu hükümdarca bu çeşit eylemleri yüzünden cezalandırılmaması gene de yerindedir. Çünkü, bir genel kuralı haklı ve yararlı kılabilmek için bu kuralın, sık sık karşılaşılan bir tehlikeyi önlemeye yönelmiş olması yeterlidir.

5. Böyle olunca, ben, kesin olarak şu sonuca varmaktayım: Uluslar, bir ülkede bulunan yabancıların o ülkenin yasaları altında olması yönünde genel olarak kabul edilmiş kuralın, elçiler bakımından uygulanmamasını kabul etmişlerdir. Elçiler, bir çeşit varsayım *(fiction)* ile, kendilerini gönderen hükümdarı temsil eder kabul edilmektedirler... Benzer bir varsayım ile, elçiler, atandıkları ülkenin sınırları dışında sayılmaktadır. Bu yüzden, bulundukları ülkenin iç hukukuna bağlı değillerdir. İşlenmiş suç hafife alınacak nitelikte ise, ya bunu görmezlikten gelmek, ya da elçinin ülkeden çıkıp gitmesini istemek uygun olur....

Elçi, devlete zarar verecek ölçüde ağır bir suç işlemişse, elçiyi kendisini gönderen hükümdara yollamak ve bu hükümdardan, iki

şeyden birini yapmasını istemek gerekir: Ya elçisini cezalandırmasını, ya da cezalandırmamız için bize vermesini...

6. Ancak, birçok yerde belirttiğimiz gibi, insan yapısı yasaların bir niteliği de şudur: Kaçınılmaz zorunluluk durumlarında bu yasalar bağlayıcı olmazlar. Elçilerin dokunulmazlığını öngören uluslararası hukuk açısından da, aynı kural uygulanabilir. Bununla birlikte, böyle bir aşırı zorunluluk durumu, cezalandırma yetkisi tanımaya kadar da götürülemez.... Böyle aşırı bir zorunluluğun, cezalandırma yeri, cezalandırma zamanı ve biçimi ile pek ilgisi yoktur; büyük bir kötülüğe, özellikle devlete yöneltilmiş böyle bir kötülüğe karşı korunmak söz konusudur. Kaçınılmaz bir tehlike karşısında, başvurulabilecek başka bir yol kalmamışsa, elçi hem tutuklanabilir, hem de sorguya çekilebilir....

7. Bir elçi silâhlı bir saldırıda bulunmaya kalkışırsa, öldürülebilir; bir ceza olarak değil, kendimizi savunma bakımından doğal hakkımızı kullanarak....

V. *Kendisine elçi gönderilmemiş bir kimse, elçiliğe ilişkin hukuk kuralları ile bağlı değildir.*

1. Elçilerin dokunulmazlığı konusunda sözünü ettiğim bu hukuk kuralı şöyle anlaşılmak gerekir: Kendisine elçi gönderilmiş kimse, özellikle bu elçiyi kabul de etmişse, sanki bu andan başlayarak üstü kapalı [zımnî] bir anlaşma varmış gibi, bu kuralla bağlanmış olur. Şu var ki, elçinin kabul edilmeyeceği, bu yüzden de gönderilmemesi, gönderilirse düşmanca karşılanacağı da bildirilebilir; bunun çeşitli örnekleri görülmüştür....

Elçiler, bırakın-geçsin (koruma) belgesi olmaksızın bir başka devletin ülkesinden geçerlerse, bu kural, bu üçüncü devletin ülkesinde uygulanmamaktadır. Bu ülkenin düşmanlarına gitmekte, düşmanlarından gelmekte iseler, ya da düşmanca sayılabilecek birtakım düzenler tasarlamaktaysalar, elçiler öldürülebilir de.... İş bu ölçüye varabileceğine göre, bu gibi elçiler haydi haydi zincire de vurulabilir....

Böyle bir durum söz konusu değilken, bir devletten bir başka devlete giden elçiye kötü davranmak, dostluğa aykırı ve elçiyi gönderen ya da kabul eden hükümdarı küçük düşürücü sayılabilir; ancak, incelemekte olduğumuz uluslararası hukuk açısından, böyle bir davranış suç da değildir.

VI. *Düşman bile, kendisine gönderilen elçiye hukuk uyarınca davranmak zorundadır.*

Elçi bir kez kabul edilince, artık uluslararası hukukun koruması altına girmiş olur; birbirlerine düşman devletlerin bile bu kurala saygı göstermeleri gerekir; düşman olmamakla birlikte pek fazla dostluk da duymayan devletler bu kuralı daha da önemle göz önünde tutmalıdırlar....

Bu yönde düşünen yazarlar [Cicero, Seneca, Livius, Curtius gibi] şüphe yok ki haklıdırlar. Çünkü, savaşta, yalnız elçilerin aracılığı ile görüşülebilecek bin çeşit iş vardır; barış bile, ancak elçilerin aracılığı ile gerçekleştirilebilir.

VII. *Elçilere karşı misilleme hakkı öne sürülemez.*

Şu soru da sık sık tartışılmaktadır: Elçimize kötü davranmış, ya da onu öldürmüş bir hükümdarın elçisini biz de, misilleme yaparak, öldürebilir miyiz, ya da ona karşı kötü davranabilir miyiz?

Tarihte, bekleneceği gibi, bu çeşit öc almanın birçok örneği vardır; ancak, tarihler, yalnız haklı ve suçsuz olanı anlatmazlar; tarihlerde, adalete aykırı, öfkeyle yapılmış ya da zorbalık sayılacak olaylar da vardır. Uluslararası hukuk, yalnız, elçi gönderenlere saygı duyulmasını sağlamakla yetinmez; elçi olarak gönderilenlerin kişisel güvenliğini de sağlar; bu yüzden, elçiyle de yapılmış üstü kapalı [zımnî] bir anlaşmanın var olduğu söylenebilir. Elçiyi gönderene bir kötülük yapılmamış olsa bile, elçi olarak gönderilmiş olana haksız bir eylemde bulunulmuş olur....

VIII. *Elçiye tanınmış haklar, elçi dilerse, onun buyruğu altındakilere de tanınır.*

1. Bir elçinin buyruğu altındakilerle [maiyeti ile] eşyasının da dokunulmazlığı vardır.... Ancak, bu haklar, elçinin yararına olduğu ölçüde dokunulmaz sayılır; bu yüzden, elçinin haklarını tamamlayıcı niteliktedir.

Böylece, elçinin buyruğu altındakilerden birisi, ağır bir suç işlerse, elçiden, bu kimseyi vermesi istenir; bu gibiler zorla alınıp götürülemezler.... Elçi, buyruğu altındakilerden böyle birisini vermek istemezse, suçluya karşı, böyle bir durumdaki elçiye ne yapılıyorsa, öyle davranılır.

2. Elçinin kendisi ile aynı çatı altında yaşayanların üzerinde yargı yetkisi olup olmadığı, elçilik konutuna kaçıp gelenlerin sığınma

hakkından yararlanıp yararlanamayacağı sorununa gelince, bu konu, elçinin gönderilmiş olduğu hükümdarın iradesine ve iznine bağlıdır; çünkü, bu hak, uluslararası hukukun kapsamına girmez.

IX. *Elçilerin hakları, bunların taşınır malları için de geçerlidir.*

Bir elçinin taşınır mallarına gelince, bunlar, elçinin kendisine bağlı sayıldıkları için, ne bir borç karşılığı olarak, ne bir borcu ödettirmek için, ne mahkeme kararıyla, ne de, kimi yazarların öne sürdükleri gibi, kralın güçlü eliyle kendisinden alınabilir. Bu, bence, en sağlam görüştür. Çünkü, bir elçinin, tam bir güvenlik içinde bulunabilmesi için, hem kendisi, hem de kendisine bağlı şeyler bakımından, her türlü baskıdan özgür olması gerekir. Bu yüzden, elçi birtakım borçlanmalara girmişse ve -bekleneceği gibi- bulunduğu ülkede taşınmaz malları yoksa, kendisinden, borcunu ödemesi dostça istenmelidir. Ödemezse, o zaman, kendisini elçi olarak göndermiş olana başvurulabilir; en sonra, ülke dışında bulunan borçlulara uygulanan yollar, bu elçi için de uygulanabilir.

X. *Hukuk bakımından uygulanması zorunlu olmasa bile, bir yüküm söz konusu olabilir; örnekler.*

1. Elçilik hakları böyle olunca, kimi yazarlar, yanlış olarak, elçilerle kimsenin iş sözleşmeleri yapmağa yanaşmıyacağını düşürler. Oysa, borçlarını ödemeğe hiç zorlanamıyacak krallar bile, kendilerine borç verecek kimseler bulmaktadırlar....

XI. *Elçilik hakkının ne kadar çok önemli olduğu.*

Bu konuyu bitirirken, şunu da belirtmek isterim: Tarihler, elçiçilere karşı yapılmış kötü davranışların öcünü almak için girişilmiş savaşlarla doludur. Kutsal Kitap'ta bile, bu yüzden girişilmiş bir savaş anlatılmaktadır....

——————ooOoo——————

BÖLÜM XIX

GÖMÜLME HAKKI

I. *Ölüleri gömme hakkı da kaynağını uluslararası hukuktan almaktadır.*

1. Gömülme hakkı da kaynağını uluslararası hukuktan alan bir yüküm olarak ortaya çıkmaktadır; burada söz konusu olan, iradeye dayanan uluslararası hukuktur....

II. *Bu hakkın kaynağı.*

.....

6. .... Gömülme hakkını hem özel, hem de kamusal düşmanlarımıza bile tanımak gerekir....

III. *Kamusal düşmanların da gömülmesi gerekir.*

1. Herkes şu noktada birleşmektedir: Kamusal düşmanların bile gömülme hakları vardır....

2. Tarihte bu hakkın tanındığını gösteren pek çok örnek-olay görülmektedir....

4. Bunun tersini gösteren örnek-olaylar da vardır; ancak bu çeşit davranışların genel olarak hepsi de kınanmaktadır....

.....

VI. .....

———ooOoo———

BÖLÜM XX

CEZALAR

I. *Cezanın tanımı ve kaynağı.*

1. Savaşa girişme nedenlerini yukarıda incelerken [II, i,2] demiştim ki, haksız eylemler iki bakımdan göz önünde tutulmak gerekir: [1] Onarılacak eylemler olarak; [2] cezalandırılacak eylemler olarak. Onarılması gereken eylemler konusunu bitirmiş bulunuyoruz. Şimdi de, haksız eylemlerin cezalandırılmasına geliyoruz. Cezaların kaynağı ve niteliği konusunda ortaya pek çok yanlış görüşler atılmış olduğu için, bu konuyu ayrı bir özenle incelemek gerekir.

Ceza, en genel anlamında, bir kötülük işlemiş olana, bu yüzden, bir kötülük çektirmektir. "Kötülük çektirmek" dedim; gerçekten, cezalandırılan kimsenin bir şeyler yapması buyrulmaktadır; bunlar, sıkıntı verici ve hoşa gitmez oldukları için, bunları ceza saymak uygun düşmektedir.... Bununla birlikte, bir salgın hastalık, bir sakatlık ya da temizliğe aykırı başka nedenlerle, halk kurullarından ya da kamu görevlerinden uzaklaştırılmak, dar anlamında ceza sayılmaz; şu var ki, sonuçları bakımından cezaya benzedikleri için, bunlara da -yersiz olarak- ceza denmektedir.

2. Doğanın [tabiatın] bize suç işlemiş olmaksızın yapma iznini verdiği şeyler arasında şu da vardır: Kötülük yapmış olana kötülükle karşılık vermek....

3. Gerçek anlamında cezalara ilişkin olarak söylediklerimiz şöyle özetlenebilir: Her ceza bir suç karşılığıdır.

.....

III. *Doğa, cezalandırma hakkını kimin kullanacağını açıkça göstermemektedir....*

1. Cezalandırma hakkını kimin kullanacağını, bu hakkın kimse verilmiş olduğunu, doğa bize kesin ve açık olarak göstermemektedir.

Akıl, suçun cezalandırılabileceğini söylemektedir. Ancak, cezayı kimin vermesi gerektiğini belirtmemektedir. Şu var ki, doğa, cezanın bir üst tarafından verilmesinin uygun düşeceğini oldukça açık bir biçimde göstermektedir....

2. Bundan şu çıkmaktadır: Suçlu bir kimsenin, kendisi kadar suçlu bir başkasınca cezalandırılamaması gerekir....

IV. *Ceza ile birtakım yararların elde edilmesi göz önünde tutulduğu için, insanlar arasında ceza, Tanrı'nın yapacağından başka biçimde uygulanmalıdır.*

1. Bir başka sorun da, ceza ile güdülen amaçtır. Buraya kadar söylemiş olduklarımız, hiç olmazsa şunu göstermiştir: Gerçekten suçlu olanları cezalandırmakla, onlara karşı bir haksızlık işlenmiş olmamaktadır. Ancak, bundan, her suçlunun ne yapıp yapıp cezalandırılması gerektiği anlamı da çıkarılamaz. Bu, doğru da değildir; çünkü, Tanrı gibi insanlar da, birçok suçluyu bağışlamakta, böyle yapmakla da, övülmeğe hak kazanmaktadırlar....

2. Burada söylediklerim, insanların birbirlerini cezalandırmaları bakımından geçerlidir; aslında, bütün insanlar arasında var olan doğal hısımlık, hiç bir insanın bir başka insana kötülük işlememesini gerektirir; meğer ki, böyle yapmakla bir iyilik elde edilmek istenmiş olsun. Tanrısal cezalar bakımından aynı şey söylenemez....

V. *Öc alma doğaca ne anlamda yasaklanabilir?*

1. [Öc almanın tatlılığı konusunda söylenmiş sözlerin hepsi] insanın hayvanlarla paylaştığı doğal bir içgüdüye dayanmaktadır. Bu içgüdüden öfke doğmaktadır; öfke, insanda olduğu gibi hayvanlarda da, "kötülük işlemiş olana kötülükle karşılık verme isteğini yaratan bir kan kızışmasıdır"....

Ancak, böyle bir istek, kendi başına alındığı zaman, tutkuları yönetmekle görevli akılla bağdaşamaz. Üstelik, böyle bir istek, doğal hukukla de bağdaşamaz; doğal hukuk, akla uygun düştüğü ve toplumu göz önünde tuttuğu ölçüde, doğanın buyurduğudur. Akıl ise bize, bir kimsenin bir başkasına zarar vermemesini söyler; meğer ki, bundan, iyi bir sonuç beklenmiş olsun. Oysa, kendi başına alındığı zaman, bir düşmanın bile acı çektiğini görmek yanlış ve uydurma bir iyilikten başka bir şey değildir....

2. Öyle görünüyor ki, bir kimseyi, öc almak amacıyla cezalandırmaya kalkışmak, yalnız hıristiyan din adamlarınca değil, aynı zamanda filozoflarca da yerilmektedir....

3. Bu yüzden, bir insanın çektiği acıyı, bir başkasına acı çektirerek gidermeğe kalkışmak insan doğasına da aykırı düşmektedir....

4. Bundan açıkça şu çıkmaktadır: Bir insanın yalnız, cezalandırmak için cezalandırması haklı sayılamaz. Böyle olunca, cezayı haklı kılan yararlı amaçların neler olabileceğini görelim.

VI. *Cezanın üç yönden yararları.*

.....

2. Konuyu ayrıntılı olarak incelememiz gerekmektedir. Bu bakımdan, şunu söyleyeceğim: [1] Her cezada ya suçlunun yararı, [2] ya kendisine karşı suç işlenmiş kimsenin yararı, ya da [3] genel olarak, başka kimselerin yararı göz önünde tutulmalıdır.

Bu üç amaçtan birincisini göz önünde tutan ceza, filozoflarca, "azarlama", "doğru yola getirme", "uyarma" diye adlandırılmaktadır.... Çünkü, her davranış -özellikle, sık sık ve bilinçli olarak yapılan bir davranış- benzer davranışlar üretme bakımından bir çeşit alışkanlık yarattığı için, suçluyu, elden geldiği ölçüde gecikmeden, kötülüğün çekiciliğinden uzaklaştırmak gerekir; bunun en iyi yolu da, suçun tatlılığını, ardından gelen cezanın acılığı ile ortadan kaldırmaktır....

VII. *Doğal hukuk uyarınca, suçlunun yararına olacak ceza herkesce verilebilir.*

1. Bu amaca yönelmiş cezaların bu gibi ya da benzer suçlar işlememiş, sağduyulu kimselerce uygulanmasına doğa izin vermektedir; sözle yapılan azarlamalar bunun örneğidir....

VIII. *Kendisine karşı suç işlenmiş kimsenin yararına olacak ceza; uluslararası hukuk böyle bir cezaya ne ölçüde izin verir?*

1. Suçtan zarar görmüş kimsenin yararı şöyle özetlenebilir: Bu kimse artık, cezalandırılmış suçlunun, ya da başkalarının, benzer davranışlarıyla karşılaşmamalıdır....

Suçtan zarar görmüş kimsenin, suçlunun yeni bir kötülüğü ile karşılaşmasını önlemek için üç yol görünmektedir: Birincisi, suçluyu yok etmek; ikincisi, suçluyu zarar veremez duruma sokmak; üçüncüsü de, suçlu davranışlardan vaz geçmesini sağlayacak biçimde, suçlunun aklını başına getirtmek; bu sonuncu yol, sözünü ettiğimiz "doğru yola getirme" ile de sıkıca ilişkilidir....

2. Bu amaçlar göz önünde tutulunca ve adalet sınırları içinde kaldıkça, öc alma, özel kişilerce yapılmasa bile, doğal hukuka uygun

düşmektedir.... Kendi eliyle öc almakla, başkasının eliyle öc alma arasında bir ayrılık da yoktur; çünkü, insanların birbirlerine yardım etmeleri doğaya uygundur....

4. Ancak, özel işlerimizle hısımlarımızın çıkarları söz konusu olduğu zamanlar yan tutmağa kapılabileceğimiz için, herhangi bir yerde birkaç aile bir araya gelince, bunlar, aralarından yargıçlar seçmeği de uygun bulmuşlardır; suçtan zarara uğrayanın öcünü alma yetkisini yalnız bu yargıçlara tanımışlardır; böylece, topluluğun öteki üyeleri, doğanın kendilerine tanımış olduğu davranış özgürlüğünden yoksun bırakılmışlardır....

5. Bununla birlikte, hakkını kendi eliyle alma konusunda bu doğal özgürlük, mahkemelerin bulunmadığı yerlerde, örneğin denizlerde, gene de yürürlükte kalmıştır....

Aynı hak, ıssız ya da göçebe yaşayışın bulunduğu yerlerde de söz konusu olmaktadır....

IX. *Toplumun yararına olacak cezalar.*

1. Cezalandırma ile güdülen üçüncü amaca -genel olarak herkesin yararını göz önünde tutmağa- gelince, bu da suçtan zarar görenin yararı konusunda ortaya çıkanlara benzer sorunlar yaratmaktadır. Çünkü, bu durumda, bir kimseye kötülük yapmış olanın, başkalarına da kötülük yapmasını önlemek söz konusudur; bu da, ya suçluyu yok ederek, ya güçten düşürerek, ya da tutuklayarak başkasına zarar veremez duruma sokmakla, ya da doğru yola getirmekle olur. Öte yandan, öğrenek [ibret] olsun diye de ceza verilebilir.... Bu çeşit cezalarda güdülen amaç, bir kişiyi cezalandırırken, başkalarına gözdağı vermektir. Bu da olağan üstü cezalar vererek gerçekleştirilebilir...

2. Böyle bir amaçla cezalandırma yetkisi, doğaca, herkese tanınmıştır.... Bununla birlikte bunun, devlet bakımından yasaların elverdiği ölçüde anlaşılması gerekir....

4. Bir eylemin suç olup olmadığını anlamak için büyük özen göstermek gerektiği gibi, cezayı suçla orantılı kılmak için de çok ince ve adaletli davranmak gerektiği için, hukuk duygusunu üstün tutan toplumlar, bu yüzden çıkabilecek tartışmaları ve kavgaları önlemek üzere bir yol aramışlardır. Çünkü, kimi kendisini çok beğeğenir, kimisi de başkasının yargısına boyun eğmek istemez. Bu yüzden, aralarında en iyilerini ve en bilgilileri, ya da öyle olduklarını umdukları kimseleri hakem olarak seçme yoluna gitmişlerdir....

5. Gerek öc alma bakımından, gerekse öğrenek [ibret] değerinde cezalar bakımından, eski hakkın izleri ve kalıntıları da tüm olarak ortadan kalkmış değildir; bunlar, hiç bir mahkemenin yargılama yetkisi altında olmayan yerlerde ve böyle bir yetki altına konmamış kişiler arasında görülebilir; ayrıca, bir takım özel durumları da buna eklemek gerekir....

.....

XIV. *Özel kişi olarak hıristiyanların, uluslararası hukuk izin verse bile, cezalandırmaya kalkışmaları yerinde olmaz....*

Anlattıklarımızdan şu çıkmaktadır: Uluslararası hukuk, gördüğümüz gibi, birtakım durumlarda izin verse bile, özel kişi olarak bir Hıristiyanın, kötülük yapmış olan bir kimseyi, ister kendi yararı isterse toplumun yararı için olsun, kendi eliyle cezalandırmaya, hele öldürmeğe kalkışması hiç de uygun düşmez. Bu yüzden, denize açılmak üzere olanlara özel bir belge vererek, rastlayacakları deniz-haydutlarını yok etme yetkisini tanıyan devletlerin tutumu övülmeğe çok değer bir davranıştır; böylece, kamu düşmanlarına karşı, kendiliklerinden değil, ancak kamusal bir yetkiye dayanarak zorlamalarda bulunulması sağlanmış olmaktadır.

XV. *Hıristiyanlar, ölçüp biçmeden suçlamalara da kalkışmamalıdırlar.*

Birçok yerde, savcılık görevinin, başka bir deyimle, kişileri suçlandırma yetkisinin herkese tanınmış olmaması, kamu makamlarınca atanmış kimselerin bu görevle yetkili kılınması da, yukarıda söylediklerimize uygun düşmektedir. Böylece, görevin gereği dışında, herhangi bir kimsenin, kan dökülmesine yol açabilecek eylemlerde bulunması da önlenmiş olmaktadır.....

.....

XVIII. *Dışa vurulmamış iç eylemler de, insanlarca cezalandırılamaz.*

Şimdi de, kötü olan her eylemin insanlarca cezalandırılması gerekir nitelikte olup olmadığını görelim.

Bu bakımdan, hemen, yerleşmiş ve tartışma götürmez bir kuralı belirtmeliyiz: Kötü olan her eylem için ceza gerekir, denemez. Önce, dışa vurmamış, tüm olarak içimizde kalmış eylemler, sonradan şu ya da bu biçimde bir başkasınca öğrenilmiş olsa bile, cezalandırılamaz; çünkü, başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [II, iv, 3], tüm olarak içimizden geçirdiğimiz eylemlerin, insanlar arasında bir hak, ya da

yüküm yaratması insanın doğasına uygun düşmez. Roma hukukunun bu konuyla ilgili kuralını da göz önünde tutmak gerekir: "Hiç kimse, düşünceleri yüzünden cezalandırılmayı hak etmez" .....

XIX. *İnsan doğasının başa çıkamayacağı eylemler de cezalandırılamaz.*

1. İkinci olarak, insan doğasının kaçınamadığı eylemler de insanlarca cezalandırılamaz. Çünkü, herkes ancak kendi isteğiyle günah işleyebilir olsa bile, sürekli olarak hiç bir günah işlememek de insanın doğasını aşmaktadır....

XX. *İnsan toplumunu doğrudan ya da dolaylı olarak zarara sokmayan eylemler de cezalandırılamaz.*

1. Üçüncü olarak, ne doğrudan, ne de dolaylı yoldan, insan toplumunu, ya da başka bir kimseyi ilgilendiren günahlar da cezalandırılmamalıdır. En iyisi, bunların cezalandırılmasını Tanrı'ya bırakmaktır; çünkü, bu günahları sezmekte en bilgili, bunları yargılamakta en adaletli, bunları cezalandırmakta en güçlü olan Tanrı'dır. Bu yüzden, bu gibi eylemler için insanların ceza verme yoluna gitmeleri açıkça gereksizdir; insanların yapacağı şey değildir....

XXI. *Bağışlamaya hiç bir zaman izin olmadığı görüşü yanlıştır.*

Suç, cezalandırılması gerekli nitelikte olmakla birlikte, birtakım durumlarda bağışlamaya da yer olup olmadığım düşünmemiz gerekmektedir....

XXII. *Bağışlamaya, ceza yasaları yokken de izin vardı.*

1. Ceza yasalarının olmadığı çağlarda da ceza vermeye izin olduğu şüphe götürmez; çünkü, suçlu doğal olarak cezalandırılmayı hak edecek durumda bulunmaktadır. Ancak, bunun böyle olması, cezanın her zaman çektirilmesi gerektiğini de göstermez; çünkü, cezanın çektirilmesi zorunluluğu, cezaların konmasında güdülen amaçlara, şu ya da bu suçla ceza arasındaki ilişkiye de bağlıdır. Bu yüzden, bu amaçlar moral yönden gerekli değillerse; daha az yararlı, ya da daha az gerekli olmayan başka amaçlarla çatışmakta iseler; ya da, ceza ile güdülen amaca başka yoldan da erişilebilirse, o zaman, ceza vermenin gerekli olduğunu gösteren hiç bir şey olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Birinci duruma örnek, bir suçun çok az kimsece bilinmesidir; böyle bir suçu cezalandırarak herkesin gözleri önüne sermek, yararlı olmadığı gibi, zararlıdır da.... İkinci durum için şu örnek verile-

bilir: Bir kimsenin, suçunu ödeştirmek üzere, o zamana kadar kendisinin ya da atalarının yapmış olduğu, övgü gerektirecek nitelikteki hizmetleri öne sürmesi.... Üçüncü durumun örneği de, suçlunun sadece bir azarlamayla doğru yola gelmesi, ya da suçtan zarar görmüş kimseden sözle özür dilemesidir; öyle ki, artık, istenilen amaçlara varmak için cezalandırma gerekli olmaktan çıkmaktadır....

XXIII. *Ancak, bağışlama yoluna her zaman da gidilemez.*

Böylece, ortaya üç durum çıkabilmektedir: ya öğrenek [ibret] verilmesi gerekli suçlarda olduğu gibi, kesin bir cezalandırma zorunluluğu vardır; ya, kamu yararına olduğu zamanlar, bağışlama zorunluluğu vardır; ya da, her ikisi de söz konusu olabilir....

.....

XXXVIII. *Cezalandırma amacıyla savaşa girişmek.*

1. Savaşların, olağanlıkla, cezalandırma amacıyla başladığını daha önce de belirtmiştik; tarihler bunun örnekleri ile doludur. Çoğu zaman, böyle bir neden, bir ikinci nedenle birleşmektedir: İşlenmiş eylem hem suçsa, hem de bir zarar yaratmışsa, bu zararın onarılması da istenir. Bu iki nitelikten, iki ayrı yüküm doğmaktadır.

Bununla birlikte, her türlü suçu cezalandırmak üzere hemen savaşa girişmeğe de kalkışmamak gerekir. İç hukukta bile, yalnız suçluyu zarara sokacak yasaların uygulanması yoluna, bir suç işlenir işlenmez, hemen gidilmemektedir; böyle yapmakta herhangi bir sakınca olmasa bile.... Biraz önce söylediğimiz gibi, çok önemli olmayan, herkesin işlediği suçları görmezlikten gelmeli, bunları cezalandırmağa kalkışmamalıdır.

XXXIX. *İşlenmeğe başlanmış suçları cezalandırmak amacıyla girişilecek bir savaş haklı olabilir mi?*

1. Cato, Senato'da, Rodos'lulardan yana konuşurken şöyle demişti: Bir kötülük yapmak istemiş birisini, bunu gerçekleştirmedikçe, yalnız bunu yapmış olmak istediği için cezalandırmak adalete uygun düşmez. Söz konusu olayda bu kural, yerinde olarak uygulanmıştır; çünkü, hiç kimse, Rodos halkının suç sayılabilecek herhangi bir yazılı buyruğunu ortaya koyamamıştır; yalnız Rodos halkının değişik amaçlarını gösteren bazı belirtilere [karinelere] dayanılmakta idi. Oysa, isteğin, gerçekleştirilme yoluna konmadıkça, cezalandırılamayacağı yollu evrensel bir kural kabulüne kadar gitmemek gerekir.

Ancak, dışa vurmuş eylemler de yaratmış bir irade .... cezalandırılabilir....

2. Şu var ki, herhangi bir olayla dışa da vurulmuş her kötü isteğin cezaya yol açacağı da söylenemez. Çünkü, işlenmiş bütün suçlar cezalandırılmadığı gibi, yalnız tasarlanmış ve henüz işlenmeğe başlamış suçların ceza görmemesi daha da uygun düşer....

4. Henüz işlenmeğe başlamış bir suçun silâh gücüyle cezalandırılmaması gerektiğine göre, ortaya şu soru çıkmaktadır: Bu çeşit bir suçu cezalandırmak için ne vakit silâha baş vurulabilir? Bence şu durumlarda böyle yapılabilir: Önemli bir konuda, asıl yapmak istediği kötülüğe erişilmiş olmasa bile, böyle bir davranıştan belirli bir zarar doğmuşsa; hiç olmazsa, böyle bir davranışla daha da büyük bir tehlike yaratılmışsa; öyle ki (yukarıda, kendi savunma hakkı konusunu incelerken de belirttiğimiz gibi) ya gelebilecek kötülükten korunmak için, ya yaralanmış onuruna merhem sürmek için, ya da kötü bir örnek yaratılmasını önlemek için.

XL. *Krallar ve halklar, kendilerine ya da uyruklarına karşı değil de, doğal hukuka aykırı olarak işlenmiş suçları cezalandırmak üzere savaşa girişebilirler mi?*

1. Şunu da göz önünde tutmak gerekir: Krallar ve krala eşit hakları olan kimseler, yalnız kendilerine ya da uyruklarına karşı işlenmiş suçları değil, ayrıca -kendilerini doğrudan doğruya ilgilendirmese de- doğal hukuka ya da uluslararası hukuka aşırı ölçüde aykırı düşen suçları - bu suçlar kime karşı işlenmiş olursa olsun- cezalandırma hakkına sahiptirler. Çünkü, devletlerin ve mahkemelerin kuruluşundan bu yana, yukarıda da söylediğimiz gibi, önceleri ceza verme yetkisi doğal olarak herkese tanınmış iken, sonradan, insan toplumunun yararına olarak, yalnız hükümdarlara bırakılmıştır; hükümdarların bu yetkisi de, kendilerine bağımlı olanlara buyurma güçlerinden değil, kendilerinin kimseye bağımlı olmayışlarından gelmektedir. Uyruklar ise, bağımlı olmaları yüzünden, bu haktan yoksun kalmışlardır.

Doğrusu, başkasına yapılmış bir haksız eylemin öcünü almak, kendisine yapılmış bir haksızlığın öcünü almağa kalkışmaktan daha yüce bir davranıştır. Çünkü, kendisine karşı yapılmış bir kötülüğün öcünü alırken, insanın, haklı bir cezalandırmanın sınırlarını aşmaya iten aşırı bir öfkeye kendisini kaptırmasından, ya da ölçüyü kaçırmasından da korkulur....

4. Buraya kadar doğal hukuka karşı suç işleyenlere savaş açılabileceğini savunan.... yazarların görüşlerine biz de katılmaktayız.

Buna karşı görüş Victoria, Vazquez, Azor ve Molina gibi yazarlarca savunulmaktadır. Onlara göre, bir kimsenin böyle bir savaş açabilmesi için, ya kendisinin, ya devletinin bir haksız eyleme uğramış olması, ya da saldırdığı kimsenin kendi yetkisi (buyruğu) altında bulunması gerekir. Bu yazarlar, cezalandırma yetkisini iç hukuka dayandırmaktadırlar; bize göre, cezalandırma yetkisinin kaynağı da doğal hukuktur.... Kaldı ki, bizimkine karşıt görüş kabul edilirse, hiç bir düşmanın bir başka düşmanı cezalandırma hakkı olamayacaktır; cezalandırma amacı gütmeyen bir nedene dayanarak savaşa girişilmiş olsa bile. Bununla birlikte, ulusların uygulamasıyla da doğrulanan bu hakkı, birçok yazar, yalnız düşmanın yenilmesinden sonra değil, savaş süresince de kabul etmektedir; hem de, bu hakkı iç hukuka değil, doğal hukuka dayandırmaktadırlar; doğal hukuk ise, yalnız devletlerin kuruluşundan önce uygulanmış olmakla kalmamaktadır; bugün bile, insanların devlet biçiminde, aile toplulukları biçiminde yaşadıkları yerlerde uygulanmaktadır.

XLI. *Doğal hukuk, uygulanışı yaygın olan göreneklerden ayrı tutulmak gerekir.*

Burada birtakım uyarmalarda bulunmak gerekir.

Birinci uyarı şudur: Pek çok ulusca, akla yatkın nedenlerle kabul edilmiş olsalar bile, ulusal görenekleri [örf ve âdetleri] doğal hukuk sayma yoluna gitmemelidir....

XLII. *Doğal hukukla, herkesçe bilinmese bile, tanrısal hukuk birbirinden ayrı tutulmalıdır.*

İkinci olarak, doğanın kesin olarak yasaklamadığı, daha çok Tanrısal İrade ile yasaklanmış olan şeyleri, doğaca yasaklanmış şeyler arasına sokmakta çabuk davranmamak gerekir....

XLIII. *Doğal hukuk bakımından, açıkça belli olanla, böyle olmayanı ayırmak gerekir.*

1. Üçüncüsü şudur: Akla uygun genel ilkelerle (örneğin, "insan onuruyla yaşamalıdır"), buna yakın ve şüphe kaldırmaz birtakım ilkeleri (örneğin, "başkasının olana el atmamalıdır"), ve bunlardan çıkarılacak sonuçları birbirinden özenle ayırdetmek gerekir. Bu sonuçlar arasında öyleleri vardır ki, bunlar kolayca kabul edilebilir; örneğin, evlilik kabul edilince, eşin başkasıyla cinsel buluşması (zina)

kabul edilemez. Birtakım başka sonuçlar ise, bu kadar kolay kabul edilebilecek nitelikte değildir; örneğin, "başkasının acı çekmesiyle öc alma duygumuzu doyurmak kötü bir şeydir" demek gibi. Burada da matematiğe benzer bir durum vardır: Matematikte temel, ya da bunlara çok yakın kavramlar vardır; sonra, hemen kavranabilecek ve kabul edilebilecek nitelikte açık ispatlamalar gelir; bundan sonra da, doğru olmakla birlikte, herkesin kolayca kavrayabileceği açıklıkta olmayan ispatlamalar vardır.

2. Böylece, nasıl iç hukukta yasaları bilmeyenleri, ya da anlayabilecek durumda olmayanları bağışlıyorsak, doğal yasalar bakımından da bilgilerinin, anlama yeteneklerinin azlığı, ya da iyi bir eğitim görmemiş olmaları yüzünden, bu yasalara aykırı davranmaları da bağışlamak yerinde olur. Yasanın bilinmemesi suçu kaldıracağı gibi, buna, belirli bir ölçüde, savsaklamanın ve özen göstermemenin eklenmesi de haksız eylemi hafifletir....

3. Şunu da, bir uyarma olarak, söylememiz gerekmektedir: Yalnız cezalandırma amacıyla girişilmiş olan savaşların haklı olduğu şüphe götürür; meğer ki, bu çeşit savaşlara yol açan suçlar çok kana susamışcasına işlenmiş olsun, ya da savaşa girmeyi destekleyecek, tamamlayıcı bir neden bulunsun....

XLIV. *Tanrı'ya karşı işlenmiş suçlar yüzünden savaş açılabilir mi?*

1. İnceleme sıramıza göre, Tanrı'ya karşı işlenmiş suçları ele almamız gerekmektedir; bu çeşit suçları cezalandırmak üzere, savaş açılıp açılamıyacağı da tartışılmaktadır....

Bu çeşit suçlar yüzünden girişilmiş savaşların haksız olduğunu savunanların başlıca söyledikleri şudur: Tanrı, yüksek kişiliğine karşı işlenmiş suçları cezalandıracak güçtedir....

2. Şu var ki, aynı şey, bütün öteki suçlar için de söylenebilir. Gerçekten, Tanrı bu suçları da cezalandırabilecek güçte olmakla birlikte, bu suçları insanların da haklı olarak cezalandırabileceği herkesce kabul edilmektedir.

Buna karşı şöyle diyecekler çıkabilir: Öteki suçların insanlarca cezalandırılmasının nedeni, başka insanların bu suçlardan zarara uğraması, ya da uğrayabilir olmasıdır. Ben de onlara şu karşılığı vereceğim: Yalnız insanlara doğrudan zarar verecek suçlar değil, dolaylı zarar verecek suçlar da cezalandırılmaktadır; örneğin, kendini öldürme, hayvanlarla cinsel ilişki kurmak ve başka birtakım eylemlerde bulunmak gibi.

3. Bundan başka, din, Tanrı'ya yaranma bakımından etkili olduğu gibi, ayrıca, insan toplumu üzerinde de önemli etkiler yapmaktadır....

4. Bütün bu söylediklerimiz, yalnız herhangi bir devlet açısından değil .... insan toplumu bakımından da genel olarak göz önünde tutulmalıdır....

6. Gerçekten, dinin insan toplumu bakımından yararı, devlet toplumu bakımından yararına oranla, daha büyüktür. Çünkü, bir devlet içinde, yasalar ve bunların uygulanma kolaylığı dinin yerini almaktadır. Buna karşılık insanlığın evrensel toplumunda, yasaları yürütmek çok zordur; yasaları yürütmek için silâha başvurmak gerekir; kaldı ki, uygulanacak yasalar da, sayıca pek azdır. Üstelik, bu yasaların başlıca dayanağı tanrısal güçten duyulan korkudur; bu yüzdendir ki, her yerde, uluslararası hukuka aykırı davrananların, tanrısal hukuku çiğnediklerini söylerler....

XLV. [*Dinin ilkeleri*].

1. Bu konuyu daha da derinliğine incelemek üzere, önce şu gözlemde bulunabiliriz: Bütün çağların ortaklaşa benimsediği gerçek din, başlıca dört ilkeye dayanmaktadır: Birincisi, Tanrı'nın varlığı ve Tek olduğu; ikincisi, Tanrı'nın görünen şeylerden hiç birine benzemediği, bunlardan çok daha yüce olduğu; üçüncüsü, Tanrı'nın insanların işleriyle ilgilendiği ve bunları adaletle yargıladığı; dördüncüsü de, Tanrı'nın, kendi dışında, her şeyin yaratıcısı olduğu....

XLVI. *Dinin bu ilkelerine karşı suç işleyenler cezalandırılabilir.*

1. Dinin, belirttiğimiz bu genel ilkelerini tanımayanların, bu ilkelerin dayandığı sağlam kanıtları [delilleri] kendiliklerinden bulamayacak ya da anlayamayacak kadar kalın kafalı olmaları, bu yüzden bağışlanmalarına yeterli bir özür sayılamaz; çünkü, doğru yolu gösteren kılavuzlar vardır; kaldı ki, karşıt görüş sağlam temellere de dayanmamaktadır.

Ancak, burada cezalardan, özellikle insanlarca verilecek cezalardan söz ettiğimiz için bu ilkelerle, bunlardan sapış yolları arasında bir ayırım yapmamız gerekmektedir. İlk ilke, başka bir deyimle, bir tek Tanrı olduğu (burada, bir mi, yoksa çok mu Tanrı olduğu sorununu bir yana bırakıyorum) ve Tanrı'nın insan işleriyle ilgilendiği ilkeleri, her şeyi içine alacak kadar evrenseldir; her iki ilke de, yanlış ya da doğru, herhangi bir dinin oluşması için kesin olarak gereklidir....

4. Bu yüzden de, bu görüşleri ortadan kaldırmak isteyeceklerin böyle davranışları, insan toplumu adına, engellenebilir.....

.....

XLVIII. *Hıristiyanlığı kabul etmek istemeyenlere karşı savaşa girişmek hakkı yoktur.*

1. Kimi halkların, hıristiyanlığı yaymak ve kabul ettirmek amacıyla giriştikleri savaşlar konusunda ne diyeceğiz? Burada, bu dini gerçekten olduğu gibi mi, ve gerektiği gibi mi sunduklarını tartışacak değilim; tutalım ki, böyle yapılmaktadır. Burada iki şeyin göz önünde bulundurulması gerekir.

Birincisi şudur: Doğal ve ilkel din anlayışına bir takım şeyler de katan Hıristiyanlığın, din olarak geçerliliği, tüm doğal kanıtlarla ispatlanamaz; Hıristiyanlık, İsa'nın yeniden-doğuşu tarihçesine olduğu kadar, O'nun ve Havarilerinin yaptıkları şaşılacak şeylerin (mucizelerin) tarihçesine de dayanır. Bunlar ise, karşı konmaz çok eski tanıklıklarla ispatlanmış, çok eski olaylardır. Böyle olunca, eğer Tanrı'nın herhangi bir gizli yardımı olmazsa, bu tarihçeyi yeni dinleyenler, Hıristiyanlığın öğretisini bütün derinliği ile kavrayamayabilirler. Tanrı bu yardımını kimi insanlara yaptığı zaman da, bunu, iyi eylemler karşılığı bir ödül olarak yapmış olmamaktadır; bu yüzden, kimilerine bu yardım hiç yapılmıyorsa, ya da az bir elaçıklığı ile yapılıyorsa, bu, haksız nedenlere dayanması bile, bizim bilemeyeceğimiz nedenlere dayanmaktadır. Böyle olunca, bu tanrısal yardımdan yoksun bırakılmışların insan yargısıyla cezayı hak eder sayılmamaları gerekir....

2. Göz önünde tutulması gereken ikinci nokta da şudur: Yeni kurallarını koyarken, İsa bile, bu kuralların dünya cezaları, ya da bu çeşit cezalardan duyulan korku yüzünden benimsenmesini istememiştir....

XLIX. *Hıristiyanlara, yalnız dinleri yüzünden, çok kötü davrananlara karşı haklı savaşlara girişilebilir.*

1. Öte yandan, Hıristiyanlığı öğretmek ve yaymak isteyenleri cezalandıranlar da, şüphesiz, akla aykırı bir davranışta bulunmaktadırlar. Çünkü, Hıristiyanlık dininin (burada bu dini aslında olduğu gibi göz önünde tutuyorum, yoksa sonradan ona kattıkları yanlışlarla birlikte değil) insan toplumuna zararlı olacak, daha doğrusu, insan toplumuna yararlı olmayacak hiç bir yanı da yoktur. Bu, kendiliğin-

den anlaşılacak kadar açıktır; başka dinden olanlar bile, bunu kabul etmek zorundadırlar....

Her yenilikten korkulmasını, hele yenilikleri izleyenler kendi aralarında toplantılar da yapmakta iseler onların kovuşturulması gerektiğini de öne sürerler; böyle bir kovuşturma özürünün kabul edilemez olduğu kanısındayım. Bir öğreti [doktrin] ne kadar yeni olursa olsun, eğer onurlu şeylere yönelmişse ve yüce kişilere saygı duyulmasını öngörmekte ise, böyle bir öğretiyi cezalandırmanın yeri yoktur. Zorlanmadıkça toplantılarını açıkta yapan, dürüst kişilerin bir araya gelmelerinden kuşku duymamak gerekir....

2. Bu gibi kimseleri cezalandırmaya kalkışanlar, aslında, cezayı kendileri hak etmektedirler....

L. *Tanrısal hukukun yorumunda yanlış davrananlara karşı savaşa girişmek haklı sayılamaz....*

1. Bunun gibi, İsa'nın yasalarını gerçek saymakla birlikte, kesin olarak belirtilmemiş, ya da çeşitli yönlerde anlaşılmağa elverişli, eski Hıristiyanlarca da çeşitli biçimde açıklanmış noktalar üzerinde kararsız kalanları, ya da yanlış düşünenleri cezalandırarak baskı altında tutanlar, hiç de doğru ve haklı davranmış olmamaktadırlar....

2. Bu söylediğime karşı şöyle denilebilir: Adaletli yargıçlar önünde, İncil'e ya da eskilerin görüş birliğine dayanarak ispatlanabilecek çok ağır yanılmalar da yok mudur? Burada, uzun süredir bağlı kalınmış kanıları söküp atmanın ne kadar güç olduğu, bir kimsenin kendi mezhebine bağlılığının, doğruyla yanlışı ayırma özgürlüğünü ne ölçüde kısıtladığını da göz önünde tutmalıdır.... Şunu da eklemek gerekir: Bu konularda suçluluğun ölçüsü, bir kimsenin öğrenimi ve kafa yetenekleri ile orantılıdır; bunu da başkaları tüm olarak anlayamazlar....

LI. *İnandıkları tanrılara saygısızca davrananlara karşı savaşa girişmek haklı olabilir.*

1. Kendi tanrılarına karşı saygısızca ya da dinselliğe aykırı bir davranış gösterenleri cezalandırmak, adalete çok daha uygundur....

——ooOoo——

BÖLÜM XXI

CEZALARIN BÖLÜŞÜLMESİ

I. *Ceza, suça katılanlarca nasıl bölüşülür?*

1. Cezaların bölüşülmesi söz konusu olunca, göz önünde tutulanlar, ya suçun işlenmesine katılmış olanlardır, ya da öteki kimselerdir.

Suçun işlenmesine katılmış olan, başkasının işlediği suç yüzünden değil, kendi işlediği suç yüzünden cezalandırılmaktadır. Bunların kim olabileceğini, yukarıda, haksız olarak verilecek cezalar konusunda incelemiştim [II, xvii, 6]. Gerçekten de, bir kimse, haksız eyleme nasıl katılmış oluyorsa, suça da öyle katılmış olabilir. Ancak, zarar yüzünden bunu onarma sorumunun söz konusu olduğu her durumda bir suç vardır da denilemez; açıkça görülen bir kötü niyet varsa, suç o zaman söz konusu olur; bu da sık sık görülen bir şey değildir; ne çeşit olursa olsun, her kusurlu eylem, çoğu zaman, verilmiş zararı onarma sorumuna yol açabilir.

2. Bu yüzden, bir kötü eylemde bulunanlar, böyle bir eylemin işlenmesine göz yumanlar, böyle bir eyleme yardım edenler, suç işleyene sığınacak yer sağlayanlar, başka herhangi bir yoldan suça katılanlar, suçun işlenmesine salık verenler, bu eylemi övenler, ya da onaylayanlar, yasalar uyarınca bu çeşit eylemleri yasaklamakla görevli olup da böyle yapmayanlar, suçtan zarar görene yardımda bulunmakla görevli olup da bunu esirgeyenler, suçu işleyecek olanı bundan caydırmaları gerekirken böyle davranmayanlar, açıklanması gereken bir olayı gizleyenler, bütün bu gibi kimseler, davranışlarında, bir önceki bölümde belirttiğimiz gibi, cezalandırılmalarını gerektiren bir kötü niyet varmışcasına, cezaya çarptırılabilirler.

II. *Uyruklardan birinin suç işlediğini bilen, bu suçu önlemesi gerekirken ve önleyecek durumda bulunurken böyle yapmayan bir toplum, ya da bu toplumun yöneticileri, bu suçtan sorumlu tutulabilir.*

1. ....

2. Başkaları üzerinde denetimi olan bir üst'ün de suça katılmış sayılacağı durumlar arasında en çok görülen ve önemle incelenmesi gereken iki durum vardır: Birincisi, üst'lerin, suçu hoşgörüyle karşılamaları; ikincisi de, suçluya sığınak sağlamaları.

Üst'lerin işlenen suçu hoşgörüyle karşılamaları konusunda şu ilkenin kabul edilmesi gerekir: Bir suçu bilip de, bunu önleyebilmesi gerekirken ve böyle yapabilecekken, bunu yapmayan kimse de suç işlemiş sayılır....

4. Ancak, bir kimsenin suça katılmış sayılması için, yalnız suçu bilmesi de yeterli değildir; yukarıda söylediğimiz gibi, suçu önleme durumunda da olmalıdır....

III. *Bir başka yerde suç işlemiş olanlara sığınacak yer sağlayan bir toplum, ya da bu toplumun yöneticileri sorumlu olurlar.*

1. Şimdi de ikinci soruya, cezalandırmaya karşı sığınacak yer sağlamaya gelelim. Yukarıda da söylediğimiz gibi, benzer bir eylemle suçlandırılamayacak herkesin, ceza verme bakımından doğal bir hakkı vardır [II, ix, 7]. Ancak, devletlerin kurulmasından sonra, devletlerin ya da hükümdarların, kendi toplumlarını ilgilendirdiği ölçüde, bu suçları diledikleri gibi cezalandırma, ya da bağışlama hakkı olduğu da kabul edilmiştir.

2. Şu var ki, suç, şu ya da bu yoldan, bütün insan toplumunu etkileyecek nitelikte ise, devletlere ve hükümdarlara, suçu cezalandırma ya da bağışlama konusunda böylesine geniş kapsamlı özel bir hak da tanınmış değildir; bu suçları başka halklar ve hükümdarlar da kovuşturabilirler; tıpkı, her devlette birtakım suçlara karşı dâva açma yolunun yasalarca herkese tanınmış olması gibi. Böyle olunca, başka devletlere, ya da hükümdarlara, onur ve güvenlik gibi nedenlerle, cezalandırma hakkı öncelikle tanınmış sayılmalıdır. Bu yüzden, bir devlet, ya da bu devletin hükümdarı, ülkesine sığınmış böyle bir suçlunun başka bir devletçe cezalandırılmasına engel çıkarmamalıdır.

IV. *Bir toplum ya da bu toplumun yöneticileri, böyle bir suçluyu kendileri cezalandırmazlarsa, ya da vermezlerse, sorumlu olurlar....*

1. Ancak, hiç bir devlet, bir başka devlete, cezalandırmak istediği suçluyu kovuşturmak üzere, kendi ülkesine silâhlı adamlar gönder-

mesine izin vermemektedir; kaldı ki, böyle bir yol da pek olumlu sonuç yaratacak nitelikte değildir. Böyle olunca, ülkesinde suçlu bir kimse bulan devletin iki şeyden birini yapması gerekir: Ya ülkesinde suçluyu bulan devletin, öteki devletin başvurması üzerine, suçluyu cezalandırması; ya da, isteyen devlete, dilediği gibi cezalandırması için suçluyu vermesi.

2. Suçlunun geri verilmesinin tarihte birçok örnekleri vardır....

3. Bütün bu örnekler şu anlamda yorumlanmalıdır: Bir halk, ya da bir kral, bir suçluyu, ne olursa olsun geri verme zorunda değildir; suçluyu, söylediğimiz gibi, ya geri vermekle, ya da kendisi cezalandırmakla yükümlüdür....

7. Burada şu sorun da ortaya çıkmaktadır: Kendi devletince geri verilmiş kimseler, başka devletlerce kabul edilmezlerse, bu gibi kimseler kendi devletlerinin uyruğu kalmakta mıdırlar?....

Bizce, bir uyruğunu ceza görmesi için başkasına veren devlet, bu kimseyi diledikleri gibi cezalandırmaları için böyle yapmaktadır; o kadar. Böyle bir verme, ne olmayan bir hak yaratır, ne de bir hakkı yok eder; yalnız, yabancı devletin, cezalandırma hakkını engelleyen bir güçlüğü ortadan kaldırır. Böyle olunca, yabancı devlet kendisine tanınan bu hakkı kullanmak istemezse, verilmiş kimseyi kendi devleti, nasıl dilerse, ister cezalandırır, isterse.... cezalandırmaz; gerçekten, her iki biçimde de davranılacak birçok suç söz konusudur.

Suçlunun yurttaşlık hakkına ve öteki haklarıyla mallarına gelince, bir olay yüzünden bunların kendisinden alınması, yurttaşın bunları yitirmesi gerekmez; bunun için, yöntemine uygun yazılı bir buyruk, ya da bir mahkeme hükmü gerekir; meğer ki, belirli bir suç işlendiği zaman, suçlunun yurttaşlığını da yitireceğini öngören mahkeme hükmü değerinde bir yasa bulunsun; incelediğimiz duruma ilişkin olarak, bu da söylenemez. Verildiği halde kabul edilmeyen suçlu için söylediklerimiz, suçlunun malları bakımından da geçerlidir....

8. Geri verme konusunda söylediklerimiz, yalnız suçlu olarak yakalanmış sürekli uyruklar için değil, bir suç işledikten sonra, sığınma amacıyla bir başka ülkeye kaçmış olanlar için de göz önünde tutulmak gerekir.

V. [*Kimler geri verilebilir?*]

.....

5. Çağımıza yakın zamanlarda, Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda, bir başka devlet ülkesine kaçmış suçlunun cezalandırılmasını

isteme hakkı, yalnız, devlet düzenine karşı işlenmiş suçlarla, son derece ağır suçlar için söz konusu olmaktadır. Bu kadar ağır olmayan suçlara, bir andlaşma ile başka türlü öngörülmemişse, her iki tarafça da göz yumulmaktadır. Bununla birlikte, şunu da kabul etmemiz gerekmektedir: Soyguncularla deniz-haydutları herkesi korkudan titretecek kadar güçlenmişler ise, bunlara sığınma ve cezasız kalma yolunu tanımak da suç sayılmaz; bu gibi kimseleri doğru yola getirmek için yapılacak başka bir şey kalmamışsa, cezayla karşılaşmayacaklarına güven duymaları, böylece bir çıkar yol olarak denenmiş olmaktadır; bu ise, bütün insanlığın yararınadır; her halk, ya da hükümdar bu yolu deneyebilir.

VI. *Sığınanların, dâvaları görüldüğü sürece, korunmaları gerekir. Bunlara uygulanacak hukuk.*

1. Şu da unutulmamalıdır: Ülkeye sığınmış bir kimsenin suçlu olup olmadığı incelendiği sürece, bu kimse ülke devletince korunmalıdır....

2. Sığınanların suçlandırıldıkları eylem, doğal hukuk, ya da uluslararası hukuk uyarınca yasaklanmış değilse, bu kimseler kendi ülkelerinin iç hukuku uyarınca yargılanmalıdırlar....

VII. *Uyruklar yöneticilerinin, bir toplumun üyeleri de bu toplumun işlediği suçları nasıl bölüşürler....*

1. Uyrukluğa yeni geçmiş, ya da uzun süredir uyruk bulunan kimselerin eylemleri ile, suçun hükümdarlara nasıl bulaştığını gördük. Hükümdarların suçları da uyruklara bulaşabilir; örneğin, uyruk suça göz yummuşsa, durum böyledir; ya da suç işlemeksizin kendilerini buna bulaştırmamalarının yolu varken, üst'ün buyruğuyla salık vermesi üzerine uyrukların suç işlemesi gibi. Bu konuyu, ileride, uyrukların ödevlerini incelerken ele almamız daha yerinde olacaktır.

Suç bir toplumla, bu toplumun üyeleri arasında da paylaşılabilir....

2. Bir toplumun işlediği suç, ancak bu suça göz yummuş toplum üyelerini sorumlu kılar; yoksa, suçlu eyleme karşıt oy kullanmış olmakla birlikte, azınlıkta kalmış olanları değil. Bir toplumun cezalandırılması ile bireylerin [fertlerin] cezalandırılması birbirine benzemez. Ölüm, gerçek kişiler için ara sıra verilen bir cezadır, bir devletin ölümü ise onun dağılmasıdır; bu da, daha önce gördüğümüz gibi, devlet, örgütlenmiş bir bütün olarak dağıldığı zaman kendini gösterir [II, ix, 4].

Bir devlet, bu yoldan yok olunca, bu devlet içinde haklardan yararlanmak da sona erer; Modestinus'un haklı olarak söylediği üzere, ölümün bireyler arasında hakları sona erdirmesi gibi.... Bireyler ceza olarak, köle durumuna da düşerler.... Devlet için buna benzer bir ceza, siyasal kölelik demek olan, bir başka devletin eyaleti durumuna sokulmasıdır. Bireyler, bir başkasınca el konulan mallarını yitirdikleri gibi, devlet de ortaklaşa malik olduğu şeyleri bu yoldan yitirebilir: Kalelerinin, gemi yapım yerlerinin, silâhlarının, fillerinin, kamu hazinesinin ve kamu topraklarının elinden alınması sık sık görülmektedir.

3. Öte yandan, işlenmiş suça bireylerin rızaları yoksa, özel mülkiyetlerinde bulunan şeylerden yoksun bırakılmaları haklı bir davranış olmaz....

.....

IX. *Suça katılmadan, cezaya ortak olunur mu?*

Buraya kadar, suçu paylaşmış olanların cezayı da ne biçimde bölüşeceklerini inceledik. Şimdi de şu konuyu ele almamız gerekmektedir: Suça hiç katılmaksızın, cezaya ortak olunabilir mi? Bu konuyu doğru anlamak, ve terimlerdeki herhangi bir benzerlik yüzünden, gerçekte birbirinden ayrı olan şeylerin karıştırılmasını önlemek için, birtakım noktaları akılda tutmak zorunluluğu vardır.

X. *Doğrudan verilmiş zararlarla, dolaylı zararlar ayırımı.*

1. Önce, doğrudan zararlarla, bir sonuç olarak ortaya çıkan dolaylı zararları ayırdetmek gerekir.

Bir kimseyi özel bir hakkı olduğu bir şeyden yoksun bırakmak, ona doğrudan zarar vermektir. Dolaylı zararda ise, öyle bir eylem yapılmıştır ki, bu yapılmasaydı, bir kimse bir şeye malik olacaktı; çünkü, bu eylemle, bir kimsenin bir şeye malik olması için gerekli olan şart ortadan kaldırılmış olmaktadır. Ulpianus, bu son çeşit zararlara bir örnek vermektedir; "Benim olan bir toprak parçasında bir kuyu açtığım zaman, sizin toprağınızdan akması gereken bir akarsu kesilmiş olursa, ben size, kendi elimle bir zarar vermiş olmamaktayım; çünkü, ben sadece hakkımı kullanmış bulunmaktayım"....

XI. *İşlenmiş suçu cezalandırmakla, suçun nedeni yüzünden ceza vermek ayrı ayrı şeylerdir.*

1. Bir noktayı daha belirtmek gerekir: Bir başkasının kusuru yüzünden, bir kimseye zarar verdirildiği, ya da bir kimsenin bir şey-

den yoksun bıraktırıldığı da olmaktadır; öyle ki, işlenen bu kusur, yapılmış şeyi yapma hakkı bakımından, yapılan eylemin yakın nedeni değildir. Bu yüzden, bir başkasının borcuna karşılık, verdiği söz yüzünden yüküm altına girmiş bir kimse, bir zarara da uğramış olabilir; eski bir ata sözü, "kefil olan, pişman da olabilir" demektedir. Burada, ödeme zorunluğunu yaratan yükümün yakın nedeni, verilmiş bu sözdür....

XII. *Hiç kimse, bir başkasının işlediği suç yüzünden haklı olarak cezalandırılamaz.*

Bu ayırımları yaptıktan sonra, şunu söyleyeceğiz: Hiç kimse, kendisi suçsuz ise, bir başkasının işlediği suç yüzünden cezalandırılamaz....

Bunun gerçek nedeni de şudur: Ceza, ancak, hak edene çektirilir; oysa, herhangi bir şeyi haketmek kişiseldir, iradeye dayanmaktadır; iradeden daha kişisel olan başka bir şey de yoktur.

.....

XVII. *Krallarının işledikleri suçlar yüzünden, uyrukları cezalandırmak haklı sayılamaz.*

1. .... Hükümdarının iradesine gerçekten ve tüm bağımlı bir halk, kralının ya da yöneticilerinin işledikleri suçlar yüzünden cezalandırılabilir mi? Burada, hükümdarın suçuna halkın göz yummuş olması, ya da cezalandırılmayı hak edecek bir şey yapmış bulunması söz konusu değildir. Söz konusu olan, yalnız, toplumun başı olan kralla, organları olan yurttaşlar arasındaki ilişki bağıdır.

2. .... Bu yüzden ceza verilememesinin neden gerekli olduğunu yukarıda açıklamış bulunmaktayım.

.....

XX. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM XXII

SAVAŞIN HAKSIZ NEDENLERİ

I. *Haklı-gösterici nedenlerle, göz boyayıcı nedenler ayırımı.*

1. Savaşın nedenlerini incelemeğe başlarken, yukarıda [II, i], bu nedenlerden birtakımının haklı-gösterici *(causas iustificas)*, birtakımının da çıkar gözetici ya da göz boyayıcı *(suasorias)* olduğunu söylemiştik....

II. *Bu iki çeşit nedene de dayanmayan savaşlar, ancak vahşi hayvanlara yaraşır.*

Bu nedenlerden hiç birini öne sürmeksizin savaşa girişenler, kendilerini tehlikenin tadını çıkartmak üzere tehlikeye atanlar da vardır... Böyle bir davranış insan doğasını aşmaktadır; Aristoteles buna "vahşi hayvanların yırtıcılığı" demektedir....

III. *Çıkar gözetici nedeni olup da haklı-gösterici nedeni olmayan savaşlar, soyguncuların giriştiği savaşlardır.*

1. Çoğu zaman, savaşa girişmiş olanlar, birtakım göz boyayıcı (çıkar gözetici) nedenler öne sürerler; bunlara, haklı-gösterici nedenlerin eklendiği de olur. Haklı-gösterici nedenleri tüm olarak hiç göz önünde tutmayanlar da vardır. Bunlara, Roma'lı hukukçuların şu görüşü uygulanabilir: Elinde bir şey bulunduran bir kimse, bu şeyi neye dayanarak elinde bulundurduğu sorulunca, bu şeyi elinde tutmasından başka bir söyleyemezse, bu kimse bir soyguncudur....

IV. *Yanlış olarak, bir adalet görünümüne bürünmüş birtakım nedenler de vardır.*

Kimileri de haklı görünecek öyle nedenler öne sürerler ki, bunlar doğru aklın ışığında incelendiği vakit, haksız oldukları hemen sırıtı-

verir.... Böyle durumlarda, hakka değil silâh gücüne dayanan bir sonuç elde etmek istendiği açıkça bellidir....

Buraya kadar incelediğimiz haklı nedenler de, savaşın haksız nedenlerinin neler olduğunu anlamak bakımından, belirli bir ölçüde işe yarayabilir. Doğru olan, kendiliğinden, doğru olmayanı da gösterir. Bununla birlikte, hiç bir şeyi karanlıkta bırakmamak için, haksız nedenlerin başlıca çeşitlerini belirtmek yerinde olacaktır.

V. *Kendilerine karşı silâha davranmış kimselerden duyulan, ne olduğu da pek belli olmayan bir korku, haksız bir savaş nedenidir.*

1. Komşu bir devletin güçlenmiş olmasından korku duymanın, yeterli bir savaş nedeni olamıyacağım yukarıda söylemiştik [II, i, 17]. Çünkü, kendini savunmanın haklı sayılabilmesi için, böyle bir savunmaya başvurmanın zorunlu olması gerekir; korku duyulan kimsenin, sadece bize saldırma gücü değil, aynı zamanda saldırma niyeti de olduğunda kesin bir kanıya varılmamışsa, savunma hiç de zorunlu değildir.....

2. Bu yüzden, bir komşu, yasaklayıcı bir anlaşma yokken, kendi ülkesinde bir kale yaparsa, ya da savunmasını güçlü kılma yapılarına girişirse -bunları, birgün bize zarar vermek üzere kullanabilir korkusuyla- bu komşuya savaş açmanın haklı bir nedene dayanacağını savunanların görüşüne hiç de katılmamaktayım. Bu çeşit eylemlerden korku duyuluyorsa, bu korku, kendi ülkemizde benzer savunma düzenleri kurmakla yenilebilir; yoksa, silâh gücüne başvurmakla değil....

VI. *Hiç de gerekli olmayan bir çıkar gözetmek de haklı bir savaş nedeni sayılamaz.*

Yalnız çıkarını gözeterek savaşa girişmek, zorunluluk durumunun verdiği hakkı sağlamaz.

.....

VIII. *Daha verimli topraklar elde etmek isteği de, bu çeşit haksız bir nedendir.*

Bataklıkları ve çölleri bırakarak, daha verimli topraklara yerleşmek üzere, şimdi bulundukları yerlerden çıkıp gitmek istemek de haklı bir savaş nedeni sayılamaz....

IX. *Başka kimselerin elindeki şeyleri, onlardan önce, ilk bulanın kendisi olduğunu ileri sürmek de böyle bir haksız nedendir.*

Bir başkasının olan yerleri (bu kimseler kötü insanlar, din konusunda yanlış görüşlü, ya da akıldan yoksun olsalar bile), ilk bul-

muş olmayı öne sürerek ele geçirmeğe kalkışmak da haklı bir savaş nedeni değildir. Çünkü, bulgu [keşif] ancak, sahipsiz şeyler üzerinde hak yaratabilir.

X. *Bir yeri daha önce el altına almış [işgal etmiş] olanlar akıldan yoksun iseler, nasıl davranmak gerekir?*

1. Gerçekten, mülkiyet hakkını kullanabilmek için ne dinsel ya da moral yönden erdemli, ne de çok akıllı olmak gerekir. Burada, belki şu söylenebilir: Akıldan tüm yoksun halklar varsa, bunlara mülkiyet hakkı tanınmayabilir; ancak, yaşamaları için gerekli olanı, insanseverlik duygusuyla, onlara gene de vermelidir. Başka bir yerde belirttiğimiz gibi [II, iv, 10], evrensel ortaklaşa hukuk, yaşça küçüklerin ve akıldan yoksun olanların mülkiyet haklarını -bunlar bu haktan kendi başlarına yararlanacak duruma gelinceye kadar- saklı tutmaktadır; bu kural ancak, kendileriyle anlaşma yoluyla ilişki kurulabilecek halklara uygulanabilir; akıldan tüm yoksun halklar böyle değildir; böyle halkların varlığından da, doğrusu, çok şüphe etmekteyim.

2. Bu yüzden, eski Yunanlılar, göreneklerinin [örf ve âdetlerinin] başkalığı, ya da zekâca kendilerinden daha aşağı görünmeleri yüzünden, "barbar" diye nitelendirdikleri halkları doğal düşmanları saymakla yanlış bir şey yapmaktaydılar....

XI. *Boyunduruk altındaki bir halkın bağımsızlık isteği de haklı bir savaş nedeni sayılamaz.*

Bir başka haksız savaş nedeni de, bireyler gibi devletlerin de özgürlüklerini, başka bir deyimle "özerklik"lerini kazandırmak isteğidir; sanki, doğaca özgürlük, her zaman herkese tanınmış bir hakmış gibi. Çünkü, "insanlar ve halklar doğal olarak özgürdürler" dendiği zaman, bu sözün, insan eylemlerinin işe karışmadığı bir durumdaki doğal bir hak olarak anlaşılması gerekir; başka bir deyimle, insanların ve halkların doğal olarak kölelik "dışında tutulmuş" oldukları söylenmek istenmiştir; yoksa, onların kölelikle "bağdaşmıyacakları" değil; gerçekten, doğal olarak hiç kimse köle değildir; ancak, insanın hiç bir zaman köle olmayacağı da söylenmemiştir. Bu anlamda, hiç kimse özgür değildir....

XII. *Bir haksız savaş nedeni de, başkalarını, onların iyiliği için yapıldığını söyleyerek, boyunduruk altına almak istemektir.*

Başka insanları, sanki köleliği hak ederlermiş gibi, kendi buyruğu altına sokmak üzere girişilmiş savaşlar da haklı nedenlere dayan-

mamaktadır; filozoflar bu çeşit halklara, "doğuştan köle" de demişlerdir. Oysa, bir şeyin bir başkasına yararlı olması, bunu ona zorla kabul ettirme hakkını bana vermez. Aklı başında olan herkes, yararına olanla olmayanı özgürlük içinde kendisi seçmelidir; meğer ki, bu konuda bir başkasının iradesine bağımlı kılınmış olsun....

XIII. *Bir haksız savaş nedeni de, kimi yazarların İmparatora tanıdıkları evrensel buyurma hakkıdır.*

1. Kimi yazarlar, Roma İmparatoru'na, sanki en uzak ve kimsenin bilmediği halkları da buyruğu altında tutma yetkisi varmış yollu sıfatlar vermektedirler. Bu öylesine gülünç bir yakıştırmadır ki, uzun süredir Roma'lı hukukçuların başta geleni sayılan Bartolus, bu görüşü kabul etmeyenleri din yolundan çıkmış saymağa kadar gitmiş olmasaydı, bu konuya değinmezdim bile. Bartolus'un dayandığı temel, İmparator'un kendisine, ara sıra, "Dünya'nın sahibi", "Dünya hükümdarı" sıfatını vermiş olması, İncil'de de, yazarların sonradan "Roma İmparatorluğu" *(Romania)* dedikleri yerlerin, "insanların yerleştiği dünya" diye adlandırılmış bulunmasıdır.... Bu gibi sözler, diğer benzer deyimlerde olduğu üzere, geniş anlamında, söz gelişi, mecazlı, ya da aşırı bir övgü olarak söylenmiş sözlerdir....

Dante'nin öne sürdüğü görüşlerin etkisi altında da çok kalmamak gerekir: Dante'ye göre, bütün insanlığın yararına olacağı için, Roma İmparatoru'na, bütün insanlığa buyurma hakkı tanınmalıdır. Dante'nin öngördüğü yararlı sonuçlar, onlara eşlik eden zararlı sonuçlar yüzünden ortadan kalkmaktadır. Nasıl bir gemi, yönetilemeyecek büyüklükte olabilirse, insanların sayısı ve ülkelerin birbirinden uzaklığı da o ölçüde olabilir ki, bunlar bir tek elden yönetilemez.

2. Roma İmparatoru'na böylesine evrensel bir yetki tanımayı yararlı saysak bile, bundan, buyurma hakkı hemen çıkartılamaz; çünkü, buyurma hakkı, ancak, buyrulacak kimselerin toplu olarak rızalarından, ya da işlemiş olabilecekleri bir suç yüzünden hak ettikleri bir cezadan doğabilir. Bugün için Roma İmparatoru, eskiden Roma halkının elinde bulunan yerlerin tümüne bile buyurma hakkını elinde tutmamaktadır; bu yerlerin bir çoğu savaşlarla elde edildiği gibi, başka savaşlarla elden çıkarılmıştır; kimi yerler de andlaşmalarla, ya da bırakıp-gitmelerle başka kralların, ya da başka halkların buyruğu altına geçmiştir. Eskiden tüm olarak Roma'nın buyruğu altında iken, zamanla ya bu boyunduruktan kendilerini bir parça kurtarmış, ya da eşitliğe dayanmayan anlaşmalarla birliğe üye olmuş devletler de vardır. Bir hakkın bu çeşit yollardan yitirilmiş, ya da değiştirilmiş

olması, yalnız Roma İmparatoru'na karşı değil, herkese karşı geçerlidir.

XIV. *Bir başka haksız savaş nedeni de, kimi yazarların Kilise'ye tanıdıkları evrensel buyurma yetkisidir.*

1. Şimdiye kadar bilinmeyen yerlerde yaşayan halklar üzerinde bile, Kilise'nin buyurma hakkı olduğunu savunanlar çıkmıştır. Oysa, Havari Paulus bile, Hıristiyanlığın sınırları dışında bulunanlara buyurma yetkisi olmadığını açıkça belirtmiştir: "... Çünkü dışarıda olanlara hükmetmek ne vazifem?..." (I *Korintos'lulara*, v. 12) demiştir....

3. .... Bütün bu söylenenlere bakarsak, açıkça şu ortaya çıkmaktadır: Din adamlarının, dünya işleriyle ilgili konularda, insanlara buyurma hakları yoktur....

.....

XVI. *Dar hukuk açısından yükümlü olunmayan, ancak başka kaynaklardan doğan bir yüküme dayanan bir şeyi elde etmek isteği de haklı bir savaş nedeni sayılamaz.*

Şu ilkenin de kabulü gerekir: Bir kimse, hukuk yönünden değil de, elaçıklığı, iyilik borcu, acıma, ya da insanseverlik gibi başka çeşit yüce duygularla bir yüküm altına girmişse, bu borcun yerine getirilmesi için ne mahkemeye başvurulabilir, ne de silâha davranılabilir. Çünkü, bu iki yoldan herhangi birisine gidebilmek için, bir şey yapması istenilen kimsenin, buna moral yönden yükümlü olması yeterli değildir; bu kimseyi zorlama yeteneğini de verecek, bir hakkın da bulunması gerekir.

Böyle bir hak, ara sıra, başka yüce duygulardan doğan yükümler bakımından, tanrısal, ya da insan yapısı yasalarla tanınmış da olabilir. Böyle olduğu zaman, artık adalet açısından, yeni bir borçlanma nedeni doğmuş olmaktadır. Bu çeşit bir neden yoksa, adalet dışında yüce duyguların zorunlu kıldığı şeyleri yerine getirmeyenlere, bu yüzden savaş açmak haksızlık olur. Örneğin, Roma'lıların, Kıbrıs kralına karşı, bu kralın iyilik bilmezliğini öne sürerek açtıkları savaş haksız bir nedene dayanmakta idi. Bir iyilik yapan kimsenin, bunun karşılığında, bir gönülborcu [minnet] duyulmasını istemeğe hakkı yoktur; yoksa, bir iyilik değil, bir sözleşme yapılmış olurdu.

XVII. *Haksız bir nedene dayanan savaşla, nedeni haklı bile olsa, bir başka yönden kusurlu olan savaş arasında ayırım.*

1. Son olarak şunu da belirtmek gerekir: Savaşa girişme bakımından haklı bir neden olsa bile, savaşa girişecek olanın niyeti (amacı) yüzünden, çoğu zaman, bir haksızlığın ortaya çıktığı da görülmüştür. Savaşa girişen, savaş nedeninin haklı olmasından çok, kendi başlarına alındıkları zaman haksız sayılmayacak birtakım başka şeyleri de göz önünde tutmuş olabilir; örneğin, haklı bir nedenle savaşa girişmekten çok, ün salmak, anlı şanlı olmak, özel ya da kamusal çıkarlar elde etmek üzere savaşa girişmek gibi. Kendisini tüm haksız bir tutkuya kaptırarak savaşa girişilmiş de olabilir; örneğin, neyin iyi olacağını düşünmeden, başkasının çekeceği kötülüğün tadını çıkarmak için savaşa girişilmişse....

3. Şu var ki, haklı nedenlere dayanan bir savaşta, bu gibi şeyler, savaşanı suçlu kılsa bile, düşmanla ilişkisi bakımından savaşı haksız kılmazlar. Bu yüzden de, böyle bir savaşta ele geçirilmiş şeylerin geri verilmesi gerekmez.

——————ooOoo——————

BÖLÜM XXIII

SAVAŞIN KESİN OLMAYAN NEDENLERİ

I. *Moral sorunlarda şüphenin kaynağı.*

1. Aristoteles, haklı olarak, matematikteki kesinliğin moral bilimlerde aynı ölçüde bulunamayacağını yazmıştır. Bunun nedeni şudur: Matematik bilim, biçimleri maddeden tüm olarak soyutlar; biçimler de birbirinden öylesine başkadırlar ki, aralarında ortalama bir biçim yoktur; örneğin, bir doğru ile bir eğri arasında ortalama biçimde bir çizgi yoktur. Moral sorunlarda ise, şartlarda en ufak bir değişiklik, maddeyi de etkiler; biçimler ya da nitelikler arasında, az çok alanı olan ortalama bir durum vardır; öyle ki, bir ara bir uca, bir ara da öteki uca kayma görülür.

Böylece, yapılması gerekenle gerekmeyen arasında bir ortalama durum vardır: Yapılmasına izin verilen. Bu ortalama durum da, bir ara, gerekene, bir ara da, gerekmeyene yaklaşır. Bu yüzden de, her zaman bir kararsızlık anı ile karşılaşılır: Gündüzden geceye geçiş, soğuk suyun yavaş yavaş ısınması gibi. Aristoteles, "hangi yanı seçmek gerektiğini kestirmek, çoğu zaman güçtür" demekle, bunu anlatmak istemektedir. Rodos'lu Andronicus'un dediği gibi, "neyin gerçekten doğru olduğunu, neyin doğru göründüğünü ayırmak güçtür."

II. *Hiç kimse, yanılmış olsa bile, doğru bildiğine aykırı düşecek hiç bir şey yapmamalıdır.*

1. Burada önce şu ilkeyi kabul etmemiz gerekir: Bir şey, kendi başına alındığı zaman haklı da olsa, her şeyi göz önünde bulunduran bir kimse, bunun haksız olacağını düşündükten sonra, gene bu şeyi yaparsa, haksızlık işlemiş olur...

2. Bununla birlikte, çoğu zaman öyle durumlar olur ki, kesin bir yargıya varamayız; yargımız askıda kalır. Böyle bir kararsızlık,

konuyu iyice inceledikten sonra da ortadan kalkmıyorsa, o zaman, Ciceco'nun sözlerini izlemeliyiz: "Doğru mu, yoksa yanlış mı olacağı kestirilemiyorsa, uymamız gereken iyi bir kural, hiç bir şey yapmamaktır." ....

Haklılığı ya da haksızlığı kestirilemeyen, iki şeyden birini kesin olarak yapmak zorunluluğu varsa, biraz önce belirttiğimiz kuralı izlemek pek uygun düşmez. Böyle bir durumda, en haksız görüneni seçmeğe izin vardır. Çünkü, seçme zorunluluğu olunca, daha az kötü olan, iyi görünür....

III. *Bir yargıya varırken düşüncemiz, olaylardan çıkartılacak çeşitli kanıtlarla şu ya da bu yana yönelebilir.*

Çoğu zaman kararsız durumlarda öyle olabilir ki, konuyu biraz inceledikten sonra, aklımız yan-tutmazlıktan kurtulur; ya olaylardan çıkan kanıtlarla, ya bu konuda görüş öne sürmüş başka kimselerin kanılarıyla etkilenerek, şu ya da bu yana yönelir. Hesiodos'un dediği gibi, gerçekten, en iyisi insanın kendi gözüyle gördüğüne inanmasıdır; bu olmazsa, başkalarının yardımından yararlanabilir....

Olaylardan kanıt çıkarmak üzere, nedenleri, sonuçları, ya da yan şartları göz önünde tutmak gerekir.

IV. *Bilgili kişilerin görüşleri de yargımızı etkileyebilir.*

Sözünü ettiğimiz bu kanıtları gereği gibi değerlendirebilmek için, belirli ölçüde, görmüş geçirmiş ve becerikli olmak zorunluluğu da vardır. Böyle olmayanların, uygulamada yargılarına doğru yön verebilmeleri için, bilge kişilerin salık verecekleri görüşleri dinlemeleri gerekir....

V. *Önemli bir konuda hangi yanın tutulması gerektiğinde kararsız kalınırsa, en sağlam görünen yola yönelmek gerekir.*

1. Tartışmalı birçok durumda, olaylardan çıkartılmış, ya da başkalarının yetkili görüşleriyle desteklenen güçlü kanıtların, çatışan her iki yanca öne sürüldüğü de görülebilir. Böyle durumlarda, önemsiz şeyler söz konusu ise, ister bir yanı, ister öteki yanı tutmak kimseye dokunmaz. Ancak, konu önemli ise (örneğin, ölüm cezası vermek söz konusu ise), seçilecek yanlar arasında ayırılık çok büyük olduğu için, en sağlam yanı tutmak gerekir... Böylece, bir suçluyu bağışlamak, bir suçsuzu cezalandırmaktan yeğdir....

VI. *Bundan şu çıkar: Kararsız bir durumda kalırsak, savaştan çekinmemiz gerekir.*

Savaş, hiç şüphesiz, çok önemli bir konudur; çünkü, suçsuz kimseler de savaş yüzünden çok büyük kötülükler çekmektedir. Böyle olunca, hem barıştan, hem de savaştan yana nedenler olduğu zaman, barışa yönelmek gerekir....

Savaşı önlemenin de üç yolu vardır.

VII. *Savaş, bir görüşme yaparak önlenebilir.*

1. Birinci yol, çatışan taraflar arasında bir görüşme düzenlemektir. Cicero şöyle der: "Bir uyuşmazlığı çözmenin iki yolu vardır: Biri oturup, nedenleri karşılıklı tartışmak, öteki de zorlama yollarına başvurmak; birinci yol insanlara, ikincisi hayvanlara yaraşır; böyle olunca, ikinci yola, ancak, birincisini kullanma olanağı tüm olarak ortadan kalkarsa başvurmalıyız."....

VIII. *Savaş, hakemlikle de önlenebilir....*

1. İkinci yol, hakemliğe başvurmak üzere anlaşmaktır. Bu yol, ortaklaşa yargıçların yargı yetkisine bağlı olmayanlar arasında uygulanır....

3. [Verdiğimiz bu örneklerden başka], hıristiyan krallar ve devletler, savaşları önlemek üzere hakemlik yoluna özellikle başvurmak zorundadırlar....

4. Bu ve buna benzer nedenlerle hıristiyan devletlerin bir araya gelerek toplantılar yapmaları çok yararlı, hatta bir ölçüye kadar, zorunludur; böyle toplantılarda, uyuşmazlıkta ilgisi olmayanlar, ötekiler arasındaki uyuşmazlığın çözümünde -akla yatkın şartlar içinde- ilgili tarafları barışı kabule zorlayacak gerçek adımların atılmasını sağlayabilirler.

IX. *Savaş, adçekme ile de önlenebilir.*

Savaşı önlemede üçüncü yol, haklı ile haksızı, adçekme ile belirtmektir....

.....

XI. *Kararsızlık, her iki taraf bakımından da eşit ölçüde ise, bir şeyi elinde tutmakta olana üstünlük tanımak gerekir.*

Kimin haklı kimin haksız olduğu belli olmayan bir uyuşmazlıkta, her iki taraf da savaşı önleyecek bütün yolları aramakla yükümlü bulunmakla birlikte, bir istemde [talepte] bulunan, istenilen şeyi

elinde tutandan daha büyük bir yüküm altındadır. Çünkü, yalnız iç hukukta değil, doğal hukukda da, her iki taraf eşit haklar öne sürmekte iseler, o şeyi elinde bulundurana üstünlük tanınmaktadır....

Burada şunu da eklememiz gerekir: Bir kimse, dâvasının haklı olduğunu bilmekle birlikte, istemde bulunduğu şeyi elinde tutana, bu elinde tutuşunun haksızlığını ispatlayacak kanıtlar gösteremiyorsa, bunu haklı bir neden sayıp savaşa girişmeğe kalkışamaz; çünkü, böyle bir durumda, istemde bulunanın, istenilen şeyi elinde bulunduranı, bu şeyi vermesi için zorlamağa hakkı yoktur.

XII. *Kimin haklı, kimin haksız olduğu belli değilse, taraflardan hiç biri de uyuşmazlık konusu olan şeyi elinde tutmuyorsa, bu şey iki eşit parçaya bölünür.*

Kimin haklı kimin haksız olduğu belli olmayan durumlarda, anlaşmazlık konusu şey her iki taraftan hiç birinin elinde değilse, ya da her iki taraf da eşit ölçüde bu şeyi ellerinde tutmakta iseler, anlaşmazlık konusu şeyin paylaşılmasını kabul etmeyen taraf, haksız sayılmak gerekir.

XIII. *Bir savaş, her iki taraf bakımından da haklı olabilir mi?*

1. Bu söylediklerimizle, birçok kimsenin tartışmış olduğu bir sorunu çözümleyebiliriz: Savaşa asıl girişenler göz önünde tutulursa, bir savaş, çarpışan her iki taraf açısından haklı sayılabilir mi?

Burada "haklı" *(iusti)* sözcüğünün çeşitli anlamlarını ayırmamız gerekir. Bir şey, ya nedeni, ya da sonuçları göz önünde tutularak "haklı" sayılır; nedenleri yüzünden bir şey, ya adaletin özel anlamında haklı sayılmaktadır, ya da her dürüst davranışı haklı sayan genel anlamında haklı kabul edilmektedir. Bundan başka, haklılık (adalet, *iustitiae)* terimi, özel anlamında alındığı zaman, ya eylemin kendisi, ya da eylemi yapan bakımından ayrı ayrı göz önünde tutulabilir; çünkü, ara sıra, bir eylemde bulunan kimse, haklı bir şey yapmamış olmakla birlikte, gene de haklı davranıyor denilir. Aristoteles, bu bakımdan, "haksız davranmak" ile, "bir haksızlık yapmak" arasında bir ayırım gözetmektedir.

2. Böyle olunca, adalet (haklılık) sözcüğü, özel anlamında alındığı zaman, bir savaş, her iki taraf için de haklı olamaz; nasıl bir dâvada iki taraf da haklı olamazsa. Bunun nedeni de şudur: Dâvanın niteliği bakımından, yapmak ve yapmamak gibi iki çatışır şey bir tek moral nitelik içinde, gerçek bir hak olarak, birleştirilemez. Şu var ki,

savaşanlardan her ikisi de haksız bir davranışta bulunmuş olabilir. Haksız bir şey yaptığını bilmeyen bir kimse, haksız davranmış da sayılmaz; yaptığının haksız bir şey olduğunu bilmeyen pek çok kimse vardır. Böyle olunca, her iki taraf da, savaşa haklı olarak, başka bir deyimle, iyi niyetle girişmiş olabilir. Çünkü, hukuk yönünden olduğu gibi uygulamada da, insanlar, çoğu zaman, hak yaratan birçok şeyi sezemezler.

3. "Haklı" (adaletli) sözcüğünü genel anlamında alırsak, bu sözcük, yapanın hiç bir kusuru olmadığını anlatır. Oysa, hakkı olmamakla birlikte, gene de bir suç işlemeksizin yapılmış pek çok şeyler vardır; çünkü, bunlar, kaçınılmaz bir bilgisizlik yüzünden yapılmıştır. Örneğin, bir yasa yayınlandıktan, bunun bilinmesi için de yeterli süre geçtikten sonra bile, kusurları olmaksızın bu yasadan haberli olmadıkları için, bunu göz önünde tutmayanlar görülmektedir....

4. Şu var ki, savaş söz konusu olunca, biraz kabalığın, ya da biraz ince düşünüş yoksunluğunun belirli bir etki yapmamış olduğu da düşünülemez; çünkü, savaş öylesine önemli bir iştir ki, yalnız inandırıcı nedenlerle yetinilemez, açıkça belirli olan nedenlerin olmasını da gerektirir.

5. "Haklı" (adaletli) sözcüğünü, hukuk yönünden ortaya çıkan birtakım sonuçlar açısından yorumlarsak, bu anlamda, savaşlar her iki taraf için de şüphesiz haklı sayılabilir; ileride, yönetimine uygun kamusal savaşlar konusunu incelerken söyleyeceklerimizle, bu, daha iyi belirecektir. Bunun gibi, hukuka uygun olarak verilmemiş bir hükmün ve bir şeyi haksız olarak elde bulundurmanın da, hukuk yönünden birtakım sonuçları vardır.

——————ooOoo——————

BÖLÜM XXIV

HAKLI NEDENLERLE DE OLSA, SAVAŞA ÇOK DÜŞÜNMEDEN GİRİŞİLMEMELİDİR

I. *Savaşı önlemek için, çoğu zaman hakkından bile vazgeçmek gerekir.*

1. *Savaş hukuku*'nu incelediğimiz bu yapıtta, hukuk dışında, göz önünde tutulması ya da salık verilmesi gerekli öteki erdemleri ele almak isteğinde pek değilsek de, söz arasında bir yanlışı düzeltmemiz yerinde olacaktır: "Bir hakkın varlığı açıkça ortaya konmuş ise, her zaman savaşa girişilebilir, ya da böyle bir savaş her zaman haklıdır" yollu düşünmemek gerekir. Tersine, çoğu zaman, hakkından vazgeçmek daha dürüst ve daha haklı bir davranış olarak belirmektedir.

Yukarıda, yeri geldiğinde söylediğimiz gibi, bir başkasının canını kurtarmak ve ruhunun sonsuz kurtuluşunu sağlamak üzere, elimizden geldiği ölçüde, kendi canımızı hor görmek yüce bir davranıştır. Böyle bir davranış, herkesten çok, Hıristiyanlara yaraşır. Hıristiyanlar böyle yapmakla, en iyi örnek olan İsa'yı izlemiş olmaktadırlar; çünkü İsa, biz henüz Hak yolunun dışında ve Tanrı düşmanı iken, bizim için canını vermeye gönüllü çıkmıştır *(Roma'lılara,* v. 6). Bu da, kendi çıkarlarımız, ya da alacaklarımız ardından, başkalarını kötülüklerle yıldıracak ölçüde koşmamamız için güçlü ve yeterli bir nedendir....

II. *Özellikle, savaşı önlemek üzere, ceza verme hakkından vazgeçmek gerekir.*

1. Cezalandırmaya gelince, bundan vazgeçmemizi salık veren birçok nedenler vardır; bir baba çocuklarının nice kusurlarını bağışlar... Seneca'nın dediği gibi, "yeter ki sabrı tüketilmiş olmasın...."

2. Bir başkasını cezalandırmak isteyen bir kimse de, bir hükümdar, bir baba durumundadır.

3. Ara sıra, öyle durumlar olur ki, hakkımızı kullanmaktan çekinmek yalnız övgüye değer bir davranış olmakla da kalmaz; bütün insanlarla birlikte düşmanlarımıza karşı da borçlu olduğumuz sevgi duygusu bizi buna zorlayabilir.... Bize saldırmış olsalar bile, canımızı yitirmek söz konusu olsa da, güvenliklerini sağlamamız gereken kimseler vardır; çünkü, onların bütün insanlık için çok gerekli, ya da çok büyük ölçüde yararlı olduklarını biliriz....

4. Kaldı ki, çoğu zaman, hakkının bir parçasından vazgeçmek, yalnız bir el açıklığı davranışı da değildir; böyle davranan, genel olarak kendi yararına da davranmış olabilir....

.....

V. *İyi şeyler arasında seçim yaparken sağduyulu davranma kuralları.*

1. Bu konularda bir yargıya varırken, insan, hem erişilmek istenen amaçlar (ara-amaçlar değil, son amaçlar), hem de bu amaçlara götürecek araçlar üzerinde düşünür. Varılmak istenen amaç, her zaman için, iyi bir şeyin elde edilmesi, ya da hiç olmazsa, kötü bir şeyin uzaklaştırılmasıdır – bu sonuncu amaç da iyi bir şey sayılmak gerekir. Bundan başka, araçlar da, kendi başlarına değil, şu ya da bu yoldan ulaştırdıkları amaçlar açısından değer taşırlar. Böylece, bir yargıya varmak üzere düşünürken, amaçlar birbirleriyle karıştırılmamalıdır; aynı zamanda, bu amaçlara varmada kullanılacak araçlardan her birinin, bu bakımdan gerçek katkısının da göz önünde tutulması gerekir. Aristoteles'in de haklı olarak söylediği gibi, "davranış yaratan amaçlar iki türlüdür: İyi olanlar, ve gerçekleştirilebilir olanlar"....

.....

X. ....

——————ooOoo——————

BÖLÜM XXV

BAŞKALARI ADINA SAVAŞA GİRİŞME NEDENLERİ

I. *Uyruklar adına haklı olarak savaşa girişilebilir.*

1. Yapıtımızın başında [I, v], savaşa girişenlerden söz ederken, herkesin, doğal hukuk uyarınca, hem kendisinin hem de başkalarının haklarını korumak üzere böyle davranabileceğini, ve bunun doğru bir davranış olacağını da göstermiştik. Bu yüzden, çıkarları söz konusu olan kişiler açısından savaşı haklı kılan nedenler, başkalarına yardımda bulunanlar bakımından da haklı sayılır.

2. Böyle bir açıdan bakılınca, herkesten önce yardım edilmesi gerekenler, ya aile içinde yönetim gücünü elinde tutanlara bağımlı olanlar, ya da bir siyasal güce bağımlı olanlardır. Gerçekten bunlar, kendisine bağımlı oldukları kimsenin bir parçası gibidirler....

II. *Bununla birlikte, her zaman da böyle yapmaya kalkışmamalıdır.*

Şu var ki, uyruklar adına savaşa girişmek her zaman doğru da olmayabilir; uyruklardan birinin haklı durumu böyle bir yüküm altına soksa bile. Ancak uyrukların tümüne, ya da büyük çoğunluğuna zarar vermeyecekse, bu çeşit savaşlara girişilmelidir. Hükümdarın ödevleri, toplumun parçalarından çok, toplumun tümüne karşıdır; bu parça ne kadar büyük olursa, tüm olma niteliğine de o ölçüde çok yakınlaşır.

.....

IV. *Hem eşit durumda olan, hem de böyle olmayan bağlaşıklar yararına da haklı olarak savaşa girişilebilir.*

Savunulmaları gerekenler bakımından, uyruklardan sonra, daha doğrusu onlarla aynı sırada, bağlaşıklarımız [müttefiklerimiz] gel-

mektedir. Bunlarla yapılan andlaşmaya, bir yardım yükümü konulmuş bulunmaktadır; ister kendilerini güçsüz gördükleri için bir başkasının koruması altına girmiş olsunlar, ister karşılıklı olarak yardımlaşma kararlaştırılmış olsun, böyle bir yüküm söz konusudur. "Bağlaşığını bir kötülükten koruyabilecekken böyle yapmayan, bu kötülüğü kendisi işlemiş sayılır" ....

Bununla birlikte, başka bir yerde de söylediğimiz gibi, bu anlaşmalar, haklı nedenleri olmayan savaşta da yardımı gerektirir biçimde yorum kaldırmazlar ....

.... Şu ilkeyi de ekleyebiliriz: Bir bağlaşık, hiç bir başarı umudu yoksa, yardıma koşma zorunda da değildir. Çünkü, her bağlaşmaya, yararlı bir sonuç elde etmek üzere girilmektedir; yoksa, bir kötü sonuç almak amacıyla değil. Kaldı ki, bir bağlaşığı, benzer bir anlaşma yapmış bir başka bağlaşığa karşı da savunmak söz konusu olabilir; yeter ki, daha önceki andlaşmada bunu yasaklayan bir hüküm bulunmasın ....

V. *Dostlar yararına da savaşa haklı olarak girişilebilir.*

Başkaları yararına savaşa girişme nedenlerinden üçüncüsü dostlara karşı yükümlerimizidir. Dostlarımıza hiç bir yardım sözü verilmemiş olsa bile -kolayca ve zarara girmeksizin yapılabilecekse dostluk ilkeleri uyarınca, yardım borcu vardır ....

VI. *Üstelik, kim olursa olsun, herhangi bir kimsenin yararına da savaşa haklı olarak girişilebilir.*

Başkaları yararına savaşa girişme nedenlerinin sonuncusu ve en geniş kapsamlısı, insanlar arasında ortaklaşa hısımlık bağıdır; bu bağ da, kendi başına yardımda bulunmak için yeterli bir dayanaktır ...

VII. *Canımızı ya da bir başkasına haksızlık işleyenin canını korumak gerekiyorsa, böyle bir savaşa girişmekle kendimizi yükümlü saymayabiliriz.*

1. Tam burada, birtakım sorular ortaya çıkmaktadır: Bir insan bir başka insanı, bir halk da bir başka halkı, yapılan herhangi bir haksızlığa karşı savunmak zorunda mıdır? Platon'a göre, zorbalıkla karşılaşan bir kimseyi savunmayanın cezalandırılması gerekir .... Bence, belirli bir tehlike varsa, böyle bir zorunluluk söz konusu olamaz; çünkü, bir insan kendi canını ve çıkarlarını, başkalarınkine üstün tutabilir ....

VIII. *Bir başka devletin uyruklarını savunmak üzere girişilmiş bir savaş haklı olabilir mi?*

1. Şu da tartışmalı bir başka sorudur: Bir yabancı hükümdarın uyrukları adına, onları kendi hükümdarlarının baskısından kurtarmak üzere, bu hükümdara karşı savaşa girişmek haklı mıdır? Açıkça belli olan şudur: Devlet düzeninin kuruluşundan bu yana, her devletin hükümdarı, kendi uyrukları üzerinde bir takım özel haklar elde etmiş bulunmaktadır....

2. Böyle bir hakkın kullanılması açık bir baskı olarak ortaya çıkmakta ise, ... bu söylediklerimiz, baskı altındaki uyrukların insan toplumu yasaları dışında bırakılmış olduğu anlamına alınamaz. Bu ilke uyarınca, ... Roma İmparatorları İran'lılara karşı silâha davranmışlar (ya da böyle yapacaklarını söyleyerek gözdağı vermişler) ve İran'lıların uyrukları olan hıristiyanların, din yüzünden baskı altında tutulmamalarını istemişlerdir.

3. Şu da vardır: Uyrukların, aşırı zorunluluk durumunda bile, hükümdarlarına karşı silâha davranabilecekleri kabul etmemek, ... başkalarının da, bu hükümdara karşı, baskı altında tuttuğu uyruklarını savunmak üzere savaş açamıyacakları anlamına gelmez. Çünkü, bir eyleme konmuş yasak, eylemin konusu bakımından değil de onu yapacak kimse bakımından ise, böyle bir eylemde bulunmak bir kimseye yasaklanırken onun adına aynı eylemi bir başkasının yapmasına izin verilebilir; yeter ki, bu kimse adına bir başkasının bu eylemde bulunması, o kimseye bir yarar getirecek nitelikte olsun.

Netekim, mahkeme önüne çıkamayacak durumda olan bir küçük adına, bunu, velisi, ya da yetkili kılınmış bir başka kimse yapar.... Bir uyruğun hükümdarına karşı direnmesinin yasaklanması da, gerçekte, hem uyruk olan, hem de uyruk olmayan kimseler bakımından aynı biçimde geçerli bir nedene dayanmamakta, kişisel ve başkasına geçirilmez bir durumdan doğmaktadır.

4. Seneca'nın da haklı olarak düşündüğü gibi, kendi halkımdan olmayan bir halkı ezen birisine karşı da savaşa girişebilirim... Böyle bir davranış, çoğu zaman, suçsuz kimselerin korunması amacını da güder. Öte yandan, eski tarihlerle çağımız tarihleri, bize şunun da doğru olduğunu göstermektedir: Bir başkasının ülkesini ele geçirmek isteği, çoğu zaman, böyle bir "suçsuz kimseleri koruma" gibi bir sözde-nedenle gizlenmektedir; şu var ki, kötü düşünceli kimselerin bir hakkı kötüye kullanmaları yüzünden, bir hak da hemen ortadan

kalkmaz. Deniz-haydutları, öteki denizciler gibi, gemicilik yapmaktadır; yol kesenler de, herkes gibi, silâh taşımaktadırlar.

IX. *Savaşın nedenlerini önceden incelemeksizin, bağlaşmalar yapmak ya da ücretli asker yazılmak haklı davranışlar değildir.*

1. Yukarıda belirttiğimiz gibi, haklı mı yoksa haksız mı olduğuna bakmadan, her çeşit savaşta yardım etmek üzere bağlaşma [ittifak] andlaşmaları yapmağa nasıl izin yoksa, niçin savaşıldığına bakmaksızın, kendilerini kiralık askerler gibi kullandıranların davranışından daha kötü bir davranış da düşünülemez; bu gibi kimseler, en çok çıkar ne yandan sağlanıyorsa, hakkı da o yanda görürler....

2. Kiralık askerlerin para için canlarını satılığa çıkarmaları, şüphesiz, acınacak bir şeydir; üstelik, bu kimseler, böyle yapmakla, çoğu zaman suçsuz birçok kimsenin de canını pazara çıkarmış olmasalardı, yaptıklarının pek önemi de olmayabilirdi. Bu bakımdan, kiralık askerler, yalnız suçluları öldüren cellâtlardan da iğrenç kimselerdir....

3. Savaşmanın bir uğraşı, ya da yararlı bir iş-güç olmadığı şüphe götürmez. Ancak, bıçağın kemiğe dayanmış olması gibi bir zorunluluk, ya da insanlara karşı gerçek bir yardım duygusu böyle korkunç bir şeyi onurlu kılabilir. Bunun nasıl olabileceğini de bir önceki bölümde gösterdik. Augustinus'un dediği gibi, "askerlik hizmeti yapmak suç değildir; ancak, yağmacılık amacıyla askerlik yapmak günah işlemektir."

X. *Yalnız yağma, ya da para kazanmak için askerlik hizmeti yapmak haklı sayılamaz.*

Para kazanmaktan başka bir şey düşünmeksizin askerlik hizmetine girenler için de aynı şey söylenebilir....

——————oOo——————

BÖLÜM XXVI

BİR BAŞKASINA BAĞIMLI OLANLARIN HAKLI NEDENLERLE SAVAŞA GİRİŞMELERİ

I. *Kimin için, "bir başkasına bağımlıdır" denebilir?*

Hiç kimseye bağımlı olmayanların yapabilecekleri haklı savaşları gördük. Şimdi de, başkasına bağımlı olanların durumunu görelim; bir ailede oğullar, köleler, uyruklar; devlet toplumu karşısında birey olarak yurttaşlar bu sıraya girmektedirler.

II. *Bağımlı bulunanlar, kendilerine danışıldığı ya da diledikleri gibi davranma özgürlüğü kendilerine tanındığı zaman, ne yapmalıdırlar?*

Bir başkasına bağımlı bulunanlar, bağımlı oldukları kimselerce, kendilerine, savaşa katılıp katılmamak konusunda danışıldığı, ya da bu konuda bir seçme özgürlüğü tanındığı zaman, bağımsız kimseler kendi adlarına, ya da başkaları adına savaşa girişme bakımından hangi kurallar uyarınca karar veriyorlarsa, onlar da öyle davranmalıdırlar.

III. *Bağımlı bulunanlara savaşa katılmak buyrulduğu zaman, savaş nedeninin haklı olduğuna inanmıyorlarsa, savaşa katılmamalıdırlar.*

1. Bir başkasına bağımlı olanlar, çok görüldüğü gibi, kendilerine savaşa katılma buyrulduğu zaman, savaşın haksız olduğunu açıkça görmekte iseler, böyle bir savaşa katılmaktan kesin olarak çekinmelidirler....

5. Kısacası, [bir babanın, bir kamu yöneticisinin, bir efendinin] haksız buyruklarına boyun eğmemek söz dinlemezlik olmadığı gibi, haksızlık işlemek, ya da ödevini yerine getirmemek de sayılmaz...

IV. *Bağımlı bulunanlar, savaş nedenlerinin haklı olup olmadığı konusunda kararsızlarsa, ne yapmalıdırlar?*

1. Bir başkasına bağımlı olan bir kimse, buyrulmuş şeyin haklı mı, yoksa haksız mı olduğunu kesin olarak kestiremiyorsa, ne yapması gerekir? Boyun eğmesi mi, eğmemesi mi? Birçok yazar, böyle durumlarda, boyun eğmek gerektiği kanısındadır. Bunlara göre, "haklı olup olmadığını kestiremediğini yapmamak gerekir" kuralı, burada işlemez; çünkü, bir şeyin yapılıp yapılmaması konusunda kuramsal yönden kararsız olan kimse, uygulama söz konusu olduğu zaman, hiç duraksamayabilir; netekim, kararsızlık içinde kalınca, üst'üne boyun eğmek gerektiğini düşünebilir.

2. Kuramsal yönle uygulama yönünden, bu ikili değer yargısı ayırımı, birçok eylemler bakımından geçerlidir....

4. ....Şu var ki, bağımlı bulunan üst'e, buyurduğu şeyin haklılığından şüphe edildiği zaman da boyun eğmek gerektiği kolayca söylenemez.... Kuramsal yönden duraksandığı zaman, uygulamada, doğruluğuna en güvenilir yönü seçmek gerekir; burada, en güvenilir yön de, savaştan çekinmektir....

5. Öte yandan, böyle davranırken, bir üst'ün buyruğuna karşı gelmiş olmakla suçlandırılmak tehlikesi de olacağını öne sürmeğe yer yoktur; çünkü, iki kötülükten (haksız bir savaşa katılmakla, üst'ün buyruğuna karşı gelmek) en az kötü olanı öncelikle seçilebilir; bir savaş haksızsa, böyle bir savaştan çekinmek söz dinlemezlik sayılmaz. Kaldı ki, böyle durumlarda söz dinlemezlik, pek çok insan öldürmekten -özellikle birçok suçsuz insanı öldürmekten- daha az kötü bir şeydir....

Kimi yazarlar da, ağırlığı pek olmayan başka bir görüş öne sürerek, şöyle derler: Bir savaşın haklı olup olmadığı kesin olarak belli olmadığı her zaman, yurttaşların böyle bir savaşa katılmaktan çekinmeleri kural olarak kabul edilirse, devlet, bu yüzden, sık sık yokolma tehlikesiyle karşılaşacaktır; çünkü, herhangi bir siyasanın niçin seçilmiş olduğunu açığa vurmak, her zaman çıkarlarımıza uygun düşmeyebilir. Böyle bir görüş, savaşın inandırıcı nedenleri bakımından yerinde görünse bile, savaşı haklı gösterici nedenler bakımından böyle sayılamaz; savaşı haklı-gösterici nedenlerin açık ve seçik olmaları, üstelik de, açıkça ortaya konabilecek nitelikte bulunmaları gerekir.

6. Tertullianus'un, pek açık-seçik bir biçimde olmasa da, yasalar konusunda söyledikleri, savaşa girişmekle ilgili yasalarla buyruk-

lara çok uygun düşmektedir: "Hiç bir yurttaş, bir yasanın neyi zorunlu kılmak istediğini bilmezse, bu yasaya içten bir bağlılıkla saygı da gösteremez. Hiç bir yasa da, doğruluğunun gerekçesini yalnız kendi içinde saklar olmamalıdır; aynı zamanda bunu, yasaya boyun eğmelerini istediği kimselere de açıklamalıdır. Halkın uygun bulması düşünülmeyen bir yasaya şüphe ile bakılır; üstelik, böyle bir yasanın onaylanmaksızın uygulanması isteniyorsa, bu yasa kötü bir yasa sayılır" ....

Öte yandan, Propertius'un dediği gibi, "haklı bir ülkü uğrunda savaştığını bilmek kadar askerin gözpekliğini artıran bir şey de yoktur; ülkü haklı değilse, bundan duyacağı utanç da, askerin elindeki silâhı güçsüz kılar" ....

7. Biraz aşağıda göreceğimiz gibi, eskiden savaş bildirileri çoğunlukla açıkça yapılmakta, bu bildirilerde savaşa neden girişilmiş olduğu da belirtilmekte idi; böyle yapmakla güdülen amaç, savaşın haklı olduğunu bütün insanlığa anlatmaktı. Sağgörülü olmak hükümdara yaraşan bir erdemdir; ancak, adalet de insana özgü bir erdemdir —herkesin insanlığı ölçüsünde....

8. .... Bize öyle görünüyor ki, bir uyruk, yalnız savaşın haklı olup olmadığını kestirmemekle kalmayıp, daha da inandırıcı kanıtlarla [delillerle] savaşın haklı olmadığını düşünme eğiliminde ise, böyle bir savaşa katılmaması gerekir; özellikle, savunma değil de, başkalarına saldırma söz konusu ise.

V. *Savaş nedenlerinin haklı olduğundan şüpheye düşmüş uyruklar, savaşa katılmak üzere zorlanmamalıdır; ancak, onlardan olağanüstü bir vergi de alınabilir.*

1. Savaşa giriş nedenleri açıklandıktan sonra da, uyruklar arasında bu nedenleri yeteri kadar haklı bulmayanlar varsa, o zaman, iyi bir kamu yöneticisine düşen, bu uyrukları savaşa katılmaya zorlamak yerine, onlardan olağanüstü bir vergi almaktır; hele, savaşa katılmak isteyenler de az değilse. Dürüst bir kral, yalnız uyruklarının iyi niyetinden değil, ard düşüncelerinden de yararlanma yoluna gidebilir; nasıl ki, Tanrı bile, bir takım şeyleri yapmağa gönüllü olan, hem Şeytan'ın hem de dine inanmaz kişilerin aracılığından yararlanıyorsa; ve nasıl ki, çok dara düşen bir kimse, güvenilmez bir tefeciden borç almakta ise.

2. Bundan başka, bir savaşın haklılığı gün gibi açık olsa bile, buna katılmak istemeyen bir hıristiyanı savaşa katılması için zorla-

mağa kalkışmak da haklı bir davranış olarak görünmemektedir. Bunun nedeni de şudur: Askerlik hizmetine girmemek -askerlik yapmaya izin olduğu zamanlar bile- Hıristiyanlıkça, ta baştan bu yana, din adamlarından ve çilecilerden çok beklenen üstün bir yüce davranış sayılmış, çeşitli yollardan da böyle yapmak herkese salık verilmiştir....

VI. *Haksız bir savaşa katılmak, uyruklar bakımından ne zaman haklı sayılabilir.*

1. Şu da olabilir: Yalnız kararsız değil, aynı zamanda açıkça haksız da olan bir savaşta bile, böyle bir savaşa katılmış olan uyrukların kendilerini haklı olarak savunabilecekleri durumlar vardır. Çünkü, bir düşman, haklı bir savaş yapmakta olsa bile, öteki düşmanın, savaşın çıkmasından sorumlu olmayan suçsuz uyruklarını öldürme bakımından gerçek ve eksiksiz bir hakka sahip değildir; meğer ki, zorunlu bir savunma yüzünden, ya da istemeyerek bu yola gitmiş olsun; çünkü, bu uyruklar ceza hak etmiş değillerdir. Bundan şu çıkmaktadır: Düşmanın, savaştığı devlet uyruklarından hiç birinin canını kesin olarak esirgememek amacıyla geldiği açıkça belli ise, bu uyruklar, doğal hukuk uyarınca, kendilerini savunabilirler; uluslararası hukuk, onları doğal hukukun tanıdığı böyle bir haktan yoksun bırakmamaktadır.

2. Şu var ki, böyle bir durumda bile, savaşın her iki taraf için haklı olduğunu söyleyemeyeceğiz. Çünkü, burada savaşın kendisi değil, belirli bir davranış söz konusudur. Böyle bir davranış da, başka bakımlardan savaşmağa hakkı olan kimsece yapılmasa bile, haksız bir eylemdir; böyle bir eyleme de, haklı olarak karşı konulabilir.

——————oOo——————

(İKİNCİ KİTABIN SONU)

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ÜÇÜNCÜ KİTAP

BÖLÜM I

DOĞAL HUKUK UYARINCA SAVAŞTA YAPILABİLECEK ŞEYLER KONUSUNDA GENEL KURALLAR; ALDATMA VE YALANCILIK

I. *Konuyu incelemede izlenecek sıra.*

Savaşı yapan kişilerle, savaşa girişmeyi haklı kılan nedenleri incelemiş bulunmaktayız. Şimdi de, savaşta nelerin yapılmasına izin olduğunu, ve bu iznin ne ölçüde ve hangi yollardan kullanılabileceğini görmemiz gerekmektedir.

Savaşta yapılmasına izin verilmiş olan şeyler ya kendi başlarına, doğrudan, böyle sayılmaktadır; ya da, daha önce verilmiş bir söz uyarınca böyle kabul edilmektedir. Savaşta yapılmasına doğrudan izin verilmiş şeyler, önce, doğal hukuk, sonra da uluslararası hukuk uyarınca böyle sayılmaktadır. Bu yüzden, önce doğal hukukça yapılabilecek şeylerden başlayalım.

II. *Birinci kural: Savaşta güdülen amaca varılması için gerekli şeyler yapılabilir.*

1. Yukarıda da az söylemediğim gibi, önce şunu belirtmek isterim: Moral bir konuda, belirli bir amaca ulaştıracak araçlar da, değerlerini bu amaçtan alırlar. Böyle olunca, bir hakkı elimizde bulundurmamızı ya da elde etmemizi sağlamak bakımından zorunlu olan şeylere de hakkımız vardır; burada *zorunluluk* fizik anlamında doğruluk ve yanılmazlık olarak değil, moral yönden anlaşılmaktadır. *Hak* terimiyle de, dar anlamıyla böyle adlandırılan, yalnız toplumun yararına bir davranışta bulunmaya yetkili olmayı anlatmak istiyorum.

Örneğin, canımı kurtarmak için yapılabilecek başka bir şey kalmamışsa, beni yok etmek isteyenin saldırısını -ne ölçüde olursa

olsun- zora başvurarak savuşturmama izin vardır; başka bir yerde de belirttiğim gibi [II, i, 3], saldırgan suçsuz olsa bile, böyle yapabilirim. Bunun nedeni şudur: Bu hakkım bir başkasının suçlu davranışından değil, doğanın bana doğrudan tanıdığı, canımı koruma hakkından doğmaktadır.

2. Üstelik, başkasının mülkiyetinde olan bir şey, benim için kaçınılmaz bir tehlike yarattığı vakit, malikinin kusuru olup olmadığına bakmaksızın, bu şeye el koyabilirim; şüphesiz, böyle yapmakla bu şeyin mülkiyeti de bana geçmiş olmaz (izlediğim amaç bakımından böyle bir sonuç da gerekli değildir). Şu var ki, güvenliğim için gerekli olan inanca [teminat] bana verilinceye kadar, bu şeyi elimde tutabilirim. Bu konuyu bir başka yerde incelemiştik [II, ii, 10].

Öte yandan, benim olan bir şeyi elinde tutan bir kimseden bu şeyi geri almağa da, doğal bir hakkım vardır; bu şeyi geri almam çok güç ise, eşit değerde bir başka şeyi almağa hakkım vardır; netekim, bir alacağımı elde etmek için böyle davranabilirim. Böyle durumlarda, aldığım şeyin mülkiyeti de bana geçer; çünkü, benim zararıma yaratılmış olan eşitsizliği ortadan kaldırtmak için, baş vurabileceğim başka bir yol kalmamıştır.

3. Bunun gibi, ceza hak edilmişse, cezalandırmak için gerekli olan bütün zorlama yollarını kullanmak da haklıdır. Cezanın bir parçası olan şeylerin yapılması da (örneğin, suçlunun mülkiyetinde olan şeyleri ateşe verme, ya da başka yollardan zarar işleme), suç ölçüsünde kalmak üzere, haklı ve uygundur.

III. *İkinci kural: Bir hak, yalnız savaşı doğuran nedenler yüzünden değil, sonradan ortaya çıkan nedenlerle de yaratılmış olabilir.*

İkinci olarak, şunu da kabul etmek gerekir: Savaşa girişme hakkımız yalnız silâha davranmaya yol açmış nedenlere değil, sonradan ortaya çıkan nedenlere de dayanabilir. Netekim, iç hukukta da bir dâvanın taraflarından biri, yeni bir hak kazanmış olabilir. Böylece, bana saldıranla bağlaşık [müttefik], ya da uyruk olarak birleşmiş bulunanlar da kendilerine karşı savunma hakkını bana tanımış olmaktadırlar.

Bunun gibi, haksız olduğunu bildikleri ya da bilmeleri gereken bir savaşa katılmış olanlar da, katlanılmış giderleri ve uğranılmış zararları ödemekle yükümlüdürler; çünkü, zarar, onların işlediği suç yüzünden doğmaktadır. Haklı sayılmağa değer bir nedene dayanmaksızın bir savaşa katılmış olanlar, davranışlarındaki haksızlık oranında, cezayı da hak ederler....

IV. *Üçüncü kural: Birtakım şeylerin yapılmasına izin olmasa bile, bunlar, yapılmasına izin verilmiş davranışlara dayanak olabilir.*

1. Üçüncü olarak, şunu da belirtmemiz gerekir: Belirli bir davranışta bulunma hakkı varsa, böyle bir haktan, kendi başlarına alındıkları zaman yapılmaması gereken birtakım şeylerin de, yapanın amacı dışında dolaylı olarak yapılmasına izin olduğu anlamı çıkabilmektedir. Kendini savunma konusunda bunun nasıl olduğunu görmüştük [II, i, 4].

Böylece, bizim olan bir şeyi elde etmek üzere -bunu olduğu gibi alamıyorsak- daha değerli bir şeyi karşılık olarak alma hakkımız vardır; şu şartla ki, artanını geri vermekle yükümlü kalmaktayız. Bunun gibi, deniz-haydutlarıyla dolu bir gemiyi, ya da soyguncu ile dolu bir evi topa tutabiliriz; bu gemide, ya da bu evde, tehlikeye girecek birkaç çocuk, kadın, ya da suçsuz başka kimseler olsa bile....

2. Ancak, burada da, sık sık yaptığımız bir uyarmayı yeniden belirteceğiz: Tam anlamında hukuka uygun denecek her şeyin yapılmasına her zaman izin olduğu da sanılmamalıdır. Çoğu zaman, uygulamada, komşularımıza karşı sevgi duygumuz, hakkımızı son sınırına kadar kullanmaktan bizi alıkoyar.

Bu yüzden ulaşmak istediğimiz amacın ötesinde ne olup bittiğini bilmemiz, ya da neyin olabileceğinden haberli bulunmamız gerekir; böylece izlediğimiz iyiliğin, doğmasından kuşkulandığımız kötülükten büyük olmasını, hiç değilse her ikisinin de dengelenmesi durumunda, iyilik umudunun kötülükten daha çok bulunmasını göz önünde tutmak zorundayız. Bu konularda karar vermek herkesin kendi sağgörülü yargısına bağlı kalmaktadır. Bununla birlikte, burada izlenmesi gereken bir kural da vardır: Kararsız durumlarda, bizim yararımızdan çok, başkasının çıkarını gözeten davranışı en güvenilir tutum saymak gerekir....

3. .... Doğal hukuk uyarınca, düşmana karşı nelerin yapılabileceği, bu genel kurallardan çıkartılabilir.

V. *Düşmanımıza yardımda bulunanlara karşı neler yapılabilir?*

1. Şu soru da sık sık ortaya çıkmaktadır: Düşmanımız olmayanlara, ya da düşman sayılmak istemeyenlere karşı, bunlar gerçek düşmanımıza yardımda bulunmakta iseler, neler yapılabilir? Bu konu, eskiden olduğu gibi çağımızda da, ateşli tartışmalara yol açmıştır; kimi yazarlar, savaş kurallarının kesinliğini, kimilerin de ticarette bulunma özgürlüğünü savunmuşlardır.

2. Bu konuda, önce, yardım olarak sağlanan şeyler bakımından bir ayırım yapmamız gerekmektedir. Birtakım şeyler vardır (silâhlar gibi), bunlar yalnız savaşta kullanılabilir; birtakım şeylerse, bir işe yaramamakla birlikte, zevk için kullanılabilmektedirler; başka şeyler de vardır (para, yiyecek, gemiler, gemicilik araç ve gereçleri gibi) hem savaşta, hem de başka zamanlarda işe yaramaktadırlar.

Birinci sıraya giren şeyler bakımından, ... savaşa yararlı şeyleri düşmana sağlayanı, düşmandan yana saymak gerekir.

Eğlence için kullanılmağa yararlı şeylere gelince, bunlar haklı bir yakınmaya yol açmamaktadır....

3. Hem savaşta, hem de barışta yararlı üçüncü çeşit şeylere gelince, bunları da savaşın durumuna göre göz önünde tutmamız gerekir. Çünkü, düşmana gönderilen şeyleri ele geçirmeksizin kendimi koruyamıyorsam, başka bir yerde de belirttiğim gibi [II, ii, 6], zorunluluk durumu, bu gibi şeyleri ele geçirme bakımından bana bir hak sağlamaktadır; ancak, bu şeyleri, bir terslik çıkmazsa, nasıl aldımsa öylece geri verme yükümü altında da bulunurum.

Düşmana gönderilmiş olan şeyler, hakkımı kullanabilmem için girişmiş olduğum çabaların başarı ile sonuçlanmasını engelleyecekse, üstelik bunları düşmana yollayan da bunu bilmekte ise (örneğin, bir yeri karadan sardığım, ya da bir limanı denizden sardığım [abluka ettiğim] zaman, düşman teslim olmak ya da barış yapmak hazırlığına girişmiş bulunuyorsa), suçlu davranışı ile bana zarar vermiş olan bu üçüncü devletin sorumlu tutulması gerekir; tıpkı, bir borçlumu ceza evinden çıkartarak, ya da kaçmasını sağlıyarak beni zarara sokan bir kimse gibi. Bu yüzden, zarar yaratmada söz konusu olduğu üzere, bu kimsenin mallarına -vermiş olduğu zararın giderilmesine yetecek ölçüde- el koyabilir ve bu malları mülkiyetime geçirebilirim.

Düşmana mal göndererek yardımda bulunan, bana henüz gerçek bir zarar vermiş olmamakla birlikte, amacı bu ise, düşmanıma gönderdiği mallara el koymağa, ve bunları yollayanı tutaklar [rehineler] ya da benzer şeyler alarak, gelecek bakımından güvenliğimi inanca [teminat] altına koymak için, zorlamağa hakkım da vardır.

Üstelik, düşmanın bana karşı haksızlığı apaçık ortada iken, ona yardım olarak mal gönderen devlet, düşmanımı güçlendirecek ve girişmiş olduğu haksız savaşında direndirecek bir duruma getirmekte ise, böyle bir devlet, yalnız iç hukuk bakımından (verdiği zararı ödeme bakımından) değil, aynı zamanda, suçluluğu belli birisini yargıcın kovuşturmasından kaçıran bir kimse gibi, ceza hukuku bakımından

da bana karşı suç işlemiş duruma düşer. Böyle olunca da, düşmana mal göndereni, suçuyla orantılı bir cezaya çarptırmaya -cezalar konusunda söylediklerimiz uyarınca- izin vardır; orada belirttiğimiz sınırlar içinde, böyle bir suçluyu mallarından yoksun bırakma hakkımız da söz konusu olabilir.

4. Bütün bu nedenlerle, bir savaşa girenler, olağanlıkla, devlet adına başka halklara bildiriler yollayarak, hem dâvalarının haklılığını, hem de karşı tarafın işlemiş olduğu haksızlığın cezalandırılmasıyla elde etmeyi umdukları yararı açıklarlar.

5. Görüldüğü gibi, bu incelemede, gene doğal hukuka başvurmuş bulunmaktayız. Bunun nedeni şudur: Tarih kitaplarında, iradeye dayanan uluslararası hukukta söz konusu olan durumları kapsamına alacak hiç bir şey bulamadık....

VI. *Savaşta aldatmaya baş vurulabilir mi?*

1. Savaşta düşmana nasıl davranılabileceği konusunda, zorlama ve korku salma yollarına baş vurmanın, savaşın niteliğine uygun düştüğünü görmüş bulunuyoruz. Çoğu zaman şu da sorulmaktadır: Savaşta aldatmalara da baş vurulabilir mi?....

4. Bu sorunun çözümü, "aldatma" *(dolus)* dediğimiz şeylerin her zaman için kötü sayılan şeylerden mi (bu gibi şeyler için doğru olarak şöyle denmiştir: "iyilik getirse bile, hiç bir zaman kötülük yapmamalıdır"); yoksa, aldatmanın özü bakımından, her zaman kötü olmayan, hatta ara sıra iyi de olabilen şeylerden mi olduğuna bağlı kalmaktadır.

VII. *Olumsuz bir eylemle aldatma, tüm olarak yasaklanmış değildir.*

Önce, olumsuz bir eylemle yapılan aldatmayla, olumlu bir eylemle yapılan aldatma olduğunu belirteceğim. Ben, "aldatma" terimini, bir kimsenin olumsuz bir eylemle aldatılması durumunu kapsayacak biçimde anlıyorum; böyle yaparken de hukukçu Labeo'yu izlemekteyim. Bu hukukçu, "bir kimsenin, kendisinin, ya da bir başkasının mülkiyetinde olan bir şeyi olduğundan başka türlü göstererek korumasını" aldatma saymaktaydı; ancak, zararsız bir aldatma.... Çünkü, bildiğiniz, ya da istediğiniz her şeyi herkese açıklamak zorunluluğu olmadığına göre, birtakım şeyleri birtakım kimselere olduğundan başka türlü göstermenin, bu şeyleri bu kimselerden saklamanın doğru olduğu da ortaya çıkmaktadır....

VIII. *Olumlu bir eylemle aldatma....*

1. Olumlu bir eylemle yapılan aldatmaya, bir davranışla yapılırsa yanıltma, göz-boyama; sözle yapılırsa, yalancılık denir. Kimi yazarlar, bu iki çeşit aldatma arasında bir ayırım yaparak, şöyle derler: Sözler, doğal olarak, düşüncenin belirtileridir; oysa, davranışlar böyle değildir. Bence, bunun tersi doğrudur: Sözler, insan iradesinden ayrı tutulursa, kendi başlarına bir şey anlatmazlar; meğer ki, karışık ve tek tek olmayan bir sesle söylenmiş olsun: Acı çeken bir kimsenin haykırışı gibi; bu ise, gerçekte, sözden çok, davranış sayılmak gerekir....

2. Burada, uluslararası hukuk teriminin çeşitli yanlara çekilirliğini bir çözüme bağlarken yaptığımız gibi, bir başka ayırıma baş vurmamız uygun olacaktır. Demiştik ki, uluslararası hukuk, hem ulusların karşılıklı yükümleri söz konusu olmaksızın kabul ettikleri kurallardan, hem de özü karşılıklı bir yüküm kapsayan kurallardan oluşmaktadır. Böyle olunca, sözcükler, işaretler, yazılı harfler, bir anlatım aracı olarak kullanılmalarını öngören bir yüküm uyarınca, Aristoteles'in dediği gibi, "anlaşma ile" kabul edilmişlerdir. Öteki şeyler bakımından durum böyle değildir. Bu yüzden, bu gibi şeyleri, başkaları yanlış anlasalar bile, dilediğimiz gibi kullanabiliriz. Ben, burada, kullanımı yalın anlamında alıyorum; bundan doğabilecek sonuçları göz önünde tutmuyorum. Böyle olunca, bir zarar yaratmayan, ya da zarar doğsa bile aldatmayı hesaba katmadan, bu zarara izin verilen duruma örnekler vermemiz gerekir....

3. .... Bir savaşta, Kapitol'de sarılmış Roma'lılar, düşman korunaklarına [siperlerine] ekmek atarak, kendilerinin henüz kıtlık tehlikesiyle karşılaşmış olmadıklarını göstermek istemişlerdir.

4. Kaçar gibi yapmak da bir başka örnektir.... Çünkü, böyle bir durumda, bu davranıştan doğacak zararı, savaşın haklılığına bakarak doğru bir davranış saymaktayız.... Düşmanlarının silâhlarını, bayraklarını, giysilerini ve çadırlarını kullananlar için de böyle düşünmek gerekir.

5. Gerçekten, bütün bu şeylerin niteliği öyledir ki, bunları herkes dilediği gibi, hatta göreneğe [örf ve âdete] aykırı olarak da kullanabilir; kaldı ki, göreneğin kendisi de, evrensel bir rıza ile değil, insanların böyle istemiş olmalarıyla doğmuştur; böyle bir görenek de kimseyi bağlamaz.

IX. *Yalancılık.*

1. Yalana gelince, bu konuda kesin bir yargıya varmak daha da güçtür....

Kutsal Kitap'ta yalancılığı kınayan birçok parçalar vardır.... Filozoflar ve ozanlar arasında da yalana başvurmayı yeren birçok kimse bulunmaktadır....

2. Bununla birlikte, tersini düşünen yetkili birçok kimse de görülmektedir....

.....

XI. *Yalana izin olmamasının bir nedeni, yalanın bir başkasının hakkı ile çatışmasıdır.*

1. Yalan denilebilecek her şeyi kapsamına alacak biçimde bir tanımlama yapmak için, şöyle diyeceğiz: Sözle, yazıyla, işaretle ve davranışlarla belirtilmiş olan bir şeyin, başkalarınca, bu anlatım araçlarını kullananın kafasındaki anlamından kesin olarak başka türlü anlaşılması gerekir.

Ancak, yalanın bu geniş anlamına, birtakım ayırıcı özellikleri olan ve bu geniş anlamı sınırlayan bir dar anlam getirmek de zorunlu görünmektedir. Konuya -hiç olmasa ulusların ortak kanısına göre- doğru bir açıdan bakarsak, şunu görürüz: Yalancılık, kendisine bir şey söylenen, ya da söz yerine geçecek bir işaret yapılan kimsenin sürekli olarak var olan gerçek bir hakkını çiğnemiş olmaktadır. "Kendisine bir şey söylenilen.... kimsenin gerçek bir hakkı" dedim; çünkü, açıktır ki, hiç kimse, ne kadar saçmalarsa saçmalasın, kendisine karşı yalan söyleyemez.

"Hak" terimiyle, söz konusu şeyle bir ilişkisi olmayan herhangi bir hakkı değil, tersine, söz konusu şeye özgü ve ona bağlantılı bir hakkı anlamaktayım. Bu hak da, başkasının düşünceleri üzerinde, yargı yürütme özgürlüğüdür; böyle bir özgürlüğü, birbirleriyle konuşan kimseler, aralarında bir çeşit üstü kapalı [zımnî] anlaşma ile, karşılıklı olarak tanımaktadırlar. Burada karşılıklı bir yüküm vardır. Çünkü, insanlar, düşündüklerini anlatmak üzere, söz ve işaret kullanmayı kararlaştırdıkları vakit, böyle bir yüküm de kabul etmek istemişlerdir; böyle bir yüküm olmasaydı, konuşma boşu boşuna yaratılmış, hiç bir sonuç vermez olurdu.

2. Bundan başka, şunu da gerekli görmekteyiz: Söz konusu hak, konuşma süresince tüm olarak geçerli kalmalıdır; çünkü, gerçekte var

olan bu hakkın, sonradan sona erdirildiği, ya da bir başka hakkın öne sürülmesiyle ortadan kaldırıldığı da olabilir; nasıl bir borç, borçlunun ödemesiyle, ya da borcun bağlı bulunduğu bir şartın ortadan kalkmasıyla sona ererse. Ayrıca, çiğnenmiş olan hakkın, kendisiyle konuşulan kimsenin hakkı olması gerekir; bir başkasının hakkı değil; tıpkı, bir sözleşmede, bir hakkın çiğnendiğini öne sürebilmek için, bu hakkın, sözleşenlere tanınmış olmasının gerekmesi gibi....

3. Üstelik, sözünü ettiğimiz bu hak, kendisiyle konuşulan kimsenin açık rızası ile de sona erebilir; örneğin, birisinin yalan söyleyeceğini bildirmesi, karşısındakinin de bunu kabul etmesi böyledir. Bundan başka, böyle bir hak, üstü kapalı, ya da akla uygun nedenlerle var sayılabilecek bir rıza ile ortadan kalkabileceği gibi, herkesin kanısınca daha güçlü sayılacak bir hakkın öne sürülmesiyle de sona erebilir.

.....

XIII. *Görüşmeye katılmayan birisi aldatılacaksa, yalan söylenebilir....*

1. .... Kendisiyle konuşulan kimse aldatılmaksızın, bu konuşmayı dinleyen bir başkası konuşulanlardan yanlış bir anlam çıkarırsa, yalancılık yapılmış olmaz.

Çünkü, kendisiyle konuşulan kimse açısından bir yalancılık söz konusu değildir; bu kimsenin gerçek düşüncemizi anlama özgürlüğüne dokunulmamıştır. Bunun gibi, işin aslını bilenler önünde bir masal uydurmak, ya da alay olsun diye konuşmak, mecazlı söylemek de.... yalancılık sayılmaz. Konuşulanlara istemeden kulak vermiş bir kimseye karşı da yalancılık yapılmış olabileceği öne sürülemez; çünkü, kendisiyle konuşulmamaktadır; bu yüzden de, ona karşı herhangi bir yüküm altında bulunan yoktur. Böyle birisi, kendisine değil de bir başkasına söylenmiş olanları duyar da, bundan olur olmaz sonuçlar çıkarırsa, sorumlu kendisidir, başkası değil. Çünkü, kendisinin kulak verdiği konuşma, kendisi bakımından bir konuşma değil, sadece istenilen anlama çekilebilecek seslerdir.

.....

XVIII. *Sözvermelerde yalancılık yoluna gitmemelidir.*

Yalana izin olan durumlardan söz ederken, bunu, ancak bir kamu düşmanını zarara sokacak, başkasına zarar vermeyecek açıklamalarla sınırlamak gerekir; yalan söyleme iznini, sözvermelere uygulanacak ölçüde genişletmemek yerinde olur. Gördüğümüz gibi, her sözverme, kendisine sözverilen kimseye yeni ve özel bir hak da sağlamaktadır.

Bu söylediklerimiz, düşmanlar arasında bile geçerlidir; o sırada var olan düşmanlık da bunun dışında kalmaz. Yalnız, açıkça verilmiş sözler bakımından değil, aynı zamanda (ileride, savaşta verilmiş sözü tutma konusunu incelerken göreceğimiz gibi), düşmanla bir görüşme isteğinde bulunulduğu zaman yapılan, üstü kapalı [zımnî] sözleşmeler bakımından da, bu söylediklerimizin göz önünde tutulması gerekir.

.....

XXI. *Hiç kimse, kendisi bakımından değil de bizim bakımımızdan doğru olan bir şeyi yapmağa zorlanamaz.*

Düşmana nasıl davranılacağı konusunda bir başka kural da şudur: Bir kimseyi, yapmaması gereken bir şeyi yapması için kışkırtmağa, ya da zorlamağa izin yoktur. Bu konuda şu örnekler verilebilir: Bir uyruğu hükümdarını öldürmeğe; bir kenti, halkın rızasını alma dan teslim etmeğe, kendi yurttaşlarını yağmaya kışkırtmak. Böyle olunca, bir uyruğu -uyruk kaldığı sürece- yapmaması gereken bu gibi şeyleri yapmağa kışkırtmak izni tanınmamış olmaktadır. Çünkü, başkasını günah işlemeğe sürükleyen de günah işlemiş sayılır.

"Bir kimseyi, hükümdarını öldürmeğe kışkırttığımız zaman, öldüren bakımından suç sayılan bu eylem, kışkırtan bakımından -kendisi öldürene düşman olduğu için- suç değildir" yollu bir karşılık vermeğe kalkışmak boşunadır. Gerçekten, bir kimse düşmanının canına kıyabilir; ancak, böyle bir yoldan değil.... Bir suçu kendi elimizle işlemekle, bu suçu kendi adımıza bir başkasına işletmek aynı kapıya çıkar.

XXII. *Gönüllü olarak sunulan yardımlardan yararlanabiliriz.*

Bir kimsenin, yapılmasına izin olan bir şeye yardım etmek üzere, gönüllü olarak ortaya atılıp da suç sayılacak bir davranışta bulunmasıyla, böyle bir yardımdan yararlanma başka başka şeylerdir. Böyle bir yararlanmanın kötü bir şey olmadığını, Tanrı'yı örnek vererek de göstermiştik. Celsus şöyle demektedir: "Savaş hukuku uyarınca, bir kaçağı kendi tarafımıza kabul edebiliriz; çünkü, düşman tarafını kendi isteği ile bırakıp bize katılan birisini kabul etmek, savaş hukukuna aykırı düşmez."

———oOo———

BÖLÜM II

UYRUKLARIN MALLARI, ULUSLARARASI HUKUK UYARINCA, HÜKÜMDARLARININ BORÇLARINDAN NASIL SORUMLU TUTULUR? MİSİLLEME (ZARARLA-KARŞILIK)

I. *Doğal hukuk uyarınca, ardıl dışında hiç kimse bir başkasının eyleminden sorumlu tutulamaz.*

1. Savaş konusunda doğal hukukun nelere izin verdiğini gördükten sonra, şimdi de bu konuda uluslararası hukuktan çıkartılabilecek ilkelere geçebiliriz. Bu ilkeler, savaşla hem genel olarak ilgilidir, hem de savaşın özel bir yönüyle ilgilidir. Önce, genel düşüncelerden başlayalım.

Doğal hukuk uyarınca ve yalnız bu hukuk göz önünde tutulursa, hiç kimse bir başkasının eyleminden sorumlu değildir; ancak, mülkiyet hakkı kadar eski bir kural uyarınca, ölenin malları, bu mallara bağlı yükümlerle birlikte, mirasçısına geçer. İmparator Zenon, bir kimseyi tanımadıklarının borcu yüzünden sıkıştırmanın doğal adalete aykırı olduğunu söylemektedir....

II. *Şu var ki, bir hükümdarın borcu yüzünden, uyrukların hem malları hem de eylemleriyle sorumlu tutulması uluslararası hukukta yerleşmiş bir kuraldır.*

1. Bu söylediklerimiz doğru olmakla birlikte, iradeye dayanan uluslararası hukuk uyarınca, şu da kabul edilebilir – hatta kabul edilmiş görünmektedir: Bir devletin uyruklarının elinde bulunan nesnel, ya da nesnel olmayan her şey, bu devletin, ya da devlet başkanının borcuna karşı (hem doğrudan kendi eylemleri yüzünden, hem de bir başkasının borcu yüzünden adalet gereklerini yerine getirmedikleri için) sorumlu ve karşılık tutulabilir....

Bu kuralı koymanın bir nedeni de şudur: Böyle bir kural olmasaydı, sık sık zarar yaratacak bir haksız eylem işleme başıboşluğu doğacaktı; çünkü, hükümdarların mallarına kolayca el konamaz; özel kişilerin malları ise böyle değildir; özel kişiler hem sayıca kalabalıktırlar, hem de her birinin el konabilecek malı vardır. Iustinianus'un dediği gibi, bu kural, uygulama zorunlulukları yüzünden ve insanlara gerekli olan şeyleri karşılamak üzere, uygar uluslarca kabul edilmiş haklardan biridir....

2. .... Son olarak, şu da göz önünde tutulmak gerekir: Hükümdarın borçları yüzünden uyrukların sorumlu tutulması bütün ulusların yararınadır; bugün bir ulus bu yüzden zarar görürse, bir başka gün yararlanabilir.

3. Bu kuralın bir yapılageliş [teamül] niteliği kazandığını, ulusların birbirlerine karşı giriştikleri savaşlardaki bildirilerinden anlamaktayız. Gerçekten, savaş bildirilerinde [hem kendisine savaş açılan kimsenin, hem de ona bağımlı olanların düşman sayıldığı açıklanmaktadır].

Bunun gibi, ... bir hakkı elde tutmak, ya da ele geçirmek üzere herhangi bir zorlama yoluna baş vurulduğu zaman yapılan uygulama da, bunu doğrulamaktadır....

.....

IV. *Malların zoralımına örnek.*

Hakkını yürütebilmenin bir yolu da, bir başka devletin uyruklarının mallarının zoralımı [müsaderesi], ya da bu malları tutu [rehin] olarak almaktır.... Günümüz hukukçuları buna *misilleme* (zararla -karşılık) *hakkı*, Saksonlar *withernam*, Fransızlar da *lettres de marque* demektedirler; Fransızların bu çeşit zoralımlarda bulunabilmeleri için kralın izni gerekmektedir. Hakkın bu yoldan yürürlüğe konması, hukukçuların dediği gibi, adaletin yerine getirilmesine yanaşılmadığı zamanlar söz konusu olmaktadır.

V. *Zoralım, adalet yerine getirilmediği zaman söz konusu olur....*

1. Zoralım söz konusu olurken, adaletin yerine getirilmemesi demek, yalnız, suçluya ya da borçluya ilişkin olarak, akla yatkın bir süre içinde hüküm vermemek değildir; hiç şüphe kaldırmayan bir dâvada.... açıkça hukuka aykırı hüküm verilmiş olduğu zaman da, adalet yerine getirilmemiş olmaktadır. Çünkü, bir yargıcın yetkisi, uyruklar bakımından olduğu kadar, yabancılar bakımından da geçerli değildir.

Uyruklar arasında bile, yargıcın vereceği bir hüküm gerçek bir yükümü ortadan kaldıramaz. Hukukçu Paulus'un dediği gibi, "gerçek bir borçlu temize çıkarılsa bile, bu kimse, doğal hukuk bakımından gene de borçlu kalır" .... Uyruklarla yabancılar bakımından durum şunun için başkadır: Uyruklar, bir hükmün uygulanmasını bu hüküm haksız da olsa, zorlama yollarına başvurarak, hukuka uygun düşecek biçimde engelleyemezler; ya da, buna karşı haklarını zorla öne süremezler; çünkü, uyruklar bu hükümleri veren mahkemelerin yargı gücü altında bulunmaktadırlar; yabancılar ise, haklarını elde etmek üzere, bir başka ülkenin yurttaşları üzerinde zor kullanabilirler; ancak, hakları olan şeyi bir mahkemenin vereceği hükümle elde edebildikleri sürece, bu zorlama hakkını kullanmamaları gerekir.

2. Böyle durumlarda, adaleti yerine getirmeyen hükümdarın uyruklarının, hem kendilerine, hem de taşınır mallarına el konulabilir; bu, aslında, doğal hukukun getirdiği bir kural olmasa da, hemen hemen her yerde görülen yaygın bir uygulama, bu kuralı yerleştirmiştir....

VI. *Zoralım, öldürmeyi haklı kılmaz.*

Böyle bir misilleme hakkının, eskiden kimi uluslarca, suçsuz uyrukların canına kıymağa kadar da genişletilebileceği düşünülmüş olsa gerek. Eskiden şöyle sanılırdı: Herkesin kendi canı üzerinde tam ve kesin bir hakkı olduğuna göre, bu hak devlete de geçirilebilir. Böyle bir sanı, başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [II, xv, 16; xxi, 11], ispatlanamaz; ayrıca, sağlam bir tanrıbilim (teoloji) anlayışına da aykırı düşer.

Bununla birlikte, kimi durumlarda, misilleme hakkının kullanılmasını zora başvurarak önlemeye kalkışanların, istemeyerek öldürüldüğü de görülmektedir. İşin buraya varabileceği önceden kestirilebilirse, insanseverlik, artık hakkın kovuşturulmasından vazgeçilmesini gerekli kılar. Çünkü, insanseverlik kurallarına göre, özellikle hıristiyanlar için, bir başka yerde de açıkladığımız gibi [I, i; 12 ve 13], bir insanın canı, malımızdan çok daha değerli sayılmak gerekir.

VII. *Bu konuda iç hukukla uluslararası hukuk bakımından ayırım.*

1. Bu konuda, gerçekten uluslararası hukukun kapsamına giren şeylerle, iç hukuk alanında kalan, ya da uluslar arasında yapılmış sözleşmeler uyarınca kabul edilmiş şeyleri birbirinden iyice ayırmamız gerekir.

2. Uluslararası hukuka göre, zarar vermiş bir hükümdarın -ister yerli ister göçmen olsun- sürekli uyruğu durumunda olan herkes üzerinde misilleme hakkı kullanılabilir; buna karşılık, bir ülkeden geçip-gidenler, ya da o ülkede kısa bir süre oturanlar üzerinde bu hak uygulanamaz. Çünkü, böyle bir hak, kamu borçlarını ödettirmek için bir çeşit tutu [rehin] olarak kabul edilmiştir; ülkenin yasalarına bir süre için bağımlı kalmış olanlar, bu çeşit vergilerin dışında sayılırlar. Sürekli uyruklar arasında, uluslararası hukuk yalnız elçilerle, onların mallarını misilleme hakkının dışında tutar; bu elçilerin, misilleme hakkını kullanmak için geçerli bir nedeni olan devletin düşmanı olan bir devlete yollanmış olmamaları da gerekir.

3. Ulusların iç hukukları ise, kadınları ve çocukları, hatta bilim adamlarını, ticaret için gelmiş olanları -hem canları hem de malları bakımından- misilleme hakkının uygulama alanı dışında tutmaktadır. Uluslararası hukuk misilleme hakkına başvurmağı herkese tanımaktadır..... Oysa, birçok ülkenin iç hukuku uyarınca, bu hakkı kullanmak için ya doğrudan doğruya hükümdardan, ya da yargıçlardan özel bir izin almak gerekir.

Uluslararası hukuka göre, adaleti yerine getirmekten kaçınmış bir devletin herhangi bir uyruğunun mallarına el konduğu zaman, bu zoralım eylemi, el konmuş malların mülkiyetini de -borçların ve başka giderlerin tutarı ölçüsünde- edinmeğe yeterli sayılır; yalnız, artanın geri verilmesi gerekir. İç hukuk kurallarına göre, ilgililer önce çağrılırlar, sonra da, el konmuş mallar kamu makamlarınca ya satışa çıkartılır, ya da zarar görmüş olanlara verilir....

4. Burada, olduğu gibi alındığı zaman oldukça sert olan bu kuralı yumuşatmak üzere bir noktayı daha belirteceğim: Borçlarını ödemeyerek, ya da adaletten kaçınarak misillemelere yol açmış olanlar, bu misillemelerden zarar görmüş olanların zararlarını, hem doğal hukuk, hem de tanrısal hukuk uyarınca gidermek zorundadırlar.

——————oOo——————

BÖLÜM III

ULUSLARARASI HUKUK BAKIMINDAN HAKLI YA DA KAMUSAL SAYILAN SAVAŞLAR; SAVAŞ AÇILDIĞININ BİLDİRİLMESİ

I. *Uluslararası hukuk bakımından kamusal bir savaş, iki ayrı halk arasındaki savaştır.*

1. Yukarıda da belirttiğimiz gibi [I, iii, 4], ünlü yazarlar çoğu zaman bir savaşı "haklı" (hukuka uygun) diye nitelendirirken, girişilmiş savaşın haklı bir nedene dayanmasını, ya da savaş eylemlerinin yaygınlığını değil de, savaşın hukuk yönünden birtakım özel sonuçlarını göz önünde tutmaktadırlar. Haklı bir savaşın ne çeşit bir savaş olduğunu anlamak için, en iyi yol, düşmanı, Roma'lı hukukçuların yaptıkları gibi tanımlamaktır.

Pomponius şöyle demektedir: "Devlet adına bize savaş açmış olanlar ya da devlet adına bizim kendilerine savaş açtıklarımız, düşman sayılırlar; bunların dışında kendilerine silâh kullandıklarımız yolkesenlerle soyguncular dır." [Ulpianus ve Paulus da buna benzer bir tanım yapmaktadırlar....]

2. Roma'lı hukukçuların Roma halkı bakımından söyledikleri, başka herhangi bir devlet için de geçerlidir....

II. *Haksız davranmış olsa bile, bir halk, deniz-haydutları ya da soyguncular dan ayrı tutulmak gerekir.*

1. Şunu da belirtmek gerekir: Bir devlet, toplum adına alınmış bir kararla olsa bile, bir haksızlık işlediği zaman da devlet niteliğini yitirmez; buna karşılık, bir deniz-haydudu, ya da soyguncu takımı, aralarında, her topluluğun varlığını sürdürebilmesi için gerekli bir çeşit eşitlik kabul etmiş olsa bile, bu yüzden, bir devlet olma niteliği kazanmaz. Bunun nedeni de şudur: Soyguncular ve deniz-haydutları,

yalnız, suç işlemek üzere birleşmişlerdir; oysa, bir devlette, devletin üyeleri -ara sıra suç işler duruma düşseler bile- herkesin, haklarından barış içinde yararlanmasını, yabancılara da adaletin sağlanması amacıyla bir araya gelmişlerdir. Yabancı devlet uyruklarının hakları her bakımdan doğal hukuka uygun düşmese bile (bu hukukun ilkeleri, başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [II, xv, 5], kimi devletlerce az-çok unutulmuş bulunmaktadır), hiç olmazsa her devletle yapılmış andlaşmalar ve yürürlükteki yapılagelişler [teamüller] uyarınca, tüm olarak yerine getirilmek gerekir....

2. Moral bir konuda, bir şeyin temel öğesi [unsuru] ne ise, o şeye kesin niteliğini de bu öğe verir. Cicero'nun.... dediği gibi, "Bir şeyin tümünü adlandıran öğe, o şeyin parçaları arasında en geniş kapsamlı ve en geniş etkili olanıdır"....

Gene Cicero şöyle demektedir: Bir devlette adaletsiz bir kimse kral olmuş ise, ya da soylular ve halkın kendisi haksızlık yapmakta ise, artık yalnız devletin kötü olduğunu değil, devlet diye bir şey kalmadığını düşünmek gerekir. Ben bu görüşü aşırı ölçüde sert bulurum.... Gerçekten, bir hasta gövde nasıl gene de bir gövde ise bir devlet de, ne kadar hasta olursa olsun, yasaları, mahkemeleri ve yurttaşlarla yabancıların haklarını elde etmek üzere başvurabilecekleri gerekli bütün kurumları varsa, gene de devlet olarak kalmaktadır....

.....

IV. *Bir savaşın kamusal sayılması için, bu savaş, egemen gücü elinde tutanca açılmış olmak gerekir. Bu ne demektir?*

Egemen gücün kimlerin elinde olduğunu daha önce belirtmiştik [I, iii, 6]. Böyle olunca, egemen gücün bir parçasını elinde bulunduranların, bu güç ölçüsünde haklı bir savaş açabileceklerini kabul etmek gerekir.

Bir devletin uyruğu değil de, eşitsizliğe dayanan bir andlaşma ile bağlaşığı [müttefiki] olan devletlerin de açacakları savaşları, daha sağlam nedenlerle, haklı saymak zorunluluğu vardır....

V. *Bir savaş bildirisi de gereklidir.*

Savaşın, burada söz konusu olduğu anlamda haklı sayılabilmesi için, her iki taraf bakımından da, egemen gücü ellerinde bulunduranlarca açılmış olması yeterli değildir. Söylediğimiz gibi, şu da aranır; Bu savaş devlet adına açılmalı, savaş açıldığı, devlet adına öteki devlete bildirilmelidir....

VI. *Savaş bildirilerinde neler doğal hukuka, neler de uluslararası hukuka uygun düşer?*

1. Savaş açıldığının bildirilmesi konusunda aşağıda söylediklerimizle daha önce söylemiş olduklarımızı anlayabilmek için, doğal hukukun gerekleri ile; doğal olarak yükümlü olmaksızın, yapılması övülmeğe değer olanı; uluslararası hukukun isterlerini; ve son olarak da, kimi ulusların kendilerine özgü kurumlarından ortaya çıkan kuralları, birbirinden iyice ayırmamız gerekir.

Doğal hukuk uyarınca, bir saldırının püskürtülmesi, ya da bir suçlunun cezalandırılması söz konusu ise, savaş açıldığının bildirilmesi de gerekli değildir....

Bir şeyin maliki olan bir kimsenin bu şeyi geri alması söz konusu ise, savaşın açıldığının bildirilmesi de doğal hukukça zorunlu sayılmamaktadır.

2. Buna karşılık, bir şey yerine bir başka şeyin alınması, ya da borçlunun borcu yüzünden mallarına el konması, bundan da önemli olarak, uyrukların mallarına el konulması söz konusu ise, bu yola gitmeden önce, borçluyu bir çözüm yolu bulmağa çağırmak gerekir. Böylece, bizim olan, ya da bize borçlu bulunan şeyin elde edilmesi için başka bir çıkar yol kalmadığı da gösterilmiş olmaktadır.... Bunun gibi, bir hükümdara, uyruklarından birinin borçları ya da suçları yüzünden saldırmadan önce, bir çözüm yolu bulmak üzere bir bildiri çıkarmak gerekir; bu bildiriden sonra, yukarıda da söylediğimiz gibi, böyle bir çözüme yanaşmayan hükümdar da haksız duruma düşmüş, bize karşı işlenmiş zarara, ya da suça katılmış olur.

3. Doğal hukuk bizi böyle bir bildiride bulunma zorunda tutmamakla birlikte, yukarıda, savaşı önleme yollarını incelerken belirttiğimiz gibi [II, xxiii, 7], saldırganın bize karşı haksızlık işlemekten vazgeçmesini, ya da içten bir pişmanlıkla suçunu bağışlatmasını ve uygun düşecek bir zarar-giderimde bulunmasını sağlamak üzere böyle bir bildiride bulunmak, gene de onurlu ve övgüye değer bir davranıştır....

VII. *Bir savaş bildirisi ya kesin ya da şarta bağlı olur.*

1. Savaş bildirisi ya şarta bağlı olur, ya da kesin ve şartsızdır.

Borçlu olunan şeylerin geri verilmesini isteyen bir savaş bildirisi, şarta bağlıdır....

Kesin bir savaş bildirisi ise, bize karşı silâha sarılmış bulunanlara, ... ya da cezalandırılması gereken suçları işlemiş olanlara karşı çıkarılan bildirilerdir.

2. Hukuk yönünden gerekli olmamakla birlikte, şarta bağlı bir savaş bildirisinin ardından, bir de kesin bildiri yollandığı da olmaktadır....

.....

IX. *Bir kimseye karşı açılmış bir savaş, bu kimseden yana olan uyruklarına ve bağlaşıklarına karşı da açılmış sayılır.*

Üstelik, bir devlette egemen gücü elinde tutana karşı açılmış bir savaş, yalnız bu hükümdarın bütün uyruklarına karşı değil, aynı zamanda onun tamamlayıcı bir parçası olacak biçimde kendisine katılmış olan bağlaşıklarına [müttefiklerine] karşı da açılmış sayılır....

.....

XI. *Hukuk yönünden birtakım sonuçların (etkilerin) doğması için bir savaş bildirisi neden gereklidir?*

Şimdi de, uluslararası hukuk uyarınca, savaşın haklı sayılması için, bir bildiriden sonra açılmasını ulusların neden uygun buldukları sorununu inceleyelim. Kimi yazarların öne sürdüğünün tersine, gizli, ya da aldatarak bir şey yapmış olmamak isteğini göstermek üzere böyle davranıldığını söylemek yerinde olmaz. Çünkü, böyle bir davranış olağanüstü bir gözüpeklik gösterisi olsa bile, hukukla pek ilişkili olamaz; netekim, bu bakımdan, kimi ulusların savaş yerini ve gününü bile bildirdiklerinin örneklerini okumaktayız. Savaş bildirisinin gerçek nedeni, savaşın herhangi bir kimsenin özel girişimi [teşebbüsü] ile değil, her iki halkın, ya da bu halkların hükümdarlarının iradesiyle açılmış olduğunun kesinlikle belirtmesinin ve bilinmesinin sağlanmasıdır.

Böyle bir düşünceden birtakım özel sonuçlar çıkmaktadır; oysa, bu gibi sonuçlar, soyguncularla karşı açılan, ya da hükümdarın uyruklarına karşı giriştiği savaşlarda ortaya çıkmamaktadır....

XII. *Söz konusu olan sonuçlar (etkiler), başka savaşlarda görülmez.*

1. Kimi yazarlar, sözlerini örneklerle de destekleyerek, şöyle derler: Soyguncularla uyruklara karşı girişilmiş savaşlarda da, ele geçirilmiş şeyler, bunları ele geçirenin olur. Bu, doğrudur; ancak, bir bakıma doğrudur: doğal hukuk bakımından böyledir. Oysa, ulusların görenek [örf ve âdet] hukuku uyarınca, bu görüş doğru

değildir; çünkü, bu hukuk yalnız uluslar bakımından geçerlidir; yoksa, bir ulus olarak ortaya çıkmayan, ya da böyle bir topluluğun ancak bir parçası olanlar bakımından geçerli değildir.

2. Bu yazarlar, "bir kimse canını, ya da malını savunmak için silâha davrandığı zaman, böyle bir savaşa giriştiğinin bildirilmesi gerekmez" derken de yanılmaktadırlar. Böyle bir savaş yalnız bir savaş olduğu için değil, incelemeğe başladığımız ve aşağıda daha da açıklayacağımız sonuçları bakımından da, bir savaş bildirisi gerektirmektedir.

XIII. *Savaş, bir bildiride bulunur bulunmaz, hemen başlatılabilir mi?*

1. Savaş açıldığının bildirilmesinden hemen sonra, savaş eylemlerine girişilemeyeceğini söylemek de yanlıştır.... Uluslararası hukuk uyarınca, gerçekten, savaş bildirisinden sonra, bir sürenin geçmesini beklemek zorunluluğu yoktur.

2. Bununla birlikte, savaş açıldığının bildirilmesinden sonra, duruma göre, doğal hukuk uyarınca belirli bir sürenin geçmesini beklemek de gerekli olabilir. Örneğin, hakkımız olan bir şeyin geri verilmesi, ya da bir suçlunun cezalandırılması istendiği zaman, bu istem [talep] geri çevrilmemişse, istenilen şeyin gerektiği gibi yerine getirilmesi için bir süre tanımak zorunluluğu vardır.

XIV. *Elçilik hakkını çiğnemiş olanlara karşı açılacak bir savaşın da bildirilmesi gerekir mi?*

Karşımızdakiler, yalnız istemimizi geri çevirmekle de kalmaz, gönderilen elçilerin dokunulmazlığını da çiğnerlerse gene de -sözünü ettiğim sonuçlar göz önünde tutularak- savaş açıldığının bildirilmesi zorunluluğu ortadan kalkmış olmaz. Ancak, o zaman, savaş açıldığının bildirilmesi özel elçiler göndererek değil, hangi yol en güvenilir görünüyorsa o yoldan, örneğin yazıyla da yapılabilir....

——————oOo——————

BÖLÜM IV

KAMUSAL BİR SAVAŞTA DÜŞMANLARI ÖLDÜRME HAKKI VE KİŞİLER ÜZERİNDE BAŞKA ZORLAMALAR

I. *Genel olarak bir kamusal savaşın etkileri.*

.... İki halk, ya da bu halkların hükümdarları arasında açıldığı bildirilmiş bir savaş, savaşın kendi niteliğinden çıkmayan, birtakım özel sonuçlar doğurmaktadır....

II. *Bir şeyin yapılmasına "izin olması" ne anlama gelir?*

1. Ara sıra, bir şeyin yapılmasına "izin olduğu"ndan söz edildiği zaman, övgüye değer başka bir şey yapmak olanağı bulunmakla birlikte, her bakımdan doğru olan, hiç bir bakımdan yerilemeyecek şeylerin yapılması anlatılmış olmaktadır. .... Örneğin, evlenme haklı bir davranıştır, ancak, kutsal ve yüce bir nedenle hiç evlenmemek de daha çok övgüye değer sayılmaktadır....

2. Ara sıra da, bir şeyin yapılmasına şöyle bir nedenle izin olduğu söylenir: Bu şeyi yapmak dürüst davranışa, ya da ödev kurallarına uygun olmaktan çok, insanlar arasında böyle bir davranış cezalandırılmaz da ondan....

III. *Kamusal bir savaşın etkileri bakımından, genel olarak, birtakım eylemlerin ceza gerektirmeksizin yapılmasına izin vardır.*

Bir düşmanın hem canı hem de malı üzerinde zarar verici bir davranışta bulunmaya, bu anlamda izin vardır. Öyle ki, değil yalnız haklı bir nedenle savaşa girişmiş bulunan ve bu ölçüde zarar veren kimse bakımından (böyle bir izin, bu kitabın başında da belirttiğimiz gibi doğal hukukca tanınmıştır), aynı zamanda herhangi bir ayırım yapmaksızın her iki düşman bakımından da böyle bir davranışta bulunma yolu açıktır.

Bundan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Her iki düşman taraftan herhangi bir kimse, ötekinin ülkesinde yakalandığı zaman, adam öldüren ya da hırsızmış gibi cezalandırılamaz; bir başka devlet de, bu yüzden ona karşı savaş açamaz....

IV. *Bu etkiler (sonuçlar) neden geçerli sayılmaktadır?*

Bu sonuçlar uluslar arasında iki nedenle uygun karşılanmıştır. Birinci neden şudur: İki halk arasındaki bir savaşta, kimin haklı olduğunu öteki halkların kararlaştırmağa kalkışmaları, bu halklar bakımından tehlikeler yaratabilir; bu yüzden, bunlar, kendilerine yabancı olan bir savaşa bulaşmış olabilirler....

İkinci neden de şudur: Haklı bir savaşta bile, dış belirtilere bakarak, kendini savunmanın, malını kurtarmağa çalışmanın, ya da cezalandırmanın haklı sınırının nereye uzanabileceğini doğru olarak kestirmek çok güçtür. Bu yüzden, böyle bir sorumu bir başkasının yargısıyla çözümlemektense, bunu, savaşa girişmiş olanların, iyiyi kötüden ayırma yeteneklerine bırakmak daha elverişli görünmüştür....

V. *Bu sonuçları destekleyen tanıklıklar.*

1. Üstelik, savaşta düşmana karşı dilediği gibi davranma başıboşluğu, önce, kişiler bakımından söz konusudur, ... Genel olarak, düşmanı öldürmek bir savaş hakkı sayılmaktadır....

2. Bu konuda düşmanı öldürmenin "savaş hukuku"na uygunluğunu öne süren yazarların başka yerlerde de söylediklerine göre, savaş hukuku uyarınca düşmanı öldürenlerin tüm suçsuz bir eylemde bulundukları değil, sadece, benim de belirttiğim gibi, ceza gerektirmez bir eylem anlatılmak istenmektedir....

VI. *Böyle bir haktan, düşman ülkesinde bulunan herkesi öldürme, herkese düşmanca davranma hakkı da doğar.*

Bundan başka, düşmana dilediğini yapabilme özgürlüğü çok geniş ölçüde uygulanmaktadır. Bir kez, böyle bir özgürlük, yalnız gerçekten silâh taşıyanlara, ya da savaşa girişmiş olanın uyruklarına değil, aynı zamanda düşman ülkesinde bulunan herkese uygulanmaktadır.... Bunun nedeni de şudur: Düşman ülkesinde bulunan yabancılardan da kendilerine zarar gelmesinden korkulmaktadır. Bu yüzden, genel ve sürekli bir savaşta, onlara karşı da bu savaş hakkının kullanılması söz konusu olmaktadır.

Bu durum, uyrukların devlet borçları yüzünden ödemek zorunda kaldıkları bir çeşit vergi sayılabileceğini belirttiğimiz [III, ii, 7] tutu [rehin] alma hakkından ayrı bir şeydir. Bu yüzden, Baldus'un da dediği gibi, savaşta, tutu almaktan çok daha büyük kötülüklerin yapılabilir sayılmasına şaşmamak gerekir.

Bu söylediklerimin, hiç olmazsa, bir savaş başladıktan sonra, olan biteni bilerek düşman ülkesine geçen yabancılar bakımından geçerli olması söz götürmez.

VII. *Yabancılar, savaşın açılmasından önce bir ülkeye gelmişlerse, onlara karşı nasıl davranmak gerekir?*

Ancak, savaşın başlamasından önce bir ülkeye gitmiş yabancılar, bu ülkeden çıkıp gitmelerine yetecek bir süre geçtikten sonra da ülkeden çıkmamışlarsa, bunların da, uluslararası hukuk açısından düşman sayılması uygun görünmektedir.

VIII. *Düşman uyruklarına her yerde düşmanca davranılabilir; bu kimselerin bulundukları ülkenin yasaları böyle bir davranışı yasaklamıyorsa.*

1. Düşmanın gerçek uyruklarına, başka bir deyimle, sürekli olarak bu durumda bulunanlara gelince, uluslararası hukuk, bunlara, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, saldırmanın haklı olabileceğini kabul etmektedir. Çünkü, bir halka karşı savaş açıldığı zaman, gördüğümüz gibi, bu halktan olan herkese karşı da savaş açılmış olmaktadır.... Uluslararası hukuk da, nerede bulunursa bulunsun, bir düşmana saldırılabileceğini kabul etmektedir....

2. Böylece, bu gibi kimseler, bir ceza ile karşılaşma tehlikesi olmaksızın, kendi ülkelerinde, bir düşmanın ülkesinde, hiç kimsenin yetkisi altında bulunmayan bir kara parçası üzerinde ve denizde öldürülebilir. Ancak, bu hak, tarafsız ülkelerde uygulanamaz; tarafsız ülkelerde bulunan düşmanın öldürülmesine ya da böyle bir düşmana herhangi bir kötülük yapılmasına izin olmaması, düşmanın kişiliğine bağlı bir ayrıcalık değil, tarafsız ülke hükümdarının egemenliğine saygı gösterme zorunluluğu yüzündendir. Çünkü, devletler, savaşa girmemiş bir başka devletin ülkesinde bulunanlara karşı, ancak hukuk yollarına başvurarak zorlamalarda bulunulabileceğini kabul etmişlerdir....

Mahkemelerin bulunduğu her yerde de, düşmanlar arasında olduğu gibi, önüne gelenin birbirine kuralsız ve ölçüsüz zarar verme hakkı da ortadan kalkar; mahkemeler herkese hak ettiğini uygular....

IX. *Düşmanca davranma hakkı kadınları ve çocukları da içine alır.*

1. Düşmana zarar verme hakkının nerelere kadar uzandığını gösteren bir olay da, kadınlarla çocukların bile, uluslararası hukuk uyarınca, ceza gerektirmeksizin öldürülebileceklerinin kabul edilmiş olmasıdır....

2. .... Bunları söyledikten sonra, yaşlıların bile esirgenmemiş olmasına şaşmamak gerekir.

X. *Düşmanca davranma hakkı savaş tutsaklarını da kapsar; hem de her zaman.*

1. Savaş tutsakları da, sözünü ettiğimiz bu savaş hakkının kapsamı dışında bırakılmamaktadır....

2. Uluslararası hukukun uygulanışına bakınca, savaş tutsaklarının her çağda öldürülegeldiği görülmektedir; olsa olsa, şurada ya da burada, devletlerin iç hukukları uyarınca bu hak az-çok sınırlandırılmıştır.

XI. *Teslim olmak isteyip de, bu istekleri kabul edilmeyenler bu hakkın kapsamına girerler.*

Sığıntıları, düşman kapısına yüz sürenleri öldürenlerin birçok örneğini de okumaktayız....

Teslim olmak isteyenlere de bu hakkın her zaman tanınmış olmadığı görülmektedir....

XII. *Düşmanca davranma hakkı, kayıtsız şartsız teslim olmuşları da içine alır.*

Dahası da var: Tarihler, kendi istekleriyle kayıtsız-şartsız teslim olmuş, teslim olma dilekleri de kabul edilmiş düşmanların bile sonradan öldürüldüğünü yazmaktadırlar....

XIII. *Misilleme, ya da karşı koymada gösterilen direniş gibi durumların böyle bir hak yarattığını söylemek doğru olmaz.*

1. Düşmanların, özellikle sığıntılarla teslim olmuşların öldürülmesini anlatırken, tarihçiler, ara sıra bunun nedenini misillemeye, ya da savaşta karşı koymada gösterdikleri direnmeye bağlamaktadırlar. Oysa, başka bir yerde yaptığımız ayırıma göre, bu nedenler gerçek ve haklı gösterici olmaktan çok, inandırıcı sözde nedenlerden [bahanelerden] başka bir şey değildir. Gerçekten, doğru anlamıyla misillemenin haklı olabilemesi için, kötülüğü yapmış olana uygulanması gerekir; suçun bulaşmasını anlatırken de bunu belirtmiştik.

Savaşta ise, tersine, misilleme denilen davranışlar, çoğu zaman, yakındığımız eylemlere hiç katılmamış olanlara uygulanmaktadır....

2. Tuttuğu tarafa gönülden bağlı kalmakta direnmenin ceza hak ettiğini söyleyen de yoktur.... Bağlı kalınan taraf doğal olarak, ya da yüce bir nedenle böyle seçilmiş ise, söylediklerimiz daha da güçlü olmaktadır.

Doğrusu, böyle bir bağlılığı suç saymak yerine, görevini bırakıp gitme suç sayılmaktadır. Roma'nın askerlik hukukunda bu konu üzerinde özellikle durulmakta, ne korku, ne de tehlike özür sayılmakta idi.... Böyle olunca, yenik düşmüş düşmana karşı sözünü ettiğimiz davranışın dayanağı ne misilleme, ne de karşı koymada direnildiği için cezalandırma olabilir; bu yola gidenler, kendileri bakımından uygun saydıkları zaman, kendi çıkarlarını göz önünde tutarak böyle davranmaktadırlar. Uluslararası hukuk da, insanlar arasında bu çeşit davranışları yasaklamaktadır....

XIV. *Tutaklara da düşmanca davranılabilir.*

Düşmana kötülük yaparak zarar verme bakımından sözünü ettiğimiz bu hak, tutaklara da [rehinelere de] uygulanmıştır; hem yalnız kendilerini bir çeşit sözleşme ile tutak durumuna sokmuş kimselere değil, başkalarınca tutak olarak verilmiş olanlara da....

Çocuklarla kadınların da tutak olarak verilegeldiğini de belirtmek gerekir....

XV. *Uluslararası hukuk, herhangi bir kimsenin zehirlenerek öldürülmesini yasaklamaktadır.*

1. Uluslararası hukuk, burada açıkladığımız anlamda, doğal hukukun yasakladığı birçok şeye nasıl izin vermekte ise, doğal hukukun izin verdiği birçok şeyi de yasaklamaktadır. Örneğin, yalnız doğal hukuku göz önünde tutarsanız, bir kimsenin öldürülmesine izin varsa, bu kimseyi kılıçla, ya da zehirle öldürmeniz aynı kapıya çıkar. "Doğal hukuku göz önünde tutarsanız..." diyorum; aslında, öldürülen kimseye kendini savunma olanağını tanımak daha onurlu bir davranıştır; ancak, öldürülmeği hak etmiş olana, böyle davranma zorunluluğu da yoktur. Bununla birlikte, çok eskiden beri, bütün uluslarca olmasa bile uygar uluslarca benimsenmiş olan uluslararası hukuk, düşmanı zehirleyerek öldürmeği yasaklamaktadır.

Bu kural, herkesin yararına olduğu için, ortaklaşa bir rıza ile konmuştur; böylece, artık çok sıklaşmış olan savaşların doğuracağı

tehlikeler yaygınlaştırılmamak istenmiştir. Bu kuralı önceleri kralların kendi aralarında kabul etmiş olabilecekleri de kolayca düşünülebilir; çünkü, yalnız silâhla saldırıldığı zaman, krallar başka insanlardan daha iyi korunmakla birlikte, zehirlenmeye karşı onlar da tam bir güvenlik içinde değillerdir; hukuka duyulan birazcık saygı ve adını kirletme korkusu onları bu çeşit tehlikelerden korumasa, her gün, bu yoldan yokolma tehlikesi ile karşılaşabilirlerdi....

2. .... Böylece, bir düşmanı öldürmek üzere zehir kullanabileceğini savunanlar.... yalnız doğal hukuk kurallarını göz önünde tutmaktadırlar; ulusların iradesinden doğan hukuku tüm olarak görmezlikten gelmektedirler.

XVI. *Uluslararası hukuk bakımından, silâhları ve suları da zehirlemek yasaktır.*

1. Düşmanı sözünü ettiğim gibi zehirlemekle, ona karşı kullanılan silâhları zehirlemek, belirli bir ölçüde, başka başka şeylerdir.... Bu yola sapmak, bütün ulusların olmasa bile, Avrupa uluslarıyla azçok onlar ölçüsünde uygar ulusların hukukuna da aykırıdır....

2. Su kaynaklarını zehirleme konusunda da aynı şeyi söylemek gerekir. Böyle bir şey yapmak, hiç olmazsa uzun süre gizli kalmasa bile, Florus'un dediği gibi, yalnız eski Roma'lıların göreneklerine [örf ve âdetlerine] değil, aynı zamanda tanrısal hukuka da aykırıdır; çünkü, bir başka yer de belirttiğimiz gibi [II, xix, 1], eskiler, uluslararası hukuku tanrılara bağlamakta idiler. Savaşın tehlikesini azaltmak için, savaşanlar arasında bu çeşit üstü kapalı [zımnî] anlaşmalar yapılmış olmasına da şaşmamak gerekir....

XVII. *Suları bir başka yoldan kirletmek uluslararası hukuka aykırı düşmez.*

Açıkladığımız bu kural, suları düşman için içilmez kılmak üzere, zehirden başka bir şeyle, örneğin suya ölüler ya da kireç atarak kirletmenin de yasak olduğu anlamına gelmez.... Bir ırmağı saptırmak, bir kaynağın damarlarını kesmek, hem doğal hukukca, hem de insanların aralarında yapmış oldukları anlaşmalarla izin verilmiş davranışlar sayılmaktadır.

XVIII. *Adam öldürücüler kullanılması uluslararası hukuka aykırı mıdır?*

1. Şu soru da sık sık tartışılmaktadır: Bir düşmanı ortadan kaldırtmak üzere, ona karşı bir öldürücünün [katilin] yollanması uluslararası hukuka uygun düşer mi?

Burada, iki çeşit öldürücü arasında bir ayırım yapmak gerekir. Birinci çeşit öldürücüler, açık ya da üstü kapalı olarak vermiş oldukları sözü tutmayanlardır: Bir krala karşı zorlama yollarına başvuran uyruklar, bir büyük beye bağlı küçük beyler, hizmetinde oldukları kimseye karşı askerler, sığıntılar, yabancılar, düşman ordusundan kaçanlar sığındıkları ülkeye karşı verdikleri sözü tutmazlarsa bu duruma girmektedirler. İkinci çeşit öldürücüler ise, tutma zorunda oldukları herhangi bir söz vermemiş olanlardır....

2. Bu sonuncular, böyle yapmakla ne doğal hukuka, ne de uluslararası hukuka aykırı bir davranışta bulunmuş olmaktadırlar; çünkü, bu hukuklar uyarınca, düşmanı, nerede olursa olsun öldürmeye izin vardır; öldürülenlerin, ya da ölenlerin az ya da çok olması da önemli değildir.... Böyle bir şeyi yapan gibi, onu bunu yapmağa kışkırtan da, uluslararası hukuk açısından, suçlu sayılmaz....

3. Bu gibi işleri yapanları yakaladıkları zaman, onları çok büyük işkencelerle cezalandırdıklarını söyleyerek, dediklerimize karşı çıkmak da boşunadır. Çünkü, böyle davrananlara bu biçim işkenceler yapmak, onların eylemlerinin uluslararası hukuka aykırı olmasından değil, uluslararası hukukun, bir düşmana karşı nasıl istenirse öylesine davranmaya izin vermesindendir. Böyle durumlarda, herkes kendi çıkarları açısından, dilediği ölçüde hafif ya da ağır bir ceza uygulama yoluna gider.

Bu şartlar altında, uluslararası hukuk, şüphesiz, casus göndermeğe de izin vermektedir....; bununla birlikte, casuslar yakalanırsa, olağanlıkla onlara karşı çok sert davranılmaktadır. Casuslara karşı, savaşı yürütmede hak yolundan ayrılmamağa özen gösterenlerce, ara sıra adaletle de davranılmaktadır; başkaları ise, savaş hukukunun kendilerine tanıdığı üzere, cezaya uğrama korkusu olmaksızın nasıl davranma yolu varsa, casuslara karşı da öyle davranmaktadırlar. Casus kullanma fırsatı önlerine çıkmışken, bundan yararlanmayanlar olmuşsa, bu kimseler, bu gibi davranışların hukuka aykırı olduğu kanısıyla değil, ya bir ruh yüceliği ile, ya da gizli kapaklı işler yapmamağı üstün tutacak kadar güçlerine duydukları güven yüzünden bu yola gitmektedirler.

4. Kalleşce davranan öldürücüler için başka türlü düşünmek gerekir. Yalnız böyle davrananlar değil, bunları kullananlar da uluslararası hukuk bakımından suç işlemiş olmaktadırlar. Bununla birlikte, başka konularda, bir düşmana karşı kötü adamların yardımından yararlanıldığı zaman, Tanrı katında günah işlenmiş olsa bile, ulus-

lararası hukuka aykırı davranılmadığı için, insanlar arasında suç işlenmiş sayılmamaktadır....

Oysa, uygulamanın bu yoldan gelişmiş olması, düşmanını öldürmek için, ona kalleşlik eden birinden yararlanmaya izin verecek ölçülere kadar götürülmez. Bu yüzden, böyle bir yola sapan, hem doğal hukuku hem de uluslararası hukuku çiğnemiş sayılmak gerekir....

5. İnsanların, burada, başka konularda yapılabilir saydıkları şeye izin vermemelerinin nedeni, zehirlemeden söz ederken belirttiğimiz neden gibidir: Savaşanların, özellikle ileri gelen kişilerin, aşırı tehlikelerden esirgenmesi istenmektedir....

6. Bir kamusal savaşta, ya da böyle bir kamusal savaş açma yetkisi olanlar arasında, düşmanını, ona hainlik eden birinin eliyle öldürtmeğe kalkışmaya izin yoktur; bununla birlikte, böyle bir kamusal savaş söz konusu olmadığı zaman, uluslararası hukuk buna izin vermektedir.... Bu yüzden, deniz-haydutlarına ve soyguncular a karşı kalleşce yollara başvurmak tüm kusursuz bir davranış sayılmasa bile, bu gibilere karşı duyulan tiksinti ve öfke yüzünden, uluslar arasında böyle bir davranış ceza gerektirir bir suç da sayılmamaktadır.

XIX. *Düşmanın kadınlarına ve kızlarına saldırma uluslararası hukuka aykırı mıdır?*

1. Düşmanların kızlarına ve kadınlarına saldırma özgürlüğü konusunda ne düşünmek gerekir? Kimi yazarlar buna izin olduğunu söylemekte, kimileri de, bu gibi davranışları yasaklamaktadır. Bunun yapılabileceğini öne sürenler, böyle bir davranışı, bir başkasının vücudu üzerinde işlenmiş haksız bir eylem olarak görmekt eve şöyle düşünmektedirler: Düşmanın her şeyine, silâh gücüne dayanarak, yenenin dilediği gibi davranması savaş hukukuna aykırı değildir. Böyle davranmayı yasak sayanlar ise, bence, daha doğru bir nedene dayanmaktadırlar: Burada yalnız yapılan haksız eylemi değil, bunu işlerken gösterilen aşırı cinsel düşkünlüğü de göz önünde tutmak gerekir; böyle davranışlar, ne davrananın güvenliği için gereklidir, ne de bu biçimde bir davranışla karşılaşanların hak ettikleri bir cezadır; bu yüzden, barışta olduğu gibi savaşta da, bu çeşit davranışlar cezasız bırakılmamalıdır.

Bu son görüş bütün ulusların benimsediği bir kural olmasa bile, en uygar devletlerin benimsedikleri kural olarak ortaya çıkmaktadır...

2. Hıristiyanlar arasında bu kural, yalnız bir askerlik düzenbağı [disiplini] kuralı olarak değil, aynı zamanda bir uluslararası hukuk kuralı olarak da uygulanmak gerekir....

——————oOo——————

BÖLÜM V

DÜŞMAN MALLARINI YAKIP-YIKMA VE YAĞMACILIK

I. *Düşman malları yakılıp-yıkılabilir ve yağma edilebilir.*

Cicero'nun dediği gibi, bir kimsenin öldürülmesi onursuzca bir davranış değilse, bu kimsenin mallarının elinden alınması da doğaya aykırı sayılamaz. Böyle olunca, düşmanın öldürülmesine izin veren uluslararası hukukun, düşmanın mallarını yıkıp-yakmağa, yağma etmeğe izin vermesine de şaşmamak gerekir....

Tarihlerin hemen hemen her sayfası, tüm kentlerin yıkılıp-yakıldığının, kale duvarlarının yerle bir edildiğinin, tarlaların, ya da her yanın ateşe verildiğinin örnekleriyle doludur. Teslim olanlara bile böyle davranmaya izin olduğunu belirtmek gerekir....

II. *Kutsal sayılan düşman malları bile yakılıp-yıkılabilir ve yağma edilebilir.*

1. İleride sözünü edeceğimiz yükümlerimiz bir yana bırakılırsa, uluslararası hukuk olduğu gibi ele alındığı zaman, bu hukukun, kutsal şeyleri, bir başka deyimle, Tanrı'ya, ya da düzmece tanrılara adanmış şeylerin bile savaşta esirgemediği görülmektedir. Roma'lı hukukçu Pomponius şöyle demektedir: "Bir yer düşmandan alınınca, artık buradaki her şey kutsallığını yitirmiş sayılır"....

Bunun nedeni şudur: Kutsal sayılan şeyler, din yoluna adanmış olsalar bile, insanların günlük yaşantılarında kullandıkları şeyler olarak kalmaktadır. Bu gibi şeyler kamunundur; kutsal denmeleri, onların adandıkları amaç bakımındandır. Bunu ispatlamak için, şunu belirteceğim: Herhangi bir halk bir başka halka ya da bir krala teslim olduğu zaman, kutsal denilen şeyler de teslim edilmiş olmaktadır....

3. Kutsal şeylerin kamunun olduğunun bir başka kanıtı şudur: Bir halk, dilediği zaman görüşünü değiştirerek, kutsal şeyleri, böyle sayılmayan şeyler yapabilmektedir.

4. Yalnız şu var ki, yenenle yenilenin her ikisi de, insan yapısı bir şeye kutsal bir nitelik tanımakta iseler, yenen, bu şeyi dilediği gibi hırpalayamaz, kırıp parçalayamaz. Bu yüzden, böyle yapanlar ya günah işlemiş, ya da uluslararası hukuku çiğnemiş sayılırlar. Dinsel duygular bakımından düşmanın inanışı başka ise, durum da başkalaşır....

III. *Düşmanın dine adanmış şeyleri de yakılıp-yıkılabilir ve yağma edilebilir; ancak, bu konuda ölçülü davranmalıdır.*

Kutsal şeylere ilişkin olarak söylediklerimiz, dine adanmış şeyler bakımından da geçerlidir. Çünkü, bu gibi şeyler de ölülerin değil dirilerin, başka bir deyişle bir halkın, ya da bir ailenin malıdır....

Bu ilkenin, ölülere kötü davranmaya yol açmayacak biçimde yorumlanması gerekir; tersine bir davranış, gömülme hakkına aykırı düşer; gömülme hakkı da, bir başka yerde belirttiğimiz gibi [II, xix, 1], uluslararası hukukça tanınmış bir haktır.

IV. *Bu konularda aldatma yollarına başvurmaya ne ölçüde izin vardır?*

Buraya kadar söylediklerimi kısaca şöyle özetleyeceğim: Uluslararası hukuk bakımından, düşman malları zorlama yollarına başvurularak ele geçirilebileceği gibi, verilmiş sözü tutmama sayılmayacak aldatmalara başvurarak da ele geçirilebilir. Uluslararası hukuk, düşmanlarımıza karşı, başka kimseleri kalleşliğe (dönekliğe) kışkırtmağa da izin vermektedir....

——oOo——

BÖLÜM VI

SAVAŞTA ELE GEÇİRİLEN ŞEYLERİ EDİNME HAKKI

I. *Savaşta ele geçirilmiş şeylerin doğal hukuk uyarınca edinimi.*

1. Buraya kadar anlattığımız gibi, kamusal bir savaşta birtakım eylemlerin insanlar arasında ceza gerektirmemesinden başka, uluslararası hukuk bakımından, böyle bir savaşta ortaya çıkan bir sonuç daha vardır: Düşmandan alınmış şeyler edinilebilir.

Doğal hukuk uyarınca, haklı bir savaşta düşmandan, bize borçlu olduğu, başka türlü de elde edemediğimiz bir şeyin değerini tutacak ölçüde, uygun gördüğümüz her şeyi alarak mülkiyetimize geçirme, ya da düşmanı hak ettiği bir ceza ile orantılı bir zarara sokarak cezalandırma hakkımız vardır....

II. *Bu konuda uluslararası hukuk ne söylemektedir? Örnekler.*

1. Uluslararası hukuk bu bakımdan daha da ileriye gitmektedir. Bu hukuka göre, yalnız haklı bir dâva uğruna savaşa girişmiş olanlar değil, kamusal bir savaşa katılmış herkes, düşmandan alınan şeylerin mülkiyetini de edinir. Bunun sınırı ya da ölçüsü yoktur; öyle ki, öteki bütün uluslar da, bu gibi malları elinde bulunduranları ve bunları onlardan alanları, bu malların maliki saymak durumundadırlar....

Burada şunu da eklemek gerekir: Düşman uyruklarından alınmış şeyler de düşmandan alınmış sayılır....

III. *Taşınır bir mal ne zaman uluslararası hukuk uyarınca düşmandan alınmış sayılır?*

1. Uluslar arasında üstü kapalı [zımnî] bir anlaşma uyarınca, bir şey, artık asıl malikin o şeyi geri alma umudunu yitirtecek biçimde düşmandan alınmışsa, bu şeyin mülkiyeti de edinilmiş sayılmaktadır... Taşınır mallar düşman sınırlarının, başka bir deyimle, düşmanın

savunma düzenlerinin ötesine götürüldüğü zaman, bu mallar için "düşmandan alınmış" denilmektedir.

Bir şey *postliminium* hakkı uyarınca nasıl ele geçirilebilirse, bu yoldan da yitirilebilir; bir şey, malikinin uyruğu olduğu hükümdarın ülkesine (savunma düzeninin ötesine) geçince, gene eski malikinin mülkiyetine geçmiş olur. Paulus, sınırlarımız ötesine giden bir kimsenin, elden çıkmış olduğunu açıkça söylemektedir; Pomponius da, savaş tutsağının, aramızdan alınıp düşman bölgesine götürülmüş bir kimse olduğunu belirtmektedir. Böyle bir kimse, düşman bölgesine götürülünceye kadar, yurttaş olarak kalmaktadır.

2. Bu bakımdan, uluslararası hukuka ilişkin olarak söylediklerimiz, hem insanlar, hem de şeyler yönünden geçerlidir. Böylece, Roma'lı hukukçuların, düşmandan alınmış şeyler, alındığı andan başlayarak ele geçirenlerin olur yollu görüşünü, şöyle bir şartla anlamak kolaydır: Düşmandan alınan şeyi kendi ülkesine götürünceye kadar elinde tutmak şartıyla.

Bu söylediklerimizden şu sonuçlar çıkar görünmektedir: Denizde ele geçirilen gemiler ve başka şeyler, ancak, bize bağlı bir limana, bir iskeleye, ya da donanmamızın bulunduğu yerlere getirilince, artık, düşmandan alınmış sayılabilir; çünkü, düşman, ancak bu andan sonra bunları yeniden ele geçirme umudunu yitirmiş görünmeğe başlar. Oysa, Avrupa ulusları arasında kabul edilmiş yeni bir uluslararası hukuk görüşüne göre, bu gibi şeyler, bunları düşmandan almış olanın elinde yirmidört saat kalmışsa, ganimet olarak ele geçirilmiş sayılmaktadır.

IV. *Topraklar ne zaman ele geçirilmiş sayılır?*

1. Topraklar, el altına alındığı [işgal edilmiş olduğu] an, düşmandan alınmış da sayılmaz. Her ne kadar, büyük düşman birliklerinin girmiş olduğu bir ülke parçası -bu birlikler orada kaldıkları sürece- geçici olarak düşmanın elinde bulunsa bile, böyle bir elde tutma, Celsus'un da belirttiği gibi, sözünü ettiğimiz sonucu yaratmağa yeterli değildir; böyle bir sonuç ortaya çıkması için, sürekli olarak ve güvenlik içinde bir elde bulundurma gereklidir....

Bir toprak parçasının düşmandan alınmış sayılması için, bu ülke parçasının sürekli savunma düzenleri ile çevrilmiş olması da gerekir; öyle ki, önce bu savunma düzenleri ele geçirilmeksizin, bu ülke parçasına girme yolu da bulunamasın....

V. *Düşmanın mülkiyetinde olmayan şeyler savaş yoluyla edinilemez.*

Şu da açıkça bellidir: Bir şeyin, savaş hukuku uyarınca bizim sayılabilmesi için, bu şeyin önce düşman mülkiyetinde olması gerekir. Düşman ülkesinde, örneğin düşman kentlerinde, ya da düşman savunma düzenleri içinde bulunan şeylerin malikleri ne düşman devletin uyruğu ne de bize düşmanlık duyan kimseler ise, bu gibi şeylerin mülkiyeti de, savaş hukukuna dayanılarak edinilemez.... Zorlama yollarına başvurarak bir şeyin malikini değiştirmek, uygulama alanı genişletilemeyecek, yakışık almaz bir tutumdur.

VI. *Düşman gemilerinde bulunan mallar.*

Bu yüzden, şimdi de yapıldığı gibi, düşman gemilerinde bulunan malların düşman malı sayılması gerektiği söylendiği zaman, bunu, uluslararası hukukun kesin ve değişmez bir kuralı olarak görmemek gerekir; böyle bir görüş, bu yolda bir belirti [karine] olduğunu dayanmaktadır; böyle bir belirti ise, tersini ispatlayan güçlü kanıtlarla boşa çıkartılabilir....

Düşman malı da taşıyan dost gemilere ganimet olarak el konulamaz; meğer ki bu mallar, donatanların rızasıyla gemiye alınmış olsun.

VII. *Düşmanlarımızın bir başkasından almış oldukları şeyleri de, uluslararası hukuk uyarınca, edinebiliriz.*

1. Şu ilke de uluslararası hukuk açısından tartışma kaldırmaz: Düşmanın, savaş hukukuna dayanarak, bir başkasından almış olduğu mallar ondan alınırsa, bu malları bu yoldan yitirmiş olan asıl malik bunları bizden isteyemez. Bunun nedeni şudur: Uluslararası hukuk, bu malların maliki olarak, ... dış [zahirî] mülkiyet hakkı uyarınca, önce düşmanımızı, sonra da bizi tanımış bulunmaktadır....

VIII. *"Bir şeyi düşmandan kim almışsa, o şey onun olur" görüşü yanlıştır.*

Daha zor bir soru da şudur: Kamusal ve kurallara uygun olarak açılmış bir savaşta, düşmandan alınmış mallar kimin olacaktır? Halkın mı, yoksa bu halkı oluşturan bireylerin mi?

Bu konuda günümüz hukukçularının görüşleri çok çeşitlidir. Hukukçuların çoğunluğu, Roma hukukunda "ganimet, onu ele geçirenindir", Kilise hukukunda ise "ganimet halkın iradesine göre bölüşülmelidir" kurallarını okumuş oldukları için, ağız birliği yaparak şöyle demektedirler: Her şeyden önce, ganimet olarak alınmış şey-

ler, hak bakımından, bunları ele geçirmiş olanlarındır; ancak, ganimetin, asker arasında dağıtımını yapması için, komutana verilmesi gerekir. Böyle bir görüş hem çok yanlış, hem de çok yaygın olduğu için, bu çeşit konularda bu gibi yazarlara ne kadar az güvenilebileceğini göstermek üzere, bu görüşü yerme yolunda katlanılacak sıkıntı hiç bir zaman çok sayılmaz.

Şuna da şüphe yoktur: Uluslar kendi aralarında anlaşarak, bu iki yoldan hangisini isterlerse onun uygulanmasını benimseyebilirler; başka bir deyimle, ganimet, savaşan halkın tümünün sayılabileceği gibi, ganimeti ele geçirmiş olanların da sayılabilir. Önemli olan, bu konuda halkların iradesinin ne olduğunun bilinmesidir. Ben derim ki, bu konuda ulusların iradesi, sahipsiz şeylere nasıl davranılıyorsa, düşmandan alınmış şeylere de öylesine davranmaktan yanadır....

IX. *Doğal hukuk uyarınca, hem elde bulundurma, hem de mülkiyet hakkı bir başkasının aracılığı ile edinilebilir.*

1. Sahipsiz şeylere gelince, bunlar, şüphesiz, ister bir başkasının aracılığıyla, isterse böyle bir aracılık olmaksızın doğrudan, bunlara kim el koymuşsa onun olur. Bu yüzden, yalnız köleler ve ailenin oğulları değil, özgür olan herkes de, balık avcılığı, kara avcılığı, inci avcılığı gibi işlerde başkaları adına hizmet gördükleri zaman, ele geçirdikleri şeyler, kimin hesabına çalışmakta iseler onun olur....

X. *Düşmanca eylemlerin kamusal ve özel olarak ayrılması.*

Bu yüzden, burada, gerçekten kamusal nitelikte olan savaş eylemleriyle, kamusal bir savaşta yapılmış özel eylemler arasında bir ayırım gözetmek gerekir. Özel bir eylemle düşmandan alınmış olan şeyler, doğrudan ve aslından edinilmiş olarak, bunları ele geçirmiş olanların sayılır; kamusal eylemlerle alınmış şeyler ise, halkın mülkiyetine geçer....

XI. *Savaşta elde edilmiş toprak parçaları halkın, ya da savaşı yapanın olur.*

1. Genel olarak taşınmaz şeyler, kamusal bir eylemle ele geçirilir: Bu yerlere bir ordunun girişiyle ve birlikler yerleştirerek....

XII. *Canlı ya da cansız taşınır şeyler bir özel eylemle düşmandan alınırsa, bunlar, alanın olur.*

1. Canlı olsun, cansız olsun, taşınır şeylere gelince, bunlara el koyanlar, ya bir kamu görevi görürlerken böyle yapmaktadırlar, ya da böyle bir görev dışında. Bu gibi şeyler, bir kamu görevi dışında düşmandan alınmışlarsa, alan, aldığı şeyin maliki de olur....

2. Bunun gibi, askerler de, görevli olmadıkları ya da bir birlik içinde bulunmadıkları sırada kendi başlarına davranarak -genel bir hakkı, ya da bir izni kullanarak- düşmandan bir şey alırlarsa, bu şey, alındığı andan başlayarak, alanın olur; çünkü, bu şeyi düşmandan alan, kamu adına almış değildir. Düşmanla herhangi bir çarpışmada elde edilen ganimet de bu durumdadır. Askerlerin, birliklerinden uzaklarda, kendi başlarına ve izinsiz giriştikleri akınlarda elde ettikleri ganimet de alanın sayılır. Biraz sonra göreceğimiz gibi, Roma'lılarda, bunun için, ordudan bin adım (on mil) uzaklaşmış olmak aranırdı. İtalyanlar da bugün, bu yoldan ele geçirilen şeyleri ganimetten *(bottino)* ayırmak üzere, "akıncı-vurgunu" anlamına gelen başka bir terim *(correrio)* kullanmaktadırlar.

XIII. *Canlı olsun, cansız olsun taşınır mallar, bir özel eylemle ele geçirildiği zaman, iç hukuk başka türlü öngörmekte ise, ele geçirirenin sayılmaz.*

Şu var ki, koyduğumuz bu kural (canlı olsun, cansız olsun taşınır malların onlara el koyanca edinilmiş sayılması kuralı), bu konuda yürürlükte olan bir başka iç hukuk kuralı yoksa bir uluslararası hukuk kuralı sayılabilir. Çünkü, bir halk, özel mülkiyet konusunda yurttaşları bakımından geçerli olacak kuralları dilediği gibi koyabilir ve söz konusu hakkı dilediği gibi daraltabilir; birçok yerde, vahşi hayvanlarla kuşların edinilmesi bakımından birtakım iç hukuk kurallarının konmuş olduğunu görmekteyiz. Bunun gibi, bir devlet, kendi ülkesinde bulunan bütün düşman mallarının kamu mülkiyetine geçeceğini yasalarında öngörebilir.

XIV. *Kamusal eylemlerle düşmandan alınmış şeyler halkın ya da savaşı yapanın olur.*

1. Öte yandan, bir kamusal savaş eylemiyle düşmandan alınmış şeyler konusunda durum başkadır: Bunlar kamunundur. Çünkü, böyle bir savaşta herkes devlet adına davranmaktadır. Öyle ki, iç hukuk kuralları başka türlü öngörmüyorsa, halkın tümü, bu malların hem elde bulundurulması hakkını hem de mülkiyet hakkını edinmiş olmaktadır; halk bunları, sonradan, dilediğine geçirebilir. Bu söylediklerim, genel olarak geçerli sayılan görüşün tam tersi olduğu için, bu görüşümü, ünlü kişilerden alacağım örneklerle, şimdiye kadar yaptığımdan daha çok desteklemem gerekecektir....

.....

XVIII. *Komutanlar yağmaya izin verebilirler.*

1. Şimdi de yağmaya gelmekteyim. Ganimet askerlerin yağmasına bırakıldığı zaman, bir ülkenin yakılıp-yıkılmasından sonra, bir

çarpışmanın bitiminde, ya da bir kentin alınışından sonra, verilen özel işaretle yağmaya girişilirdi. Eski çağlarda az görülmekle birlikte, ganimetin yağmaya bırakıldığının örnekleri de vardır....

2. Böyle bir uygulamayı kınayan yazarlara göre, yağmada, daha açgözlüler kazançlı çıkmakta, yiğit savaşçıların hak ettiğini onlar ele geçirmektedir. Sık sık görülen de şudur: En gözüpek olanlar güç işlere katlanmağa ve tehlikelere göğüs vermeğe çalışırken, dövüşe en az istekli olanlar yağmaya ilk girişenler olmaktadır...

Böyle bir görüşe karşı şöyle denmektedir: Bir asker için, kendi eliyle düşmandan alıp evine götürdüğü şey, bir başkasının yargısına bağlı olarak aldığından daha üstün tutulmağa değer; asker bundan daha çok kıvanç duyar.

3. Ara sıra da, yağmaya izin verilişin nedeni, yağmanın önlenemeyişidir....

.....

XX. *Ganimetin çeşitleri.*

2. Ganimetin çeşitleri şunlardır: Savaş tutsakları, küçük ve büyük baş hayvan sürüleri, ... para ve, değeri ne olursa olsun, taşınır başka mallar....

XXI. *Ganimetin edinilmesinde dürüst davranmamak.*

3. ....Buraya kadar söylediklerim şunu göstermektedir: Herhangi bir kamusal savaşta, düşmandan alınmış şeyler, iç hukuk göz önünde tutulmazsa, savaşan halkça ya da kralca, aslından ya da doğrudan edinilmiş olmaktadır.

XXII. *İç hukuk bu genel kurala bir değişiklik getirebilir.*

"İç hukuk göz önünde tutulmazsa" dedim; çünkü, henüz edinilmemiş şeyler konusunda, ulusal bir yasa mülkiyetin edinilmesini kamu yararına en uygun gelecek biçimde düzenleyebilir, ... böyle bir yasayı ister halk, ... isterse kral koymuş olsun. Burada "yasa" teriminin kapsamı içine, gerekli yoldan yerleşmiş göreneği [âdeti] de koymaktayız.

Ganimetin aslından ve doğrudan, kralın ya da halkın olduğunu söylemekle de şunu belirtmek istedim: Halk ya da kral, her şeyi olduğu gibi ganimeti de, edinimden sonra olduğu gibi önce de, başkasına geçirebilir.... Böyle bir geçirme, belirli kişilere yapılabileceği gibi, belirli topluluklara da yapılabilir....

2. Üstelik, yasalarla ya da özel bir ayrıcalıkla sağlanan bir hak geçirmesi, her zaman için basit bir bağış niteliğinde de değildir. Bir sözleşmenin yerine getirilmesi, bir borcun ödenmesi, bir zararın giderilmesi, savaş giderlerine para ya da hizmetle katkıda bulunma karşılığı da olabilir; örneğin, bağlaşıklar [müttefikler] ve uyruklar, bir ücret istemeksizin savaşa katılmışlarsa, ya da hizmetlerini karşılamayacak az bir ücret almışlarsa durum böyledir. Buna benzer nedenler yüzündendir ki, ya tüm ganimetin, ya da bunun bir parçasının bu gibi kimselere verilmekte olduğunu görmekteyiz.

XXIII. *Ganimet bağlaşıklara da verilebilir.*

1. Çağımızın hukukçuları şunu da belirtmektedirler: Hemen hemen her yerde yerleşmiş görünen üstü kapalı bir yapılageliş [teamül] uyarınca, savaşa -bütün tehlikeleri ve zararları göze alarak- kendiliklerinden katılmış olan bağlaşıklar ve uyruklar, savaşta ele geçirdikleri şeylerin de maliki olurlar. Bağlaşıklar bakımından, bunun nedeni açıkca bellidir: Şüphesiz her bağlaşık, ortaklaşa ya da kamusal bir işe girişildiği zaman, öteki bağlaşığın uğrayacağı zararlara birlikte katlanmak zorundadır.

Kaldı ki, hiç kimse, karşılığını görmeyeceği bir hizmette kolayca bulunamaz....

XXIV. *Ganimet çoğu zaman uyruklara bırakılmaktadır; bunun, karadaki ve denizdeki olaylardan alınan örneklerle açıklanması.*

1. Uyruklar bakımından, ganimet hakkı, böylesine bir açıklıkla ortaya çıkmamaktadır; çünkü, her uyruk, devlete hizmetle borçludur. Ancak, şu da söylenebilir: Yurttaşların hepsinin değil de, bir bölümünün savaşa katıldığı ülkelerde, devlet, bir toplum olarak bu yurttaşlarını zararlarını -kamu yararı uğruna öteki yurttaşlardan çok katlandıkları sıkıntı ve giderler oranında- karşılamak zorundadır. Belirli ve kesin bir zarar-giderim yerine, böyle bir hizmet gören yurttaşlara, ne tutacağı önceden kestirilemeyen ganimetin tümünü ya da bir parçasını elde etme umudu kolayca ve haklı olarak verilebilir. Ozanın dediği gibi, "Bırak da, ganimet, çabaları ile bunu hak edenlerin olsun"....

7. .... Ganimetin belirli bir parçasının askerlere verildiği yerler de vardır. Örneğin İspanya'da ganimetin kimi zaman beşte biri (Türkler de böyle yapmaktadırlar), kimi zaman üçte biri, ya da yarısı krala kalır; Ordu komutanı ganimetin yedide birini, ya da on-

da birini alır; gerisi de, ganimeti ele geçirmiş olanlara gider; ganimet olarak düşmandan alınmış savaş gemilerinin hepsi kralın olur.

8. Ganimet bölüşülürken, herkes bakımından, yaptığı hizmetin, karşılaştığı tehlikelerin ve katlandığı giderlerin de göz önünde tutulduğu ülkeler vardır. Netekim İtalya'da ele geçirilmiş bir geminin üçte biri zaferi kazanmış geminin kaptanına, üçte biri ganimeti ele geçiren gemide yükü olanlara, üçte biri de düşmana karşı savaşmışlara düşmektedir.

Ganimetin, her türlü tehlikeyi ve gideri göze alarak kendi hesaplarına savaşa katılmış olanlara tüm olarak bırakılmadığı da görülmektedir; bunların elde ettikleri ganimetin bir parçası devlete, ya da devletçe kendisine bir hak tanınmış olanlara verilmektedir. İspanya'da özel kişiler kendi hesaplarına bir savaş gemisi donattıkları zaman, ganimetin bir parçası krala, bir parçası da Büyük Amiral'e gider. Fransız uygulamasına göre, Büyük Amiral ganimetin onda birini alır. Hollanda'da da böyledir; ancak, devlet, herkesten önce ganimetmetten beşte bir pay alır. Karada elde edilen ganimete gelince, her yerde görülen şudur: Bir çarpışmada ya da bir kentin yağmasında, kim eline bir şey geçirmişse, o şey onun olur. Birlikte yapılmış akınlarda, ele geçirilen şeyler, akma katılmışların ortaklaşa malıdır; sonradan, ganimet, herkesin rütbesine göre bölüşülür.

XXV. *Şimdiye kadar söylediklerimizin uygulanışı.*

Buraya kadar söylediklerimizle şunu belirtmiş olmaktayız: Tarafsız bir ülkeye götürülmüş bir ganimete ilişkin herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa, dâvasını desteklemek üzere, kim kendisini ganimete hak sahibi kılan devletin yasalarını öne sürebilirse, dâva da ondan yana bir sonuca bağlanmalıdır. Böyle bir şey yapılamıyorsa, ganimet, ortaklaşa uluslararası hukuk uyarınca, anlaşmazlığa düşmüş olanların bağlı oldukları halka bırakılmalıdır....

XXVI. *Savaşan halkların ülkeleri dışında ele geçirilmiş şeyler, savaş hukuku uyarınca edinilebilir mi?*

1. Düşmanın olmayan şeyler, düşman ülkesinde bulunsalar bile, ganimet olarak alınamazlar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi [III, vi, 5], tersine bir davranış, ne doğal hukuka uygundur, ne de uluslararası hukukça kabul edilmiş bulunmaktadır.... Şu var ki, bu gibi şeyler üzerinde, elde bulundurmaya dayanan bir haktan yararlanmakta ise (örneğin tutu [rehin] gibi, alıkoyma [hapis] hakkı gibi, ya da katlandırma [irtifak] hakkı gibi), bunları ele geçirenlerin bu hakları edinmelerini engelleyecek hiç bir şey de yoktur.

2. Şu soru da sık sık ortaya atılmaktadır: Düşmanların ülkeleri dışında ele geçirilmiş şeyler bunları alanın mülkiyetine geçer mi? Bu konu hem kişiler, hem de mallar bakımından tartışılmaktadır.

Yalnız uluslararası hukuku göz önünde tutarsak, bu hukuk açısından böyle bir sorunun söz konusu olmaması gerekir; çünkü, bir düşmanın nerede olursa olsun öldürülebileceğini belirtmiştik. Ancak, bir ülke üzerinde yetkileri elinde tutan kimse, koyabileceği bir yasayla, savaşan taraflardan herhangi birisinin, kendi ülkesinde bu çeşit davranışlarda bulunmasını yasaklayabilir. Bu yasaklar çiğnendiği zaman da, bir suç işlenmişçesine, zarar-giderim isteminde [talebinde] bulunabilir....

XXVII. *Sözünü ettiğimiz bu hak yalnız kamusal bir savaşta geçerlidir.*

.... Yurttaşlar arasındaki iç savaşlarda -bu savaşlar ister küçük, ister büyük olsun- bir yargıç kararı olmaksızın, mülkiyetin bir kişiden bir başkasına geçirilmesi söz konusu olamaz.

——————oOo——————

BÖLÜM VII

SAVAŞ TUTSAKLARI ÜZERİNDEKİ HAKLAR

I. *Uluslararası hukuka göre, kamusal bir savaşta ele geçirilmiş herkes köle olur.*

1. Doğal olarak -bir başka deyimle, insan eylemi karışmaksızın, ya da doğanın ilkel durumunda- insanların köle olmadıklarını bir başka yerde belirtmiştik [II, xxii, 11]. Bu anlamda, köleliğin doğaya aykırı olduğunu belirten hukukçular doğru düşünmektedirler. Bununla birlikte, gene bir başka konuya ilişkin olarak açıkladığımız gibi [II, v, 27], bir insan eylemiyle, bir sözleşmeye dayanarak, ya da bir suç sonucu olarak köleliğin uygulanması da doğal adaletle çatışmaz.

2. Ancak, incelemekte olduğumuz uluslararası hukuk açısından, köleliğin gerek insanlar bakımından, gerekse ortaya çıkan sonuçları bakımından daha geniş bir yeri vardır. Kişiler arasında, yalnız kendiliklerinden teslim olanlar, ya da köle olacağına söz verenler köle olmakla kalmaz; kamusal bir savaşta ele geçirilmiş olanların hepsi de, Pomponius'un dediği gibi, düşman dizilerine [saflarına] getirildikleri andan başlayarak köle sayılırlar. Böylece köle durumuna düşenlerin, bunu herhangi bir suç yüzünden hak etmiş olmaları da gerekmez; kim ele geçerse, alın yazısı böyle sayılır; düşman ülkesinde bulundukları sırada, birden bire patlak veren savaş yüzünden böyle bir duruma düşenler bile bu kuralın dışında tutulmazlar....

.....

IX. *İncelediğimiz bu kural artık Hıristiyanlar arasında yürürlükte değildir. Onun yerine ne konmuştur?*

1. Hıristiyanlar, kendi aralarındaki bir savaşta ele geçen tutsakların köle yapılmamasını, bu yüzden de bunların satış, zorla çalış-

tırılma, ya da başka bakımlardan kölelerin karşılaştıkları kötü işlemlere katlandırılmalarını yasaklamayı, genel olarak, uygun görmüşlerdir....

2. Müslümanlar da, kendi aralarında böyle davranmaktadırlar. Şu var ki, Hıristiyanlar arasında bile, savaş tutsaklarının bir kurtuluş akçası [fidye-i necat] verilinceye kadar bırakılmaması bugün de yürürlüktedir; bu kurtuluş akçası da, bunu saptayan kesin bir anlaşma yoksa, yenen ne dilerse o tutarda olur.

Üstelik, bir düşmanı tutsak olarak ele geçirmiş olan kimsenin, bir kurtuluş akçası koparmak amacıyla, bu tutsağı elinde tutmaya hakkı da vardır. Bu kural, yalnız, düşmanın ileri gelen kişilerine uygulanamaz; bu gibiler, tutsak düştükleri zaman, ulusların çoğunluğunca kabul edilmiş bir yapılageliş [teamül] uyarınca, bunlar üzerinde yalnız devlet ya da hükümdar hak sahibi sayılmaktadır.

———oOo———

BÖLÜM VIII

YENİLEN ÜZERİNDE BUYURMA HAKKI

I. *Yenilen bir kralın ya da bir halkın devlet (buyurma) gücü, savaş hakkına dayanarak ondan alınıp edinilebilir. Böyle bir edinim ne gibi sonuçlar yaratır?*

1. ....

3. Savaşta yenilmiş bir düşmanın egemenliği ondan alınarak iki biçimde edinilebilir: Birinci durumda, egemenlik kralda ya da bir başka hükümdarın elinde ise, yenen, yalnız bu hükümdarın elinden bu hakkı almış olur; böylece, kralın elindeki bütün güç yenene geçer; ancak, bundan çoğu da geçmez. İkinci durumda, egemenlik halkın elinde bulunmakta ise, yenen, egemenliği edindikten sonra bunu -halkın da yapabileceği gibi- dilediğine geçirebilir.

II. *Böyle bir durumda, yenilen üzerinde kesin bir buyurma yetkisi elde edilmiş olabilir; öyle ki, yenilen devlet artık devlet olmaktan da çıkar.*

Bundan daha köklü bir değişiklik de yapılabilir; örneğin, yenilmiş devlet artık devlet olmaktan çıkabilir. Böyle durumlarda, eski devlet bir başka devlete katılmış olabilir: Roma eyaletleri bu yoldan ortaya çıkmışlardır. Ya da, böyle bir yola gidilmez; bir kral kendi adına giriştiği bir savaşta bir halkı yenerse, bu halkı, artık halkın yararını gözeterek değil, yalnız kendi çıkarları için kullanmak isteyebilir.... Böyle bir boyunduruğa baş eğmiş bir halk da, bir devlet olmaktan çıkarak, aynı efendiye bağımlı bir köle sürüsü durumuna düşer; çünkü, tüm kölelerden oluşmuş gerçek anlamında bir devlet söz konusu olamaz....

.....

IV. *Yenen, yenilenin mülkiyetindeki şeyleri de edinir.*

1. Savaş hukuku uyarınca, nasıl özel kişilerin mülkiyetindeki şeyler bu kimseleri köle yapanlarca edinilirse, bir topluluğu yenenler de, isterlerse, bu topluluğun mülkiyetindeki şeyleri edinirler....

2. Bunun gibi, topluluğun nesnel olmayan hakları da -yenen böyle dilerse- tüm olarak yenene geçer.... Gerçekte, bir kimse efendisi olduğu kimselerin mallarına da, haklarına da sahip olur. Başkasının malı olan bir kimse, kendi adına mal edinemez; başına buyruk olmayanın elinde hiç bir güç de yoktur.

3. Üstelik, bir halkı yenen, bu halka bir devlet kurma hakkını bıraksa bile, bu halkın önceleri elinde tuttuğu birtakım hakları ondan alabilir. El açıklığına dilediği sınırları koymak, yenen devletin hakkıdır.

———oOo———

BÖLÜM IX

POSTLİMİNİUM HAKKI

I. *Postliminium sözcüğünün kökleri.*

1. Yakın çağlarda, hukuk bildiğini sananlarca, düşmandan alınan ganimet konusunda olduğu gibi, *postliminium* hakkı konusunda da pek yerinde olmayan görüşler öne sürülmüştür. Eski Roma'lı hukukçular bu konuları daha bir özenle incelemişlerdi; ancak, onlar da konuyu oldukça karıştırmışlardır; öyle ki, okuyucu, uluslararası hukukun kapsamına girenle, iç hukuk kapsamına gireni ayıramaz olmaktaydı.

2. Lâtince *postliminium* teriminin kökünü en doğru olarak hukukçu Scaevola göstermiştir. Ona göre bu terim, "arka", "arkaya", "geriye", "dönüş" anlamına gelen *post* sözcüğü ile, "sınırlar" anlamına gelen *limen*, ya da *limes* sözcüğünden oluşmaktadır....

II. *Postliminium nerede söz konusu olabilir?*

1. Böylece, *postliminium* hakkı, devletin sınırları içine, bir başka deyimle toprağına, ülkesine dönüldüğü, devletin eşiğine ayak basıldığı zaman elde edilen haktır... Şu var ki, ulusların anlaşması ile, bu hak daha geniş bir anlam kazanır olmuştur.... Uluslararası hukuk uyarınca, *postliminium* hakkı dışında bırakılmamış bir kimse, ya da bir şey, dostlarımıza ya da bağlaşıklarımıza [müttefiklerimize] ulaşmış ise.... sanki bize ulaşmış gibi, kurtulmuş, ya da geriye dönmüş sayılır. Burada, dost ve bağlaşık terimleriyle, yalnız bizimle barış içinde yaşayanları değil, aynı zamanda, girişilmiş bir savaşta bizden yana olanlar anlaşılmaktadır. Böylece, adamlarımızdan birisi, düşman eline tutsak olarak düştükten sonra, bu gibi dostlarımıza kaçarsa, Paulus'un dediği gibi, devlet adına korunmağa başlar. Ger-

çekte, bir kimsenin ya da bir şeyin bu gibi dostlara ya da bağlaşıklara ulaşmasıyla kendi halkına ulaşması arasında bir başkalık da yoktur....

.....

IV. *Postliminium hakkı, hem savaş, hem de barış zamanında geçerlidir.*

1. ....Savaşta çarpışma sonucunda düşman eline düşmüş olmayıp da, mutsuzlukları yüzünden düşmanca ele geçirilmiş olanlar (örneğin, savaş patlayacağını beklemezken, savaşın çıkması ile düşman topraklarında kalanlar), barış yapıldığı zaman -barış andlaşmasında başka türlü öngörülmemişse- *postliminium* hakkından yararlanırlar. Öteki savaş tutsakları ise, barış andlaşması başka türlü öngörmüyorsa, bu haktan yararlanamazlar....

2. Çarpışarak düşman eline düşmüş olanların *postliminium* hakkından yararlandırılmamalarının nedeni, ... hukukçu Servius'a göre, şuydu: Roma'lılar, yurttaşlarının kendilerini kurtarmaları için barış andlaşmasının koyacağı hükümlerden çok, kendi üstünlüklerine güvenmelerini istemekteydiler....

Bence, bunun daha doğru nedeni şudur: Savaşa giren krallar ve halklar, haklı nedenlerle böyle davrandıklarına, bu yüzden de kendilerine karşı silâh kullananların haksızlık yaptıklarına inanılmasını isterler. Savaşan taraflardan her ikisi de, herkesin böyle düşünmesini istemektedir; böyle olunca -barış içinde yaşamak istiyenlerin bu anlaşmazlığa karışmaları da kendi güvenlikleri bakımından sağlam bir yol olmadığına göre- tarafsız uluslara ancak şöyle davranmak düşer: Savaşın haklı olup olmadığını olayların akışına ve yargısına bırakmak ve kimin haklı olduğunu savaşın sonucuna göre değerlendirmek; bu arada da, çarpışırken düşman eline düşmüş olanları hukuka uygun olarak ele geçirilmiş savaş tutsağı saymak.

3. Ancak, birden patlak vermiş bir savaşta, düşman ülkesinde mutsuzlukları yüzünden bulunup da düşman eline düşmüş olanlar için aynı şeyleri söylemek güçtür; çünkü, onların düşmana zarar verme niyetleri olduğu düşünülemez. Bununla birlikte, düşmanın gücünü azaltmak üzere, bu gibi kimseleri savaş süresince tutuklamak da haksız bir eylem sayılamaz; şu var ki, savaş bittikten sonra, bunları gene bırakmamağa kalkışmak için de herhangi bir neden öne sürülemez. Bu yüzden, savaşan her iki tarafça da suçsuz sayılan bu kimselerin, savaştan sonra özgürlüklerine kavuşmaları yöneltisinde uluslararası bir anlaşmaya varılmıştır; oysa, öteki çeşit tutsaklar konusunda, barış andlaşması başka ve kesin hükümler koymamakta ise, herkesin hakkı olan şeyleri dilediği gibi kullanabileceği kabul edilmiştir.

Gene bu yüzdendir ki, barış yapıldıktan sonra, andlaşmalarda başka türlü öngörülmemişse, ne savaş tutsaklarının, ne de savaşta ele geçirilmiş şeylerin geri verilmesi söz konusu olur; çünkü, yenenin, bütün bunları elde etmeğe çalışmasının haklı olduğu söylenebilir. Bu ilke geçerli olmasa idi, savaş yüzünden yeni savaşlara yol açılmış olurdu....

V. *Savaş sürüp giderken, özgür bir kimse postliminium yoluyla ne zaman geriye gelmiş sayılır?*

Özgür bir kimse, üyesi olduğu topluluğa, onların alın yazısını paylaşmak üzere gelirse, ancak o zaman *postliminium* uyarınca dönmüş sayılır.... Bir savaş tutsağının silâh gücüyle düşmandan kaçırılmasıyla kendi başına kaçması arasında önemli bir ayrım yoktur.... Düşmanın, böyle bir tutsağı kendi isteğiyle salıvermiş olması da aynı sonucu yaratır....

VI. *Postliminium uyarınca geri dönmüş özgür bir kimse hangi hakları yeniden kazanmış sayılır?*

1. Üstelik, özgür bir kimse, kendi toplumuna dönmekle, sadece özgürlüğünü yeniden kazanmış olmaz; aynı zamanda, her iki halk barış durumunda bulunurken bu kimse, nesnel olsun ya da olmasın, nelere malikse onları yeniden edinir....

.....

VIII. *Teslim olanlar neden postliminium hakkından yararlanamazlar?*

Hukukçu Paulus, tutsaklıktan dönmüş özgür kişiler bakımından, bu genel kural dışında kalan bir durumu haklı olarak belirtmektedir: "Savaşta yenilmiş ve düşmana teslim olmuş kimselerin *postliminium* hakkı yoktur" demektedir. Bunun nedeni şüphesiz şudur: Düşmanla yapılmış anlaşmalar, bir başka yer de de göstereceğimiz gibi, geçerli kalırlar; bu gibi anlaşmalara karşı da *postliminium* hakkı öne sürülemez....

Netekim, Paulus'un da yerinde olarak belirttiği gibi, savaş bırakışması [mütareke] süresince de *postliminium* hakkı işlemez.... Bir başka hukukçu olan Modestinus'un söyledikleri de doğrudur: Düşmana teslim olanlar, geri dönerek *postliminium* yoluyla eski durumlarını kazanabilirler. Şu var ki, Modestinus, hiç bir anlaşmaya dayanmadan teslim alınmış olanları göz önünde tutmaktaydı. Bu bakımdan da haklıydı.

IX. *Bütün bir halk için ne zaman postliminium hakkı söz konusu olur?*

1. Burada bireyler için söylediklerimiz, bence, halklara da uygulanabilir. Şunu demek istemekteyiz: Önceleri bağımsız olan halklar, bağlaşıklarının [müttefiklerinin] silâh gücüyle düşman boyunduruğundan kurtuldukları zaman, özgürlüklerini yeniden kazanmış olurlar. Ancak, devleti oluşturan halk topluluğu çözülüp dağılmışsa, artık bu halk aynı halk olmaktan çıkmıştır; bu yüzden de, bu halk, o zamana kadar hakkı olan şeyler üzerinde, uluslararası hukuk uyarınca, *postliminium*'a dayanarak bir hak öne süremez. Çünkü, halk da, bir gemi gibi, parçaları dağıldığı zaman yok olur; halk olarak özel niteliğini veren, parçalarının sürekli olarak birleşik kalmasıdır....

.....

XIII. *Topraklar da postliminium yoluyla geri alınabilir.*

1. Düşmandan geri alınmış şeyler konusunda ilk incelememiz gereken, *postliminium* kapsamına da giren topraklardır. Pomponius'un dediği gibi, "düşman, ele geçirmiş olduğu yerlerden püskürtülüp çıkartıldığı zaman, bu yerlerin mülkiyetini eski malikleri yeniden elde ederler." Düşmanın bir ülkeden püskürtülüp çıkartılmış olması demek, bir başka yerde de açıkladığımız gibi, düşmanın artık bu yere elini kolunu sallayarak gelememesi demektir....

2. Ülke konusunda söylediklerim, bence, ülkeye ilişkin her türlü hak bakımından da geçerlidir. Pomponius'un dediği gibi, kutsal yerlerle ölülere adanmış yerler de düşmandan geri alınınca bir çeşit *postliminium* yoluyla geri gelmiş gibi, eski durumlarını yeniden kazanırlar....

XIV. *Eskiden taşınır mallar konusunda göz önünde tutulmakta olan ayırım.*

1. Taşınır mallara gelince, tersine, bunların *postliminium* yoluyla eski maliklerine dönmemeleri, ganimetin bir parçası sayılmaları genel kuraldır.... Bu yüzden, bu gibi mallar, düşmandan başka kimselere ticaret yoluyla geçirilmiş olsa bile -bu mallar nerede bulunurlarsa bulunsunlar- kim satın almışsa onun malı kalırlar. Eski malikin bu malları geri isteme hakkı yoktur; söz konusu mallar tarafsız bir ülkede, hatta kendi ülkesinde bulunsa bile. Eskiden, savaşta kullanılabilecek şeyler bu kuralın dışında tutulmaktaydı. Böyle yapmakla da ulusların güttükleri amaç şöyle gözükmektedir: Bu çeşit malları *postliminium* yoluyla kurtarma umudunun bulunmasının, herkesin daha istekli olarak savaşmasını destekleyeceği düşünülmüştü.

O çağlarda, pek çok devletin yasaları ve kurumları savaş göz önünde tutularak düzenlendiği için, devletler bu konu üzerinde kolayca anlaşıvermişlerdir....

Savaşta kullanılabilir sayılan şeyler de .... şunlardı: Savaş ve ticaret gemileri (sadece eğlencelere yarayan kayıklar ve yelkenliler bunların dışında kalıyordu), yük katırları, binek atları ve kısrakları....

2. Savaşta işe yaradığı kesin olarak belli olan giysilere ve silâhlara gelince, bunlar *postliminium* yoluyla geri alınabilir sayılmaktaydı; çünkü, savaşta giysilerini, silâhlarını düşmana kaptırmak çok utanılacak, hatta tarihin verdiği pek çok örneğe bakılırsa, suç sayılan bir şeydi. Bu bakımdan, atla silâhlar arasında bir ayırım da yapılmakta idi: At, binicisinin kusuru olmaksızın kaçabilirdi. Öyle görünüyor ki, taşınır mallar bakımından bu ayırım Batı'da uygulanagelmiştir....

XV. *Taşınır mallar konusunda bugünkü hukukun durumu.*

Ancak, yakın zamanlarda, belki de daha önceleri, bu uygulamaya bir son verilmiştir. Çünkü, bu çağların yapılagelişlerini [teamüllerini] inceleyenler, genel uygulama kuralı olarak, taşınır malların *postliminium* yoluyla geri alınmış sayılamaz olduğunu görmüşlerdir. Birçok yerde, gemilere ilişkin olarak, bunun bir kural olduğunu görmekteyiz.

XVI. *Neler, postliminium'a başvurmaksızın geri alınabilir?*

Düşmanın eline geçmiş olmakla birlikte, henüz düşmanın savunma düzenlerinin ötesine götürülmemiş şeylere gelince, bunları geri almış olmak için *postliminium* hakkına başvurmak gerekli değildir; çünkü, bu gibi şeyler, uluslararası hukuk uyarınca henüz malik değiştirmiş sayılmazlar. Soyguncularla deniz-haydutlarının ele geçirmiş oldukları şeyler için de.... böyle düşünülebilir. Bunun nedeni şudur: Uluslararası hukuk, soyguncularla deniz-haydutlarına, mülkiyet hakkında bir değişiklik yapabilme gücünü tanımamaktadır....

Bu yüzden, bu gibi kimselerce ele geçirilmiş şeyler -nerede bulunursa bulunsunlar- maliklerince geri istenebilir. Olsa olsa, böyle bir şeyi bir başka kimse giderine katlanarak elde etmişse, bu şeyin gerçek maliki, doğal hukuk uyarınca, ona, bu şeyi elde etmek için kendisinin seve seve yapacağı gider tutarını ödemek zorundadır; bunu da bir başka yerde görmüştük [II, x, 9].

XVII. *İç hukukun uyruklar bakımından getirebileceği değişiklikler.*

Bununla birlikte, iç hukukta bu konu bir başka biçimde de düzenlenmiş olabilir. Netekim, İspanya ve Venedik yasalarına göre,

deniz-haydutlarının eline düşmüş gemileri onlardan kim alırsa, gemi de onun olurdu. Kamu yararı düşüncelerinin, özel çıkarlara üstün tutulmasında da bir haksızlık olmasa gerek; özellikle, bu yoldan yitirilmiş bir şeyi kurtarma zorluğunun büyüklüğü de göz önünde tutulursa. Ancak, sözünü ettiğimiz böyle bir yasa, yabancıların zararına işletilemez; yabancıların mülkiyetinde olan şeyler üzerinde hak öne sürmelerini ve istemde [talepte] bulunmalarını önleyemez.

.....

XIX. *Günümüzde postliminium hakkı nasıl ve ne zaman uygulanabilir?*

1. Bugün artık, hem Hıristiyanların hem de Müslümanların çoğunluğunca, savaş dışında tutsak almak hakkıyla birlikte, *postliminium* hakkı da uygulanmaz olmuştur; çünkü, doğanın insanlar arasında var olmasını istediği ilişki kurma zorunluluğu, bu iki hakkı da gereksiz kılmıştır.

2. Ancak, bir savaş bildirisi ya da nedeni olmaksızın, bütün yabancılara ve onların mallarına karşı düşmanca davranmayı haklı bir tutum sayacak ölçüde ilkel [barbar] bir halk söz konusu olursa, uluslararası hukukun bu eski kuralı gene uygulanabilir.

Netekim, bunları yazdığım sırada, Paris Yüce Mahkemesi.... bu ilkeyi göz önünde tutan bir karar vermiştir. Bu karara göre, Fransız yurttaşlarının malları, herkese karşı denizde saldırmayı uğraşı edinmiş Cezayir'lilerce ele geçirildiği zaman, bu malların mülkiyeti, savaş hukuku uyarınca el değiştirmiş olmaktadır; bu yüzden, bu malları başkaları ele geçirdiği zaman, bunlar onları alanın mülkiyetine geçmektedir. Aynı kararda, biraz önce söylediklerimize de uygun olarak gemilerin bugün artık *postliminium* yoluyla kurtarılabilir şeyler arasında sayılmadığı da belirtilmiştir.

————oOo————

BÖLÜM X

HAKSIZ BİR SAVAŞTA YAPILABİLECEK ŞEYLERE İLİŞKİN UYARMALAR

I. *Hukukun izin verdiğini, onur duygusu ne anlamda yasaklayabilir?*

1. Şimdi de arka arka gitmem, savaşanlara tanır göründüğüm, gerçekte hiç de tanımış olmadığım ayrıcalıkların hemen hemen hepsini onların elinden almam gerekmektedir. Çünkü, uluslararası hukukun bu konularını incelemeğe başlarken [III, iv] şunu da belirtmiştim: Birçok şeyin "hukuka uygun" olduğunun, ya da bu şeylerin yapılmasına "izin verildiğinin" söylenmesinin nedeni, ya bu gibi şeylerin ceza görmeden yapılabilmesi, ya da mahkemelerin bunları yapanları haklı bulmalarıdır; aslında, bu gibi şeyler, gerçek adalet kurallarına aykırıdır....; hiç olmazsa, bu şeyleri yapmaktan çekinenler, kendini bilir kimselerin gözünde daha dürüst ve övgüye daha çok hak kazanmış sayılırlar....

.....

III. *Bir savaşın nedeni haksızsa, bu savaştaki bütün eylemler de iç adalet duygusu açısından haksızdır.*

Önce şunu söylemek isterim: Bir savaşın nedeni haksız ise -bu savaşa girişilirken kurallara uygun davranmış olmak için ne ölçüde özen gösterilmiş olursa olsun- bu savaştaki bütün düşmanlık eylemleri de, iç adalet duygusu açısından haksızdırlar. Bu yüzden, bunu bilerek ve görerek, bu çeşit eylemleri işleyenlerin ya da böyle eylemlere katılanların, esaslı bir pişmanlık duymadıkça, Tanrı Katına çıkmaları söz konusu olamaz. Gerçek bir pişmanlık da, düşmanları öldürerek, bunların ülkelerini yakıp-yıkarak, ya da ganimet alarak verdirilmiş bütün zararların -elden geldiği ölçüde- onarılmasını zorunlu kılar....

Yalnız Yahudi bilginlerle, Hıristiyan bilginlerin değil, Müslüman bilginlerin görüşü de bu yöndedir.

IV. *Kimler ne ölçüde, zarar-giderimle yükümlüdür?*

Zararın giderilmesi ve eski durumun geri getirilmesi, başka bir yerde de genel olarak belirttiğimiz ilkeler uyarınca yapılmak gerekir. İlk sorumlu tutulacaklar, yetkilerini kullanarak, ya da salık verdikleri görüşlerle savaşın çıkmasına yol açanlardır. Bunların sorumları, şüphesiz, önce savaştan olağanlıkla doğan sonuçları kapsar; ancak bu kadarla da kalmaz, bundan öteye de gider. Savaşta yapılabilecek şeyleri aşan bir buyrukları olmuşsa, ya da belirli bir davranışı salık vermişlerse, önleyebilecekleri bir şeyi önlememişlerse, bunlardan doğan olağanüstü zararları da gidermeleri gerekir.

Bu ilk sorumlu tutulacaklardan sonra, komutanlar da kendi komutaları altında yapılmış şeylerden sorumludurlar. Bir düşmanlık eyleminde (örneğin, bir kentin ateşe verilmesi), bu eyleme katılmış erler de, zararın tümünden sorumlu tutulurlar. Zarar, belirli kimselerin eylemi sonucu olarak verilmişse, bu kimselerden her biri, kendi başına yaptığı ya da yapılmasına katıldığı zarardan sorumludur.

V. *Haksız bir savaşta alınmış şeyleri, alanın geri vermesi gerekir mi?*

1. Burada kimi yazarların kural dışı tuttukları durum söz konusu olamaz. Bu yazarlar şu görüştedirler: Başkasının komutası altında hizmet görenler, ancak, kendi başlarına kınanacak bir şey yaparlarsa sorumlu tutulabilirler. Bence, kötü niyet olmaksızın, basit bir kusur bile, zarar-giderimi zorunlu kılmaktadır. Kimi yazarlar da şöyle düşünür görünmektedirler: Savaşta ele geçirilmiş şeyleri, savaş için haklı bir neden olmasa bile, geri vermek gerekmez; çünkü, savaşa girişmiş olanlar, birbirlerine, ele geçirecekleri şeylere sahip çıkma hakkını da tanımış sayılırlar. Ancak, hiç kimse, malik olduğu şeyden kolayca vazgeçmiş sayılamaz. Savaş da, kendi başına alındığı zaman, sözleşme niteliğinde olmaktan bir hayli uzaktır.

Bununla birlikte, tarafsız halkların bu konuda davranışlarını neye dayandırabileceklerini göstermek ve -istemeye istemeye- bir savaşa bulaşmamalarını sağlamak üzere, daha önce de sözünü ettiğimiz, bir dış mülkiyet hakkı *(externum dominium)* kabul etmek ve bunu, haksız olarak alınmış şeyi geri verme bakımından duyulması gereken bir moral yüküm *(interna obligatio)* duygusu ile birleştirmek yeterli görünmüştür....

VI. *Haksız bir savaşta ele geçirilmiş şeyleri elinde bulunduranın bunları geri vermesi gerekir mi?*

1. Şu var ki, bir kimse, zararı kendisi vermemiş ya da zarar kendi kusuru ile verilmemiş olsa bile, haksız bir savaşta bir başkasın-

dan alınmış bir şeyi elinde bulundurmakta ise, bunu geri vermek zorundadır; çünkü, böyle bir durumda, bir şeyin gerçek malikinin, bu şeyden haklı olarak yoksun bırakılmasını gerektirecek, doğal hukuka uygun hiç bir neden yoktur. Gerçek malik bakımından, ne açıklanmış rızası, ne cezalandırılması gereken bir suçu, ne de zarar-giderimde bulunma söz konusudur....

2. Bununla birlikte, haksız bir savaşta alınmış bir şeyi elinde bulunduran bir kimse, bu şeyi ele geçirmek üzere birtakım giderlere girişmişse, sıkıntılara katlanmışsa, başka bir yerde açıkladığımız ilkeler uyarınca [II, x, 9], bunun tutarını -yeniden ele geçirmekten umudunu kestiği malını kurtarabilmek için bu tutarı ödemeye hazır olması gereken malikten- isteyebilir. Ancak, bu şeyi elinde bulunduran kimse, kusuru olmaksızın bu şeyi tüketmişse, ya da bu şeyin mülkiyetini bir başkasına geçirmişse, bu yüzden sorumlu tutulamaz; olsa olsa, böylelikle nedensiz zenginleştiği ölçüde sorumlu tutulabilir.

——————oOo——————

BÖLÜM XI

HAKLI BİR SAVAŞTA DÜŞMANI ÖLDÜRME HAKKI BAKIMINDAN ÖLÇÜLÜ DAVRANMA

I. *Haklı bir savaşta bile yapılmaması gereken şeyler vardır.*

1. Haksız bir savaşta yapılan her şeyin haksız olacağını gördük. Ancak, öte yandan, haklı bir savaşta bile, ozan Lucanus'un dediğinin kabul edilmemesi gerekir: "Elinde silâh tutan bir düşmana, hakkını verdin mi, bize kötülük yapmasına da göz yummuş olursun." Bu bakımdan, Cicero'nun görüşü daha iyidir: "Kendilerinden bir haksızlık görmüş olduğun kimselere karşı bile, yerine getirmemiz gereken birtakım ödevler bulunmaktadır. Gerçekten, öc almanın ve cezalandırmanın da bir sınırı vardır" ....

II. *İç adalet duygusu uyarınca kim öldürülebilir?*

Haklı bir savaşta iç adalet duygusu *(iustitia interna)* uyarınca öldürmenin ne zaman haklı, ne zaman da haksız olduğu, bu kitabın birinci bölümündeki açıklamalarımızdan kolayca çıkartılabilir.

Bir kimse, ya isteyerek, ya da istemeyerek öldürülebilir. İsteyerek ve haklı olarak bir kimse ancak şu durumlarda öldürülebilir: Adalete uygun bir ceza gereğince, ya da, canımızı ve malımızı kurtarmak için başka yol kalmazsa. Şu var ki, çok geçmeden tüketilmiş olacak mallarımızı korumak için bir kimseyi öldürmeğe kalkışmak, dar anlamında adalete aykırı olmasa bile, insanlık sevgisi kurallarıyla bağdaşamaz. Ceza olarak öldürmeye gelince, öldürülecek kimsenin suçlu olması -hem de adaletli bir yargıç kararı ile ölümü hak edecek ölçüde suçlu olması- gerekir ....

III. *Mutsuzlukları yüzünden, düşmandan yana olma zorunda kalmış kimselerin öldürülmesi haklı olamaz.*

1. Yukarıda sığıntılardan söz ederken [II, xxi, 1], suçlularla mutsuzları (kaderin kurbanlarını) birbirlerinden ayırmıştık. Burada da bu ayırımı uygulamak gerekir. Çünkü, barışta olduğu gibi savaşta da böyle bir duruma düşmüş, yenenin bağışlamasına bakan kimseler söz konusu olabilir....

Düşman tarafında bulunmakla birlikte, öteki tarafa karşı hiç bir düşmanlık duygusu beslemeyenler gerçekten mutsuz (kaderin kurbanı) kimselerdir....

IV. *Kötü niyetle mutsuzluk arasında kalan bir kusur yüzünden düşman sayılan kimseler de öldürülmemelidir.*

1. Açık ve katıksız haksızlıklarla, tüm mutsuzluk arasında kalan ortalama durumlar olduğunu da göz önünde tutmak gerekir. Böyle bir durumda, belirli bir eylemin, ne tam bilerek ve isteyerek yapılmış olduğu, ne de tüm bilgisizlik yüzünden ve istemeyerek yapılmış olduğu söylenebilir....

8. .... Kısacası, yalnız mutsuzluk yüzünden işlenmiş bir eylem ne ceza, ne de zarar-giderim gerektirir. Haksız bir eylem ise, her ikisini de zorunlu kılar. Mutsuzlukla haksız eylem arasında kalan yanılma, her zaman için sorumlu tarafın zarar-giderimde bulunmasını gerektirse bile, çoğu zaman herhangi bir ceza, hele ölüm cezası gerektirmez....

V. *Bir savaşın çıkmasından sorumlu olanlarla, bu gibi kimselerin ardından gidenler ayrı tutulmak gerekir.*

Bu yüzden, Themistios'un uyarısına da katılarak, savaşın baş sorumlularıyla, onların ardından gitmiş olanları aynı durumda görmemeliyiz; kaldı ki bu uyarı tarihten alınmış birçok örnek-olayla da desteklenmektedir....

VI. *Savaş sorumluları konusunda, onları savaşa sürükleyen nedenler bakımından geçerli sayılabileceklerle, böyle olmayanlar arasında bir ayırım yapmak gerekir.*

1. Savaş sorumluları konusunda da, onları savaşa sürükleyen nedenler bakımından bir ayırım yapmak gerekir. Çünkü, öyle nedenler vardır ki, aslında haklı bir nitelikte olmamakla birlikte, yüreği kötü olmayanların yanılmasına da yol açabilir....

2. .... Kısacası, Brutus'un iç savaşlar konusunda yazdıkları her çeşit savaşa da uygulanabilir sanırım: "Yenilenler üzerinde yenenin öfkesini çıkarmasına göz yummak yerine, böyle davranışları önlemeğe daha çok özen göstermek gerekir."

VII. *Ölüm hak etmiş düşmanların bile cezalarını bağışlamakla çoğu zaman iyi bir şey yapılmış olur.*

1. Adaletin, yenilenlerin canını bağışlamamağa izin verdiği durumlarda bile, iyilik duygusu, ölçülü olma, ruh yüceliği, çoğu zaman bu hakkı kullanmayı gerektirmeyebilir.... Seneca şöyle demektedir: "Yere yıktıklarını parçalamak, ancak, pek üstün türden olmayan yırtıcı hayvanların bir özelliğidir. Filler ve aslanlar, kendilerine karşı direnenlerin sırtını yere getirdikten sonra, onları orada bırakıp çeker giderler" ....

4. Bu yüzden, bir düşman, insan yapısı yasaları uygulamayı değil de, ödevinin gereğini, din ve moral yönlerden haklı olanı uygulamak isterse, düşmanının canını esirgemelidir; kendi canını koruması, buna benzer bir durum ya da ölüm cezası gerektiren kişisel suçların cezalandırılması dışında, düşmanını bile öldürmemelidir. Üstelik, insanlık duygularıyla, ya da benzer yüce nedenlerle, bu çeşit cezaları hak etmiş olanları bile ya tüm bağışlamalı ya da bunların ölüm cezasını bir başka cezaya çevirmelidir....

VIII. *Suçsuz kimselerin istemeyerek bile öldürülmemesi için, elden geldiği ölçüde özen gösterilmelidir.*

Bundan başka, isteyerek değil de istemeyerek öldürülenlere gelince, yukarıda belirttiğimiz ilkeyi önemle göz önünde tutmalıyız: Çok önemli nedenler olmadıkça, suçsuzları da yok edecek eylemlere girişmemek, adaletin olmasa bile, elden geldiği kadar çok kimseyi esirgemeyi öngören insanlık sevgisi ve acıma duygusu gereğidir....

IX. *Çocuklara ve yaşlılara hiç bir zaman kıymamalıdır; kadınlar da çok ağır bir suç işlememişlerse, esirgenmelidir.*

1. Böylece, genel ilkeleri koyduktan sonra, daha özel durumlarda uygulanacak kuralları bu genel ilkelerden çıkartmak pek güç değildir. Seneca, öfkeyi kınadığı kitabında şöyle demektedir: "Çocuklar yaşları, kadınlar da dişilikleri yüzünden esirgenmelidir". Netekim, Yahudilerin savaşlarında, Tanrı da, bir barış önerisinin [teklifinin] tepilmesinden sonra bile, kadınlarla çocuklara kıyılmamasını istemektedir. Özel bir yasa ile kimi halklar bunun dışında tutulmakta idi;

çünkü, bu halklara karşı savaş, insanlar arası bir savaş değil, bir Tanrı savaşı sayılıyor ve böyle adlandırılıyordu....

Canımızın yaratıcısı ve sahibi olan Tanrı bile -hiç bir adaletsizlik işlemiş olmaksızın dilediği zaman ve herhangi bir neden göstermeksizin- genç-yaşlı, kadın-erkek dilediğinin canını yok ederken kadınlarla çocuklara karşı böyle davranmış olunca, insanlığın korunması ve insan türünün süregitmesini sağlamak için gerekli olanlar dışında herhangi bir şey yapmağa kimin ne hakkı olabilir?....

3. Henüz akıllarını kullanma çağına erişmemiş çocuklar bakımından, her zaman için uygulanması gereken bu kural, çoğu zaman kadınlar için de geçerlidir; bir başka deyimle, kadınlar, özel bir ceza gerektiren bir suç işlememişlerse ya da erkeklerin işine karışmamışlarsa, onlara da bu kuralın uygulanması uygun düşer.....

4. Yaşlılar da .... kendilerine karşı silâh kaldırılmaması gereken kimselerdir.

X. *Yalnız din ya da bilim konularıyla uğraşanların da esirgenmesi gerekir.*

1. Ne çocuk ne de yaşlı olmakla birlikte, yaşayışları savaşa karşıt olan insanlara da genel olarak aynı ilkenin uygulanması gerekir....

Bu bakımdan, ilk sırayı din adamları alır. Çok eski çağlardan beri, bu gibi kimselerin silâh taşımamaları ve kullanmamaları, uluslar arasında genel bir görenek [âdet] olarak benimsenmiştir; bu yüzden, bu kimselere karşı zorlama yollarına başvurmamak da bir yapılageliş [teamül] olarak gelişmiştir....

2. Din adamları sınıfına, onlara benzer bir hayat sürdüren rahibeleri, keşişleri, başka bir deyimle çile çekenleri de katmak yerinde olur....

Aynı sınıfa, kendilerini insanlık için onurlu ve yararlı bilimleri incelemeye vermiş olanları da koymak yanlış olmaz....

XI. *Çiftçilerin de esirgenmesi gerekir.*

Esirgenmesi gerekenler arasında ikinci sırayı çiftçiler almaktadır; Kilise Hukuku çiftçilere hem canları hem de malları bakımından ilişilmemesini öngörmektedir....

XII. *Ticaretle uğraşanlar da esirgenmelidir.*

Gene Kilise Hukuku çiftçilere, ticaretle uğraşanları da katmaktadır. Ticaretle uğraşanlardan söz ederken, yalnız, düşman ülkesinde kısa bir süre oturanları değil, düşmanın doğal ve sürekli uyruğu olan-

ları da anlamak gerekir; çünkü, bunlar da savaşla hiç ilgisi olmayan bir işle uğraşmaktadırlar.

"Ticaretle uğraşanlar" (tüccar) terimine, zanaatçıları ve işçileri de katmak gerekir; çünkü, bunların da uğraşıları savaştan yana değil, barıştan yanadır.

XIII. *Savaş tutsakları da esirgenmelidir.*

1. Eli silâh tutanlara gelince, ... onur duygusu, bir başka deyimle, hakka saygı duygusu, bir savaş tutsağını öldürmemizi yasaklamaktadır....

2. .... Tarihte birçok yenenin, kendi sırtlarından geçindirmek durumunda kaldıkları pek çok savaş tutsağı ele geçirmiş oldukları, bunları ellerinde tutmakla kendilerini tehlikeli bir duruma soktukları halde, bunları öldürmektense salıvermelerinin övgüyle karşılandığını görmekteyiz.

XIV. *Uygun şartlarla teslim olmak isteyenlerin de canları bağışlanmalıdır.*

Böyle bir adalet ve insanlık duygusu uyarınca, bir yerin sarılması sırasında ya da bir çarpışmada, canlarının bağışlanması şartıyla teslim olmak isteyenlere de, teslim olma hakkı tanınmalıdır....

XV. *Şartsız teslim olanların da canları esirgenmelidir.*

Gene böyle bir adalet duygusu uyarınca, düşmana kayıtsız-şartsız teslim olanların, ya da sığıntı olarak gelenlerin de canına kıyılmaması gerekir....

XVI. *Bu söylediklerimiz, ağır bir suç işlenmemişse, geçerli sayılır.*

1. Bu adalet ve doğal hukuk buyruklarının uygulanamıyacağı durumlar sık sık öne sürülmektedir; bence, bunların hiç biri haklı değildir. Misilleme, düşmanı yıldırma zorunluluğu, ya da düşmanın kendini savunmada gösterdiği direniş yüzünden, canının esirgenmemesi gerektiği belirtilmektedir. Yukarıda, düşmanı öldürmeyi haklı kılan nedenler konusunda söylediklerimiz düşünülürse, bu gibi durumların düşmanı öldürme bakımından sağlam bir temel sayılmayacağı da kolayca anlaşılır.

Savaş tutsaklarından, teslim olmuşlardan, ya da teslim olmak isteyenlerden gelebilecek herhangi bir tehlike söz konusu olamaz; böyle bir duruma düşmüş düşmanı öldürmek için, onun, daha önceden bir suç işlemiş olması, hem de adaletli bir yargıcın ölümle ceza-

landıracağı bir suç işlemiş olması gerekir. Ara sıra, yenenin öfkesini savaş tutsaklarından, teslim olmuşlardan, ya da canlarının bağışlanması şartıyla teslim olmak isteyenlerden çıkardığı, bu yüzden de bunların öldürüldüğü de görülmüştür; çünkü bu gibiler, ya dâvalarının haksızlığını bilerek savaşta direnmişlerdir; ya, yenen için söylemedikleri ağır söz bırakmamışlardır; ya verdikleri sözden dönmüşlerdir; ya, örneğin elçilerin dokunulmazlığı gibi, bir uluslararası hukuk kuralını çiğnemişlerdir; ya da bunlar, düşmana kaçmış kimselerdir.

2. Oysa, doğal hukuk ancak suçlular için misilleme uygulanmasına izin vermektedir. Bir çeşit varsayımla, düşmandan yana olan herkesi tek bir gövde gibi görmek uygun düşmez; yukarıda, cezaların bölüşülmesi konusunda söylediklerimiz de bunu gerektirir.... [II, xxi, 18].

3. Düşmanı yıldırmaktan beklenen yararlı sonuçlar da, elimize düşmüş, aynı zamanda da bize kötülük yapabilecek durumdan çıkmış olanları acıma duymadan öldürmemize izin vermez. Olsa olsa, şu söylenebilir: Düşmanı öldürme hakkı aslında varken, böyle bir düşünce de, bu hakkı kullanmaktan vazgeçmemiz için bir ek neden olabilir.

4. Kendi tarafına bağlı kalmakta direnmek de -savaşın nedeni dürüstlüğe tüm aykırı değilse- herhangi bir ceza gerektirmez.... Hiç olmazsa, ölüm cezası gerektirecek bir suç söz konusu değildir. Çünkü, adaletli hiç bir yargıç bu konuda böyle bir hüküm vermez....

XVII. *Suçluların sayısı çoksa, bunların öldürülmemesi de doğru olur.*

Düşmanların gerçekten ölüm cezası hak ettiren suçlar işlemiş olmaları durumunda bile, acıma ve insanlık duyguları, bu cezayı hak edenlerin çokluğu yüzünden, bu hakkımızı bütün kapsamıyla kullanmamayı gerektirebilir.....

XVIII. *Tutaklar, kendileri de bir suç işlememişlerse, öldürülmemelidir.*

1. Doğal hukuk uyarınca, tutaklar [rehineler] konusunda nasıl davranılması gerektiği, şimdiye kadar söylediklerimizden kolayca çıkartılabilir. Eski çağlarda, genel olarak şöyle düşünülmekte idi: Herkesin, kendi canı üzerindeki hakkı, mülkiyetindeki öteki şeyler üzerindeki hakkı gibidir; bu hak, açıkça ortaya konan, ya da üstü kapalı [zımnî] bir rıza ile bireylerden devlete geçirilmiştir. İşte böyle bir varsayımla, devletin işlediği bir suç yüzünden, kendi başlarına suçsuz olan tutakların öldürüldüğünü okuduğumuz zaman yapılanlara şaşmamamız gerekir; böyle yaparken, ya tutakların buna rıza

göstermiş olmalarına, ya da onların rızasını kapsar saydıkları devletin rızasına dayanmaktaydılar. Bugün, daha sağlam bilgilerle yetişmiş olan bizler, can üzerindeki ancak Tanrı'nın söz sahibi olduğu kanısındayız. Bundan şu çıkmaktadır: Hiç kimse, ne kendi, ne de bir yurttaşının canı üzerinde bir başkasına herhangi bir hak tanıyamaz....

2. Bununla birlikte, çağımızın pek de yabana atılamayacak hukukçuları, bir kimsenin yaşantısını kısıtlayan bu çeşit sözleşmelerin -uygulamayla da doğrulanmakta ise- geçerli sayılması gerektiği görüşündedirler. Hak denen şey, bir kimsenin yaptığı herhangi bir eylem yüzünden insan eliyle cezalandırılmama özgürlüğünden başka bir şey değilse, bu görüşe ben de katılırım; yok, bir kimsenin yaşamasına son verdirenlerin, böyle bir sözleşmeye dayanarak suçtan sıyrılmaları istenmekte ise, bu hukukçuların hem kendilerini, hem de başkalarını tehlikeli bir biçimde aldatmış olmalarından korkarım.

Şurası açıkça bellidir ki, bir tutak [rehine], büyük bir suç işlemiş düşmanlardan birisi ise, ya da tutak olarak alındıktan sonra önemli bir konuda vermiş olduğu sözü tutmamışsa, böyle bir kimsenin cezalandırılması haksız olmayabilir.....

XIX. *Gereksiz boğuşmalara girişilmemelidir.*

Bu bölümü bitirirken şunu da eklemek isterim: Bir hakkın elde edilmesine, ya da bir savaşı sona erdirmeğe yönelmemiş, yalnız boş bir güç gösterisinden başka bir şey olmayan her türlü çarpışmalar.... Hıristiyanlık ödevlerine aykırı olduğu gibi, insanlık ödevlerine de aykırıdır. Bu yüzden, adına kılıca sarıldığına [Tanrı'ya] birgün, boş yere döktüğü kanın hesabını verecek hükümdarların, bu çeşit çarpışmaları kesin olarak yasaklamaları gerekir....

——————oOo——————

BÖLÜM XII

YAKIP-YIKMALAR VE BENZER DAVRANIŞLAR BAKIMINDAN ÖLÇÜLÜ DAVRANMAK

I. *Yakıp-yıkma nasıl ve ne ölçüde haklı olabilir?*

1. Bir başkasının olan bir şeyi, haksızlık işlemeksizin, yokedebilmek için, önce şu üç şarttan birisinin bulunması gereklidir:

Ya, mülkiyet hakkının ilk kabul edilişi sırasında kural dışı tutulabilecek ölçüde bir zorunluluk durumu olmalıdır. Örneğin, gözü dönmüş birisi, bize karşı bir kötülük yapmak üzere bir başkasının kılıcına el attığı zaman, bu kötülüğü önlemek üzere, ondan önce davranarak kılıcı kapıp bir ırmağa fırlatmak. Böyle bir durumda da, bir başka yerde söylediğimiz gibi, bu üçüncü kişinin zararını sonradan giderme yükümü vardır.

Ya, bir eşitsizlikten doğan bir borç söz konusu olmalıdır. Yokedilmiş olan şey, bu borcun karşılığı olarak tutulmaktadır; böyle olmasaydı, bu biçimde davranmaya da hakkımız olmazdı.

Ya da, bize karşı yapılmış bir kötülüğün, bu yoldan ve hak ettiği ölçüde, cezalandırılması gerekmelidir. Sağlam görüşlü bir din adamının da belirttiği üzere, kaçırılmış birkaç sürü, ya da ateşe verilmiş birkaç ev yüzünden, bütün bir krallığın yakılıp-yıkılmasını hakgözetirlik pek uygun bulmaz. Polyainos da bu görüştedir; bu bilgin tarihçi, savaşta sınırsız ölçüde cezalandırmaya girişilmemesinden yanadır; ona göre, ceza, işlenmiş suçların gerekli kıldığı ölçüde ve hak edilen oranda olmalıdır.

İşte, ancak uygun düştüğü ölçüde uygulanabilecek olan bu nedenler, bir başkasının malının yok edilmesindeki haksızlığı ortadan kaldırır.

2. Şu var ki, bu nedenlerle davranmağa izin var sayılsa bile, böyle davranmakla yararlı bir sonuç elde edilemiyecekse, bize yararı

dokunmayacak bir kötülüğü başkasına yapmak delilik olur. Bu yüzden, bilgili kişiler, hep, yararlı sonuç olup olmadığını göz önünde tutarlar....

3. Gerçekten, düşmanı kısa bir süre içinde dize getirerek barış isteme zorunda bırakacak bir yakıp-yıkmaya göz yummak gerekir....

Ancak, bu konu iyice incelendiği zaman, bu çeşit saldırılarda düşmanlık duygusunun payı, sağduyulu bir yargının payından daha büyük olarak belirir. Her zaman görülen, yakıp-yıkmayı haklı kılan nedenlerin ya hiç olmadığı, ya da böyle bir yola başvurmamağı salık verecek daha güçlü başka nedenlerin bulunduğudur.

II. *Bizim için yararlı bir bölge, düşmanın gücünü yürütemeyeceği bir yerde ise, yakılıp-yıkılmamalıdır.*

1. Önceleri düşmanın elinde olan bir yer, artık buranın ürünlerinden düşmanın yararlanması söz konusu olamayacak biçimde elimize geçmiş ise, böyle bir durum [yakıp-yıkma yollarına başvurmama] söz konusu olmaktadır. Tanrısal hukukun bir özel buyruğu da, savunma yapılarında ve duvarlarında yaban ağaçlarının kullanılmasına izin verirken, yemiş veren ağaçların esirgenmesini öngörmektedir. Bunun gerekçesi de şudur: Ağaçlar, insanlar gibi, bizimle savaşmak üzere karşımıza dikilmezler....

3. Savaş sırasında, zorunluluk olmadıkça, her türlü yersiz yakıp-yıkmalardan çekinmek gerektiğine göre, savaştan ve tam bir yenişten sonra bu gibi eylemlere girişilmemesi daha da belirli bir yasak olarak ortaya çıkmaktadır....

III. *Yakın bir zafer umudu varsa, yakıp-yıkma yollarına gidilmemelidir.*

1. İkinci olarak, söylediklerimiz şu durumlarda da geçerlidir: Düşman toprakları kesin olarak ele geçmiş olmamakla birlikte, hem bu toprakları hem de bu toprakların ürünlerini çabalarımıza ödül olarak getirecek yakın bir zafer umudu varsa.... [yakıp-yıkma yollarına başvurmamak gerekir]. Büyük İskender, ordularının Asya'yı yakıp-yıkmalarını böyle önlemişti; onlara, "kendilerinin olan şeyleri esirgemelerini ve sahip çıkmak üzere geldikleri şeyleri yok etmemelerini" söylemişti....

IV. *Düşman nasıl olsa başka kaynaklardan yararlanmaktaysa, yakıp-yıkmalara girişmemek gerekir.*

1. Üçüncü olarak, düşman, sağ kalmak için başka kaynaklardan yararlanabiliyorsa, böyle durumlarda da yakıp-yıkma bakımın-

dan ölçülü davranmak gerekir; örneğin, deniz yönü, ya da bir başka ülke ile olan sınır düşmana açıksa....

Böyle durumlarda, savaşa tutuşmuş halklar arasındaki ortaklaşa sınırın iki yanındaki topraklarda tarımın yapılmasına ilişmemek gerekir....

4. İnsanlık dersleri ile dolu olan Kilise Hukuku da, Hıristiyanların -herkesten çok daha insanca davranmalarını öğütleyen bir dine bağlı kimseler olarak- bu yolda davranmalarını öngörmektedir. Bu yüzdendir ki, Kilise Hukukunun bu kuralları, savaş sırasında yalnız çiftçilere değil, çift sürmek için kullanılan hayvanlara, ekilecek tohumlara da dokunulmamasını buyurmaktadır....

V. *Savaşta bir işe yaramayacak şeylere de dokunmamak gerekir.*

Dördüncü olrak, öyle şeyler vardır ki, bunlar savaşta hiç bir işe yaramayacak niteliktedir. Akıl, bu gibi şeylere de savaş süresince ilişmemizi buyurmaktadır....

Polybios, yokedilmekle ne düşmanın güçten düşmesini, ne de yokedene bir kazanç sağlayacak şeyleri yakıp-yıkmağa kalkışmanın aşırı öfkeden gözü dönmüş bir kimsenin yapacağı şeyler olduğunu söylemektedir; tapınakları, heykelleri ve buna benzer şeyleri yakıp-yıkmak, kırıp-dökmek gibi....

VI. *Kutsal şeylere de dokunmamak gerekir.*

1. Sanat değeri olan şeyler konusunda söylediklerim, kutsal amaçlarla kullanılan şeyler bakımından da, daha özel bir nedenle geçerlidir. Başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [III, v, 2], bu gibi şeyler, bir bakıma kamu malları sayıldığı için, uluslararası hukuk uyarınca, herhangi bir ceza korkusu olmaksızın, bunlar da yakılıp-yıkılabilirler; ancak, kutsal şeylere duyulması gereken saygı yüzünden, kutsal yapıları ve bunların içindeki şeyleri korumak zorunluluğu vardır; özellikle, gene bu kural uyarınca, aynı Tanrı'ya tapanlar arasında, bu, böyledir. Birtakım konularda, ya da birtakım törenler bakımından aralarında bir görüş birliği olmasa bile....

VII. *Bu ilke, dinsel şeyler bakımından da geçerlidir.*

1. Kutsal şeylere ilişkin olarak söylediklerim, ölülerin gömülü bulunduğu yerler, ölüler adına dikilmiş anıtlar için de geçerlidir. Her ne kadar uluslararası hukuk, insanın öfkesini bu gibi şeylerden çıkarmasını yasaklamasa bile, insanlık duygularını ayaklar altında çiğnemeden bunlara saldırılamaz.... Misilleme, ya da öc alma gibi nedenlerle bu gibi davranışlarda bulunmak da özür sayılamaz.

VIII. *Böylesine ölçülü davranmanın yarattığı kazançlar.*

1. Burada, siyasa [politika] dersleri vermek, neleri yapmanın, neleri yapmamanın çıkarlara daha uygun olacağını incelemek amacını şüphesiz gütmemekteyiz. Amacımız, yalnız şudur: Savaşta başıboş bir davranışı, doğal hukuk uyarınca yapılmasına izin verilmiş şeylerle ya da bunlar arasında en iyileri ile sınırlamak gerektiğini belirtmek istemekteyiz. Bununla birlikte, erdemli olmaya günümüzde ne ölçüde az önem ve değer verildiğini de göz önünde tutunca, ben, sağladığı yararları da göstererek, erdemli olmayı insanların gözünde daha değerli kılabileceğim sanısına kapılmaktayım.

Böyle olunca, bir kez, bu çeşit davranış, savaşın uzamasına yol açacak şeyleri önlemekle düşmanın elinden en güçlü silâhını almış olacaktır: Umudunu yitirmiş olmak....

2. Üstelik, başka nedenler de vardır: Söz konusu ettiğimiz gibi ölçülü davranış, zaferi kazanma bakımından çok büyük bir umut ve inanç beslendiği sanısını yaratır; buna ek olarak, bağışlama yoluna gitmek de, başlı başına yürekleri kazanacak ve direnme isteğini yumuşatacak niteliktedir....

4. Bundan başka, bazı din bilginlerince öne sürülmüş olan görüşlere, bunlar doğru oldukları için, ben de katılmak isterim: Hem Tanrı katında hem de insanların gözünde, gerçek Hıristiyan olarak görünmek isteyen hükümdarların ve komutanların baş ödevi, kentlerin gözü dönmüşcesine yağma edilmesini ve buna benzer davranışlarda bulunulmasını önlemektir. Bu gibi davranışlar, suçsuz pek çok kimsenin başına sayısız dertler açmaksızın yapılamayacağı gibi, savaşın istenilen yönde sonuçlandırılmasını sağlamak bakımından da pek az etki yaratırlar. Bu yüzden, böylesine davranışlar, hemen hemen her zaman Hıristiyan iyilikseverliğine aykırı olduğu gibi, çoğu zaman da adalete aykırı düşer....

———oOo———

BÖLÜM XIII

DÜŞMANDAN ALINMIŞ ŞEYLER KONUSUNDA ÖLÇÜLÜ DAVRANMAK

I. *Bir savaşta düşmandan alınmış şeyler, düşmanın borcu ölçüsünde edinilir.*

1. Bir savaşın nedeni ne ölçüde haklı olursa olsun, düşmandan her şeyin suç işlemiş olmaksızın alınabileceğini, ya da bu gibi şeyleri geri vermekle yükümlü olunmadığını düşünmek doğru değildir. Gerçekten, adalet kuralları uyarınca, düşmandan bir şey alma hakkımız, düşmanın bize olan borcuyla orantılıdır; ancak bir inanca [teminat] olarak, gerekirse, bunun ötesinde bir şey alınabilir. Bununla birlikte, tehlike geçtikten sonra, alınmış şeyleri ya da bu şeylerin tutarını geri vermek gerekir; bunun ilkelerini, yukarıda İkinci Kitabın ikinci bölümünde açıklamıştık. Bu durumda, bir şeyin mülkiyetini tüm olarak edinmemekle birlikte, o şeye el koymak bakımından bir hak söz konusu olabilir.

2. Düşman bize iki yoldan borçlu durumda olabilir: Ya bizi zarara sokan bir eşitsizlik yüzünden; ya da, ceza gerektiren bir suç işleyerek. Her iki nedenle de, düşmanın malına el konabilir; ancak, ikisi arasında bir ayırım yapmak da gerekir. Daha önce de söylediğimiz bu çeşit bir borç yüzünden yalnız borçlunun malları değil, aynı zamanda uluslararası hukuk uyarınca, borçlu hükümdarın uyruklarının malları da .... karşılık tutulabilir.

Uluslararası hukukun tanıdığı bu hak, bence, yalnız bir cezalandırılmama hakkından, ya da ancak mahkeme kararı ile geçerli olan haklardan ayrı bir niteliktedir. Nasıl bir alım-satım işleminde, bizimle böyle bir işleme girişmiş olan kimse, mallarımız üzerinde, bizim rızamıza da dayanarak, yalnız hukuk yönünden değil aynı zamanda moral yönden de bir hak elde ederse, üyesi olduğumuz top-

luluğun, bütün üyelerinin rızasını kapsar bir güçte olan rızasıyla da böyle bir hak elde edinilebilir; tıpkı, yasanın "devletin ortaklaşa rızası" biçiminde tanımlanması gibi. İncelediğimiz konu açısından, ulusların, söz konusu bu hak için böyle bir temel kabul etmeleri bir de şu bakımdan yerinde olmuştur: Uluslararası hukuk, yalnız kötülük yapılmasını elden geldiği ölçüde önlemek için değil, aynı zamanda, herkesin hakkı olanı alabilmesi için de kabul edilmiştir.

II. *Savaşta düşman uyruklarından alınmış olan mallar, bir başkasının işlediği suçu cezalandırmak üzere karşılık tutulamaz.*

Ceza gerektiren öteki çeşit borca gelince, böyle bir hakkın, ulusların rızasıyla, uyfukların mallarını da kapsayacak ölçüde genişletilmiş olduğunu sanmamaktayım. Çünkü, bir kimsenin borcu yüzünden bir başkasının mallarının karşılık tutulması yakışık alır bir şey değildir; bu yüzden, böyle bir yüküm, şimdiye kadarki uygulamanın da açıkça ortaya koyduğu gibi, bir borç altına giren kimsenin ya da ona izin verenin kesin ve açık rızasından öteye gider yollu anlaşılmamak gerekir. Kaldı ki, bu çeşit borçlar bakımından göz önünde tutulan çıkar, birinci çeşit borçlar konusunda göz önünde tutulan çıkara da benzemez. Çünkü, birinci çeşit borçların konusu maldır; ikinci çeşit borçların konusu ise böyle değildir. Öyle ki, gerçek bir zarara uğramış olmaksızın, bu çeşit alacaklardan vazgeçilebilir....

Şöyle bir sonuca varabiliriz: Bir düşmanın bize karşı işlemiş olduğu bir suç yüzünden, bu düşmanın uyruklarının mallarına el koyup bu malların mülkiyeti edinilemez; meğer ki, uyrukların kendileri de, şu ya da bu yoldan bir suç işlemiş olsunlar. Yabancılara karşı işlenmiş suçları cezalandırmayan kamu yöneticilerini de, böyle bir suç işlemiş kimseler arasına sokmak gerekir.

III. *Söz konusu olan borç, savaş yüzünden doğmuş borçlar anlamına gelmektedir.*

Öte yandan, yalnız savaşın nedeni olan temel borç yüzünden değil, aynı zamanda bu borcun kovuşturulması sırasında, sonradan ortaya çıkan yeni borçlar yüzünden de, bu Kitabın başında söylediklerimiz uyarınca, uyrukların mallarına el konabilir ve bunların mülkiyeti edinilebilir.... Bu bakımdan, savaşta ele geçirilmiş şeyler, temel borca karşılık sayılmaz; çünkü bu gibi şeyler, savaş yüzünden uğranılmış zararlara karşılık olarak tutulmaktadır....

IV. *Bu konuda, bir kimsenin, hakkını sonuna kadar kullanmaması bir insanlık borcudur.*

Burada da, başka yerde söylediğimizi unutmamak gerekir: Sevgi kuralları, hukuk kurallarından çok daha geniş kapsamlıdır. Örnek olarak, çok yoksul bir borçlusu olan çok varlıklı bir alacaklıyı ele alalım; bu varlıklı adam, alacağını son meteliğine kadar kurtarmak için, borçlusunu her şeyinden yoksun bıraktırırsa, bu varlıklı alacaklı taş yürekli davranmış olma suçu işlemiş sayılmaz mı? Hele, borçlu, bu borca yalnız iyilik olsun diye girmişse? Örneğin, borçlu, borç aldığı paradan kendisi hiç yararlanmamış da, bir dostuna kefil olmuşsa? .... Şu var ki, acıma duygusundan böylesine yoksun bir alacaklı da, salt hukuk açısından, yakışık almaz herhangi bir şey yapmış durumuna da düşmüş sayılmaz.

2. Nasıl insanlık duyguları borçlunun kişisel durumunun göz önünde tutulmasını gerekli kılmakta ise, kusurlarıyla savaşa herhangi bir katkıda bulunmamış, yalnız başkalarının eylemleri yüzünden yükümlü ve sorumlu duruma düşmüş kimselerin mallarına dokunmamak da insanlık gereğidir; kaldı ki, bu mallardan daha kolayca vazgeçebiliriz; hele bu kimselerin, yitirmiş oldukları şeylerin karşılığını kendi devletlerinden alamayacakları da açıkça belli ise....

3. Şunu da belirtmek yerinde olur: Düşmanın suçsuz uyruklarının mallarına el koyma hakkı, bir yardımcı yol olarak kabul edildiğine göre, bu yola, ancak, başvurulacak başka bir yol kalmadığı zaman yönelmelidir. Bu yüzden, asıl borçlulara, ya da adaletten kaçınarak kendilerini suçlu kılmışlarsa, alacağımızı ödettirmek umudu tüm olarak ortadan kalkmadıkça, bu konuda hiç bir suçu olmayanlara yüklenmek, salt hakkımız açısından aykırı bir davranış olmasa bile, pek insanca bir davranış da sayılamaz....

————oOo————

BÖLÜM XIV

SAVAŞ TUTSAKLARINA ÖLÇÜLÜ DAVRANMAK

I. *İnsanlar, iç adalet duygusuna da uygun düşecek biçimde, ne ölçüde köle yapılabilir.*

1. Köleliğin yürürlükte olduğu ve savaşta düşman eline düşenlerin köle yapıldığı yerlerde, bunlara karşı nasıl davranılması gerektiğini görelim. Vicdanımızın sesine de uygun düşen adalet kurallarını izlersek, bu hakkın da, düşman malları üzerinde olan hak gibi sınırlı olması gerektiğini söyliyeceğiz. Bir başka deyimle, savaş tutsakları, ancak, ya esas bir borç ya da sonradan ortaya çıkan ek bir borç karşılığı olarak köle yapılabilir; meğer ki, bu tutsakların kendileri, özgürlüklerinin yitirilmesini gerektirecek bir suç işlemiş olsunlar. Haklı bir savaşta, düşman uyrukları üzerinde, bir başkasına devgeçirilebilecek nitelikte bir hak ancak bu ölçüde ve yalnız bu ölçüde söz konusu olabilir.

2. Burada da, düşmanları öldürme hakkı konusunda yaptığımız ayırmaları izlemek, adalet ve iyilikseverlik gereğidir....

.....

IV. *Kölelere aşırı cezalara çarptırmağa izin yoktur.*

Bir köleyi dövmek gibi küçük cezalar söz konusu olduğu zamanlar bile, bu hakkı, hakgözetirlikle uygulamamız, hatta bağışlama yollarını aramamız gerekir....

V. *Kölelere aşırı ölçüde ağır işler yüklememek gerekir.*

Kölelerden beklenebilecek hizmetler bakımından da ölçülü davranmalı; kölelerin sağlık durumlarını, insanlık duyguları uyarınca göz önünde tutmalıdır....

VI. *Kölelerin biriktirdiği paralar ne ölçüde efendisinin, ne ölçüde de kendisinin olur?*

1. Köleler çalıştırılmakta ise, onları beslemek ve bakımlarını sağlamak zorunluluğu da vardır....

VII. *Köleler kaçabilirler mi?*

Burada şu soruyla karşılaşmaktayız: Haklı bir savaşta tutsak düşmüş olanların kaçma hakları var mıdır? Söz konusu olan, bir suç işleyerek özgürlüğünü yitirme cezasını hak etmiş olanlar değil, hiç bir kusuru olmaksızın, devletin bir eylemi sonucunda böyle acıklı bir duruma düşmüş olanlardır. En sağlam görünen görüş, kaçmanın bir hak olmadığıdır; çünkü, bir başka yerde de söylediğimiz gibi, böyle bir tutsak, ulusların ortaklaşa rızası uyarınca, kendi devleti adına hizmet etmekle yükümlüdür.

Bu söylediklerimiz, tutsağı kaçma zorunda bırakacak kötü işlemler yapılmakta ise, geçerli olmaktan çıkar.

.....

IX. *Köleliğin kaldırılmış olduğu ülkelerde, savaş tutsaklarına karşı nasıl davranmak gerekir?*

1. Savaş tutsaklarının köle yapılmasına son verilmiş olan ülkelerde, tutulacak en iyi yol, savaş tutsaklarının değiş tokuş edilmesidir; bu olmazsa, uygun düşecek bir kurtuluş akçası karşılığında, savaş tutsaklarının salıverilmesi akla gelebilir. Bu kurtuluş akçasının ne olacağı kesin olarak önceden saptanamaz; şu var ki insanlık duyguları uyarınca, kurtuluş akçası, tutsağın yaşamak için gerekli şeylerden kendisini yoksun bırakmadan ödeyemeyeceği ölçüde yüksek tutulmamalıdır. Kimi ülkelerin yasaları, kendi davranışları yüzünden borçlanmış olanlara bile, böyle bir yumuşak davranış göstermektedir.

Kimi yerlerde de bu kurtuluş akçasım tutarı sözleşmelerle saptanmaktadır; kurtuluş akçasının görenekler [âdetler] uyarınca saptandığı yerler de vardır....

——————oOo——————

BÖLÜM XV

EGEMENLİĞİN EDİNİLMESİNDE ÖLÇÜLÜ DAVRANMAK

I. *İç adalet duygusu uyarınca, yenilen üzerinde egemenlik ne ölçüde edinilebilir?*

Bireylere karşı hakgözetirlikle ve insanca davranmak nasıl gerekli ve övgüye değer ise, bir halk topluluğuna, ya da bir halk topluluğunun kimi bölümlerine karşı böyle davranmak daha zorunlu ve daha çok övgüye değer bir tutumdur. Çünkü, bir tek kişiye yapılmış olan kötülükle karşılaştırılınca, birçok kimseye karşı yapılmış kötülük göze daha batıcı, iyilik de daha büyüktür. Şimdi, bir savaşta yenenin bu haklarını nasıl kullanması gerektiğini görelim.

Bir haklı savaşta, başka şeylerle birlikte, hem yenilen hükümdarın halk üzerinde buyurma hakkı, hem de halkın kendi elinde tuttuğu egemenlik hakkı yenence edinilmiş olabilir. Yalnız, bu edinim, yenilenin hak ettiği bir ceza, ya da herhangi bir borcun karşılığı olarak ve o ölçüde söz konusu olabilir.

Bu iki nedene bir üçüncüsü de eklenebilir: Kaçınılmaz bir tehlikenin önlenmesi. Şu var ki, bu sonuncu neden, çoğu zaman, öteki iki nedenle de karıştırılmaktadır; oysa, bu sonuncu neden, hem barışın yeniden kurulmasında, hem de zaferin ürünlerinden yararlanmakta özenle göz önünde tutulmak gerekir. Çünkü, başka konularda, acıma duygusu, iyilik ve hoşgörürlük gibi nedenlerle, bir kimse hakkından vazgeçebilir; kamusal bir tehlike söz konusu olunca, yenilmiş bir düşmana aşırı ölçüde güvenmek, pişmanlıkla sonuçlanabilecek bir acıma olur....

.....

IV. *Yenilenin egemenliğine dokunulmayabilir.*

1. Zafer kazandıktan sonra ölçülü davranmanın bir başka yolu, yenilmiş kralların ya da halkların elinde, o zamana kadar kullanmakta oldukları egemen gücü eskisi gibi bırakmaktır.....

V. *Yenilen ülkeye asker de yerleştirilebilir.*

Yenen, egemenliğini yenilene böylece bırakırken, kendi güvenliğini de düşünmek zorunda kalabilir. Bu yüzden de, birtakım tedbirlere başvurulduğu görülür. Örneğin, Quintius, Acrocorinthus kentini Aka'lılara bırakırken, kalede kendi askerlerinden bir birlik bulunmasını kabul etmelerini de şart koşmuştur....

VI. *Yenilen haraca da bağlanabilir.*

Çoğu zaman, yenilenlerin haraca bağlanmasında da, yalnız savaşın zararlarını karşılamak değil, aynı zamanda ilerisi için, hem yenenin hem de yenilenin güvenliğini de inanca [teminat] altına almak göz önünde tutulur....

VII. *Bu çeşit ölçülü davranmalardan elde edilecek yararlar.*

1. Kaldı ki, yenilenlerin egemenliklerine ilişmemek yalnız insanca bir davranış olarak da belirmez; çoğu zaman, yenenin sağgörülü bir tutumu olarak da ortaya çıkar....

.....

IX. *Yenilenin elinden egemenliğinin alınması zorunluluğu varsa, bu egemenliğin bir parçası gene de ona bırakılmalıdır.*

Yenen, tehlikeyi göze almaksızın egemenliği tüm olarak yenilene bırakamayacaksa, gene de ölçülü olarak şöyle davranabilir: Yenilen halklara ya da krallarına egemenliğin bir parçasını bırakabilir....

X. *Yenilene, hiç olmazsa, belirli ölçüde bir özgürlük tanınmalıdır.*

Yenilenlerin egemenliği tüm olarak ellerinden alındığı zaman bile, onların özel işleriyle, az önemli kamusal işler konusunda kendi yasalarına, göreneklerine ve yöneticilerine dokunulmayabilir....

XI. *Özellikle din konusunda, yenilene belirli ölçüde bir özgürlük tanınmalıdır.*

1. Yenilenlerin atalarından gelen dinlerine bağlı kalmalarına hiç bir zaman engel olmamak da ölçülü bir davranış sayılır; meğer ki, yenilenler, yenenin ülkesinde üstün tutulan dinin gerçek din olduğuna

kendiliklerinden inanmış olsunlar....; böyle bir hoşgörürlük, yenilence çok beğenileceği gibi, yenene de herhangi bir zarar verecek nitelikte değildir....

2. Bununla birlikte, yenilenler yanlış bir dine bağlı iseler, yenen, gerçek dini ezmelerini önlemek üzere gerekli tedbirleri alırsa doğru bir şey yapmış olur....

XII. *Ne olursa olsun, yenilene karşı tatlılıkla davranmak gerekir.*

1. Son olarak şu uyarıda bulunmak isterim: Yenenin, yenilen üzerinde kurduğu egemenlik ne ölçüde tüm ve dediğim-dedik olursa olsun, yenilenlere tatlılıkla davranılması gerekir; öyle ki, yenilenler, kendi çıkarlarını yenenin çıkarları ile bağdaşmış görmelidirler....

——————oOo——————

BÖLÜM XVI

ULUSLARARASI HUKUK UYARINCA POSTLİMİNİUM HAKKINDAN YARARLANMAYAN ŞEYLER BAKIMINDAN ÖLÇÜLÜ DAVRANMAK

I. *Haksız bir savaşta, düşmanın bir başkasından aldığı şeyler ele geçirilirse, bunların gerçek malike geri verilmesi iç adalet duygusu gereğidir.*

1. Yukarıda, haklı bir savaşta düşmandan alınmış şeylerin bunları ele geçirenin mülkiyetine ne ölçüde geçebileceğini gördük. Bu gibi şeyler arasından *postliminium* hakkı uyarınca geri alınabilecek olanları çıkarmak gerekir; çünkü, bu gibi şeyler, savaşta düşmandan alınmış sayılmamaktadır.

Haksız bir savaşta düşmandan alınmış şeylere gelince, bunların, yalnız bu gibi şeyleri ele geçirmiş olanlarca değil, şu ya da bu yoldan böyle bir şey eline düşürmüş olanlarca da geri verilmesi gerekir. Çünkü, Roma hukuku uzmanlarının da belirttikleri gibi, hiç kimse malik olduğundan çoğunu başkasına geçiremez. Seneca, bunu daha da özlü olarak açıklamaktadır: "Hiç kimse, kendisinin olmayan bir şeyi başkasına veremez". Böyle bir şeyi ilk ele geçirmiş olan da, adalet kuralları uyarınca, bunun gerçek ve haklı maliki olmuş sayılamaz; ikinci, üçüncü olarak bu şeyi ellerinde bulunduranlar da, aslında, yalnız bir dış mülkiyet hakkı edinmiş olmaktadırlar. Daha iyi bir terim bulamadığım için dış *(externum)* mülkiyet demekteyim. Bununla şunu anlatmak istiyorum: Mahkemelerin yetkisi ve gücü ile, her yerde o şeyin maliki imiş gibi sayılmak. Ancak, böyle bir şeyi elinde bulunduran bir kimse, bunu, bir haksızlık işleyerek gerçek malikinden almış ise, haklı bir davranışta bulunmamış olmaktadır.

Burada, önce soyguncuların kaçırdığı, sonra da düşmanın eline düşmüş bir köle konusunda ünlü hukukçuların tutarlı saydığımız

görüşlerini belirtebiliriz: Bu kölenin -düşmanın eline tutsak düşmüş ve *postliminium* hakkı uyarınca geri verilmemiş olsa da- çalınmış bir şey sayılması doğrudur; çünkü, ilk ve asıl malikin hakkı ortadan kalkmamış bulunmaktadır. Doğal hukuk uyarınca, haksız bir savaşta ele geçirilmiş bir kimsenin, sonradan, gene bir haksız savaşta ya da bir başka yoldan bir başka kimsenin eline geçmiş olması durumunda da aynı şeyin söylenmesi gerekir. Çünkü, iç adalet duygusu açısından, haksız bir savaşla soygunculuk arasında hiç bir ayırım yapılamaz....

II. *Örnekler.*

1. Bu yüzden, bu gibi şeyler kimden alınmışsa sahibine geri verilmesi gerekir; çoğu zaman da böyle yapılmakta olduğunu görmekteyiz....

III. *Geri verilmesi gereken şeylerden bir indirim yapılabilir mi?*

1. Ancak, haksız bir savaşta edinilmiş bir şey bir başkasının eline silâhlı çatışma dışında -örneğin ticaret yoluyla- geçmiş olursa, şu soru ortaya çıkmaktadır: Bu şeyi elinde bulunduran kimse, satış akçasını gerçek malikten geri isteyebilir mi?

Başka bir yerde de belirttiğim gibi [II, x, 9], bir şeyin geri alınması malike kaça çıkacaksa, ya da malikin artık ele geçirmekten umudunu kestiği bir şeyi elde etmesi için göze alacağı gider ölçüsünde, böyle yapılabilir. Böyle bir şeyi elinde tutan bir kimse, bu şeyin gerçek malikinden bir ödemede bulunmasını isteyebilirse, neden böyle bir şeyi elde etmek için katlandığı sıkıntıları ve karşılaştığı tehlikeleri de hesaba katmasın? Tıpkı, birisinin denize düşürdüğü şeyi çıkarmak için denize dalmış bir kimsenin yapacağı gibi....

.....

V. *Geri verme yükümü ne zaman sona erer?*

Şu soru da ortaya çıkmaktadır: Haksız bir savaşta ele geçirilmiş bir şeyi geri verme bakımından moral yüküm ne vakit sona ermektedir? Aynı hükümetin yönetimi altında bulunan uyruklar bakımından, bu sorunun karşılığı bu devletin yasaları uyarınca verilir; yeter ki, bu yasalar, yalnız hukuk bakımından bir yüküm değil, aynı zamanda moral yönden de bir yüküm öngörmüş olsunlar; bu da, yasaların sözleri ve yasa koyucunun güttüğü amaç iyice incelenerek ortaya çıkarılabilir. Birbirleriyle yabancılık ilişkisi içinde bulunanlara gelince, bir bırakıp-gitme (vazgeçme) olup olmadığı konusunda belirtilere [karinelere] başvurarak bir çözüm yolu aramak uygun görünmektedir;

bunu da, konumuza yetecek ölçüde, bir başka yerde incelemiştik [II, iv].

VI. *Kesin olmayan bir durumda ne yapmak gerekir?*

Öte yandan, savaşın haklı olup olmadığı söz götürmekte ise, tutulacak en iyi yol şudur....: Hem o şeyi elinde bulundurmakta olanlara, bunu, değeri kendilerine ödenmek şartıyla geri vermelerini söylemek; hem de, eski maliklere, bu şeyi geri istemektense, değerinin kendilerine ödenmesiyle yetinmelerinin daha çıkarlı olacağını salık vermek.

————oOo————

BÖLÜM XVII

SAVAŞTA TARAFSIZ OLANLAR

I. *Aşırı zorunluluk olmadıkça, tarafsızlardan hiç bir şeyin alınmaması, alınırsa değerinin ödenmesi gerekir.*

Burada, savaşta tarafsız kalmış halkların durumunu incelemek yersiz görünebilir; gerçekten de, tarafsız olmaları yüzünden, onlara karşı savaşa dayanan herhangi bir hak da söz konusu olamaz. Ancak, savaş sırasında, tarafsız halklara karşı da -özellikle komşu iseler- zorunluluk durumunu öne sürerek birçok şeyler yapıldığı için, başka bir yerde belirttiklerimizi [II, ii, 10] burada yeniden söylememiz uygun olacaktır: Önce, zorunluluk durumunun, bir başkasının mülkiyeti üzerinde bir hak yaratabilmesi için, aşırı ölçüde olması gerekir; bundan başka, malikin kendisinin de eşit ölçüde bir zorunluluk durumu içinde olup olmadığına bakılır; bir zorunluluk olduğu söz götürmez durumlarda bile, bu zorunluluğun gerektirdiğinden çoğuna el koymaya kalkışmamalıdır; başka bir deyimle, bir başkasının olan bir şeyi alıkoymak istenilen sonuç bakımından yeterli ise, bununla yetinmeli, bu şeyin kullanımını malikine bırakmalıdır; bu şeyi sadece kullanmak yeterli ise, tüm olarak bu şeyin tüketimine kadar gitmemelidir; tüketim de gerekli ise, malikine bu şeyin değeri ödenmelidir.

. . . . . .

III. *Savaşanlara karşı tarafsızların yükümleri nelerdir?*

1. Öte yandan, bir başka yerde de belirttiğimiz gibi [III, i], tarafsız halklar da, haksız bir dâvayı savunan tarafı daha güçlü kılacak, ya da haklı bir dâvayı savunanın davranışlarını engelleyecek herhangi bir şey yapmamak zorundadırlar. Savaşta kimin haklı kimin haksız olduğu belli değilse, tarafsız halkların savaşan her iki tarafa da -birliklerin ülkelerinden geçişi, savaşanlara yiyecek vermek,

kuşatılmış olanlara yardımda bulunmak bakımlarından- eşitlikle davranmaları gerekir....

3. Savaşan düşmanlardan ikisiyle de andlaşmalar yaparak, savaşa herhangi bir yoldan karışmamalarını sağlamak, ve her iki savaşana da insanlık duygularının gerektirdiğini yapabilme özgürlüğünü ellerinde tutmak, tarafsız halkların kendi çıkarlarına da uygun düşer....

——oOo——

BÖLÜM XVIII

KAMUSAL BİR SAVAŞTA ÖZEL KİŞİLERİN YAPABİLECEKLERİ ŞEYLER

I. *Doğal hukuk, uluslararası hukuk ve iç hukuk bakımından, özel kişilerin kamusal bir düşmana karşı zarar vermelerine izin olup olmadığının tartışılması.*

1. Buraya kadar söylediklerim, başlıca, ya savaşta en yüce buyurma yetkisini elinde tutanların, ya da kamusal buyrukları yerine getirmekle görevli olanların davranışlarına uygulanmaktadır. Şimdi de, özel kişilerin, kendi başlarına, yalnız doğal hukukla tanrısal hukuk uyarınca değil, aynı zamanda uluslararası hukuk uyarınca da neler yapabileceklerini görmemiz gerekmektedir....

2. Düşmana karşı, kamusal bir yetkiye dayanmaksızın, herhangi bir şey yapmama yükümünün uluslararası hukuktan geldiğini öne sürenler vardır; oysa, bu düşüncede olanlar yanılmaktadırlar. Gerçekten, yalnız bu çeşit bir hukuk göz önünde tutulursa, bir başka yerde de belirttiğimiz üzere [I, x, 2], herkesin düşman malına el atmasına izin olduğu gibi, herkes de dilediği düşmanını öldürebilir; çünkü, uluslararası hukuk uyarınca, düşmanlar pek insan yerine konulmağa değmezler....

3. Oysa, doğal hukukla iç adalet duygusu göz önünde tutulunca, açıkça ortaya çıkan şudur: Herkes, savaş kurallarının gerekli sınırları içinde, suçsuz tarafa yararlı olacağını sandığı her şeyi yapabilir. Bununla birlikte, böyle bir durumda da hiç kimse, düşmandan aldığı şeylerin maliki olamaz; çünkü, kendisine borçlu olunan herhangi bir şey söz konusu değildir; meğer ki, bütün insanlığı ilgilendirecek nitelikte ve herkesin cezalandırmaya yetkili olduğu bir suç işlenmiş bulunsun; böyle bir şey yoksa, herhangi bir kimsenin böyle bir hakkı da söz konusu olamaz....

4. Hükümdarın ya da onun adına konuşabilenlerden birinin buyruğu olmaksızın düşmana saldırılması, iç hukuklarca ya da askerlik düzen bağı [disiplin] kurallarınca yasaklanmıştır. Böyle bir buyruk, ya genel ya da özel olabilir. Büyük bir ayaklanmada, Roma'lı konsul'un "Devletin esenliğini isteyenler, arkamdan gelsin" demesinde olduğu gibi, buyruk genel bir nitelikte olabilir. Bundan başka, her yurttaş, kendisini savunma hakkına ek olarak, kimi durumlarda -ülkenin yararına olacağı düşünülürse- karşılaşacağı her düşmanı öldürmeye de izinli sayılabilir.

II. *Kendi başlarına savaşanların ya da gemi donatanların, iç adalet duygusu uyarınca, düşmana neler yapmalarına izin vardır?*

1. Savaşmak üzere ücret alanlardan başka, giderlerini kendi üzerlerine alarak savaşa katılmış olanlara bu yönde özel bir buyruk verilebilir; savaşın bir yönünü, giderlerini üzerlerine alarak (örneğin savaş gemileri donatarak) karşılayanlara verilen buyruklar da bu niteliktedir.

Düşmana karşı, böylece, kendi hesaplarına savaşa katılanlar, başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [III, vi, 24], giriştikleri giderlere karşılık olarak, düşmandan aldıkları şeyleri de edinmiş olurlar. Böyle bir uygulamanın, iç adalet duygusu ve insanseverlik kurallarını çiğnemeksizin nereye kadar genişletilebileceği, gerçekten tartışılmaya değer bir sorudur.

2. Burada adalet, düşmandan ya da kendisiyle bu çeşit bir anlaşma yapılmış olan devletten yanadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, haklı bir savaşta, düşmanın savaşı sürdürebilmesine yararlı olabilecek her şey, güvenliği sağlama kaygısıyla ondan alınabilir; ancak, sonradan geri vermek şartıyla. Gerçekten, herhangi bir şey üzerinde kesin bir mülkiyet hakkının edinilmesi, ancak, haklı bir savaşa girişmiş olan devlete borçlu olunan bir şeyin karşılığı olarak söz konusu olabilir; böyle bir mülkiyet hakkı, ya savaşın daha başlangıcından, ya da sonradan işlenmiş bir eylem yüzünden, geçerli olur; el konmuş şeyler ister düşman devletin, isterse bu devletin suçsuz uyruklarının olsun, bu şeyler onlardan bir ceza olarak alınabilir ve el koyanın mülkiyetine geçebilir. Gösterdiğim bu sınır aşılmamak şartıyla, düşman malları, savaşın bir yönünü kendi hesaplarına yürütenlerin mülkiyetine geçebilir. Böyle durumlarda, gerekli sınır içinde kalınıp kalınmadığını anlamak üzere, adaletli bir hakemin yargısına başvurmak gerekir.

III. *Bu gibi kimseler, kendi devletlerine karşı neler yapabilirler?*

Savaşta bu gibi katkılarda bulunanlarla, uyruğu bulundukları devlet arasında yapılmış bir anlaşma, iç adalet duygusu bakımından anlaşmada eşitlik gözetilmişse, adalete uygundur; başka bir deyimle, bu gibi kimselerin girişmiş oldukları giderler ve göze aldıkları tehlikeler ganimet elde etme umudu oranında ise. Çünkü, elde edilecek ganimet önceden umulandan çoksa, ganimetin artan parçasının devlete verilmesi gerekir....

IV. *Hıristiyanlığın sevgi kuralı, bu gibi kimselerden ne bekler?*

Burada yalnız, dar anlamında anlaşılan adalet kurallarına aykırı davranmamış olmak da yeterli değildir; insanseverliğe, özellikle Hıristiyan hukukunun insanseverlik anlayışına da aykırı davranmamış olmaya ayrı bir özen göstermek gerekir. Örneğin, söz konusu ettiğimiz biçimde yağmacılığa girişirken, yalnız düşman toplumunun tümüne, krallarına, ya da suçlu olan kimselere değil suçsuzlara da zarar verileceği açıkça belli ise, böyle bir durum söz konusu olmaktadır.... Bundan başka, böyle bir yağmaya girişmek, savaşa son verdirme ya da düşmanın gücünü kırma bakımından büyük ölçüde etkili olmayacaksa, yalnız bu gibi yıkımlar yaratarak bunlardan yararlanmağa kalkışmak, kendini bilen hiç kimseye, özellikle bir Hıristiyana yakışmaz kanısındayım.

V. *Özel bir savaş, kamusal bir savaşla nasıl karışmış olur?*

Ara sıra, kamusal bir savaş boyunca, özel bir savaşın doğduğu da görülür; örneğin, bir kimse, canını ve malını yitirme tehlikesiyle karşılaşacak biçimde, kendisini düşmanlarla çevrilmiş bulabilir. Böyle durumlarda, kendini savunma konusunda yukarıda belirttiğimiz [II, i, 3] kuralların izlenmesi gerekir.

Çoğu zaman da devlet, kendi çıkarları bakımından, bireylerin diledikleri gibi davranmalarına da göz yumabilir; örneğin, düşmandan çok çekmiş bir kimsenin, acısını düşman mallarından çıkarmasına izin vermek gibi. Böyle durumlarda, yukarıda tutu [rehin] alma konusunda belirttiğimiz kuralların [II, ii, 2] uygulanması gerekir.

VI. *Devletin buyruğu olmaksızın düşmana zarar vermiş bir kimsenin durumu.*

Ancak, bir asker ya da herhangi bir kimse, devletin buyruğu, bir zorunluluk durumu, ya da haklı bir neden olmaksızın düşmanın evlerini ateşe verir, tarlalarını yakıp yıkar, ya da benzer eylemlerde

bulunarak zararlara yol açarsa, bu kimse, din bilginlerinin de haklı olarak söyledikleri gibi, bu zararları gidermekle yükümlüdür. Ben, yalnız, din bilginlerinin unuttukları bir noktayı eklemekle yersiz bir şey yapmamış olacağımı sanırım: "Ya da haklı bir neden olmaksızın" demekteyim; çünkü, böyle bir neden varsa, sözü geçen kimse, yasalarını çiğnemiş olduğu kendi devletince sorumlu tutulabilse bile, düşmanca sorumlu tutulamaz; çünkü, ona karşı herhangi bir haksızlık yapmış sayılamaz....

——————oOo——————

BÖLÜM XIX

DÜŞMANLAR ARASINDA VERİLMİŞ SÖZLERİN TUTULMASI ZORUNLULUĞU

I. *Kim olursa olsun, düşmana verilmiş sözün tutulması gerekir.*

1. Savaşta yapılmasına izin verilmiş şeylerden, nitelik ve kapsamları açısından, söz ederken, kendi başlarına böyle olan şeylerle, daha önce verilmiş bir söz uyarınca böyle sayılan şeyler arasında bir ayırım yapmıştık. Bu konunun ilk bölümü üzerinde söyleyeceklerimizi bitirmiş bulunmaktayız; geriye konunun ikinci yarısı kalmaktadır: Düşmanların birbirine verdikleri sözleri tutmaları.

Roma'lı konsül Silius İtalicus'un dediği gibi, "en iyi savaşçı, savaşta verdiği söze, sonuna kadar bağlı kalandır" ....

2. .... Savaşta bile, düşmana verilmiş sözlerin tutulmasını öngören özdeyişlerin çokluğuna şaşmamak gerekir. Gerçekten, bir kimse düşman olmakla, insan olmaktan çıkmış değildir. Her insan da, iyiyi kötüden ayırdetme yaşına varınca, başkasının verdiği bir sözle hak sahibi olma yeteneğini de elde etmektedir. Düşmanlar arasında bile, doğal bir toplum bağı vardır....

3. Verilmiş sözün bağlayıcı gücü, dost olsun düşman olsun, bütün insanlara özgü akılla, konuşma yeteneğinin birleşmesinden doğmaktadır. Daha önce, birçok kimsenin görüşüne göre, düşmana yalan söylemeye izin olduğunu, ya da böyle yapmakla hiç bir kötülük işlenmiş olmayacağını söylemiş olmamıza bakarak, bunu, düşmana verilmiş sözlerden dönülebileceği anlamına gelecek ölçüde genişletmemek gerekir. Çünkü, doğruyu söyleme yükümü, savaş öncesinde geçerli olan bir nedene dayanır; bu yüzden, belki de, savaş çıkınca bir ölçüye kadar ortadan kalkmış sayılabilir; ancak, verilmiş söz, sözün verilmiş olduğu kimseye kendi başına yeni bir hak sağlar.

II. *Deniz-haydutlarına ve zorbalara verilmiş sözün tutulması gerekmediği görüşü kabul edilemez.*

2. .... Gnaeus Pompeius, deniz-haydutlarına karşı savaşa girmek zorunda kalınca, bu savaşlardan çoğunu andlaşmalarla sona erdirmişti; bu andlaşmalarda, deniz haydutlarına canlarını bağışlayacağını, onları deniz-haydutluğu yapmadan yaşayabilecekleri bir yere yerleştireceğine de söz vermişti. Zorbaların da, boyunduruk altına aldıkları uluslara, kendilerini cezalandırmamaları şartıyla, özgürlüklerini bağışladıkları görülmektedir. Caesar'ın *İç Savaşlar* adlı kitabında yazdığı gibi, Roma'lı komutanlar, Pirene dağlarına sığınmış soyguncular ve asker kaçaklarıyla anlaşmalar yapmışlardır. Bu çeşit anlaşmaların hiç bir gücü olmadığı, hiç kimseyi herhangi bir yüküm altına sokmadığı söylenebilir mi?

Bu çeşit anlaşmalar, kurallara uygun ve tam anlamında bir savaşta uluslararası hukukun düşmanlar arasında geçerli kıldığı yükümler niteliğinde değildir. Ancak, bu anlaşmaları yapanlar da insan oldukları için, onlar da doğal hukukun herkese ortaklaşa tanıdığı haklardan yararlanmaktadırlar.... Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Yapılmış anlaşmalara saygı göstermek, verilmiş sözleri tutmak zorunluluğu vardır.

.....

IV. *Bir sözvermenin korku yüzünden elde edilmiş olması -bu korku sözveren üzerinde etki yapan kişisel bir nitelikte değilse- durumu değiştirmez.*

Burada, bir başka yer de değindiğim [II, xxi ve II, xi, 7] şu karşıgörüş öne sürülebilir: Bir kimseyi korkutarak, ondan bir söz almış olanlar, sözvereni bu yükümden kurtulmuş saymak zorundadırlar; çünkü, böyle bir söz almış olan, haksız yere bir zarar işlemiş bulunmaktadır; başka bir deyimle, hem insan özgürlüğünün, hem de özgür olması gereken sözverme eyleminin niteliklerine aykırı bir davranışta bulunmuştur.

Böyle bir durumun, ara sıra söz konusu olabileceğini kabul etmekle birlikte, bunun soyguncularla yapılmış her çeşit anlaşmayı kapsayacak ölçüde olmadığını da belirtmek isterim. Çünkü, kendisine söz verilmiş bir kimsenin, sözvereni sözünden kurtulmuş sayma zorunluluğunda olması için, bu sözü, sözvereni haksız yollardan korkutarak koparmış olması gerekir. Bu yüzden, bir kimse, soyguncuların eline düşmüş bir dostunu kurtarmak için, onlara bir "kurtuluş akçası" vereceğini söylemişse, sözünü tutması zorunludur. Çünkü, soyguncu-

lar bu kimseye karşı korkutma yollarına başvurmuş değillerdir; bu kimse, kendi özgür iradesine dayanarak, soyguncularla bir anlaşmaya girişmiş bulunmaktadır.

V. *Haksız yollardan korkutulmuş bir kimse, bu yüzden, and içerek bir söz verme zorunda kalmışsa, verdiği sözü tutması gerekir. Böyle bir söz bir soyguncuya verilmişse, bu sözün tutulmaması, insanlar arasında ceza gerektirmez.*

Bundan başka, haksız yollardan korkutulmuş bir kimse, bu yüzden bir söz verme zorunda kalmış ve bu sözü and içerek vermişse, sözünü tutmak durumundadır. Çünkü, bir başka yerde de belirttiğimiz gibi, Tanrı adını öne sürerek and içenler, yalnız insanlara karşı değil, Tanrı katında da yüküm altına girmiş olmaktadırlar; Tanrı ile olan ilişkilerde de, korku, bir özür olarak öne sürülemez. Şu da bir gerçektir ki, böyle bir and içmiş olmak, kendi başına, söz verenin mirasçılarını da bağlayacak nitelikte değildir; çünkü, mülkiyet hakkının ilk kabul edilişindeki ilkeler uyarınca, mirasçılara geçecek olan şeyler, ancak yaşantı ilişkilerinin kapsamı içinde kalan şeylerdir; oysa, and içme yoluyla Tanrı'ya bağlanmış bir hak böyle değildir.

Daha önce söylediğimiz gibi [III, iv, 10; II, xiii, 15], şunu yeniden belirtmemiz de uygun düşecektir: Bir soyguncuya, and içerek ya da içmeyerek verilmiş bir sözü yerine getirmemiş olmak, öteki ulusların cezalandırmayı gerekli sayabilecekleri bir suç da değildir. Çünkü, bütün uluslar, soygunculara duydukları hınç yüzünden, onlara karşı işlenecek hukuka aykırı eylemlere de göz yummayı uygun bulmaktadırlar.

VI. *Bu kurallar, ayaklanmış uyruklara da uygulanır.*

Bir kralın ya da egemenliği elinde tutan kimselerin, kendi uyruklarına karşı girişmiş oldukları savaşlarda vermiş olabilecekleri sözler konusunda ne diyeceğiz?

Bir başka yerde de göstermiş olduğumuz gibi [I, iv], amaçları kendi başına alındığı zaman hiç de haksız olmasa bile, uyrukların hükümdarlarına karşı zor kullanmağa hakları yoktur. Oysa, ara sıra, anlaşmazlık konusu öylesine haksız, direnme de öylesine suç olabilir ki, uyruklar, davranışları yüzünden ağır bir ceza da hak edebilirler. Bununla birlikte, soyguncular ya da asker kaçaklarıyla yapıldığı gibi uyruklarla da anlaşmalar yapılmışsa, biraz önce de söylediğimiz üzere, böyle bir cezalandırma hakkını öne sürerek, verilmiş sözden geri dönülemez....

VII. *Hükümdarın, uyruklarına vermiş olduğu sözlerden, egemenliğine dayanarak kendisini kurtarabileceğini sanmasının yarattığı güçlüğün çözümlenmesi.*

Tam burada, daha önce karşılaştığımız güçlüklere özel bir güçlük daha eklenmektedir. Bu yeni güçlük, yasa koyma hakkıyla, devletin uyruklarının malları üzerindeki yüce kamulaştırma hakkından doğmaktadır; bu hak devletindir ve devlet adına yüce yetkiyi ellerinde tutanlarca kullanılmaktadır. Gerçekten, böyle bir hak uyrukların bütün mallarını kapsadığına göre, savaşta uyruklara verilmiş bir sözden doğan bir hakkı da neden kapsamına almış olmasın? Oysa, böyle bir hak kabul edilirse, bir hükümdarla kendisine baş kaldırmış uyrukları arasındaki bütün anlaşmalar, hükümdar dilediği sürece geçerli olacaktır; bu yüzden de, tüm ve kesin bir yenişle bitirilmedikçe, savaşı sona erdirme umudu da kalmayacaktır.

Devletin, sözünü ettiğimiz böyle bir yüce hakkı, her yerde ve her şey üzerinde ayırım yapmadan geçerli olsaydı, bu görüş, güçlü sayılabilirdi; oysa, bu hak, hükümet biçimi krallık olsa bile dediğim-dedik bir tutumla yönetilmeyen her devlette, ortaklaşa kamusal yarar ne ölçüde gerektiriyorsa, o ölçüde geçerli sayılmakta, daha öteye götürülmemektedir. Birçok durumda da, uyruklarla yapılmış bu gibi anlaşmalara saygı gösterilmesi kamu yararınadır.... Buna şu da eklenebilir: Durum, bu yüce hakkın uygulanmasını gerektirdiği zaman bile, biraz aşağıda açıklayacağımız gibi, uyrukların zararını da gidermek zorunluluğu vardır.

VIII. *Böyle sözvermeler, devlet adına içilmiş andlarla da desteklenmiş olabilir.*

1. Üstelik, baş kaldırmış uyruklarla yapılmış anlaşmaları sağlam temellere oturtmak üzere, bu anlaşmalara, yalnız kral ya da bir kurulca değil, aynı zamanda devletin tümü adına içilmiş bir and da eklenmiş olabilir....

Böyle bir durumda, hükümdar, kamu yararı gerektirse bile, verdiği sözden dönemez; çünkü, devlet bir hakkından vazgeçmiş olabileceği gibi, anlaşmanın hükümleri ve sözleri de, kural dışı tutulacak hiç bir durum tanımayacak kadar açık olabilir....

.....

X. *Bir devletin siyasal düzeni nasıl değişmiş olabilir?*

Başka bir yerde [I, iii, 17], karma nitelikte devletlerin de var olabileceğini, devletlerin, anlaşma yoluyla basit bir devlet biçiminden bir başka basit devlet biçimine geçebilecekleri gibi, karma bir devlet

biçimine de geçebileceklerini göstermiştik. Bunun gibi, anlaşmalar uyarınca, o zamana kadar uyruk sayılanlar, egemenliği -hiç olmazsa egemenliğin bir parçasını- elde edebilirler; bu egemenliği, gerektiğinde, diledikleri gibi zor kullanarak savunmak hakkını da kazanabilirler.

XI. *Uluslararası hukuka uygun kamusal bir savaşta, bir korku yüzünden savaşa girişilmiş olma özürü geçerli değildir.*

1. Uluslararası hukuka uygun savaşların -başka bir deyimle, iki tarafça da kamusal yetkilere dayanarak açılmış savaşların- hukuk yönünden bir başka özelliği daha vardır: Savaş sırasında ya da savaşı sona erdirmek üzere verilmiş olan sözler öylesine geçerlidir ki, bu söz kime verilmişse onun rızası olmadıkça, herhangi bir haksız davranıştan duyulan korku öne sürülerek, bu sözden dönülemez. Uluslararası hukuk, savaşan her iki tarafın da birbirini korkutmasını hukuka aykırı saymamaktadır; nasıl ki, tüm kusursuz sayılamayacak birtakım şeyleri de kusursuz saymakta ise.

Kaldı ki, sık sık görülen bu çeşit savaşlarda böyle bir kural kabul edilmedikçe, bu savaşlara ne bir sınır konabilir, ne de bir son verilebilir. Oysa, böyle sınırların olması bütün insanlığın yararınadır....

2. Bu söylediklerimizden, haksız bir savaşta karşı tarafı, silâh gücüne dayanarak, bu tarafın zararına bir anlaşma yapma zorunda bırakmış olan tarafın, böyle bir anlaşma uyarınca elde ettiği şeyi, dürüst bir insanın onur ve ödev duygularını çiğnemeden elde tutabileceği, ya da ister and içmiş olsun isterse olmasın, öteki tarafı yükümlerini yerine getirmeğe zorlayabileceği yollu bir sonuç çıkartılamaz. Çünkü, özü ve temeli haksız olan bir işlem, her zaman için haksız bir işlem kalır. Temelden haksız olan bir işlemin haksızlığı da, ancak, yeni ve kesin, özgür bir rıza ile ortadan kaldırılabilir.

XII. *Uluslararası hukukun aykırı bulmadığı bir korkudan ne anlamak gerekir.*

Öte yandan, kurallara uygun bir savaşta duyulan korku savaşan her iki taraf bakımından da haklıdır derken, bunu, uluslararası hukukun kabul ettiği anlamda bir korku olarak anlamak gerekir. Gerçekten, bir ırza geçme gözdağı altında, ya da verilmiş söze aykırı başka yollardan korkutarak, herhangi bir şey zorla alınmışsa, artık bu durum, doğal hukuk alanına giren bir konu olarak ortaya çıkar görünmektedir; uluslararası hukuk, böyle bir korkuyu da kapsayacak genişlikte değildir.

XIII. *Verdiği sözü tutmayana bile, verilmiş sözün tutulması gerekir.*

1. Sözvermeleri genel olarak incelerken [II, xiii, 16], verdikleri sözü tutmayanlara (dürüst davranmayanlara) bile verilmiş sözün tutulması gerektiğini söylemiştim. Ambrosius da bu görüştedir; ona göre, kalleşçe yollara baş vurmuş düşmana bile verilmiş söz tutulmalıdır.

XIV. *Durum değişmişse, verilmiş söz tutulmayabilir; özellikle, öteki taraf anlaşmayla üzerine aldığı yükümlerden kimisini yerine getirmezse.*

Bununla birlikte, verilmiş sözün tutulmayabileceği iki durum olduğunu da kabul etmek gerekir: Birincisi, sözün tutulmasını gerekli kılan şartlardan birinin ortadan kalkması; ikincisi de, tutulmayan söz karşılığında bir zarar-giderimde bulunulması. Bir şartın ortadan kalkmış olması, söz vermiş kimseyi gerçekten yükümden kurtaramaz; yalnız şu sonucu doğurur: Ancak böyle bir şart altında bağıtlanmak istendiği için, bu şartın ortadan kalkmasıyla bir yüküm altına da girilmemiş sayılır.

Bu ilkeye uygun olarak, öteki taraf, kendi adına yüklendiği şeyi yerine getirmezse, verilmiş olan söz de yerine getirilmeyebilir. Çünkü, bir anlaşmanın her maddesi, iki taraf için de, bir şartmış gibi birbiriyle bağlantılıdır. Sanki şöyle denmiştir: "Öteki taraf da söz verdiği şeyi yaparsa, ben de şunu ve bunu yapacağım".... Bu yüzden, anlaşma ile bağlananların amaçları başka başka ise, anlaşmaya açıkça şu biçim bir hüküm konur: "Anlaşmanın şu, ya da bu maddesine aykırı herhangi bir şey yapılsa bile, öteki maddeler gene de geçerli kalacaktır."

XV. *Uygun bir zarar-giderim karşılığı verilmiş sözden dönülebilir.*

Tutulmayan söz karşılığı bir zarar-giderimde bulunulmasına gelince, bunun kaynağını ve temelini bir başka yerde göstermiştim [I, vii, 2]. Bizim olan ya da bize borçlu bulunulan bir şeyi elinde tutandan bir başka yoldan alamıyorsak, bunun yerine, bize verdirilmiş zarar tutarında bir başka şey alınabilir. Bundan açıkça şu sonuç çıkmaktadır: Borçlunun herhangi bir şeyi elimizde bulunmakta ise, biz bu şeyi -ister nesnel olsun, ister olmasın- alıkoyabiliriz. Böylece, bir başkasına söz verdiğimiz bir şeyin değeri, o kimsenin elinde haksız olarak tuttuğu herhangi bir şeyimizin değerinden az ise, verdiğimiz sözü yerine getirmemiz de zorunlu değildir....

XVI. *Yüküm bir başka sözleşmeden doğsa bile, durumda bir değişiklik söz konusu olmaz.*

İlişki kurduğum taraf, bana, bir başka anlaşma uyarınca eşit ya da daha değerli bir şey borçlu ise, alacağımı elde etmek için baş vurabile-

ceğim bütün yollar da kapanmışsa, aynı ilke uygulanabilir.... Uluslararası hukuk, alacağımızı elde etme yollarının kapanması durumunda, iç hukukun öngördüğü ince ayrıntıları tanımamaktadır.

XVII. *Karşı tarafın zarar yaratması durumunda, verilmiş sözün tutulması gerekli değildir.*

Öteki tarafın, anlaşmada kendine düşen yükümü yerine getirmemede direnmesi, üstelik bir zarar da yaratması durumunda aynı ilkeyi uygulamak gerekir; başka bir deyimle, bu zararın saptanmasında, söz verip de yerine getirmediğimiz şey de göz önünde tutulacaktır....

XVIII. *Ceza gerektiren bir suç söz konusu ise, verilmiş sözün tutulması gerekli değildir.*

Son olarak, bize karşı işlenmiş bir suç yüzünden bir ceza verme hakkımız varsa, bu ceza, borcumuzla ödeştirilebilir....

XIX. *Bu ilkeler savaşta nasıl uygulanabilir?*

1. Bir dâvada, taraflar, dâva görülürken bir anlaşma yaparak, dâvaya yol açmış eylemleri, ya da dâva yüzünden giriştikleri giderleri ve uğradıkları zararları önceden sözverilmiş bir şeye nasıl karşılık tutamazlarsa, bir savaşta da, savaş sona ermedikçe, taraflardan herhangi biri, düşmanına söz verdiği bir şeye karşılık olarak, savaşın çıkmasına yol açmış eylemi, ya da uluslararası hukuk uyarınca yapılabilir olan bütün düşmanlık eylemlerinden doğmuş zararları öne süremez. Çünkü, karşılıklı olarak verilmiş sözlerin geçerli olması için, bu anlaşmanın, tarafları savaşa sürükleyen uyuşmazlıklar göz önünde tutulmaksızın yapılmış olması gerekir. Yoksa, her anlaşma kolayca bir yana atılabilirdi....

2. Peki, düşmana söz verilmiş bir şeyle neler ödeştirilmiş sayılabilir? Şüphe yok ki, düşmanın savaş sırasında yapmış olabileceği bir başka anlaşmadan doğan bir borç; bir silâh-bırakışmasının [mütarekenin] sona ermesinden önce bize karşı yapmış olabileceği düşmanca bir eylemin yarattığı zararlar; elçilerimizin dokunulmazlığını çiğneyen davranışlar; ya da uluslararası hukuk uyarınca düşmanlar arasında yapılması yasaklanmış herhangi bir şey, verilmiş olan sözün tutulmamasıyla ödeştirilebilir.

3. Bununla birlikte, bu ödeştirmenin, ilgili aynı kişiler arasında, üçüncü kişilerin haklarını çiğnemeksizin yapılması gerektiğini de

göz önünde tutmak zorunluluğu vardır. Ancak, bir başka yerde belirttiğimiz gibi, uyrukların malları da devlet borçlarına karşılık tutulabilir....

4. Şunu da eklememiz gerekmektedir: Anlaşmaları bozmaya yetecek ölçüde bir haksız eylemle karşılaşılmış olunsa bile, anlaşmasına bağlı kalmak soylu bir kişiye yaraşır bir davranıştır....

5. Bir düşmana verilmiş söze bağlı kalma konusunda ortaya atılabilecek soruların hemen hemen hepsi, yalnız, genel olarak her çeşit sözvermeler, özel and içmeler, anlaşmalar ve sözleşmeler konusunda belirttiğimiz kurallarla değil, aynı zamanda, kralların hakları ve yükümleriyle, türlü anlamlara gelen anlaşma hükümlerinin yorumlanması konularında açıkladığımız kurallarla da bir çözüme ulaştırılabilir. Bununla birlikte, koyduğumuz ilkelerin uygulanış yollarını daha iyi göstermek, bu konularda karşılaşılabilecek bütün güçlüklerin çözümüne bir katkıda bulunmak üzere, en göze çarpan ve sık sık rastlanan birtakım özel sorunları da inceleyeceğiz.

———oOo———

BÖLÜM XX

DEVLETLER ARASINDA SAVAŞI SONA ERDİREN SÖZLEŞMELER; BARIŞ ANDLAŞMALARININ UYGULANIŞI; AD ÇEKME İLE SAVAŞIN DURDURULMASI; SAVAŞI KİMİN KAZANDIĞINI BİR TEK ÇARPIŞMANIN SONUCUNA BAĞLAMAK; TARAFLARIN GÖRÜŞMESİ İLE SAVAŞIN DURDURULMASI; HAKEMLİK, TESLİM OLMA, TUTAKLAR (Rehineler) VE TUTULAR (Rehinler)

I. *Düşmanlar arasında yapılan sözleşmelerin çeşitleri.*

Düşmanlar arasında yapılan sözleşmeler, ya açıkça, ya da üstü kapalı [zımnî] olarak verilmiş bir söze dayanır.

Açıkça verilmiş bir söz, ya kamu adına ya da özel olarak verilmiş olur. Kamu adına verilmiş bir söz, ya devlet gücünü elinde tutanca, ya ona bağlı olanlarca verilmiştir. Devlet gücünü elinde tutanca verilen sözler ya savaşı sona erdirirler, ya da savaş süresince geçerli kalırlar.

Savaşı sona erdiren etkenler arasında kimisi kesin bir etki gösterir, kimisi de yardımcı bir etki yapar. Kesin bir etki gösteren etkenler, ya barış andlaşmaları gibi, savaşa kendi başlarına son verdirmeğe yeterlidirler; ya da, başvurulmasını kararlaştırılan bir başka şeyin aracılığı ile savaşı sona erdirirler: Örneğin, savaşı kimin kazanmış sayılacağının adçekme ile saptanması; savaşı kimin kazandığını, bu amaçla yapılacak bir tek çarpışmanın sonucuna, ya da bir hakemin yargısına bırakmak gibi. Bu üç yoldan birincisi yalnız bir talih oyunudur; öteki ikisi ise, talihle savaşanların kafa ve gövde gücünü, ya da hakemin yargılama yeteneğini birleştirmektedir.

II. *Bir monarşide barış yapma hakkı kralındır.*

Savaş açamağa hakkı olanların, savaşı sona erdirmek üzere anlaşmalar yapmağa da hakları vardır. Gerçekten, herkes kendi

işinin sahibidir ve bu konuda ancak kendisi karar verir. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Her iki taraf bakımından da kamusal sayılan bir savaşta, savaşı sona erdirme hakkı, devlet gücünü kullanma hakkını elinde tutanlardadır. Eğer devlet düzeni gerçek bir monarşi ise, barış andlaşması yapmak da kralın hakkıdır; elverir ki kralın yetkisi kısıtlanmamış olsun.

III. *Kral küçük, akıl hastası, tutuklu ya da sürgünde ise?*

1. Kral bakımından da çeşitli durumlar söz konusu olabilir. Bir kral, karar verme yeteneği bakımından olgun bir çağda değilse (kimi ülkelerde kralın hangi yaşta olgunluk çağına vardığı yasalarda gösterilmiştir; başka yerlerde ise, bu konuda birtakım belirtilere bakılmaktadır), ya da akıl hastası ise, böyle bir kral barış andlaşması yapamaz.

Tutsak durumuna düşmüş bir kral için de aynı ilkenin uygulanması gerekir; bu söylediğimiz, ancak, krallık yetkilerini başlangıçta halkın rızasından almış bir kral için geçerlidir. Gerçekten, halkın, egemenliği bir kişiye -bu kimse özgürlüğünü yitirdiği zaman bile- kullanmak üzere vermiş olabileceği inanılır bir şey değildir. Böyle durumlarda, bölünmez ve tüm olan egemenlik değil, ancak egemenliğin kullanılması, denilebilirse naiplik, halkın ya da egemenliği kullanmak üzere halkça yetkili kılınacak kimsenin elinde kalmaktadır.

2. Bununla birlikte, kral tutsak iken de kendi özel mülkiyetinde bulunan şeylerle ilgili olarak bir söz vermiş bulunursa, bu sözün, özel sözleşmeler konusunda söyleyeceklerimiz uyarınca, geçerli sayılması gerekir.

Sürgünde bulunan bir kral barış andlaşması yapılabilir mi? Bir baskı altında tutulmadığı kesin olarak belli ise, şüphesiz yapabilir; böyle değilse, kralın durumu bir tutuklunun durumu gibidir; çünkü, biraz gevşek olarak göz altında bulundurulan tutuklular da vardır....

IV. *Bir aristokraside ya da bir demokraside barış yapma hakkı çoğunluğundur.*

Başka bir yerde de söylediklerimiz uyarınca [II, v, 17], aristokrasi ya da demokrasi ile yönetilen ülkelerde, andlaşma yapma hakkı çoğunluğundur; aristokraside halkın ileri gelenlerinin üye olduğu kurulun; demokraside ise, her ülkenin kendi göreneğine [âdetine] göre, oy vermeye yetkili yurttaşların çoğunluk kararı ile andlaşmalar yapılır.

Bu yüzden, böylece yapılmış andlaşmalar, onlara karşıt oy kullanmışlar bakımından da bağlayıcıdır.... Şu da var ki, andlaşmaya karşıt oy kullanmış olanlar, isterlerse, barış andlaşmasından yararlanabilirler.

V. *Barışı sağlamak üzere egemenliğin tümü, bir parçası, ya da kamu malları başkasına nasıl geçirilebilir?*

1. Şimdi de barış andlaşmasının kapsamına nelerin girebileceğini görelim.

Günümüzün çoğu kralları gibi, egemenliği bir malvarlığı olarak değil de bir yararlanma hakkı olarak ellerinde tutan krallar, yaptıkları bir andlaşma ile bu egemenliğin tümünü, ya da bir parçasını bir başkasına geçiremezler. Krala henüz krallığı tanınmamışken, başka bir deyimle, henüz halk kraldan üstün bir durumda iken, böyle bir geçirimde bulunmak, önceden geleceği de kapsayacak ölçüde bir yasa ile yasaklanmış ve geçersiz kılınmış olabilir; öyle ki, kral bu yüzden bir zarar-giderimle bile yükümlü tutulamaz. Halkların da bu konunun böylece düzenlenmiş olmasını istemiş olduklarını düşünmek gerekir; yoksa, kralın yaptığı eylem bağlayıcı olsaydı, kralın borçlarına karşılık uyrukların mallarına da el konulabilirdi; bu yüzden de, egemenliğin başkasına geçirilmesini önlemek için böyle bir hüküm konulması tüm gereksiz olurdu.

2. Demek ki, bölünmemiş ve tüm egemenliğin geçerli olarak bir başkasına geçirilebilmesi için, bütün halkın rızası gereklidir. Bu rıza da devlet ülkesinin çeşitli parçalarını temsil edenlerin aracılığı ile açıklanır.

Egemenliğin herhangi bir parçasının geçerli olarak bir başkasına geçirilebilmesi için, ikili bir rıza gerekmektedir: Hem bütün halkın rızası, hem de, özellikle, egemenliğinin başkasına geçirilmesi söz konusu olan ülke parçasındaki halkın rızası; çünkü, bu halk o zamana kadar bir parçası olduğu gövdeden rızası olmaksızın kopartılıp ayrılamaz. Bununla birlikte, aşırı ve önüne geçilmez bir zorunluluk varsa, bu ülke parçasındaki halk, bütün ülke halkının rızası olmaksızın da, ülkenin söz konusu olan parçası üzerindeki egemenliği geçerli olarak başkasına geçirebilir; çünkü, devletin kuruluşunda, ülkenin her parçası bakımından böyle bir ayrılma gücünün saklı tutulmuş olduğu düşünülebilir.

3. Malvarlığı gibi olan krallıklarda ise, kralın, egemenliği istediği gibi kime dilerse ona geçirmesini önleyecek herhangi bir engel

yoktur. Şu var ki, böyle bir kral da, krallığı, ülkeyi parçalamama şartıyla malvarlığının bir parçası olarak almışsa, ülkesinin herhangi bir parçası üzerindeki egemenliği başkasına geçiremez. Krallık malları dendiği zaman da, bunları kral, ya krallıkla birlikte ve bundan ayrılmaz biçimde, ya da krallıktan ayrı olarak malvarlığına katmış bulunabilir. Krallıktan ayrı olarak malvarlığına katmışsa, kral, krallığı elinde tutarken bu malları dilediği gibi başkasına geçirebilir; yok, bunları krallıkla birlikte edinmişse, tacını da yitirmeden bu malları başkasına geçiremez.

4. Buna karşılık, krallığı malvarlığı olarak almamış krallara gelince [II, xiii; II, vi, 13], bu kralların, krallık mülkiyetinde olan şeyleri başkasına geçirme yetkileri olduğu hiç de söylenemez; meğer ki, böyle bir yetki, daha önce kabul edilmiş bir yasayla tanınmış olsun, ya da uygulanmakta olan bir yapılagelişe [teamüle] o zamana kadar hiç aykırı sayılmamış bulunsun.

VI. *Kralın yapmış olduğu barış andlaşması ile bir halk ya da ardılları ne ölçüde bağlıdır?*

Kralın vermiş olduğu sözlerle, halkın ya da kralın ardıllarının ne ölçüde bağlı tutulabileceğini bir başka yerde açıklamıştık [II, xix, 10]. Bunun ölçüsü, egemenliğin içinde bulunan, bağlayıcı yükümler yaratma yetkisi kadardır. Başka bir deyimle, bu yetkiyi ne sonsuzluğa kadar uzatmak, ne de aşırı dar sınırlar içine sıkıştırmak gerekir; bu bakımdan, kralın akla yatkın nedenlerle vermiş olduğu sözler geçerli ve bağlayıcı sayılmalıdır....

VII. *Barış yaparken, kamu yararına olacaksa, uyrukların malları da elden çıkartılabilir; şu var ki, zarar-giderimde bulunmak şartıyla.*

1. Şu soru da sık sık tartışılmaktadır: Krallığın soydangeliş yüzünden kendilerine kalmasından başka, uyruklarının mülkiyetinde olan şeyler üzerinde hiç bir hakları olmayan krallar, bir barış elde etme çabası içinde, uyruklarının bu malları üzerinde ne ölçüde söz sahibi olabilirler?

Bir başka yerde, uyrukların mülkiyetinde olan şeyler üzerinde, devletin yüce kamulaştırma hakkına dayanan bir hakkı olduğunu belirtmiştim. Bunun sonucu olarak, devlet ya da devlet adına konuşan kimse, uyrukların mallarını kullanabilir, hatta yok edebilir, ya da başkasına geçirebilir; hem bunu, yalnız, bireylere de birtakım haklar sağlayan aşırı zorunluluk durumlarında değil, kamusal yararı göz önünde tutarak her zaman yapabilir; devleti oluşturan kimselerin

haklı olarak var sayılabilecek istekleri de, kamu yararının, özel çıkarlardan üstün tutulması yönündedir.

2. Ancak, şunu da eklememiz gerekir: Böyle bir şey yapıldığı zaman, devlet, bu işlem yüzünden mallarını yitirmiş olanların zararını da, tutarını kamusal giderlerden karşılayarak gidermek zorundadır; gerekirse bu kamusal giderlerin karşılanmasına, zarara uğramış kimseler de paylarına düşecek ölçüde katılacaktır.

Devlet, şimdilik bu borcu ödeyebilecek durumda değilse, bu yüzden borcundan da kurtulmuş sayılamaz; ertelenen borç, devlet bu borcu ödeyebilecek duruma gelince, tüm olarak gene geçerli olur.

VIII. *Uyrukların savaşta yitirmiş oldukları şeyleri devlet ödemeli midir?*

Fernandez Vazquez, savaşta yapılmış düşmanca eylemler yüzünden zarara uğramış uyrukların bu zararlarının devletçe karşılanmasının zorunlu olmadığı görüşündedir; Vazquez'in dayandığı neden de, uluslararası hukukun bu çeşit zararlar işlenmesine izin vermekte olmasıdır. Bu görüş, olduğu gibi alınırsa, buna pek katılamıyorum. Çünkü, uluslararası hukuk, başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [III, vi, 2; III, x, 5], öteki halkları da ilgilendirmektedir; bu hukukun bir parçası, düşmanlar arasındaki ilişkilere uygulanmaktadır; ancak, yurttaşların birbirleriyle ilişkilerini kapsamamaktadır. Bir devletin yurttaşları bir birliğin ortak üyeleri oldukları için, bu birlik yüzünden içlerinden birine gelecek zararları da ortaklaşa çekmeleri gerekir. Bununla birlikte, her devletin iç hukuku, savaşta yitirilmiş şeyler yüzünden devlete karşı hiç bir dâva yolu olamayacağını da kesin olarak öngörebilir; devletin böyle yapmakla elde etmek istediği, herkesin, kendisinin olan şeyleri daha büyük bir güçle savunmasını sağlamaktır.

IX. *Burada, uluslararası hukuk uyarınca edinilmiş mallarla, iç hukuk uyarınca edinilmiş mallar arasında hiç bir ayırım yapılmamaktadır.*

Kimi yazarlar, yurttaşların, uluslararası hukuk uyarınca malik sayıldıkları şeylerle, iç hukuk uyarınca malik sayıldıkları şeyler arasında bir ayırım yapmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da, yurttaşların uluslararası hukuk uyarınca malik oldukları şeyler üzerinde, krala daha az sınırlı bir yetki tanırlar; öyle ki, kralın, bu şeyleri -herhangi bir nedene dayanmaksızın ve herhangi bir zarar-giderim yükümü altına girmeksizin- maliklerinin elinden alabileceğini söylerler; oysa, yurttaşların doğal hukuk uyarınca malik sayıldıkları şeyler üzerinde, krala böyle bir hak tanımazlar.

X. *Kamu yararı, yabancıların mallarına dokunulmamasından yanadır.*

Bununla birlikte, kamu yararına olmadıkça bireylerin mülkiyetinde olan şeylere dokunulmaması görüşü, ancak, kralla uyrukları arasındaki ilişkilerde söz konusudur; nasıl ki, zarar-giderim konusundaki görüş de, devletle bireyler arasında geçerlidir. Kralla anlaşmalar yapmış yabancılar bakımından, kralın kendilerine söz vermiş olması kendi başına yeterlidir; hem kralın yüce kişiliğin yüzünden, hem de kralın eylemlerine karşılık olarak uyrukların mülkiyetinde bulunan şeylerin de zarar-giderim için söz konusu edilmesine izin veren uluslararası hukuk kuralı uyarınca, bu, böyledir [III, ii].

XI. *Barış andlaşmalarının yorumunda genel kural.*

1. Bir barış andlaşmasının yorumlanmasında şunun da göz önünde tutulması gerekir: Bir başka yerde de belirttiğimiz gibi [II, xv, 12], bir hüküm ne ölçüde elverişli ise, öylesine geniş yorumlanmalıdır; tersine, bir hüküm ne ölçüde elverişsiz ise, terimlerin anlamını da öylesine dar tutmalıdır.

Yalnız doğal hukuku göz önünde tutarsak, en elverişli hüküm, herkese kendinin olanın verilmesini öngörendir.... Bu yüzden, çelişmeli hükümler o biçimde yorumlanmalıdır ki, savaşa haklı bir nedenle girişmiş olan taraf, silâha niçin sarılmışsa onu, bu uğurda katlandığı zararları, giriştiği giderleri elde edebilsin; ancak, böyle yaparken, cezalandırma hakkını öne sürerek hiç bir şey de elde etmiş olamasın; çünkü, bu, daha çok kırgınlığa ve hınç duymaya yol açacak bir davranış olur.

2. Şu var ki, barış andlaşması yapılırken, düşmanlardan ne birinin ne de ötekinin, kendisinin haksız olduğunu söylemeye dili varacağından, andlaşmanın yorumu yapılırken, savaşın haksızlığı bakımından, taraflar, elden geldiği ölçüde, eşit durumda tutulmalıdırlar.

Bu da, başlıca iki yoldan yapılabilir: Ya mülkiyet durumu savaş sırasında karışmış şeylerin kimin mülkiyetinde sayılacağı savaştan önceki mülkiyet hakkına göre düzenlenir *(status quo ante bellum)*....; ya da, söz konusu şeyler kimin elinde bulunuyorsa, öylece bırakılırlar *(uti possidetis)*.

XII. *Kesin olmayan durumlarda, her şey nasılsa öyle bırakılmak gerekir.*

1. Kesin olmayan durumlarda, bu iki yoldan ikincisini seçmek daha uygun düşer; çünkü, bu yola gitmek daha kolaydır; böyle

yapmakla duruma hiç bir değişiklik de getirilmemektedir.... Bu yüzden, aynı ilke uyarınca, andlaşmada tersi açıkça belirtilmemişse, düşmandan yana kaçmış olanların geri verilmesi de gerekmiyecektir. Çünkü, kaçakları, savaş hukuku uyarınca kabul etmekteyiz; başka bir deyimle, savaş hukukuna göre, düşmanlardan her biri, karşı taraftan kaçarak kendisine gelecekleri kabul edebilir ve bunları uyrukları arasına katabilir. Mülkiyet konusu olabilen öteki şeylere gelince, bunlar kimin elinde bulunuyorsa, onun olurlar.

2. Böyle durumlarda, "elde bulundurma" terimi, iç hukuk bakımından değil, doğal hukuk bakımından anlaşılmak gerekir. Çünkü, bir savaşta bir şeyi elde bulundurma, hukuk açısından sonuç yaratmak için başka herhangi bir şey gerektirmeksizin, kendi başına yeterlidir. Toprak parçalarına gelince, bunlar, başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [III, vi, 4], savunma amacıyla yapılmış yapılarla çevrilmişlerse elde bulundurulmakta sayılır; gerçekten, konaklamak üzere bir yere yerleşmek gibi, bu yeri geçici olarak elde bulundurmak herhangi bir sonuç yaratmamaktadır....

Nesnel olmayan şeylere gelince, bunlar ancak bağlı oldukları şeylere göre elde bulundurulur; örneğin, bir toprak parçası üzerinde katlandırma [irtifak] hakkı böyledir; ya da bunlar, onları elinde tutan kimselerin aracılığı ile edinilebilir; meğer ki bu çeşit haklar, daha önceleri düşman mülkiyetinde olan toprak parçaları ile birlikte el değiştirmiş olsunlar.

XIII. *Her şeyin savaştan önceki duruma getirileceği yollu bir anlaşma yapılmışsa durum ne olur?*

Savaşta bozulmuş mülkiyet durumunun düzeltildiği birinci çeşit barış andlaşmalarında, söz konusu olan mülkiyet durumu, savaştan önceki son durumdur. Bununla birlikte, savaştan önce, mülkiyetindeki şeylerden haksız yere yoksun bırakılmış kimseler, geri alma dâvası açarak, ya da zarar-giderim isteyerek gerekli adalet yollarına başvurabilirler.

XIV. *Böyle durumlarda, önceden özgür olup da kendi istekleriyle başkalarının uyruğu durumuna geçmiş olanlara eski, özgürlükleri geri verilmez.*

Şu var ki, özgür bir halk kendi isteğiyle, savaşanlardan birinin buyruğu altına girmişse, bu ulusun özgürlüğünün de geri verilmesi, söz konusu kural uyarınca, gerekmiyecektir. Çünkü, geri verme, ancak, zor kullanarak, korkutarak, ya da yalnız düşmanlara yapılabilir aldatmalarla ele geçirilmiş şeylere uygulanır....

XVI. *Belirttiğimiz bu ilke, savaştan önce özel kişilere borçlu olunan şeylere uygulanmaz.*

Şu varki, bu söylediklerimiz, savaştan önce özel kişiler arasında yapılmış borçların da artık ortadan kalkmış olduğu anlamına gelmez. Çünkü, borç, savaş hukuku uyarınca ortadan kalkmış olmamakta, yalnız borcun ödenmesi savaş yüzünden engellenmiş olmaktadır. Bu engel ortadan kalkınca borçlar da tüm olarak yeniden geçerli olma gücünü kazanırlar. Bu söylediklerim, genel olarak, savaştan önceki bütün hakları kapsamaktadır. Çünkü, her ne kadar bir kimsenin savaştan önceki haklarını yitirmiş olacağı kolayca kabul edilemezse de (Cicero, haklı olarak, şöyle demektedir: "Devletlerin kuruluşunun başlıca nedeni, herkesin kendinin olan şeyi elinde bulundurmasını sağlamaktır"), bunu ancak bir sözleşmeden doğan borçlar bakımından böyle anlamak gerekir; böyle anlaşılmazsa, haksız eylemlere de yol açılmış olur.

XVII. *Kesin olmayan durumlarda, savaştan önce kamusal yönden yerine getirilmesi gerekmeyen cezalar da, ertelenmiş sayılır.*

Şu var ki, bu kural, cezalandırma hakkına uygulanamaz. Çünkü, krallar ya da halklar bakımından, cezalandırma hakkından vazgeçilmiş sayılmak gerekir; savaşı doğuran eski nedenleri ortadan kaldırmayan bir barış, gerçek bir barış sayılamaz....

XVIII. *Özel kişilerin cezalandırma hakkı.*

Özel kişiler arasındaki ilişkilerde, cezalandırma hakkından vaz geçilmesini gerektirecek ölçüde güçlü bir neden pek düşünülemez. Çünkü, bu hak savaşa başvurmadan da, mahkemeler aracılığı ile uygulanabilir. Bununla birlikte, bir sözleşmeden doğan hakkımız ölçüsünde, bir cezalandırma hakkımız olduğu da söylenemez; ayrıca, cezalandırmanın her zaman için hınç yaratan bir yanı bulunduğuna göre, barış andlaşmasının sözlerinin kapsamını azıcık zorlamakla, cezalandırma hakkından da vazgeçilmiş sayılabilir.

XIX. *Savaştan önce anlaşmazlık konusu olan haklar.*

Bireyler arasında, öteki haklar bakımından yukarıda belirttiğim şu kuralı değişmez tutmak gerekir: Savaştan önceki haklar kolayca ortadan kalkmış sayılamaz. Öte yandan, krallarla halkların hakları açısından, barış andlaşmasının hükümleri ya da bu hükümlerden çıkarılabilecek anlamlar elvermekte ise, karşılıkla haklar konusunda az-çok bir ödeşme olduğu düşünülebilir; özellikle, böyle bir hak

açıkça belli değilse, ve bu konuda ilgililer arasında bir tartışma varsa. Gerçekten, barış andlaşmasını yapanların, her türlü savaş tohumlarını ortadan kaldırmak üzere bu gibi haklardan vazgeçtiklerini düşünmek, insanlık duygularına da uygun düşmektedir....

XX. *Barışın yapılmasından sonra düşmandan alınmış şeylerin geri verilmesi gerekir.*

Bir barış andlaşmasının yapılmasından sonra, düşmandan neler alınmışsa, hepsinin geri verilmesi gerektiği iyice yerleşmiş bir kuraldır. Çünkü, artık savaş hakkı da ortadan kalkmış bulunmaktadır.

XXI. *Savaşta alınmış şeylerin geri verilmesine ilişkin kurallar.*

Savaşta düşmandan alınmış şeylerin geri verilmesi konusunda, barış andlaşmalarına hükümler konulduğu da görülmektedir. Bu çeşit hükümlerin uygulanmasında aşağıdaki kuralların göz önünde tutulması gerekir. Barış andlaşmasmda, bağıtlanan her iki taraf için de, savaşta düşmandan alınmış şeylerin geri verilmesi öngörülmüşse, bu hükümler, taraflardan yalnız birisini geri verme yükümü altına koyan hükümlerden daha geniş yorumlanır. Bundan başka, kişilerin geri verilmesiyle ilgili hükümler, ele geçirilmiş şeylerin geri verilmesine ilişkin hükümlerden daha elverişli olacak biçimde göz önünde tutulur. Ele geçirilmiş şeylerin geri verilmesine ilişkin hükümler arasında, toprakların geri verilmesini öngörenler, taşınır mallara ilişkin hükümlerden; kamu mallarına ilişkin hükümler de, özel kişilerin mülkiyetindeki şeylere ilişkin hükümlerden daha elverişli yorumlanmak gerekir....

XXII. *Savaşta elde edilen gelirler.*

Bir şey, barış andlaşmasıyla bir başkasına bırakıldığı zaman, bu şeyin gelirleri de bu bırakılma anından başlayarak (daha önceden değil), o kimseye bırakılmış olur....

XXIII. *Bölge adları*

Bir barış andlaşmasında belirtilen bölgelerin adları, bu terimlerin günümüzdeki kullanılışlarına göre anlaşılmalıdır; hem de uzmanlarca verilen anlamında; yoksa, herhangi bir kimsenin kullandığı anlamda değil. Çünkü, bu gibi konular, olağanlıkla, uzmanlarca ele alınmaktadır.

XXIV. *Bir başka andlaşmaya yollayan hükümler; yükümlerini yerine getirmeyenin durumu.*

Barış andlaşmalarının yorumlanmasında sık sık uygulanan iki kural daha vardır. Bunlardan birincisi şudur: Andlaşmanın herhangi bir maddesinde, daha önceki ya da daha eski bir andlaşmadan söz edildiği zaman, önceki andlaşmanın nitelikleri ya da şartları yeni andlaşmada bir kez daha belirtilmiş sayılmak gerekir. İkinci kural da şudur: Andlaşmanın taraflarından birisi yükümlü bulunduğu bir eylemi yerine getirmek istediği halde, bunu yapması, anlaşmazlığa düştüğü öteki tarafça engellenmişse, bu yükümünü yerine getirmiş sayılır.

XXV. *Gecikmeler.*

Kimi yazarlar, bir yükümün yerine getirilmesinde kısa bir gecikmenin bağışlanabileceğini söylemektedirler; gecikmenin nedeni, beklenmez bir zorunluluk durumu değilse, bu görüşün doğru olmadığı kanısındayım....

XXVI. *Andlaşma şartlarını kim öne sürmüşse, kesin olmayan durumlarda, yorum da onun çıkarlarına aykırı yönde yapılmak gerekir.*

Barış andlaşmasının herhangi bir hükmünün anlamı açıkça belli değilse, bu hükmün yorumlanmasını, bu hükmü andlaşmaya koydurtmuş olan tarafın, bir başka deyimle, olağanlıkla daha güçlü olan tarafın yararına değil zararına olacak biçimde yapmak gerekir.... Bir alım-satım sözleşmesinde de yorum, satıcının çıkarını gözetecek biçimde yapılmaz; çünkü satıcı, daha açık konuşmamışsa, kınanması gereken gene kendisidir.

Öteki taraf ise, birçok anlam kaldıracak terimleri kendi çıkarına en uygun gelecek biçimde anlamakta haklıdır....

XXVII. *Yeni bir savaş nedeni ortaya çıkarmakla, bir andlaşmayı bozmak başka başka şeylerdir.*

Burada, her gün tartışılan bir başka soru da, bir barış andlaşmasının ne zaman bozulmuş sayılacağıdır. Buna Yunanlılar "verilmiş sözün tutulmaması" demektedirler. Barış andlaşmasının bozulmasıyla, yeni bir savaş nedeni yaratmak başka başka şeylerdir; gerçekten, hem suçlunun karşılaşacağı ceza bakımından, hem de suçsuz tarafın barış andlaşmasının öteki hükümlerine bağlı kalma yükümünden kurtulması bakımından, her ikisi arasında büyük ayrılıklar vardır.

Bir barış andlaşması üç yoldan bozulmuş olabilir: [1] ya, her barış andlaşmasında söz konusu olan temel ilkelerin çiğnenmesi ile; [2] ya barış andlaşmasının açık ve kesin birtakım hükümlerine aykırı davranmakla; [3] ya da, yapılmış barışın kendine özgü niteliğinin gereklerine aykırı bir eylemde bulunarak.

XXVIII. *Bir barış andlaşması, her barış andlaşmasında bulunan temel ilkelere aykırı davranmakla nasıl bozulmuş olur?*

Her barış andlaşmasında söz konusu olan temel ilkelerin çiğnenmesi şöyle olur: Özellikle hiç bir yeni savaş nedeni yokken, bir savaş eylemini andırır davranışta bulunmak, bu anlama gelir. "Hiç bir savaş nedeni yokken" dedim; gerçekten, saldırıda bulunmuş olan taraf, niçin silâha davrandığını savunmak üzere herhangi bir haklı neden ileri sürebilmekte ise, onun bu davranışını, sözden dönüş olmayan haksız bir eylem saymak, onu, hem haksızlık işlemiş hem de sözünden dönmüş olmakla suçlamaktan daha uygundur. Thucydides'in dediği gibi, "zora zorla karşılık verme durumunda kalmış olanlar, herhangi bir yoldan barışı bozmuş olmakla suçlandırılamazlar; barışı bozmuş olan, ilk saldırandır".

Bunu böylece belirttikten sonra, şimdi de, kimin kime karşı silâhlı saldırısı ile barışın bozulmuş sayılacağını görelim.

XXIX. *Bağlaşıklar bir saldırıda bulunmuşlarsa ne olur?*

Barış andlaşması yapmış olanların bağlaşıklarından [müttefiklerinden] biri böyle bir saldırıda bulunarak barışı bozarsa, barışın, barış andlaşması yapmış olanlar arasında da bozulmuş olacağını söyleyenler vardır. Doğrusu, böyle bir durumda barışın bozulmuş olacağı kabul edilebilir; bunun nedeni de, bir kimsenin, bir başkasının eylemi yüzünden cezayı hak etmiş olması değil, barışın kesin olarak yapılmış olmaması, biraz tarafların amacına, biraz da oluruna bırakılmış bir şarta bağlanmış olmasıdır.

Bununla birlikte, andlaşmada açıkça beliren kesin bir durum olmadıkça bir barışın böyle bir şarta bağlı olarak yapılmış olduğunu da düşünmemek gerekir. Yöntemine uygun olmayan böyle bir barış, hem barış andlaşması yapma kurallarına, hem de barışı yapanların ortaklaşa isteklerine aykırıdır. Bu yüzden de, başkalarının katkısı olmaksızın kim saldırıda bulunmuşsa, andlaşmayı bozmakla da onun sorumlu tutulması gerekir; savaş açma hakkı da yalnız bu gibilere karşı öne sürülebilir, başkalarına karşı değil.....

XXX. *Uyruklar böyle bir saldırıda bulunurlarsa ne olur?*

Bir devletin uyrukları, kamusal bir buyruk olmaksızın, silâhlı saldırıya kalkışırlarsa, onların bu davranışımn kamusal yetkililerce uygun bulunmuş olup olmadığına bakmak gerekir.

Yukarıda söylediklerimiz uyarınca [II, xxi, 2], böyle bir uygun bulmanın varlığı üç şeyden çıkartılabilir: [1] Yapılmış olan eylemden bilgili olmak; [2] bu eylemi cezalandırma gücünün olması; [3] cezalandırma yoluna gidilmemesi. Yapılmış olan eylemden bilgili olmak, bu eylemin herkesçe bilinmiş olmasıyla, ya da bu olayın bir yakınma konusu yapılmasıyla ispatlanabilir. Cezalandırma gücü de, bunun yokluğu açıkça belli değilse, var sayılır. Cezalandırma gücünü kullanma yoluna gidilmemiş olması, her devlette suçların cezalandırılması için öngörülmüş bir sürenin aşılması ile ortaya çıkar. Bu çeşit bir savsaklama, bu yönde verilmiş kamusal bir buyruk yerine geçer....

XXXI. *Uyruklar bir başka hükümdarın buyruğu altında savaşa katılmışlarsa ne olur?*

Şu soru da sık sık tartışılmaktadır: Biraz önce belirttiğimiz kural, barış yapmış devletin uyrukları kendiliklerinden silâha sarılmayıp da savaşa girişmiş olanların buyruğu altında hizmet ettikleri zaman da uygulanabilir mi? Başka bir deyimle, böyle bir durumda, barış bozulmuş sayılabilir mi?....

Böyle bir hizmette bulunmaya izin verilmemiş olduğunu düşünmek doğruya daha yakın bir görüş olur; meğer ki, sağlam kanıtlara [delillere] dayanılarak, bir başka görüşün kabul edilmiş olduğu açıkça ortaya konulabilsin....

XXXII. *Uyruklara zarar verilmişse ne olur?*

1. Bunun gibi, yalnız devletin tümüne karşı değil de kimi uyruklarına karşı, yeni bir savaş nedeni olmaksızın yapılmış bir saldırı da barışın bozulmuş sayılmasını gerektirir. Çünkü, barış, bütün uyrukların güvenliğini sağlamak için yapılmıştır. Gerçekten barış, bir bütün olarak devlet adına olduğu gibi, bu bütünün her bir parçası için de yapılmıştır.

Üstelik, yeni bir savaş konusu ortaya çıkaranlara karşı, barış bozulmamış olmakla birlikte, uyrukların da canlarını ve mallarını savunma hakları vardır. Çünkü, Cassius'un dediği gibi, "silâhlı saldırıya silâhla karşı koymak, doğal hukuka dayanan bir haktır." Bu yüzden, eşitlik içinde andlaşma yapmış olanların, bu haktan kendilerini

yoksun bıraktırmış olacakları kolayca düşünülemez. Ancak, bize karşı yapılmış bir haksızlığı cezalandırmak ya da elimizden alınmış bir şeyi kurtarmak üzere zorlama yollarına gitmeğe izin yoktur; karşı taraf mahkemenin yargısını uygulamağa yanaşmazsa, ancak o zaman böyle bir zorlama yoluna gidilebilir. Çünkü, bu gibi durumlarda, konu -niteliği bakımından- biraz gecikme kaldırabilir; oysa, kendini savunma gecikmeye gelmez.

2. Buna karşılık, uyruklar, haksız eylemlerde bulunmağa ve doğal hukuka aykırı davranmağa çok alışmış kimseler ise, bunların davranışını hükümdarlarının uygun bulmayacağı haklı olarak düşünülebilir; kaldı ki, örneğin deniz-haydutları söz konusu ise, bunları adalet önünde kovuşturma yolları da olmayabilir. Bu yüzden, cezalandırılmaları için hükümdarca bize verilmiş kimselere davranacağımız gibi, mallarımızı onların elinden kurtarmak ve öcümüzü almak üzere bu gibilere karşı zorlama yollarına başvurmak haklı bir davranış olur. Ancak, böyle yaparken, suçsuz kimselere de saldırmağa kalkışmak barış şartlarına aykırı düşer.

XXXIII. *Bağlaşıklarımıza zarar verilmişse ne olur?....*

1. Barış andlaşması yapmış taraflardan birisi, diğer tarafın bağlaşıklarına karşı silâhlı saldırıda bulunduğu zaman da, barış bozulmuş olur; ancak, andlaşmada öngörülmüş bağlaşıklara saldırıldığı zaman....

Bağlaşıkların kendileri andlaşmayla bağıtlanmamış, onlar adına başkaları bu andlaşmayı yapmış olsalar bile, bu bağlaşıkların söz konusu andlaşmayı onayladıklarını ispatlamaya yeterli kanıt varsa, gene aynı kuralın uygulanması gerekir. Çünkü, andlaşmayı onaylamak isteyip istemedikleri kesin olarak belli olmadığı sürece, bağlaşıklar öteki tarafın düşmanı sayılırlar.

2. Barış andlaşması yapmış taraflardan birisine bağımlı olmadıkları gibi, barış andlaşmasında da adları belirtilmemiş, yalnız kan ya da aile bağlarıyla bağlaşık sayılanlara gelince, bunların durumu başkadır. Bununla birlikte, yukarıda söylediğim gibi, bu gibi bağlaşıklara karşı savaşa girişilmeyeceği anlamı da çıkmaz; ancak, o zaman, yeni bir konu yüzünden savaşa girişilmiş olur.

XXXIV. *Bir barış andlaşması, herhangi bir hükmüne aykırı davranıldığı zaman, nasıl bozulmuş olur?*

Yukarıda belirttiğim gibi, barış andlaşmasının açık ve kesin birtakım hükümlerine aykırı davranmakla da barış bozulmuş olur.

Böyle bir davranış iki yoldan ortaya çıkar: Ya, doğrudan doğruya aykırı düşen bir şey yapmakla; ya da yapılması gerekeni, gereken zamanda yapmamakla.

XXXV. *Bir barış andlaşmasının çeşitli hükümleri arasında bir ayırım gözetmek gerekir mi?*

Bir barış andlaşmasının hükümleri arasında, kimilerini çok önemli, kimilerini de az önemli sayarak bir ayırım yapılmasını uygun görmemekteyim. Çünkü, bence, bir barış andlaşmasına konmuş her şey, en ufak noktasına kadar saygı gösterilmesini gerekli kılacak biçimde, önemli sayılmak gerekir. Şu var ki, iyilikseverlik -özellikle Hıristiyan iyilikseverliği- küçük kusurları, hele bunlardan pişmanlık da duyulmuşsa, kolayca bağışlama eğilimindedir....

Ancak, dar hukuk açısından bakılırsa, barış andlaşmasını daha da güçlendirmek üzere, andlaşmanın az önemli hükümlerine, bunlara aykırı davranışlarla barışın bozulmuş sayılmayacağını, ya da böyle durumlarda silâha davranmadan önce hakeme başvurulacağını öngören bir hüküm eklemek uygun olacaktır....

XXXVI. *Barış andlaşması hükümlerine ceza da eklenmişse?*

Barış andlaşmasını yapan taraflar, andlaşmanın bir maddesinin çiğnenmesine karşı bir ceza da öngörmüşlerse, ben kesin olarak şu kanıdayım ki, tarafların güttüğü amaç da bu cezanın uygulanmasından yanadır. Bunu söylerken, kendisine bir haksızlık yapılmış olan tarafın, isterse andlaşmadan çekilebileceğini, isterse cezanın uygulanmasında direnebileceğini öngören bir andlaşma yapabileceğini de bilmekteyim; ancak, incelediğimiz konunun özelliği, yukarıda belirttiğim ilk yorumun geçerli olmasını gerektirmektedir. Yukarıda açıkladığımız ve tarihten alınmış örneklerle de ispatlanmış olduğu gibi, taraflardan biri, öteki taraf andlaşmayı çiğnedikten sonra kendisini barış andlaşması ile bağlı saymazsa, o da barış andlaşmasını bozmuş durumuna düşmez; çünkü, yalnız şarta bağlı olarak yüküm altına girmiş bulunmaktaydı.

XXXVII. *Karşı konmaz bir zorunluluk, andlaşmanın uygulanmasını önlemişse?*

Taraflardan birisi, karşı konmaz bir zorunluluk yüzünden yükümlerini yerine getirememişse -örneğin, söz verilmiş bir şey yok olmuşsa, yitirilmişse, ya da bir taraf herhangi bir terslik yüzünden kendine düşeni yerine getiremiyorsa- barış andlaşması bozulmuş

sayılmamak gerekir. Çünkü, söylediğim gibi, barış andlaşması oluruna bırakılmış şartlara dayandırılamaz. Şu var ki, öteki taraf da bir seçim yapma durumunda kalmaktadır: Verilmiş sözün ileride yerine getirileceğini ummakta ise, bir süre bekleyebilir; söz konusu şeyin tutarını isteyebilir; ya da, barış andlaşmasının şimdilik yerine getirilemeyen hükümlerindeki karşılıklı ya da benzer yükümlerden o da kendisini kurtulmuş sayabilir.

XXXVIII. *Haksızlığa uğramış taraflardan birisi dilerse, barış bozulmamış sayılabilir.*

Şüphesiz, taraflardan birisinin barış andlaşmasını çiğnemesinden sonra bile, öteki taraf dilerse, barış andlaşması gene yürürlükte sayılabilir....; hiç kimse, üzerine almış olduğu bir yükümden, buna aykırı davranmakla kendini kurtaramaz. Barış andlaşmasında, bu andlaşmanın şu ya da bu hükmüne aykırı davranıldığı zaman, barışın bozulmuş olacağını öngören açık ve kesin bir hükmün bulunması da önemli değildir; çünkü, böyle bir hüküm, isterse yararlanması için, yalnız suçsuz tarafın çıkarı göz önünde tutularak eklenmiş sayılmak gerekir.

XXXIX. *Barış andlaşmasının kendine özgü niteliğine aykırı davranmakla barış nasıl bozulmuş olur?*

Son olarak, bir barış andlaşması -söylediğimiz gibi- yapılmış barışın kendine özgü niteliğinin gereklerine aykırı bir eylemde bulunmakla da bozulmuş olur.

XL. *"Dostluk" terimi neleri kapsar?*

1. Bu yüzden, dostluk içinde yaşamayı öngören bir barış andlaşması, dostluğa aykırı her türlü davranış yüzünden bozulur. Çünkü, dostluk ödevi uyarınca, başka herhangi bir yaptırım gücüne dayanmaksızın öteki insanlardan beklenebilecek ne varsa, burada andlaşma uyarınca bir hak olarak istenebilir. Silâhlı çatışmadan, ya da ağır sözler kullanma yüzünden doğmuş birçok haksız eylem konusunda hukukçuların söylediklerini de, bu çeşit dostluk andlaşmaları açısından ele almak gerekir.... Cicero'nun dediği gibi, "Dostça ilişkiler kurulduktan sonra bir haksız eylem işlenirse, böyle bir davranış artık özen göstermeme, ya da savsaklama değil, açıkça bir haksızlıktır; bu yüzden, beceriksiz bir davranış değil, döneklik sayılmak gerekir." Böyle durumlarda, gene de elden geldiği ölçüde, kötü niyet görmemeğe çalışmalıdır.

2. Böyle olunca, kendine karşı haksız bir eylemde bulunulmuş bir kimse, barış andlaşması yapılmış tarafın hısmı ya da uyruğu olsa bile, açıkça bu kimseyi kötülemek, ya da zarara sokmak amacı güdülmemişse, bu eylemi kendisine karşı yapılmış saymamak doğru olur....

3. Ancak, hiç bir yeni neden olmaksızın, gerçekten aşırı gözdağı vermelerin dostlukla bağdaşmıyacağı da söz götürmez. Sınırlarda, savunma amacıyla değil de zarar verme amacıyla kaleler yapılmasının, gerekmeyecek ölçüde asker toplanmasının da, barış andlaşması uyarınca dostça yaşamakla yükümlü olunan tarafa karşı hazırlık olduğuna yeterli belirti saymak gerekir; böyle durumlarda, bu çeşit davranışların dostlukla bağdaştığı söylenemez.

XLI. *Bir başka devletin uyruklarıyla, yurt-dışı ettiği kimseleri ülkesine kabul etmek dostluğa aykırı düşer mi?*

1. Bir devletin, yerleşmek amacıyla ülkesine gelen, başka bir devletin uyruklarını kabul etmesinde, dostluğa aykırı düşecek herhangi bir şey yoktur. Çünkü, yerleşeceği yeri değiştirme özgürlüğü, bir başka yerde de söylediğim gibi [II, v, 24], yalnız doğal hukuka uygun olmakla kalmaz, aynı zamanda elverişli (yararlı) şeylerden sayılmak da gerekir.

Yurdundan sürülmüş olanlara sığınacak yer vermeyi de böyle görmekteyim. Bir başka yerde de belirttiğim gibi [II, v, 25].... sürgünler üzerinde, artık onların bağlı bulundukları devletin herhangi bir hakkı söz konusu olamaz....

2. Gene başka bir yerde söylediğim gibi [II, v, 24], devlet bütünlüğünün tamamlayıcı bir parçası olan bir kentin bütün halkının ya da büyük kalabalıkların sığıntı sayılamayacağı da açıkça bellidir. Bırakıp gittikleri kimsenin hizmetinde ya da kölelikte kalma yükümünü and içerek kabul etmiş olanlara da kucak açılmaması gerekir....

.....

XLVI. *Savaş, hakemlikle nasıl sona erdirilir?*....

1. Hukukçu Proculus'un belirttiği üzere, iki çeşit hakemlik vardır. Öyle hakemler olur ki, bunların yargısına -verdikleri hüküm haklı olsa da, olmasa da- boyun eğmek gerekir; bu çeşit hakemlik, ilgili tarafların, hakemin hükmünü kabul edecekleri konusunda karşılıklı olarak verdikleri söz uyarınca başvurulmuş olan hakemliktir. Bir de, adaletli bir kimsenin yargısına sunulacak nitelikte olan işlere bakan hakemler vardır.

Hakemler bu iki yoldan biriyle görevlendirilerek seçilebilirler. Ya yalnız uzlaştırma ile görevlendirilmiş olabilirler....; ya da, yargısına kesin olarak boyun eğilmesi gereken bir yargıç olarak görevlendirilebilir. Bizim burada göz önünde tuttuklarımız, ikinci biçimde görevlendirilmiş hakemlerdir. Bu çeşit hakemler konusunda, yukarıda, savaşa son verdirme yollarını incelerken de, bir şeyler söylemiştik. [II, xxiii, 8].

2. İç hukuklar, bu çeşit hakemlerin verecekleri hükümleri karşı üst makamlara başvurulmasına ve haksızlıkla karşılaşılmış olduğunun öne sürülmesine izin verebilir; bunu bir hak olarak tanımış olan yerler de vardır. Ancak, krallar ve halklar arasındaki ilişkilerde bu yola gidilemez. Çünkü, bu alanda, verilmiş bir sözle bağlı kalmayı sağlayabilecek ya da böyle bir sözü bozabilecek bir üst makam yoktur. Bu yüzden de, hakemlerin verdiği hükümler ister haklı isterse haksız olsun, bunlarla yetinmek ve bunları kesin olarak geçerli saymak zorunluğu vardır.... Çünkü, hakemin görevini nasıl yapması gerektiğini incelemekle, sözvermiş olanların birbirlerine karşı hangi yükümler altına girmiş olduklarını incelemek başka başka şeylerdir.

XLVII. *Kesin olmayan durumlarda, hakemlerin hukuk uyarınca hüküm vermeleri gerekir.*

1. Bir hakemin görevinin ne olduğunu anlamak için, onun, gerçek adıyla bir yargıç olarak mı, yoksa biraz daha geniş yetkilerle mi seçilmiş olduğuna bakmak gerekir. Seneca, hakemin özelliğini daha çok bu ikinci biçimde düşünmekte ve şöyle demektedir: "Haklı bir dâva, bu dâvaya yargıçlar baktığı zaman, hakemlerin bakmasından daha iyi ellere bırakılmış olmaktadır. Yargıç, aşamayacağı bir takım kurallarla sınırlandırılmıştır. Hakem ise, vicdanı nasıl buyurursa, hukuk kurallarına bir şey ekleyebilir ya da onlardan bir şey çıkartabilir; yalnız yasalar ve adalet kuralları uyarınca değil, aynı zamanda insanlık ve acıma duygularının da gösterdiği yoldan hükmünü verebilir".

Aristoteles de, "hakgözetir ve ince düşünüşlü bir insanın mahkemelerde dâva açmaktansa hakeme gitmeyi üstün tutacağını" söylemektedir; "çünkü, hakem, hakgözetirlik neyi gerektiriyorsa onu göz önünde tutar; yargıç ise yalnız yasanın öngördüğünü uygular; gerçekten de, hakemliğin ortaya çıkmasının nedeni hakgözetirliğin sağlanmasıdır".

2. Burada Aristoteles, hakgözetirlik terimini, başka yerde olduğu gibi, bir yasanın sözlerindeki genelliği, yasa koyucunun amacına

uygun düşecek biçimden daha dar yorumlamak anlamına almamaktadır; çünkü, yargıç da, böyle bir yorumda bulunmaya yetkilidir; Aristoteles'in verdiği anlamda hakgözetirlik, gerçek adalet kurallarının dışında kalsa bile, yapılması, yapılmamasından daha iyi olan şeydir.

.....

XLIX. *Teslim olma ne sonuç yaratır?*

1. Bir savaşa son verdirmek üzere, bir başkasının yargısına bağlanmanın bir başka yolu daha vardır: Düşmana, bize nasıl dilerse öylesine davranma yetkisini tanımak. Böyle bir yol ise, tüm teslim olmaktan başka bir şey değildir; bu yoldan, düşmanın buyurma gücü altına düşülmektedir....

2. Ancak burada da, yenilmiş olan tarafın nelere katlanması gerekeceği konusunda bir ayırım yapmalıyız: Yenenin, hukuka uygun olarak neler yapabileceğiyle, görevini yerine getirirken neler yapabileceği ve neleri yapmasının uygun olabileceği iyice ayırdedilmek gerekir.

Teslim olduktan sonra, yenilmiş tarafın katlanamayacağı hiç bir şey söz konusu olamaz. Yenilen, artık, düşmanın buyurma gücü altına düşmüş bulunmaktadır. Yalnız dar anlamındaki savaşı göz önünde tutarsak, yenilenin elinden her şey alınabilir; canı, kişisel özgürlüğü, yalnız kamu malları değil özel kişilerin malları da....

Başka bir yerde gösterdiğim gibi [III, xi, 18], teslim olanların öldürülmesi bile hukuka aykırı sayılmamaktadır.

L. *Kayıtsız şartsız teslim olmuşlara karşı, yenenin ödevi nedir?*

1. Bununla birlikte yenen de, haksızlık işlemiş duruma düşmemek için, elinden geleni yapmak zorundadır. Önce, hiç kimseyi -herhangi bir suç yüzünden hak etmemişse- öldürmemesi gerekir; gene haklı bir ceza sayılmayacaksa, hiç kimsenin herhangi bir şeyini elinden almamalıdır. Bu sınırlar içinde kalarak, yenenin, kendi güvenliğinin de elverdiği ölçüde, bağışlama ve eli açık davranma eğiliminde bulunması, her zaman şanına pek yaraşır....

LI. *Şarta bağlı teslim olmalar.*

Şarta bağlı olarak teslim olanlar da vardır. Bu gibi teslim olmalarda, ya bireylerin çıkarları (canları, özgürlükleri, ya da birtakım malları) güvenlik altına alınır; ya da bütün halkın güvenliğini sağla-

yacak düzenler öngörülür. Şarta bağlı teslim olmalar, bir başka yerde de açıkladığım gibi [I, iii, 17], karma egemenlik kurulmasına da yol açabilir.

LII. *Tutak olarak kimler verilebilir, kimlerin verilmesi gerekir?*

Andlaşmaların tamamlayıcı bir parçası olarak tutaklardan [rehinelerden] ve tutulardan [rehinlerden] söz edildiği de görülmektedir. Yukarıda da söylediğim gibi [III, iv, 14; III, xi, 18], tutaklar, ya gönüllü olarak kendilerini öne sürmüş olanlardır, ya da hükümdarca düşmana böylece verilmiş kimselerdir. Ancak, devlet ya da hükümdar, tutak olan kimsenin ya da yakınlarının bu yüzden çekecekleri sıkıntıyı gidermek üzere zarar-giderimde bulunmakla yükümlüdür.

Tutak olarak verilebilecek birçok kimse varsa, kimin tutak olacağı da devlet bakımından önemli değilse, o zaman bu konunun adçekme ile çözümlenmesi uygun olur....

LIII. *Tutaklar üzerinde ne gibi bir hak söz konusudur?*

Dar anlamında alınacak uluslararası hukuk uyarınca, bir tutağın öldürülebileceğini de söylemiştim; ancak, böyle bir davranış, iç adalet duygusuna uygun düşmez; meğer ki, tutağın kendisi, işlemiş olduğu bir suç yüzünden böyle bir cezayı hak etmiş olsun. Bir kimse tutak olmakla köle de olmuş sayılmaz....

LIV. *Bir tutağın kaçması haklı sayılabilir mi?*

Bir tutağın kaçması hukuka uygun düşer mi? Daha çok özgürlük içinde yaşayabilmek için, başlangıçta ya da sonradan kaçmayacağına söz vermişse, kaçması hukuka uygun düşmez. Bunun dışında, öyle görünmektedir ki, bir kimseyi düşmana tutak olarak veren devletin amacı, uyruklarını kaçmamak yükümü altına koymak değil, yalnız, bu kimseyi dilediği gibi tutuklaması için, düşmanın ellerine bırakmaktır.....

LV. *Bir tutağın başka nedenlerle tutuklanması hukuka uygun düşer mi?*

Tutak kullanmadan doğan yükümün bir de tatsız yanı vardır; çünkü bu yüküm özgürlüğe aykırı olduğu gibi, bir başkasının eyleminden de doğabilmektedir. Bunun için, tutak terimini, böyle bir yükümü elden geldiği ölçüde daraltarak yorumlamak gerekir. Böyle olunca, belirli bir konu için verilmiş tutaklar bir başka nedenle alıkonamazlar. Bu söylediğimiz, tutak verme yükümü eklenmeksizin herhangi bir sözvermede de göz önünde tutulmalıdır.

Böyle değil de, daha önce bir başka konuda verilmiş bir söz çiğnenmişse, ya da bir borç altına girilmişse, tutaklar, artık tutak oldukları için değil, hükümdarın eylemlerine karşı "misilleme" olarak uyrukların tutuklanmasına izin veren uluslararası hukuk kuralı uyarınca alıkonabilirler. Bununla birlikte, sakıncalı olan böyle bir durum şu yoldan önlenebilir: Tutakların, tutak olarak verilmelerini gerektiren konu yerine getirilir getirilmez, bunların geri verilmelerini öngören bir hüküm andlaşmaya konularak.

.....

LIX. *Tutu [rehin] nasıl bir yüküm yaratır?*

Bir barış andlaşmasının yerine getirilmesini sağlama bağlamak üzere, tutu [rehin] olarak birtakım şeylerin verildiği de görülür. Tutuların tutaklarla ortaklaşa bir yanları olduğu gibi, birtakım özellikleri de vardır. Her ikisine de ortaklaşa olan nitelik şudur: Tutu olarak verilmiş şeyler de, tutaklar gibi, verilmelerini gerektirmiş borçtan başka bir şey yüzünden alıkonulabilirler; meğer ki, böyle yapılmayacağına söz verilmiş olsun. Tutulara özgü niteliğe gelince, bu da şudur: Tutu konusunda yapılmış anlaşmalar, tutaklar konusundaki andlaşmalardan daha geniş yorumlanabilir. Çünkü, tutu bırakmak o kadar kötü bir şey değildir; tutu olarak verilmiş şeyler, öz nitelikleri bakımından alıkonmaya elverişli şeylerdir; oysa, insanlar böyle değildir.

LX. *Tutuyu [rehini] kurtarma hakkı ne zaman yitirilmiş olur?*

Burada, başka bir yerde de söylediğimi [II, iv, 17; II, iv, 15] yeniden belirtmem gerekir: Tutu vermemizi gerekli kılmış olan neden yerine getirilmiş olmak şartıyla, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, verdiğimiz tutuyu geri alma hakkımızı hiç bir şey engelleyemez. Çünkü, eski ve açıkça belli bir nedene dayanan herhangi bir eylem, yeni bir nedene bağlanamaz. Netekim, bir borçlu, verdiği tutuyu alacaklısının elinde ne kadar uzun bir süre bırakırsa bıraksın, bunu mülkiyet hakkının bırakılması olarak değil, eski sözleşmenin süregittiği düşüncesiyle yaptığını göz önünde tutmamız gerekir; meğer ki, bir başka yorum gerektiren, açık belirtiler [karineler] bulunsun. Örneğin, bir kimse, tutuyu çekmek istediği zaman bir engel yüzünden böyle yapamamış olmakla birlikte, bundan sonra, bu şeyden artık vazgeçtiğini düşündürecek kadar uzun bir süre sesini çıkartmamışsa, böyle bir sonuca rızasının olduğu anlamı çıkartılabilir.

——————oOo——————

BÖLÜM XXI

SAVAŞTA DÜŞMANLAR ARASINDA YAPILMIŞ SÖZLEŞMELER: SİLÂH-BIRAKIŞIMI; BIRAKIN-GEÇSİN BELGELERİ; SAVAŞ TUTSAKLARININ GERİ VERİLMESİ

I. *Silâh-bırakışımı nedir? Savaşa verilen bu ara, savaş mı, yoksa barış mı sayılmak gerekir?*

1. Savaş sırasında, düşmanlık sona ermiş sayılmaksızın, düşmanlar arasında kurulan birtakım ilişkiler vardır.... Devletler düşmanlarına birtakım haklar tanırlar. Silâh-bırakışımı [mütareke], bırakın-geçsin hakkı, savaş tutsakların kurtuluş akçası karşılığında geri alınması, bu gibi anlaşmalara dayanır.

Silâh-bırakışımı, savaş durumuna son vermeksizin, belirli bir süre için düşmanca eylemlerin ertelenmesini öngören bir anlaşmadır. "Savaş durumuna son vermeksizin" dedim; gerçekten, Cicero'nun da belirttiği gibi, savaşla barış arasında ortalama bir durum yoktur. Üstelik, savaş -savaş eylemleri olmasa da- süregiden bir durumdur. Silâh-bırakışımı, savaş süregittiğine göre, barış değildir.....

2. .... Bunu, şunun için belirtmekteyim: Şu ya da bu şeyin savaşta yapılabileceği kabul edilmekteyse, bu gibi şeyler silâh-bırakışımı süresince de yapılabilecektir; meğer ki, bu konuda bir anlaşma yapılırken, savaş durumu değil de, savaşta yapılabilecek eylemlerin göz önünde tutulduğu açıkça belirtilmiş olsun.

Tersine, barış zamanında yapılması gereken bir şeyden söz edilmişse, bunun silâh-bırakışımı süresince uygulanması gerekir....

4. Bununla birlikte, savaşan her iki tarafı da böyle bir anlaşma yapma kararına vardıran tek nedenin genel bir savaşa son verme olduğu açıkça belli ise, barış zamanı için geçerli olduğu söylenen şeyler, silâh-bırakışımı süresince de geçerli olabilir; ancak, böyle bir sonuca,

kullanılan terimler bu anlama geldiği için varılmış olmamaktadır; böyle bir sonuca, bir başka yerde incelediğimiz gibi [III, xvi, 20], bağıtlanan tarafların amaçlarının kesin olarak böyle olduğunun anlaşılmasıyla varılmaktadır.

II. *Silâh-bırakışımı teriminin kökleri.*

Silâh-bırakışımı sözcüğü, ... lâtince kökünün de *(induciae)* anlattığı gibi, sadece savaş süresince bir dinlenmedir ("*induciae*" terimi "*inde otium*" dan gelmektedir; "*inde*", "belirli bir andan başlayarak", "*otium*" da "dinlenme" anlamına gelmektedir; Yunanlılar da "el tutuşma" anlamına gelen "*ekeheiria*" terimini kullanmaktadırlar) ....

III. *Bir silâh-bırakışımdan sonra yeni bir savaş bildirisi gerekli değildir.*

Bu yüzden de, bir silâh-bırakışımından sonra yeni bir savaş bildirisi gerekmez. Çünkü, geçici engel ortadan kalkınca, savaş durumu -ortadan kalkmamış, yalnız ertelenmiş bulunduğu için- kendiliğinden geri gelir ....

IV. *Silâh-bırakışımının süresi nasıl hesaplanmak gerekir?*

1. Silâh-bırakışımın süresi de, ya yüz gün gibi sürekli bir dönem olarak ya da, örneğin "Martın birinci gününe kadar" gibi belirli bir gün koyarak saptanır. Birinci durumda, süre, dakikası dakikasına hesaplanmak gerekir; bu da doğaya [tabiata] uygun düşer; çünkü, zamanı gün olarak hesaplamak, halkların yasalarına ya da görenek-lerine [âdetlerine] dayanmaktadır. İkinci durumda "silâh-bırakışımı şu güne, şu aya, ya da şu yıla kadar sürecektir" dendiği zaman, söz konusu olan gün, ay, ya da yıl, silâh-bırakışımı süresinin hesaplanmasına katılacak mıdır, katılmayacak mıdır?

Hiç olmazsa doğal olarak, iki çeşit sınır vardır: Biri, söz konusu olan şeyin içinde (örneğin, deri gövdenin sınırıdır); öteki de söz konusu şeyin dışındadır (örneğin, bir ırmağın bir ülkeye sınır olması). İnsan iradesiyle seçilecek sınırlar da, bu iki usule göre konulabilir. Burada da, söz konusu olan şeyin içinde bulunan sınırın kabul edilmesi doğaya daha uygun görünmektedir ....

Böyle bir varsayım, uygulamaya da aykırı değildir .... Süreyi uzun tutmak -kan dökülmesini önleyecek silâh-bırakışımı gibi bir konuda da olduğu gibi- kendi başına elverişli bir şeyse, böyle bir yoru ma gitmek daha da uygun görünmektedir.

3. Ancak, herhangi bir sürenin belirli bir günden sonra başlaması öngörülmüşse, söz konusu gün, sürenin kapsamı içinde sayıla-

maz; çünkü, "sonra" sözcüğü, ona bağlı olan sözcüğü ondan sonra gelenlere bağlamamakta, onlardan ayırmaktadır.

V. *Bir silâh-bırakışımı ve vakit bağlayıcı olmağa başlar?*

Söz arasında şunu da ekleyebilirim: Bir silâh-bırakışımı ya da bu nitelikte olan herhangi bir başka anlaşma, anlaşmanın yapılmasının tamamlanması ile tarafları bağlar. Her iki tarafın uyrukları bakımından da, sözü geçen silâh-bırakışımı anlaşması yasa gücü kazanınca -başka bir deyimle, yayınlanınca- bağlayıcı olmağa başlar. Bu yayınlanma ülkenin bir tek yerinde yapılmışsa, ülkenin her yanındaki yurttaşlar için, ancak bunu öğrenmelerine yetecek bir süre geçtikten sonra bağlayıcı olabilir. Bu yüzden, uyruklar bu arada silâh-bırakışımına aykırı herhangi bir şey yaparlarsa, böyle davranmış olmakla bir ceza hak etmemekle birlikte, bağıtlanmış olan taraflar, gene de zarargiderimde bulunmakla yükümlüdürler.

VI. *Bir silâh-bırakışımı süresince neler hukuka uygun düşer?*

1. Silâh-bırakışımı süresince nelerin yapılabileceği, nelerin yapılamayacağı silâh-bırakışımının tanımından da çıkartılabilir. İster kişilere, isterse mallara karşı her çeşit düşmanca eylemde bulunmak, düşmana karşı zor kullanmak hukuka uygun davranışlar sayılamaz. Gerçekten, silâh-bırakışımı süresince böylesine davranışlarda bulunmak uluslararası hukuka aykırıdır....

2. Daha önce mülkiyetimizde bulunmuş olsa bile, silâh-bırakışımı süresi içinde elimize geçmiş olabilecek düşman mallarının da geri verilmesi gerekir. Çünkü, burada söz konusu olması gereken hukuk bakımından, bu gibi şeyler artık düşmanın sayılmaktadır.

Hukukçu Paulus da, silâh-bırakışımı süresince *postliminium* hakkının geçerli olmadığını söylediği zaman, bunu anlatmak istemekteydi; çünkü, *postliminium* hakkının geçerli olması için, savaşta elde edilmiş bir ön hakkın varlığı gereklidir; böyle bir hak ise, silâh-bırakışımı süresince söz konusu olamaz.

3. Silâh-bırakışımı süresince, düşmanlar arasında bir yandan öteki yana gidip gelme hakkı da vardır; ancak, herhangi bir tehlike yaratacak biçimde silâhlanmış olmamak gerekir....

VII. *Silâh-bırakışımı süresince, orduları gerilere çekmek, kale duvarlarını onarmak hukuka uygun düşer mi?*

Savaşan taraflardan birinin, ordusunu, kendi ülkesinde daha içerilere çekmesinin silâh-bırakışımına aykırı düşen bir yönü yoktur...

Silâh-bırakışımı anlaşmasında tersini öngören bir hüküm yoksa, kalelerde açılmış gediklerin onarılması, ya da asker toplama da silâh-bırakışımına aykırı düşmez.

VIII. *Silâh-bırakışımı süresince düşmandan alınabilecek yerler.*

1. Bununla birlikte, düşmanın elindeki yeri, oradaki düşman askerlerini ayartarak ele geçirmek, şüphesiz, silâh-bırakışımına aykırı düşer. Bir yeri böyle bir yoldan ele geçirmek, ancak savaş hukuku uyarınca haklı bir davranış olabilir.....

IX. *Silâh-bırakışımı sonunda, aşılmaz bir engel yüzünden kendi taraflarına gidememiş olanları salıvermek gerekir mi?*

1. Şu soru da ortaya atılmaktadır: Silâh-bırakışımı sona erdiği zaman, herhangi bir beklenmez ve aşılmaz engel yüzünden, düşman topraklarında kalmış bir kimsenin kendi ülkesine gönderilmesini istemeğe hakkı var mıdır?

Dar uluslararası hukuk açısından, bu gibi kimselerin, yukarıda da belirttiğimiz gibi [III, ix, 4], bir ülkeye barış zamanında gelip de birden patlak veren bir savaş yüzünden mutsuzluğa uğrayarak düşman arasında kalmış ve barışa kadar savaş tutsağı olarak tutulmuş kimselerin durumuna benzer bir durumda olduklarında, bence, hiç şüphe yoktur. İç adalet kuralları da buna izin vermektedir; çünkü, düşmanlardan herhangi birinin malları ve eylemleri, devletin borcuna karşılık tutulabilir; öyle ki, bu borcu ödettirmek üzere, bunlara el konulabilir. Böyle bir durum da, savaşın kötülüklerine ve mutsuzluklarına katlanan öteki suçsuz kimselerden daha çok bir sızlanma ve yakınma hakkına yol açamaz....

X. *Silâh-bırakışımının kapsayabileceği özel anlaşmalar; bunların yaratabileceği sorunlar.*

Silâh-bırakışımı sırasında, bu anlaşmanın özel niteliği uyarınca yapılmaması gereken birtakım şeyler de vardır: Örneğin, yalnız ölüleri gömmek için bir silâh-bırakışımı yapılmışsa, bu şartı bozacak herhangi bir başka şey yapmamak gerekir. Sarılmış olanların durumunda, bunların, saldırılardan biraz soluk almaları için bir silâh-bırakışımı yapılmışsa, bu süre içinde, dışarıdan yardımcı birlikler, ya da yiyecek sağlamalarına izin yoktur. Çünkü, bu çeşit silâh-bırakışımları yalnız bir tarafın yararına olduğu için, bunu gönülden-kopma olarak veren tarafın bundan zarar görmesi de haklı sayılamaz.

Silâh-bırakışımı süresince, bir yandan öbür yana gidip gelmenin yasaklandığı da görülmektedir. Bunun gibi, kişilerin korunmasına ilişkin hükümler konurken, malların korunmasına ilişkin hükümler konmamış olabilir. Böyle durumlarda, mallarını savunurken insanların da yaralanması, silâh-bırakışımı yükümlerine aykırı bir davranış sayılmamaktadır. Çünkü, mallarını savunma hakkı tanınmış olunca, kişilerin güvenliği de anlaşmada kabul edilen ilkelere göre ölçülmek gerekir; yoksa anlaşmanın herhangi bir hükmünden çıkartılabilecek sonuca göre değil.

XI. *Bir silâh-bırakışımın hükümleri taraflardan birince çiğnenirse, öteki taraf hemen savaşa yeniden girişebilir.*

Taraflardan biri, silâh-bırakışımında verilmiş sözü çiğnerse, bu yüzden haksızlığa uğramış olan öteki taraf, herhangi bir yeni savaş bildirisinde bulunmaksızın silâha sarılabilir. Çünkü, biraz yukarıda da söylediğimiz gibi [III, xix, 19; III, xx, 36], bir anlaşmanın bütün hükümleri, anlaşmada bir şart olarak da yer almaktadır....

XII. *Silâh-bırakışımına aykırı davranışlar için bir ceza öngörülmüşse, ne olur?*

Şurası da var ki, silâh-bırakışımına aykırı davranışlara karşılık bir ceza öngörülmüşse, silâh-bırakışımı anlaşmasını çiğnemiş taraf da, öteki tarafın istemi [talebi] üzerine bu cezayı ödemişse, silâh-bırakışımı süresi sona ermeden yeniden savaşa girişme hakkı artık söz konusu olamaz. Çünkü, ceza, başka şeylere dokunulmamasını sağlamak amacıyla ödenmiş bulunmaktadır. Tersine, eğer silâh-bırakışımı anlaşması çiğnenir çiğnenmez, öteki taraf, böyle yapana karşı hemen silâha davranmışsa, artık cezalandırılmasını isteme hakkından da vazgeçmiş sayılmak gerekir; çünkü, iki şeyden birisini seçme durumunda olan kimse, seçimini yapmış bulunmaktadır.

XIII. *Özel kişilerin eylemleri bir silâh-bırakışımı anlaşmasını ne vakit bozmuş sayılır?*

Özel kişilerinin kendi başlarına davranışları, bu davranışlara devlet de herhangi bir yoldan (bu konuda verilmiş bir buyrukla, ya da yapılanı uygun bularak) katılmamışsa, silâh-bırakışımını bozmuş sayılamaz.

Devlet, suçluları cezalandırmak ya da teslim etmek istemezse, silâh-bırakışımı süresince ele geçirilmiş şeyleri geri vermeğe yanaşmazsa, özel kişilerin kendi başlarına yaptıklarını uygun bulmuş sayılır.

XIV. *Silâh-bırakışımı süresi dışında, bırakın-geçsin hakkı nasıl yorumlanmalıdır?*

Silâh-bırakışması süresi dışında tanınan bırakın-geçsin hakkı bir çeşit ayrıcalıktır. Bu hakkın yorumlanmasında, ayrıcalıkların yorumlanmasına ilişkin kuralların izlenmesi gerekir. Burada söz konusu olan ayrıcalık, ne bir üçüncü kişiye, ne de bu ayrıcalığı tanıyana zararı dokunan bir haktır. Bu yüzden, sözcüklerin doğal anlamları içinde kalarak, bunların anlamım darlaştırmak yerine genişletecek bir yoruma gitmek doğru olur; özellikle, böyle bir ayrıcalık, alanın isteği üzerine değil de verenin gönlünden koparak tanınmışsa; hele, böyle bir ayrıcalık tamyanın göz önünde tuttuğu özel çıkarlar dışında, herhangi bir kaumsal yarar da söz konusu ise. Bu yüzden, sözcüklerin anlamına tam uygun düşse bile, dar bir yoruma gitmemek gerekir; meğer ki, böyle yapıldığı zaman, ortaya saçma bir sonuç çıkar olsun; ya da, bağıtlanmış tarafların amacını gösteren oldukça güçlü belirtiler [karineler] dar bir yorumu gerektirmiş bulursun.

Tersine, böyle bir saçmalığı önlemek ya da zorlayıcı belirtiler uyarınca davranmak söz konusu olduğu zaman, sözcüklerin gerçek anlamlarından öteye giden bir yorumu benimsememek yerinde olur.

XV. *"Savaşanlar" terimi kimleri kapsar?*

Bu söylediklerimden, savaşanlara [muhariplere] tanınmış bırakın-geçsin hakkının, yalnız ast rütbeli subayları değil, aynı zamanda en yüksek rütbeli subayları da kapsadığı sonucunu çıkartmaktayım. Çünkü, "savaşan" teriminin daha dar bir anlamı olsa bile, doğal anlamı böyle bir yorumu gerekli kılmaktadır....

Savaş gemilerinde çalışan gemiciler de savaşan sayılmaktadır; gerçekten, herhangi bir yoldan, düşmana karşı savaşacağına and içmiş herkes, "savaşan" teriminin kapsamı içinde kalmaktadır.

XVI. *Bu bakımdan, "gelmek", "gitmek", "uzaklaşmak" terimleri nasıl anlaşılmak gerekir?*

Bir kimseye bir yere gitme izni verildiği zaman, bu kimseye gittiği yerden dönme izninin de verilmiş olduğunu kabul etmek gerekir. "Gitmek" sözcüğü bu anlama geldiği için değil, bir saçmalığı önlemek için; çünkü, bir iyilik yapılmışsa, bunun bir işe yaraması gerekir. Bir kimseye, güvenlik içinde yola çıkabileceğine söz verilmişse, bunu, bu kimsenin kendini gerçekten güvenlik içinde duyacağı yere varışına kadar tanınmış olarak anlamak gerekir. Bu yüzden, birtakım kimselere

diledikleri yere gitmek üzere yola çıkabileceklerine söz vermiş Büyük İskender'in davranışı kalleşlik sayılmıştır; çünkü, İskender, bunların, yola çıktıktan sonra, yolda öldürülmelerini buyurmuştu.

Bununla birlikte, bir kimseye dilediği yere gitme izni verildiği zaman, dönüp dolaşıp gene aynı yere dönme izninin de verildiği anlaşılmamak gerekir. Gelme izni verilmiş bir kimse, kendi yerine bir başkasını yollayamaz; nasıl ki, bir başkasını yollamasına izin verilmiş bir kimsenin, kalkıp kendisinin gelmesi de uygun düşmez. Çünkü, bunlar başka başka şeylerdir; burada, terimleri anlamlarının ötesinde anlamayı gerekli kılacak haklı bir neden de söz konusu değildir. Ancak, bunlar iyi niyetle birbirine karıştırılmış ise, böyle bir yanlışlık herhangi bir hak yaratmasa bile, anlaşmada bir ceza öngörüldüğü zamanlar, hiç olmazsa bu cezanın uygulanması gerekir.

Gelme izni almış bir kimse de, ancak bir kez gelebilir, daha çok değil; meğer ki, bırakın-geçsin belgesinde belirtilen süre başka türlü bir yoruma elversin.

XVII. *Bir kimseye verilmiş izin başkasını da kapsamına alır mı?*

Kendisine bir bırakın-geçsin belgesi verilmiş bir baba oğlunu, bir koca da karısını birlikte alıp gidemez; ancak bir başka ülkede yerleşmek söz konusu olduğu zaman böyle yapabilirler; çünkü, olağanlıkla, aileyle birlikte oturulur ama, yolculuğa ailesiz çıkılır. Uşakların durumuna gelince, bir bırakın-geçsin belgesinde belirtmiş olmasa bile, bu belge, yanında birkaç hizmetçisi olmaksızın yolculuk yapması yakışık almayacak birisine verilmişse, bu kimsenin yanına bir-iki uşak alabileceğini kabul etmek gerekir. Çünkü, bir şey bağışlayan, o şeye bağlı olanı da bağışlamış olmaktadır....

XVIII. *Bırakın-geçsin hakkı, yanına alınan şeyleri de kapsar.*

Bunun gibi, bir bırakın-geçsin belgesi almış olan kimse, yanına neyi var neyi yok bütün mallarını da alamaz; yalnız, olağanlıkla yolculukta kullanılan şeyleri alabilir.

XIX. *"Buyruğu altında olanlar", "uyruklar" terimleri kimleri kapsar?*

Bir kimseye verilmiş bir bırakın-geçsin belgesinde, bu kimsenin yanındakilerin (buyruğu altındakilerin) [maiyetinin] de onunla birlikte gidebilecekleri yazılmışsa, bundan, güvenliği sağlanmak istenilen kimseden daha çok hınç yaratanların da onunla birlikte gidebileceklerini anlamamak gerekir: Deniz-haydutları, soyguncular, düşmandan

yana kaçmışlar, asker kaçakları gibi. Bir bırakın-geçsin belgesinde belirli bir ulustan olanların bu ayrıcalıktan yararlanacakları belirtilmişse, bu sınırlama, bu ulustan olmayanların bu belgeden yararlanamayacaklarını da yeteri kadar açıklıkla göstermiş olmaktadır.

XX. *Bir bırakın-geçsin belgesi, onu verenin ölümü ile değerini yitirir mi?*

Bir bırakın-geçsin belgesininde tanınan ayrıcalık, onu verenin yetkisine dayanmaktadır; yoksa verenin kendisine bağlı değildir. Bu yüzden, bu belgeyi vermiş kimsenin ölümü üzerine belgenin geçerliği şüpheye düşerse -kralların ve hükümdarların kendiliklerinden yaptıkları eylemlerin ne yolda yorumlanmasını incelerken de belirttiğimiz gibi [II, xiii; II, xiv, 11–12]- tanınmış olan ayrıcalık bu yüzden sona ermiş sayılamaz.

.....

XXII. *Bırakın-geçsin belgesi olanın güvenliğine, ülke dışında da saygı göstermek gerekir mi?*

Öte yandan, bırakın-geçsin belgesi, bunu verenin ülkesi dışında da geçerlidir. Çünkü, böyle bir ayrıcalık, savaş hukukunun uygulanmaması için tanınmaktadır; başka bir yerde de belirttiğimiz gibi [III, iv, 8], savaş hukuku yalnız ülke ile sınırlandırılmış değildir.

XXIII. *Savaş tutsaklarının kurtuluş akçası ödenerek geri alınması.*

Savaşa son verdirmeksizin yapılan üçüncü çeşit anlaşmalar, savaş tutsaklarının kurtuluş akçası ödenerek geri alınmalarını öngören anlaşmalardır....

.....

XXV. *Bir savaş tutsağı üzerindeki hak başkasına geçirilebilir mi?*

Bizim göreneklerimiz [âdetlerimiz] uyarınca, savaş tutsakları köle sayılmazlar. Bununla birlikte, savaşta bir düşman ele geçirmiş bir kimsenin, bu tutsaktan istemeğe hakkı olan kurtuluş akçasını bir başkasına geçirebileceğini de kabul etmekteyim. Çünkü, doğa [tabiat], nesnel varlıkları olmayan şeylerde bile mülkiyet hakkının başkasına geçirilmesine izin vermektedir.

XXVI. *Bir savaş tutsağı, birçok kimseye kurtuluş akçası ödemekle yükümlü olabilir.*

Bir savaş tutsağı, tutsak olarak bulunduğu kimsenin elinden, kurtuluş akçası ödemeden kaçtıktan sonra bir başkasının eline düşerse,

her ikisine de kurtuluş akçası ödemekle borçludur. Çünkü, bunlar, başka başka nedenlerden doğmuş, başka başka borçlardır.

XXVII. *Tutsağın ne ölçüde varlıklı olduğunu önceden bilmeme yüzünden bir anlaşma bozulabilir mi?*

Kurtuluş akçasının tutarı konusunda varılmış bir anlaşma, sonradan, tutsağın sanıldığından daha varlıklı bir kişi olduğunun anlaşılmasıyla bozulamaz. Çünkü, söz konusu olan dar uluslararası hukuk uyarınca, gerçek değerinin altında kalsa bile, hiç kimse, bir sözleşme ile bağlandığından öteye giden bir şeyi yerine getirmekle yükümlü tutulamaz. Sözleşmelere ilişkin olarak daha önce yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı gibi [II, xii, 26], bağıtlanırken kötü niyetle davranmış olanlara bu söylediklerimizin uygulanması söz konusu değildir.

.....

XXIX. *Mirasçılar kurtuluş akçasını ödemekle yükümlü müdürler?*

1. Şu soru da sık sık sorulmaktadır: Bir savaş tutsağının kurtuluş akçası üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra, bu tutsak ölürse, mirasçıları bu kurtuluş akçasını ödemekle yükümlü müdürler?

Bence, bu sorunun çözümü kolaydır: Tutsak, tutsaklık süresi içinde ölürse mirasçıları herhangi bir şey ödemekle yükümlü değillerdir. Çünkü, ölenin verdiği söz, kendisinin salıverilmesine bağlı idi; ölmüş bir kimse ise, tutsağı elinde tutanca salıverilmiş değildir. Ancak, tutsak, salıverildikten sonra ölmüşse, mirasçılarının kurtuluş akçasını ödemeleri gerekir; çünkü, ölen, daha önce söz verdiği şeyin karşılığını elde etmiş bulunmaktaydı.

2. Başka şartlar konularak da anlaşmaya varılabileceğini kabul ederim. Şöyle ki: Anlaşma yapıldığı andan başlayarak, kurtuluş akçası ödemekle yükümlü olmak ilkesi kesin olarak kabul edilmiş olabilir; böylece, tutuklu bulunan tutsak, artık bir tutsak değil, kendi adına elde bulundurulan bir tutu [rehin] sayılır. Tersine, kurtuluş akçasının, ancak, tutsağın belirli bir günde özgürlüğe kavuşması ve canlı kalması şartıyla ödeneceği de anlaşmada öngörülmüş olabilir. Şu var ki, bu şartlar daha az doğal nitelikte olduklarından, açık ve seçik kanıtlar [deliller] olmadıkça var sayılamazlar.

XXX. ....

——————oOo——————

BÖLÜM XXII

SAVAŞ SIRASINDA AST-YETKİLİLERİN YAPTIKLARI SÖZLEŞMELER

I. *Komutan çeşitleri.*

Ulpianus, "komutanların birbirleriyle yaptıkları anlaşmaları" da kamusal andlaşmaların bir çeşidi olarak görmektedir.

Savaşta, en yüce yetkililer arasında yapılmış andlaşmaları gördükten sonra, şimdi de, ast-yetkililerin birbirleriyle yaptıkları anlaşmalara, birbirlerine verdikleri sözlere geçmemiz gerekmektedir.... Ast-yetkililer, ya kendi aralarında ya da başkalarıyla bu çeşit anlaşmalar (sözleşmeler) yapabilirler. "Ast-yetkili" dediğimiz kimseler, ya hükümdardan hemen sonra gelen ordu komutanları ve generaller gibi çok yüksek rütbeli kimseler,ya da daha aşağı rütbeli subaylar olabilir...

II. *Komutanların yaptıkları sözleşmeler devleti ne ölçüde bağlar?*

Komutanlarca yapılmış sözleşmeleri incelerken, konuyu iki yönden ele almak yerinde olur; çünkü, çoğu zaman şu soru ortaya atılmaktadır: Komutanların yaptıkları sözleşmeler hükümdarı mı, yoksa yalnız yapanları mı bağlar?

Birinci soru, başka bir yerde de belirttiğim ilke uyarınca [II, xi, 12] çözümlenebilir: Yalnız kendi yaptıklarımızla değil, aynı zamanda, irademizin uygulayıcısı olarak atamış olduğumuz başka bir kimsenin yaptığı ile de yüküm altına girebiliriz; ister bu irademizi (isteğimizi) açıkça belirtmiş olalım, isterse irademizin bu yönde olduğu, adımıza iş görmekle görevlendirdiğimiz kimseye tanımış olduğumuz yetkinin niteliğinden çıkartılmış olsun. Çünkü, bir başkasını yetkili kılan kimse, bu yetkiyi kullanması için gerekli olan şeyleri de, elinde bulundurduğu ölçüde, ona vermiş sayılmaktadır.... Böylece, ast-yetkililer,

kendi eylemleriyle hükümdarı iki yoldan yüküm altına sokabilirler: Ya, görevlerinin kapsamına girdiği düşünülebilecek eylemlerle; ya da, aslında görevleri dışında olmakla birlikte, özel buyruklar uyarınca yaptıkları eylemlerle; bu özel buyrukların, herkesçe ya da yalnız böyle yapanlarca bilinmiş olması durumu değiştirmez.

III. *Böyle bir anlaşma ne ölçüde yüküm yaratır?*

Temsilcilerinin yapmış olduğu bir eylemle, hükümdarın yüküm altına girdiği başka durumlar da vardır; ancak, bu eylem tam anlamında, bu yükümün gerçek nedeni de değildir; daha çok, yükümü gerektiren bir durum söz konusu olduğu için, böyle bir sonuç doğmaktadır. Bu da iki yoldan olmaktadır: Ya hükümdarın rızasını açıklaması yüzünden; ya da yapılmış eylemin kendine özgü niteliği yüzünden. Birinci durum, temsilcilerin yaptıklarını hükümdarın onaylamasından doğar; onaylama ile belirtilen rıza, ister açıkça verilmiş olsun, isterse var sayılabilecek biçimde belirmiş üstü kapalı [zımnî] bir rıza olsun, aynı kapıya çıkmaktadır. Üstü kapalı bir rıza söz konusu ise, hükümdar, olan biteni bilerek bu çeşit davranışlarda bulunulmasına göz yummuştur; hükümdarın üstü kapalı olarak verdiği rıza göz önünde tutulmazsa, bu davranışlara başka bir neden de pek bulunamaz. Yapılmış şeyleri onaylamanın nasıl ve ne ölçüde var sayılacağını başka bir yerde incelemiştik [II, iv, 5; xv, 17].

Öte yandan, hükümdar, söz konusu şeyin kendine özgü niteliği yüzünden de, bir başkasının zararına zenginleşmemekle yükümlüdür. Başka bir deyimle, ya temsilcilerinin kendisinin izni olmaksızın yapmış olabilecekleri bir sözleşmeden çıkar elde edebilmek için sözleşmeyi tüm olarak geçerli sayacak ve uygulayacak, ya da sözleşmenin getireceği kazançtan vazgeçecektir. Hakgözetirlik bunu gerektirmektedir; bu konuyu da başka bir yerde incelemiştim [II, x, 2]. Kimi yazarların dediği gibi, "yararımıza olan her şey geçerli sayılır" sözünü, ancak ve yalmz bu ölçüde anlamak, bu ölçüyü aşmamak gerekir....

IV. *Hükümdarın yönergelerine karşıt bir şey yapılmış ise, ne olur?*

1. Yukarıda da söylediğimizi [II, xi, 12 ve 13] yeniden belirtmemiz gerekmektedir: Bir temsilci atamış olan kimse, temsilcisi kamugörevinin içinde kalmakla birlikte, kendisini atayanın gizli yönergelerine [tâlimatına] aykırı hareket etmişse, temsilcinin yaptıklarıyla gene de bağlanmış olur.... Temsilciyle anlaşma yapılmaması herkese açıkça bildirilmişse, artık böyle bir kimse temsilci sayılmaz. Böyle

bir bildiride bulunulmuş olmakla birlikte, bu herkesçe duyulmamışsa, temsilciyi atayan onun eylemleri yüzünden yüküm altına girer.....

V. *Böyle bir durumda, öteki taraf da yüküm altına girmiş olur mu?*

Bu çeşit anlaşmalarda, ya hükümdarın kendisi ya da ast-yetkili bir yönetici olmak üzere, her zaman yüküm altına giren birisi bulunduğuna göre, anlaşma yapan öteki tarafın da gerçek bir yüküm altına girdiğine şüphe edilemez; bu yüzden de, anlaşmanın tamamlanmamış olduğu söylenemez.

.....

VII. *Ordu komutanlarının barış yapma yetkileri yoktur.*

Bir ordu komutanı, anlaşmazlık ve savaş konusuyla, ya da savaşın sona erdirilmesiyle ilgili görüşmelere kendi başına girişemez; çünkü, savaşı sona erdirme yetkisi, kendisine tanınmış olan savaşı yürütme yetkisinin bir parçası değildir; savaşı yürütme yetkisi ne kadar kesin ve geniş verilmiş olursa olsun, gene de yalnız komuta etmeye ve savaşı yürütmeye ilişkin işlerle sınırlı sayılmak gerekir....

VIII. *Ordu komutanları bir silâh-bırakışması yapabilirler mi?*

Bununla birlikte, yalnız ordu komutanları değil, aynı zamanda daha küçük rütbeli subaylar da, bir silâh-bırakışımı anlaşması yapabilirler; ancak, çarpıştıkları ya da sardıkları bir düşman birliği ile. Böyle bir silâh-bırakışımı da, onları, yalnız kendileri ve komutaları altındaki birlikleri bakımından yüküm altına sokar; eşit rütbeli öteki komutanlar, yapılmış olan böyle bir silâh-bırakışımı anlaşması ile bağlanmış sayılmazlar....

IX. *Komutanlar, inanca [teminat] olarak, kimleri ve neleri verebilirler?*

1. Bunun gibi, savaşta ele geçirilmiş kimseleri, beylikleri, ya da ülkeleri diledikleri gibi kullanmak da ordu komutanlarının yetkileri arasında bulunmamaktadır.... Ganimet konusuna gelince, ordu komutanlarına birtakım yetkiler tanındığı görülmektedir; bu yetki, görevlerine bağlı bir hak olarak değil, her halkın kendi görenekleri [âdetleri] uyarınca tanınmaktadır.

2. Şu var ki, henüz ele geçirilmemiş şeyleri bağışlamak, şüphesiz, ordu komutanlarının yetkileri içindedir; çünkü, çoğu zaman savaşta teslim olan insanlar ve kentler böyle davranırken canlarının, özgürlüklerinin, hatta mallarının esirgenmesini şart koşmaktadırlar. Kaldı

ki, genel olarak, bu gibi durumlarda hükümdara danışmağa da pek vakit yoktur.

Bu yüzden, daha küçük rütbeli komutanlara bile, yönetiminden sorumlu oldukları alan içinde, böyle bir yetkinin tanınması gerekir....

X. *Bu çeşit anlaşmalar dar yorumlanmalıdır.*

Öte yandan, ordu komutanlarının yaptıkları anlaşmalar başka kimseleri de ilgilendirdiğinden, bunlar, niteliklerinin elverdiği ölçüde dar yorumlanmalıdır; öyle ki, böyle bir anlaşma yüzünden, bir yandan hükümdar, katlanabileceğini aşacak ölçüde bir yüküm altına girmiş olmasın; öte yandan, ordu komutanlarının da, görevlerini yaptılar diye başları derde girmesin.

XI. *Bir ordu komutanının kabul ettiği teslim olma nasıl yorumlanmalıdır.*

Bu yüzden bir ordu komutanına teslim olmuş herhangi bir kimse, aslında, zaferi kazanacak halka ya da hükümdara teslim olmuş sayılmaktadır....

XII. *"Eğer kral ya da halk onaylarsa" biçiminde bir çekinceyi [ihtirazî kaydı] nasıl anlamak gerekir?*

Böyle olunca, bir ordu komutanı, kendi başına bir anlaşma yaparken, açıkça, bu anlaşmanın hükümdarın onayından geçtikten sonra bağlayıcı olacağını belirtmişse (böyle bir çekince Roma'lı ordu komutanlarının yaptıkları birçok anlaşmada vardır), hükümdar anlaşmayı onaylamazsa, ordu komutanı da bu yüzden herhangi bir yüküm altında kalmış olmaz; meğer ki, böyle bir anlaşmadan kendisi için bir çıkar sağlamış olsun.

XIII. *Bir kentin teslim oluşunu nasıl anlamak gerekir!*

Bir kenti teslim edeceklerine söz vermiş olanlar, daha önce buradaki askerin dışarı çıkartılmasını isteyebilirler.....

———oOo———

BÖLÜM XXIII

SAVAŞTA ÖZEL KİŞİLERİN VERDİKLERİ SÖZLER

I. *Özel kişilerin düşmana verdikleri sözle bağlı sayılmadıkları görüşü kabul edilemez.*

1. Cicero'nun şu sözleri herkesçe yeteri kadar bilinmektedir: "Özel kişiler güç durumda kalıp da düşmana herhangi bir söz vermişlerse, verdikleri bu sözü eksiksiz tutmak zorundadırlar." Cicero'nun söz konusu ettiği özel kişiler yalnız askerler değildir; silâh taşımayan herhangi bir kimse de bu sözün kapsamına girmektedir; verilmiş sözün tutulması bakımından bunlar arasında herhangi bir ayırım yapılamaz.

2. Böyle olunca, kimi hukukçuların düşmanla yapılmış kamusal anlaşmaların bağlayıcı olduğunu, buna karşılık özel kişilerin kendi adlarına yapmış oldukları anlaşmaların bağlayıcı olmadığını söylemelerine şaşmak gerekir. Çünkü, özel kişilerin, yüküm altına sokabilecekleri birtakım özel hakları bulunduğuna, düşmanın da herhangi bir hakkı ele geçirme yeteneği olduğuna göre, özel kişilerin bu gibi davranışlarının bir yüküm doğurmasını ne önleyebilir? Öte yandan, böyle bir kural kabul edilmemiş olursa, insanların öldürülmesine yol açılmış, aynı zamanda özgürlükleri de engellenmiş olur. Çünkü, çoğu zaman, savaş tutsakları canlarını kurtarma ve salıverilme yollarına, ancak kendi adlarına verdikleri sözü tutmakla kavuşabilmektedirler.

II. *Özel kişiler bir deniz-haydutu ya da soyguncuyla yaptıkları anlaşmalarla da bağlıdırlar.*

1. Dahası da var: Bir özel kişi olarak, uluslararası hukuk uyarınca yalnız düşmana verilmiş sözün değil, aynı zamanda bir soyguncuya, bir deniz-haydududuna verilmiş sözün de yerine getirilmesi gerekir; bu konuyu, yukarıda bu gibi kimselerle yapılmış anlaşmaları inceler-

ken [III, xix, 2] görmüştük... Ayrılık şuradadır: Bu gibi kimselerle, haklı bir nedene dayanmayan bir korkutmanın baskısı altında bir anlaşma yapılmış ve herhangi bir şey için bir söz verilmişse, sözveren kimse alınan şeyin geri verilmesini isteyebilir, ya da, öteki taraf bunu geri vermek istemezse, o şeyi ondan alabilir; oysa, uluslararası hukuk bakımından, korku yüzünden herhangi bir şeye ilişkin bir söz verilirse, bu yola başvurulamaz....

III. *Bu konuda küçüklerin durumu bir başkalık yaratmaz.*

Öte yandan, özel kişilerin verdikleri sözlerin tutulması konusunda, yaptığının ne olduğunu anlayabilecek çağda olan küçükler bakımından bir başkalık öngörülmesi de gerekli değildir. Çünkü, küçüklere tanınan ayrıcalıklar, iç hukuk uyarıncadır; burada ise, uluslararası hukuk söz konusudur.

IV. *Yanılma, yükümden kurtulmayı sağlar mı?*

Özel kişilerin yaptıkları anlaşmalarda bir yanılma söz konusu ise, ne olacaktır? Bu soruyu başka bir yerde, anlaşmaları genel olarak incelerken [II, xi, 6] söylediklerimizle bir çözüme bağlamak gerekir: Sözverenin, güttüğü amaç bakımından yanılmış olduğu şey, bir yüküm altına girmesi açısından bir şart niteliğinde ise, üstelik, bu şart olmaksızın sözveren de herhangi bir yüküm altına girmek istemeyecekse, yanılma, bu kimsenin verdiği sözü geri almasına hak kazandırmaktadır.

V. *Kamu yararı bakımından söz konusu olan sakıncanın yetersizliği.*

1. Özel kişilerin düşmanla anlaşma yapmaları yetkisinin nereye kadar uzanabileceği konusunun çözümlenmesi daha da güçtür. Bir özel kişinin, kamu mallarının mülkiyetini başkasına geçiremiyeceği iyiçe yerleşmiş bir görüştür. Çünkü, yukarıda da gördüğümüz gibi [III, xxii, 7], böyle bir yetki ordu komutanlarına bile tanınmamıştır; böyle olunca, bu yetki özel kişilere nasıl tanınabilir? Özel kişilerin kendi eylemleri ve malları bakımından, düşmanla yapacakları anlaşmalar uyarınca diledikleri gibi davranabilme özgürlükleri de söz götürür; çünkü, bir zarar işlemeden böyle bir şeyi pek yapamazlar. Bu yüzden de, bir yandan uyrukların malları ve davranışları üzerinde devletin yüce hakkı, öte yandan da silâh altına alınmış olanlar bakımından bunların içmiş olduğu askerlik andı göz önünde tutulunca, bu çeşit anlaşmaları da hukuka uygun saymamak gerekir.

2. Bununla birlikte, burada şunu da belirtmek gerekir: Daha büyük ve kaçınılmaz bir kötülüğü önleyecek bir anlaşma, kamu yararı

bakımından zararlı olmaktan çok, yararlı sayılmak gerekir. Çünkü, küçük bir kötülük, daha büyük bir kötülükle karşılaştırıldığı zaman, artık iyilik sayılır.....

.....

VII. *Belirli bir yere dönmeyeceğine, askerlik yapmayacağına söz verilirse, ne olur?*

1. Savaş tutsaklarının, belirli bir yere artık hiç ayak basmayacaklarına, ya da kimin eline geçmişlerse artık ona karşı silâh kullanmayacaklarına söz verdikleri de görülmektedir....

2. Kimi yazarlar, bu sonuncu konuda verilmiş sözün geçersiz sayılması gerektiği görüşündedirler; çünkü, böyle bir sözverme, bağlılıkla borçlu olduğumuz yurdumuza karşı olan ödevlerimize aykırıdır. Ancak, başka bir yerde de belirttiğim gibi, bir şey ödevlerimize aykırı düşüyor diye hemen yok ve geçersiz de sayılamaz. Kaldı ki, aslında düşmanın yapmamıza engel olabileceği bir şeyi yapmayacağımıza söz vererek özgürlüğümüzü kazanmağa çalışmak da, iyi bir yurttaşın ödevlerine aykırı düşmez. Çünkü, bu yüzden, yurdumuz herhangi bir şey yitirmiş de olmamaktadır; savaş tutsağı, salıverilmedikçe, yurdu bakımından elden çıkmış demektir.

VIII. *Kaçmamaya söz vermek.*

1. Kimi tutsaklar da kaçmayacaklarına söz verirler. Bu söz, zincirler içinde iken verilmiş olsa bile, yerine getirilmek gerekir; kimi yazarlar, zincire vurulmuş bir kimsenin verdiği sözü tutmayabileceği görüşündedirler. Ben bu görüşte değilim. Çünkü, bu gibi sözvermeler yüzünden, tutsak, canını kurtarmak, ya da kendisine daha yumuşak davranılmak olanağına kavuşabilmektedir.

2. Ancak tutsak, söz verdikten sonra zincire vurulursa, artık verdiği sözden de kurtulmuş olur; söz verirken sonradan zincire vurulmayacağı şart koşulmuşsa.

.....

X. *Özel kişiler, verdikleri sözü yerine getirmeye hükümdarlarınca zorlanabilirler mi?*

1. Burada, anlaşmaların yarattığı sonuçlar bakımından önemli bir soru da şudur: Anlaşma yapmış özel kişiler, yükümlerini yerine getirmeyi savsaklamakta iseler, verdikleri sözü yerine getirmeğe hükümdarlarınca zorlanabilirler mi?

2. Bu konuda doğruya en yakın görüş, bence şudur: Kamusal ve kurallara uygun bir savaşta söz verilmişse, bu sözün yerine getirilmesine özel kişileri zorlamak gerekir; çünkü, uluslararası hukuk, savaşta düşmanların özel kişilerin eylemleri bakımından da birbirinin haklarını gözetmelerini öngörmektedir; bu konuda yerinde bir örnek, düşman elçilerine özel kişilerin saldırıda bulunmalarının önlenmesidir....

XI. *Bu çeşit anlaşmalar nasıl yorumlanmalıdır?*

Bu çeşit anlaşmaların ne yoldan yorumlanacağına gelince, burada da, yukarıda belirttiğimiz kuralları uygulamak gerekir; terimlerin ve sözcüklerin kendilerine özgü ve doğal anlamlarından uzaklaşmamalıdır; ancak, bir saçma sonuca varılmasını önlemek üzere, sözvermenin amacını gösteren oldukça sağlam başka bir belirti [karine] varsa, sözcüklerin bu anlamından uzaklaşmak düşünülebilir. Kesin olmayan durumlarda, andlaşma hükümlerini öteki tarafa kabul ettirmiş tarafın çıkarına aykırı düşecek bir yoruma gitmelidir.

XII. *"Can", "giyecek", "yardım" gibi terimler nasıl yorumlanmalıdır?*

Canının bağışlanmasını sağlamak üzere bir anlaşma yapmış, bir söz vermiş olan kimse, böyle bir anlaşmayı öne sürerek, özgürlüğe de kavuşturulmasını isteyemez.

"Giyecek" terimi kullanılmışsa, silâhlar da bu terimin kapsamı içinde sayılamaz; çünkü, bunlar, başka başka şeylerdir.

Sözü edilmiş bir yardım, gözle görülür uzaklığa eriştiği zaman, beklenen etkiyi göstermese bile, artık yerine varmış sayılır; çünkü, yardımın oraya kadar gelmiş olmasının bile bir etkisi vardır.

.....

XIV. *Şarta bağlı bir teslimde, "yeterli yardım gelirse" denmişse, bundan ne anlaşılmalıdır?*

Bir teslim olma anlaşması söz konusu olduğu zaman, yeterli yardım gelirse teslim olmaktan vazgeçileceği belirtilmiş olabilir; burada, yardım sözünü, içinde bulunulan umutsuz durumdan kurtulmağa yetecek ölçüde bir yardım anlamına almak gerekir.

XV. *Anlaşmanın yürürlüğü bakımından bir şey söylenmişse, bu, anlaşmanın bağlayıcılığı bakımından da bir şart sayılmaz.*

Şunu da belirtmek yerinde olur: Herhangi bir anlaşmaya, bu anlaşmanın nasıl yürürlüğe gireceğini öngören bir hüküm eklenmişse,

bu, anlaşmanın bağlayıcılığı bakımından da, bütün anlaşma için geçerli bir şart sayılamaz. Örneğin, ödemenin belirli bir yerde yapılacağı belirtildikten sonra, bu yerin el değiştirmesi anlaşmanın yürürlükten kalkmasına yol açmaz.

XVI. ....

——————oOo——————

BÖLÜM XXIV

ÜSTÜ KAPALI SÖZLEŞMELER

I. *Üstü kapalı [zımnî] sözleşme nasıl olur?*

Hukukçu Javolenus ne güzel de belirtmiştir: Bir söz bile söylenmeden yapılmış sözleşmeler vardır. Kamusal sözleşmeler bakımından olduğu gibi, özel sözleşmelerle karma sözleşmeler bakımından da Javolenus'un dediği yerindedir.

Bunun nedeni şudur: Rıza, ne yoldan açıklanmış ve kabul edilmiş olursa olsun, başkasına bir hak geçirtecek güçtedir. Bundan başka, şimdiye kadar da az belirtmemiş olduğumuz gibi, söylenmiş ve yazılmış sözcükler yanında, rızayı ortaya koyan başka işaretler de vardır. Birtakım işaretler de, nitelikleri bakımından, davranış yerini tutar.

II. *Bir örnek: Bir halkın ya da bir kralın koruması altına girmek isteyen bir kimsenin durumu.*

Bir kimse, düşman ülkesine ya da bir başka ülkeye gelir de, o ülkenin hükümdarının koruması [himayesi] altına girerse, şüphe yoktur ki artık bu kimse, sığınak istediği bu devlete karşı hiç bir kötülük yapmamakla da kendisini üstü kapalı olarak bağlamış bulunmaktadır....

III. *Bir başka örnek: Görüşme isteğinde bulunan ya da böyle bir isteği kabul eden bir kimsenin durumu.*

Görüşme isteğinde bulunanlar ya da böyle bir isteği kabul edenler, böyle yapmakla, görüşecekleri kimselere tam güvenlik içinde bulunma hakkını da tanımış olmaktadırlar.

Bir görüşmeyi kötüye kullanarak düşmana zarar vermeğe kalkalkışanlar, uluslararası hukuku da çiğnemiş olurlar....

IV. *Görüşme sırasında, karşı tarafa zarar vermeksizin, kendi durumunu iyileştirme yollarına da gidilebilir.*

Ancak, bu gibi üstü kapalı sözleşmelerin gücünü de söylediğimden öteye götürmemek gerekir. Çünkü, bir görüşmede bulunan kimselere hiç bir kötülük yapmamak şartıyla, bu görüşmeden yararlanarak düşmanı, savunma plânlarından caydırmağa çalışmak, ya da bu görüşme süresi içinde kendi işlerimizi geliştirmek de kalleşçe bir davranış sayılmaz. Buna benzer davranışlar, savaşta, yapanın şanına leke sürdürtmeyen aldatmalardan sayılır....

V. *Görenekler uyarınca bir anlamı olan sessiz işaretler.*

Bir anlamı olduğu kabul edilegelmiş, sessiz işaretler de vardır. Eski çağlarda, başına bir sargı sarmak, ya da elinde bir zeytin dalı taşımak, Makedonya'lılarda kargıları havaya kaldırmak, Roma'lılarda kalkanını başının üstünde tutmak, yalvarıp yakararak teslim olmaya geliş işareti idi; bu gibilere karşı, silâh kullanma yasaktı....

Günümüzde de, beyaz bayrak görüşme işaretidir; bu yüzden böyle bir bayrakla geliş yüksek sesle bir görüşme isteğinde bulunulmuş gibi, bağlayıcıdır.

.....

VII. *Bir ceza, üstü kapalı olarak ne zaman ertelenmiş sayılır?*

Bir suçun kovuşturulmasının savsaklanması, o suçun bağışlanmış olduğu anlamına gelmez. Ayrıca, belirli bir olumlu davranış da gerekir: Dostluğu açıkça gösterecek bir dostluk andlaşması gibi; ya da, daha önceki davranışlarıyla cezayı hak etmiş tarafın, bu cezanın bağışlanmasını gerektirecek ölçüde değerleri ve üstünlükleri olduğunu açıklayan bir yeni görüşün, sözle, ya da görenek [âdet] sayılan davranışlarla ortaya konmuş olması gerekir.

———oOo———

BÖLÜM XXV

SONUÇ:
DÜRÜSTLÜĞE VE BARIŞA ÇAĞRI

I. *Verilmiş sözü tutmâğa çağrı.*

Yapıtıma burada son verebileceğimi sanırım; böylesine geniş bir konu üzerinde söylenebilecek her şeyi söylemiş olduğum için değil; ancak, açıklamak istediğim bir bilimin temellerini atmaya yeterli olacak kadarını söylemiş bulunduğum için. Bu temel üzerine, başkaları daha gösterişli bir yapı kurmak isterlerse, onları kıskanmak yerine, kendilerine gönül borcu [minnet] duyacağım.

Bununla birlikte, okuyucunun önünden ayrılma iznini istemeden önce, dürüstlüğe ve barışa bağlı kalma bakımından bir-iki uyarı da ekleyeceğim. Bu uyarılarımın hem savaşta, hem de savaş sonrasında yararlı olabileceğini sanıyorum. Nasıl ki, savaşın başlamasını incelerken de, savaşı, elden geldiği ölçüde önleme bakımından birtakım uyarılarda bulunmuştum.

Bu yüzden, başka nedenler yanında, barış umudunun tüm yitirilmemesi için de dürüstlüğü her şeyin üstünde tutmak gerekir. Cicero'nun dediği gibi, dürüstlük (verilmiş söze bağlılık), yalnız her devletin değil, aynı zamanda, devletlerden oluşmuş büyük toplumun da temelidir. Aristoteles'in belirttiği üzere, dürüstlük ortadan kalkarsa "insanlar arasında her türlü ilişkiler de sona erer." .... Böyle olunca, insanları yönetenlerin ve onlara önderlik edenlerin, dürüstlüğe herkesten çok daha büyük bir özenle bağlı kalmaları gerekir; çünkü, böyle davranmadıkları zaman, karşılaşacakları bir ceza da pek yoktur. Şu var ki, bir kez kendilerini dürüstlüğe (verdikleri sözlere) bağlı saymazlarsa, görünüşleri insanı ürküten yırtıcı hayvanlara benzeyecektir. Adaletin her yanının aynı açıklıkta olmadığı gerçekten doğrudur;

ancak, dürüstlük bağı kendiliğinden açık ve seçik olarak göze çarpar; öyle ki, insanlar arasındaki çeşitli ilişkilerde karanlık kalan noktaların aydınlığa kavuşturulması için sık sık ona başvurulmaktadır.

Bunun içindir ki, dürüstlüğe özenle bağlı kalmak, herkesten çok kralların ödevidir; önce, vicdanlarına karşı sorumlu oldukları için; sonra da, buyurma güçlerinin büyük ölçüde desteği de olan şanlarına leke sürdürmemek için. Şunda hiç şüpheleri olmasın: Kendilerine aldatma sanatının inceliklerini salık verenler, gerçekte bu sanatı onlara karşı kullanmaktadırlar. Çünkü, bir insanı benzerlerinin gözünde toplum düşmanı, Tanrı'nın gözünde de iğrenç yapan bu çeşit akıl öğreticiliğin sürekli bir verim sağlayacağını düşünmek de yersiz olur.

II. *Savaşta bile, her zaman barışı göz önünde tutmak gerekir.*

Üstelik, savaş süresince her davranışında barışı göz önünde tutmayan bir kimse, ne iç huzuruna kavuşur, ne de Tanrı'nın koruması altında olduğunu düşünebilir.... Savaşta bir vahşi hayvan yırtıcılığı ile davranıldığı görülmektedir. Davranışlarımızı vahşi hayvanlarınkine benzetmeğe çalışa çalışa insanlığımızı da unutma korkusuyla, bu yırtıcılığı tatlılık ve insanlık duygularıyla yumuşatmağa ne kadar çok özenli bir çaba gösterirsek, o kadar yeridir.

III. *Zararlı çıkılsa bile barışı kabul etmek gerekir; özellikle Hıristiyanlar böyle davranmalıdırlar.*

Bu yüzden, oldukça güvenlik sağlayacak bir barış elde etme yolu varsa, savaşta yapılmış haksızlıkları bağışlayarak, üstelik, zararlar ve giderler bakımından kendimizi düşmanla ödeşmiş sayarak, böyle bir barışı gerçekleştirmek yapılabilecek en iyi şeydir.... Sallustius'a göre, savaşa istemiye istemiye girişmek, bu savaşı da, gerekmedikçe en aşırı sınırına kadar götürmekten çekinmek, kendini bilen bir kimseye çok yaraşır.

IV. *Bu söylediklerimiz, yenilenler bakımından da yararlıdır.*

Barış göz önünde tutulunca, bu şimdi belirttiğimiz düşüncenin bile yeterli olması gerekirdi. Kaldı ki, çoğu zaman, insanların çıkarları da, onları bu yöne götürmektedir. Önce, düşmandan güçsüz olan böyle yapmalıdır; çünkü, kendinden daha güçlü bir düşmanla daha uzun süre savaşmak, kendisi için de tehlikelidir.... Burada da, bize kötü akıl öğreticiliği eden öfkeye ve umuda kapılmaya kulak tıkayarak, denizde de yapıldığı gibi, bir büyük yıkımı daha küçük bir zararla geçiştirmeğe çalışmak gerekir....

V. *Bu söylediklerimiz, yenen için de yararlıdır.*

Düşmandan daha güçlü olduğumuz zaman da, çıkarımız, barışı göz önünde tutma bakımından bizi gene aynı sonuca götürmektedir... Çünkü, işlerimizin iyi gittiği bir sırada barış yapmak istersek, ünümüze ve şanımıza daha yaraşır bir davranışta bulunmuş oluruz. Böyle bir barış, umutla beklenilen bir zaferden daha değerli olduğu gibi, daha çok güvenlik sağlar. Savaş tanrısı Mars'ın savaşan her iki yanı da desteklediğini unutmamak gerekir. Aristoteles'in dediği gibi, "savaşta insanların karşısına beklenmez nice şeyler çıkabileceğini de unutmamaları gerekir".... Hele, umudunu yitirmiş bir düşmanın gözü dönmüşlüğünden ne kadar çekinilse yeridir; vahşi hayvanlar da en kötü, ölürken ısırırlar.

VI. *Bu söylediklerimiz, eşit güçte olanlar bakımından da yararlıdır.*

Her iki düşman da eşit durumda bulunuyorsa, her ikisi de kendi gücünü aynı iyimserlikle tartacağından, Caesar'ın dediği gibi, barıştan söz etmenin de tam sırasıdır.

VII. *Barış bir kez yapılınca, bu barışa en büyük bir özenle bağlı kalınmak gerekir.*

Üstelik, hangi şartlarla olursa olsun, bir kez barış yapılınca da bu barışın büyük bir titizlikle korunması, verilmiş söze hiç bir aykırı davranışta bulunulmaması gerekir; çünkü, dürüstlüğe (verilmiş söze) bağlı kalmanın kutsallığını biraz önce belirtmiştim. Artık, değil en ufak bir döneklik yoluna sapmamağa özen göstermek, aynı zamanda duyguları buruklaştıracak ve kızgınlık yaratacak en küçük davranışlardan da çekinmek zorunluğu vardır. Cicero'nun özel kişiler arasındaki dostluk ilişkileri konusunda söyledikleri tüm olarak devletler arasındaki dostluğa da uygulanabilir: "Her dostluk büyük bir dürüstlük ve bağlılıkla korunmalıdır; hele, düşmanlığı sona erdiren bir barışma yoluyla varılmış olan dostluklar."

VIII. *Tanrı'dan dileğim...*

Her şeye gücü yeter tek varlık olan Tanrı'dan dileğim şudur: Bütün bu özdeyişleri, Hıristiyanlık dünyasının yöneticileri olan hükümdarların yüreğine kazdırsın; onlardan, hem tanrısal, hem de insan yapısı hukukları anlayabilecek bir kafayı esirgemesin; öyle yapsın ki, bu hükümdarlar, Tanrı'nın, gözbebeği gibi sevdiği yaratıklar olan insanları Kendi adına yönetmek üzere, onları aracı atamış olduğunu unutmasınlar.

(S O N)

DİZİN

DİZİN

Abluka, 182
Adalar, 59
Adalet, 6, 8, 9, 10, 11, 18, 19, 27, 58, 93, 131, 134, 139, 149, 156, 165, 166, 188, 203, 216, 226, 229, 231, 233, 240, 243, 245, 249, 253, 254, 255, 283, 288, 305
Adaletten kaçınma, 27, 189, 190, 191
Adam öldürücü kullanma, 202, 203
Adçekme, 164, 265, 283
Afrika, 34
Ağaçlar, yemiş veren, 237
Ahlâk, 14
Aka'lılar, 246
Akıl, 6, 7, 9, 13, 18, 22, 24, 25, 26, 75, 104, 110, 113, 115, 119, 138, 145, 157, 159, 186, 238, 257, 268
Akıldan yoksun halklar, 158
"Akıncı-vurgunu", 211
Aldatma, 95, 96
  başvurmama, 306
  düşman malını ele geçirme, 206
  olumlu eylemle, 184
  olumsuz eylemle, 183
  savaşta, 183, 184
  sözleşme yaparken, 183
  sözvermede, 183, 184
Alıkoyma (hapis) hakkı, 214
Alım-satım, 64, 65, 66, 240
Alım-satım sözleşmesi, 104, 274
Ambrosius (340–397), Kilise babası, 262
Andiçme, 101, 102, 106–112, 126, 259, 260
Andlaşmalar, 106–112
  ayaklanmış uyruklarla, 259, 260
  aykırı davranış, 111
  barış için, 117
  çeşitleri, 106–107, 116–117
  deniz-haydutlarıyla, 258
  doğru dinden olmayanlarla, 110
  düşmanlarla, 257
  elverişli, elverişsiz, 117
  eşitliğe dayanan, 107, 108
  eşitliğe dayanmayan, 107, 108, 109
  Foedus, 106
  genel olarak, 9, 10, 111
  kamusal, 106, 107
  kişisel, 116
  komutanların yaptığı, 106, 112, 294, 295
  kurallar, 117
  kutsallığı, 129
  onaylama, 109, 117, 277, 295
  özel, 106
  savaş için, 117
  savaşı durduran, 107
  savunma için, 117
  saygı gösterilmesi, 258
  sona erdirme, 109
  sonraki andlaşma, 114
  sözünü tutmayanlar, 111
  süreklilik, 116, 117
  şartların değişmesi, 119, 262
  yapma gücü, 106, 107
  yazılı olması gerekmez, 121
  yükümler, 109
    Ayrıca bk.: Bağlaşma; Barış andlaşması; *Sponsio;* Sözleşmeler; Sözvermeler; Yorum.
Andronicus, Rhodius (İ.Ö. Birinci yüzyıl), Rodos'lu filozof, 162
Appetitus societatis, 6
Appianos, İskenderiye'li (İkinci yüzyıl), Yunanlı tarihçi, 109
Ardıllar, 30, 33, 39, 102, 103, 104, 117, 188, 268

Arias (Arius) de Valderas, Franciscus (XVI ncı yüzyıl), İspanyol hukukçu, 12
Aristokrasi, 9
Aristoteles (İ.Ö. 384–322), Yunanlı filozof, 10, 32, 42, 97, 156, 162, 168, 281, 305, 307
Asker bulundurma, başka ülkede, 39, 246
Asker çekmek, 109
Asker toplamak, 109, 127
Asker yollamak, 119
Askerlik dışı kalanlar, 176
Aslî iktisap, Bk.: Aslından edinim.
Ast-yetkililerin sözleşmeleri, 294–297
Atlantis, 90
Augustinus, Aurelius (354–430), Kilise babası, 172
Avlanmak, 65
Ayaklanma, 29, 40, 90, 259
Ayala, Balthazar de (? 1548–1584), İspanyol hukukçu, 12
Azınlık, 79
Azor, Juan (1533–1603), İspanyol din bilgini, 145

Babil kulesi, 57, 104
Bağımsızlık, 38, 129, 271
Bağışlama, 97, 138, 142, 143, 146, 147, 151, 163, 167, 230, 231, 239, 243
Bağlaşıklar (müttefikler), 108, 109, 111, 170, 213, 275, 277
Bağlaşma (ittifak), 9, 10, 38, 108, 110, 111, 117, 119, 129, 159, 277
Baldus de Ubaldis (1327–1400), İtalyan hukukçu, 199
Balıklar, edinilmesi, 59, 60
Balık avcılığı, 58, 65
Barclay, William (? 1540–1606), İskoçya'lı hukukçu, 43, 44
Barış andlaşması,
  amacı, 272
  ardılları bağlaması, 268
  bozulması, 274–279
  cezalar, 278
  düşmandan alınmış şeyler, 273
  eşitliğe dayanan, 108
  savaş giderleri, 38
  savaştan önceki haklar, 272, 273
  yapma hakkı, 265, 266, 296
  yorumlanması, 270, 271, 272, 273, 274, 278
Bartolus, Sassoferrato'lu (1313–1357), İtalyan hukukçu, 159
Başkasına bağımlı olanlar, 173
Bataklıklar, 157
Belçika'hlar, 65
Belirtiler (karineler), 31, 41, 75, 76, 77, 95, 99, 113, 132, 143, 198, 249, 266, 284
  Ayrıca Bk.: Yorum.
Beyaz bayrak, 304
Beylikler, 35
Bırakılmış şeylerin edinimi, 72, 74, 75, 76, 78
Bırakın-geçsin belgesi, 133, 285, 290, 291, 292
Bırakma, 89, 159, 249
Bilim adamları, savaşta, 232
Birlikler, 103
Boğazlar, 69
Borç,
  başkaları adına, 155, 241
  devlet borçları, 80–81, 91, 188, 199, 264, 269
  düşmanın borcu, 240
  ertelenmesi, 269
  kişisel, 103, 241, 244
  kralların, 267
  misilleme, 191
  ödettirme, 85, 288
  savaş yüzünden, 241
  savaşta ertelenmesi, 272
  sözleşmeden doğan, 272
Brutus, Junius (Hubert Languet'nin takma adı, 1518–1581), Fransız protestan siyasal yazar, 231
Buyrukaltılar (maiyet), 131, 134, 135, 291
Buyurma yetkisi, 8, 10, 67, 159, 218, 245

Caesar, Gaius Julius (İ.Ö. 100–44), Roma'lı devlet adamı, tarihçi, 258, 307
Carthagena, Ioannes de (öl. 1617), İspanyol din bilgini, 12
Cassius, Gaius Longinus (İ.Ö. ikinci yüzyıl), Roma'lı yargıç, 276.
Casuslar, 203
Cato, Marcus Porcius (İ.Ö. 234–149), Romalı devlet adamı, 143
Celsus, Publius Juventius, (İkinci yüzyıl), Romalı hukukçu, 187, 208

Cezalar, 137–149, 150–155
amacı, 138, 139, 140, 141, 142, 143
bağışlama, 97, 138, 143, 146, 151, 163, 167
bölüşülmesi, 150–155, 234
cezalandırma gücü, 276
dine karşı suçlar, 147
doğal hukuka aykırı suçlar, 144, 145
doğal hukukta, 131
elçiler, 131, 132, 133
ertelenmesi, 272, 304
gerekli olmayan, 142, 143, 144, 146, 155
hak edene, 155
haksız cezalar, 138
haksızlık yapana, 54
kaynağı, 137, 145
kim verebilir, 137, 138, 140, 141, 151, 152
mutsuzlar, 230
ne olduğu, 137
olağan üstü, 140
öğrenek (ibret) olarak, 140, 141, 143
özel kişilerin cezalandırma hakkı, 272
savaş nedeni, 137, 143, 145, 146
suç karşılığı, 137, 283
suça katılanlar, 150
suça katılmayanlar, 154
suçla orantılı olması, 140, 180, 207
Tanrı'ya karşı suçlar, 146, 147
toplum adına, 155
yararları, 139–141
Cezayir'liler, 225
Cicero, Marcus Tullius (İ.Ö. 106–43), Roma'lı filozof, devlet adamı, söylevci, 17, 22, 23, 24, 25, 51, 56, 93, 113, 120, 134, 163, 164, 193, 205, 229, 272, 279, 185, 298, 305, 307.
Curtius, Rochus (XVI ncı yüzyıl), İtalyan hukukçu, 134

Çıkar sağlama, hukukun kaynağı, 7, 8
Çiftçiler, savaşta, 232, 238
Çobanlık, 57
Çocuklar, 231, 232
Çoğunluk, 8, 79, 103, 266
Çöller, 157

Dağlar, 59
Dante Alighieri (1265–1321), İtalyan ozan, 159
Dâva nedenleri, 51, 52
Demokrasi, 90
Demosthenes (? 382–322), Yunanlı söylevci, 10
Deniz,
bir parçasının edinimi, 62, 69, 70–71
geçit hakkı, 62, 63, 70, 71
mallara el koyma, 85
ortaklaşa kullanım, 70
özel mülkiyete konu olmazlığı, 58–59
zorunluluk, 60
zararsız geçiş, 70–71
Deniz-haydutları, 49, 93, 126, 127, 130, 141, 153, 172, 181, 192, 204, 224, 225
Deniz kazası, 85
Devlet, 5, 9, 17, 20, 30, 31, 40, 41, 42, 46, 80, 82, 83, 89, 90, 91, 103, 104, 153, 154, 218, 223
Devlet borçları, 80–81, 188, 199
Devlet gücü, 20, 28, 42, 43, 45, 47, 78, 265
Devlet güvenliğine karşı suçlar, 131
Devlet hazinesi, 85, 104
Devletler birliği, 31, 91
Devletler hukuku, Bk.: Uluslararası hukuk
Dictator, 34
Dil, insana özgü oluşu, 6
Dış eylemler, 70, 94
Din, 14, 110, 111, 147, 148, 149, 157, 157, 159, 171, 206, 231, 246, 247
Din adamları, 48, 107, 160, 232, 236
Din bilginleri, 52, 239, 256
Dion Chrysostomos, Prusa'lı (doğ. ? 50), Yunanlı felozof, 67
Dionysios, Halikarnassos'lu (İ.Ö. 70–7), Yunanlı tarihçi ve eleştirici, 67
Direnme, 32, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 182, 200, 201, 233, 259
Doğal hukuk (tabiî hukuk),
akla uygun olma zorunluluğu, 138
andlaşma yapma, 110
ayaklanmaya izin vermez, 40–41
borç karşılığı edinim, 87
çiğneyenler, 9
çoğunluk oyu, 79
değişmezliği, 18, 25
deniz, 70
düşmanla deniz-haydutu ayırımı, 126
düşman mallarının edinimi, 207

edinim, 87
egemenliğin kısıtlanması, 35
elçilik hakkı, 128
gemilerin, hayvanların verdiği zarar, 129
göreneklerden ayrılığı, 145
haksız eylemin doğurduğu yüküm, 122
iç hukuktan ayrılığı, 13
ilkelerinin açıklığı, 12
insan yapısı hukuktan ayrılığı, 18
izin verdiği şeyler, 25
kalleşlik, savaşta, 204
kapsamı, 18, 19, 23
kaynağı, 8
komutanlar, 107
korkutma, 107, 261
kölelik, 216
misilleme, 234
öc alma, 139
öldürme, düşmanı, 197
savaşı yasaklamadığı, 22, 23, 24, 25,
savaşta ele geçen, 249
savaşta özel kişiler, 253
savaşta yapılabilecek şeyler, 179
savunma, 176
silâhlı saldırıya direnme, 276
sonradan edinim, 85
sorumlu olanlar, 188
sözvermeler, 94, 102
suçlunun cezalandırılması, 131, 139, 144, 145
sürekliliği, 145
tanımı, 18
tanrısal hukuktan ayrılığı, 18, 21, 145
ticaret özgürlüğü, 107
uluslararası hukuktan ayrılığı, 8–9, 13
varlığının ispatlanması, 12, 13, 19
vazgeçme, 75
verilen sözün tutulması, 8, 35
yokluğu, 6
yöneticilerin aykırı buyrukları, 40
zarar-giderim, 191
zorunluluk, 83
Doğal sınırlar, 71, 72
Doğru akıl, 13, 18, 24, 156
Dokunulmazlık, Bk.: Elçiler.
Dominium, 67
Dostluk, 279, 280, 304
Dürüstlük, 10, 22, 23, 52, 58, 93, 95, 117, 130, 165, 166, 175, 197, 212, 261, 262, 305
Düşman, tanımı, 192, 199
Düşman gemisindeki mallar, 209
Düşman malı,
borç karşılığı el koyma, 207
ceza olarak el koyma, 207
düşman gemisinde, 209
edinimi, 207, 208, 210, 253, 254
gemiler, 208
haksız savaşta, 227, 228
ne zaman "alınmış" sayılır, 207–208
taşınırlar, 210
topraklar, 208
ülke dışında ele geçen, 215
Düşmana yardım, 109, 181, 182
Düşmandan alınmış şeyler, 240, 242
Düşmanlar arasında sözleşmeler, 285–293
Düşmanlara yapılabilecek şeyler, 197–204, 225–228

Edinim (iktisap),
aslından, 59, 67–73
bırakılmış şeyler, 72
deniz, 69
düşmanın olmayan şeyler, 209
haklar, 33–34
haksız, 45
ırmaklar, 68
sahipsiz şeyler, 67–68
savaş hukuku uyarınca, 87, 207–215, 218
sonradan, 67, 82, 85
taşınır mallar, 68
uluslararası hukuk uyarınca, 87–88
ülke, 59
zaman aşımı, 74
Egemenlik,
ardıllar, 30
başkasına geçirilişi, 31, 32, 34, 35, 43, 68, 73, 82, 83, 84, 103, 109, 267
bölüşülmesi, 32–33, 36–37, 39, 43, 44, 45, 78
denizler üzerinde, 70
edinimi, 32, 33, 34, 36, 43, 45, 46, 68, 78, 218, 245–247, 261
elde tutma, 46î

eşitliğe dayanmayan bağlaşmalarda, 38–39
genel olarak, 26, 30–39, 67, 76
halkta mı, 31–32
iyi kullanma yükümü, 77
kapsamı, 34, 35, 43
karma, 38, 283
kısıtlanması, 33, 35, 36, 37, 45, 100
kimde olduğu belli değilse, 130
kişiler, 67, 70
malvarlığı olarak, 267
mülkiyet gibi, 34
mülkiyetten ayrı oluşu, 68
nesnel ve kişisel, 35–36
niteliği, 30–31, 33–35
sınırsız, 33
sona erişi, 89
tanımı, 30
taşıyıcısı, 30, 31, 33, 34, 37, 91, 116, 266
temeli, 32
ülke, 68, 70
yitirilmesi, 38, 44, 78
yükümleri, 77
El altına alma (işgal), 24, 58, 59, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 89, 158
Elde bulundurma (zilyetlik), 45, 78, 93, 156, 165, 271
Elçiler,
ayrıcalıklar, 131
bırakın-geçsin belgesi, 133
borçları, 135
buyruk altılar, 131, 134, 135
dokunulmazlıklar, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 234, 263
düşmanlar, 134
elçilik hakkı, 129
eşyaları, 134, 135
eyalet temsilcileri, 129
genel olarak, 129–135
görevin sona erişi, 119
görevleri, 129, 134
iç savaşta, 130
kabul edilmeleri, 130, 133
kendini savunma, elçiye karşı, 130, 131, 133
kent temsilcileri, 129
kimler arasında, 129, 130
misilleme, 134, 191
öldürme, 133, 134
sığınma, 134
sürekli elçilik, 130
tutuklama, 133
ülke-dışılık, 132
yetki aşımı, 98
zorunluluk, 133
Erasmus, Desiderius (1465–1536), Hollandalı bilgin, 11
Evlenme hakkı, 65
Eylemler,
çeşitleri, 74, 75–76, 95, 96
devletle ilişkisi, 80
hukuka aykırı olan, 97
iç eylemler, 70, 74, 96, 113, 141, 142, 143, 144
kralların, 37
ortaklaşa hak, 64
yaşamak için zorunlu olan, 64, 65
Eşitliğe dayanan bağlaşmalar, Bk.: Bağlaşmalar.
Eşitsizliğe dayanan bağlaşmalar, Bk.: Bağlaşmalar.

Faber, Petras (Pierre du Faur), (1536–1615); Fransız bilgin, 12
Fer'i iktisap, Bk.: Sonradan edinim.
Ferus, Johannes (1494–1534), Alman din adamı, 11
Fesat hazırlamak, 53
Fetial, 107
Fidye-i necat, Bk.: Kurtuluş akçası.
Filozoflar, 12, 57, 138, 159, 185
Filler, 109, 154
Foedus, 106
Fransa, 127
Friesland, 126, 127.

Ganimet,
akıncı-vurgunu, 211
başkasına geçirme, 212, 213
bölüşülmesi, 210, 296
çeşitleri, 212
dost gemide düşman mal, 209
Fransa'da, 214
gemiler, 208, 214
haksız savaşta, 226
Hollanda'da, 214

iç hukuk, 212
İspanya'da, 214
İtalya'da, 214
kimin, 209, 210, 211, 213
tarafsız ülkede, 214
taşınır mallar, 210, 211
Türklerde, 213
ummak, 253
uygulanacak hukuk, 214
Gayri menkuller, Bk.: Taşınmaz mallar.
Geçersizlik, 97, 105, 111
Geçit hakkı,
denizde, 62, 63, 70–71
haklı savaşa gidenler, 62
haksız savaşa girişenler, 63
ırmaklarda, 62, 63
harç almak, 63
karada, 34, 62, 63, 108, 109
mallar, 63
sürgünler, 62
tanımama, 63
yabancılar, 63
yerleşmeğe gidenler, 62
Gemicilik, 58, 109, 172
Gemiler, 58, 77, 85, 97, 108, 109, 115, 119, 127, 154, 159, 182, 208, 209, 214, 223, 224, 225, 254, 290
Gentilis (Gentili), Albericus (Alberico), (1552–1608), İtalyan hukukçu, 12
Gerçek kişiler, 31
Bk.: Özel kişiler.
Geri verme, 61, 85, 92, 93, 249, 254, 271, 273, 287, 299
Got'lar, 34
Göç etme, 80, 90
Göçmenler, 44
Göller, 59
Gömülme hakkı, 136, 206, 288
Görenekler (örf ve âdet), 6, 31, 87, 145, 158, 184, 195, 244, 246, 266, 296, 304
Görüşme, 164, 303, 304
Gorichemus, Henricus (? 1386–1431), Hollanda'lı din bilgini, 12
Güven belgesi, 98

Hakem, hakemlik, 5, 55, 77, 140, 164, 254, 265, 280, 281, 282
Hakgözetirlik, 8, 26, 28, 42, 58, 60, 61, 63, 112, 116, 131, 236, 245, 281, 282, 295
Hakkı kötüye kullanmak, 39, 171
Hakkını kendi eliyle almak, 86, 140
Haklı ve haksız savaşlar, Bk.: Savaş.
Haksızlık, 5, 18, 23, 24, 54, 55, 56, 65, 85, 104, 111, 116, 138, 161, 163, 165, 166, 173, 182, 193, 194, 221, 225, 236, 248, 256
Haksız eylem, 122–123, 124, 125, 127, 131, 134, 135, 144, 145, 150, 176, 189, 230, 264, 280
Haksızlığa direnme hakkı, 40
Haksız yasalar, 85, 103, 175
Hapis hakkı, Bk.: Alıkoyma hakkı.
Haraca bağlanmış devletler, 39, 246
Harç alma, 71, 108
Harp esirleri, Bk.: Savaş tutsakları.
Hava, mülkiyete konu olmazlığı, 58
Hesiodos (? İ.Ö. 800), Yunanlı ozan, 19, 163
Hıristiyanların birleşmesi gereği, 110, 164
Hollanda, 126, 127, 214
Hukuk,
amacı, 9
çeşitleri, 12
genel anlamı, 6, 7, 17–21,
ilkeleri, 7
kaynağı, 7, 8
savaşta ortadan kalkmadığı, 10
toplum için zorunlu oluşu, 10
Hükümdar, Bk.: Kral.
Hükümet,
biçimini seçme, 32
değişikliği, 90–91

Irmaklar,
akar su olarak, 62, 71
akım yolunda değişme, 71
balık avlama, 69
edinim, 59, 62, 68, 69, 72
geçiş hakkı, 62, 63
katılma, 71, 72
orta çizgi, 72
set yapma, 62, 72
sınır, 286
su almak, 62, 80
yatak değiştirme, 71–72
yatak saptırma, 80, 202.

İç hukuk,
cezalandırma, 143
doğal hukuktan ayrılığı, 13
düşmana saldırma, 254
edinim, 87
elçilerin dokunulmazlığı, 131, 132
evlenme hakkı, 65
ganimet, 212
geçersizlik, 97
hakkını kendi eliyle almak, 86
haksız yasalar, 85, 103, 175
kaynağı, 7
misilleme, 191
ne olduğu, 20
saldırıya karşı savunma, 27
savaşta, 10
savaşta özel kişiler, 253
sonradan edinim, 85
taşınır malların edinimi, 68
temsilciler, 129
üçüncü kişi zararına sözleşme, 107
yasaları bilmeyenler, 166
zaman aşımı, 74
zorbalık, 86
İç eylemler, 70, 74, 75, 94, 113, 141, 142, 143, 144
İç savaş, 130, 231
İktisap, Bk.: Edinim.
İmperium, 67
İnci toplamak, 65
İncil, 27, 28, 53, 149
İngiltere, 127
İnsan yapısı hukuk, 11, 18, 20, 21, 41, 42, 89, 129, 133, 133, 160, 231
İnsanseverlik, 41, 53, 158, 160, 168, 190, 231, 241, 253
İnsanın doğası, 7, 8, 9, 79, 139
İntifa hakkı, Bk.: Yararlanma hakkı.
İradeye dayanan hukuk, 20, 25
İran'lılar, 171
İrtifak hakkı, Bk.: Katlandırma hakkı.
İskender, Büyük (İ.Ö. 356–322), Makedonya kralı, 237
İsokrates (İ.Ö. 436–338), Yunanlı söylevci, 108
İspanya, 34, 214
İşgal, Bk.: El altına alma.
İşçiler, savaşta, 232
İşverenin sorumu, 127
İtalya, 87, 214
İttifak, Bk.: Bağlaşma.
Ius civile, 5, 8
Ius gentium, 9, 19, 88
Iustinianus (483–565), Bizans imparatoru, 189
İyi niyet, Bk.: Dürüstlük.

Javolenus, Priscus (doğ. ? 79), Roma'lı hukukçu, 303
Jüpiter, 19

Kaçaklar,
andlaşmalar, 258, 259
bırakın-geçsin belgesi, 292
cezalandırma, 152
elçilik, 130
kabul etme, 187, 271
geri verme, 271
Kaçınılmaz durumlar, 41
Kadınlara saldırma, savaşta, 204, 231, 232
Kaleler, 108, 109, 154, 287, 288
Kalleşlik, 203, 204, 206, 262, 304
Kamu yararı, 42, 45, 84, 213, 225, 260, 268, 269, 270
Kamu yöneticileri, 7, 28, 29, 30, 40, 41, 42, 61, 126, 155, 242, 246
Kamulaştırma hakkı, 260, 268, 269, 270
Kamusal birlikler, 79
Kamusal savaşlar,
bildirme, 192, 193, 194, 195, 196
çeşitleri, 28
düşman mallarının edinimi, 207
etkileri, 197, 198
ganimet, 209
girişme yetkisi, 26, 28, 29, 30, 193
kurallara uygun olan, 28, 29, 30
kurallara uygun olmayan, 28, 45
nedenleri, 51
özel kişiler, 253–256
özel savaşla ilişkisi, 26, 255
savunma, 53–54
sözverme, 261
tanımı, 26, 192
Karma savaşlar, 26
Kapalı deniz, 69
Karneades (? İ.Ö. 214–129), Yunanlı filozof, 6, 8, 9

Kartaca'lılar, 109
Katılma, 69, 71, 72
Katlandırma hakkı, 214, 271
Kentler, 5, 39, 109, 114, 187, 205, 227, 229
Kıbrıs, 160
Kilise hukuku, 12, 209, 238
Kişiler üzerinde haklar, 79–81
Kişisel özgürlük, 34
Komşular, 54, 57, 87, 251
Komutanlar, 106, 112, 211, 213, 214, 227, 294, 295, 296, 297
Konfederasyon, 31
Konuklama, 107
Korku, korkutma, 53, 54, 61, 62, 63, 76, 77, 96, 125, 126, 149, 157, 201, 202, 258, 259, 261, 299
Korsanlık belgesi, 126, 127, 141, 254
Köleler, kölelik, 31, 32, 34, 48, 54, 59, 127, 158, 159, 173, 210, 216, 218, 219, 243, 244, 248, 249, 280
Körfezler, 69
Kötü niyet, 230, 279
Krallar,
ardıllar, 89, 102–103, 104, 117, 268
barış yapma hakkı, 266
dokunulmazlıkları, 42
egemenliğin geçirilişi, 82
elçilik hakkı, 130
eylemleri, 37, 43
haklı savaş, krala karşı, 43
halk düşmanı kral, 44
halkla karşılıklı durumları, 32–33, 34
işledikleri suçlar, 155
kovulmuş, 130
kötüleme, 42
malvarlığı içinde sayılan krallık, 35, 268
naipler, 266
önde gelme, 79
seçimle başa geçen, 33, 34, 43, 91, 103
soydan geliş, 33, 34, 43, 82, 103
sözvermeler, 36, 102
sürgünde, 266
şarta bağlı krallık, 44
tacı yitirmek, 44
tutsak olursa, 266
yetkileri, 33, 34, 37, 43, 45, 67, 84
yetkilerini kötüye kullanan, 31, 32, 43, 44, 105
Kumluklar, 58
Kurtuluş akçası (fidye-i necat), 217, 244, 258, 285, 292
Kusur, 57, 122, 155, 166, 180
Kutsal Kitap, 14, 27, 135, 185
Kutsal şeyler ve yerler, 205, 223, 238
Kutsal tarih, 57
Kutsal Roma İmparatoru, 110
Kuyular, 57
Küçükler, 35, 77, 158, 171, 232, 266, 299

Labeo, Marcus Antistius (Birinci yüzyıl), Roma'lı hukukçu, 183
Laudensis, Martinus de Caraziis (XV nci yüzyıl) İtalyan hukuçu, 12
Legnano, Giovanni da (öl. 1383), İtalyan hukukçu, 12
Lettres de marque, 189
Livius, Titus (İ.Ö. 59– İ.S. 17), Lâtin tarihçi, 106, 134
Lucanus, Marcus Annaeus (39–65) Lâtin ozan, 229
Lupus (Lopez) Ioannes (öl. 1496), İspanyol (Portekizli) din adamı, 12.

Magistratum, 61
Mahkemeler, 26, 27, 45, 69, 77, 86, 127, 135, 141, 144, 152, 171, 190, 199, 226, 240, 248, 272
Maiyet, Bk.: Buyruk altılar.
Mal ortaklığı, 19, 57, 58, 60, 61
Malların bölüşülmesi, 57, 58
Makedonya'lılar, 304
Mars, 5, 307
Matematik, 14, 75, 146, 162
Mathaeus, Wilhelmus (Onbeşinci-Onaltmcı yüzyıl), Hollanda'lı din adamı, 12
Menkuller, Bk.: Taşınır mallar.
Mirasçılar, 65, 85, 89, 91, 102–104, 114, 259, 293
Misilleme, 86, 134, 188–189, 190, 191, 200, 201, 233, 234, 238, 284
Modestinus, Herennius (Üçüncü yüzyıl), Roma'lı hukukçu, 154, 222
Molina, Luis de (Onaltıncı yüzyıl), İspanyol hukukçu, 145
Monarşi, 90
Moral yükümler, 94–95, 160, 227, 240

Muharip, Bk.: Savaşan.
Mutsuzluk, mutsuzlar, 230, 288
Mülkiyet,
adalar, 59
balıklar, 59
başkasına geçirme, 68, 73, 78, 85, 86, 95, 98, 104, 180, 215, 225, 299
bırakma, 75, 76, 78, 89, 112
bölüşülmesi, 68
denizler, 58–59, 69, 70
düşman malları, 32
edinimi, 59, 68, 70, 74, 82, 85, 87, 88, 240, 241
geri verme, 92
ırmaklar, 68
ıssız yerler, 59
kaynağı, 18, 56–58
konusu, 56, 58, 59, 92
kullanımı, 62
kuşlar, 59
mülkiyet hakkı, 18, 23, 33, 34, 56, 60, 62, 67, 72, 73, 78, 89, 92, 98, 122, 158, 188, 209, 224, 227, 236, 248, 254, 269
neler bizim sayılır, 56
özel mülkiyet, 58, 60, 87, 89, 92
sahipsiz topraklar, 59
savaşta yitirilmesi, 180
sona eriş, 89
sonradan edinim, 85
vahşi hayvanlar, 59, 60
vazgeçme, 75, 77
yitirilmesi, 76
yükümler, 92
Ayrıca Bk.: Ortaklaşa mülkiyet
Mütareke, Bk.: Silâh-bırakışımı.
Müttefikler, Bk.: Bağlaşıklar.

Naiplik, naipler, 35, 266
Nehirler, Bk.: Irmaklar.

Onama, onaylama, 97, 107, 277, 295
Ormanlar, 59
Ortaklaşa haklar, 56–66, 67, 71
Ortaklaşa, mülkiyet, 19, 57, 58, 60, 61, 73, 91, 92
Oy verme, 79, 80, 266, 267
Ozanlar, 12, 57, 185

Öc alma, 54, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 144, 146, 229, 238, 277
Ölçülü olma,
düşmandan alınmış şeyler, 240–243
düşmanı öldürme, 229–235
egemenliğin edinimi, 245–247
postliminium'dan yararlanmayan şeyler, 248–251
savaş tutsakları, 243–245
yakıp-yıkmalar, 236–239
Öldürme,
düşman ülkesinde, 198
düşmanı, 46, 187, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 229, 231, 233, 234, 253, 254
haklı savaşta, 229
kadınlar ve çocuklar, 200
kendini savunma, 52
kralı, 187
misilleme olarak, 190
mutsuzluk yüzünden, 230
ölçülü olma, 229
savaş tutsakları, 200, 233, 234
tutakları (rehineleri), 234
zarar-giderim, 124
zorbayı, 45, 46
Ölülere saygı, 136, 206, 238
Ölüm,
cezası, 153, 163
hakların sona erişi, 154
mülkiyetin sona erişi, 89
Önde gelme, 79, 80
Önleyici saldırı, 53, 54, 55, 157
Örf ve âdet, Bk.: Görenekler.
Örnek-olaylar, 131, 136, 230
Özel birlikler, 79, 80
Özel kişiler, 17–18, 26, 40, 42, 46, 51, 53, 58, 59, 71, 80, 106, 139, 141, 189, 219, 253–255, 272, 282, 289, 298–302
Özel mülkiyet, 58, 60, 87, 89, 92
Özel savaşlar, 18, 26, 27, 47, 51, 52, 255
Özgürlük, 24, 34, 37, 45, 65, 66, 95, 158, 159, 246, 271, 282, 283, 296, 298
Özür dileme, 143

Pater patratus, 107
Paulus, Julius (öl. ? 235), Roma'lı hukukçu, 69, 190, 192, 208, 220, 222, 287

Petrus (Birinci yüzyıl), Havari, 160
Pirene dağları, 130, 258
Platon (İ.Ö. 428–347), Yunanlı filozof, 77, 90, 170
Plutarkhos (? 50–120), Yunanlı filozof ve biografyacı, 62
Polyainos (Birinci yüzyıl), Yunanlı filozof, 236
Polybios (İ.Ö. Üçüncü-ikinci yüzyıl), Yu-Yunanlı tarihçi, 238
Pomeranya'lıların dâvaları, 127
Pompeius, Gnaeus (İ.Ö. 106–48), Roma'lı general ve devlet adamı, 258
Pomponius, Sextus (İkinci yüzyıl), Roma'lı hukukçu, 192, 205, 208, 216, 223
Postliminium hakkı, 220–225
  çeşitliliği, 20
  düşman olmayanlar arasında, 220
  edinimi, 208, 222, 223
  geçerlilik süresi, 224
  günümüzde, 225
  halklar için, 223
  savaşta, 221
  savaş tutsakları, 221
  silâh-bırakışımı sırasında, 287
  kutsal yerler, 223
  tanımı, 220
  taşınır mallar, 223, 224
  terimin kökleri, 220
  teslim olanlar, 223
  yararlanmayan şeyler, 248–250
Potestas civilis, 42
Pretor hukuku, 95
Proculus, Sempronius (Birinci yüzyıl), Roma'lı hukukçu, 38, 80, 280
Propertius, Sextus (İ.Ö. ? 50–16), Roma'lı ozan, 175
Prosagma, 109

Recta ratio, 13, 18
Rehin, Bk.: Tutu.
Rehine, Bk.: Tutak.
Représailles, 86
Rıza, 35, 37, 43, 64, 70, 76, 82, 83, 84, 97, 109, 112, 123, 126, 154, 159, 184, 187, 228, 234, 235, 240, 241, 261, 266, 267, 295, 303
Rodos'lular, 143
Roma,
  askerlik hukuku, 201
  eyaletleri, 30–31, 218
  hukuku, 5, 87, 95, 121, 142
  İmparatoru, İmparatorluğu, 36 159 160
  Roma'lı hukukçular, 87, 88, 156, 159, 192, 218, 220, 248
  Roma'lılar, 34, 40, 48, 87, 90, 106, 109, 112, 160, 184, 211, 221, 304
Romania, 159.

Sağduyu, 19, 74, 119, 139, 168
Sahipsiz şeyler, 24, 56, 59, 68, 72, 73, 158, 210
Saldırı, 9, 24, 27, 28, 42, 52, 53, 54, 110, 145, 157, 180, 194, 225, 237, 254, 275, 276, 288
Saldırı savaşı, 108, 109, 175
Sarma, 81, 114, 182, 288
Satış hakkı, Bk.: Alım-satım.
Savaş,
  açma yetkisi, 28, 29, 30, 40, 126, 265
  başıboşluk, 11, 26
  bildirme, 126, 175, 189, 225
  çeşitleri, 26, 40
  doğal hukuka aykırı değil, 22, 23, 24, 25, 26
  edinilmiş şeyler, 9
  girişmek, 10, 11, 22, 28, 29, 44, 47–48
  haklı savaş, 10, 22, 32, 34, 43, 52, 62, 111, 113, 165, 166, 167, 192, 193, 245, 250, 254
  haklılığına inanış, 11
  haksız savaş, 11, 46, 51, 54–55, 63, 111, 117, 161, 176, 226, 248, 249, 261
  katılmak, 173, 176
  katılmamak, 48, 173, 174, 175, 176
  kurallara uygun, 126
  Kutsal Kitap'ta, 27
  nedensiz, 11, 156
  ne olduğu, 17–21, 227
  özel kişiler, 17–18
  saldırı ve savunma savaşları, 108
  Tanrısal hukuka aykırı değil, 25, 27
  tarafsızlar, 251–252
  uluslararası hukuka aykırı değil, 25
  ve hukuk, 5, 10, 11

yaratıcıları, 47
yasak sayanlar, 11
Savaş sorumluları, 227, 230
Savaş tutsakları (harp esirleri),
çeşitli uygulamalar, 20
geri verme, 108, 222, 244, 285
kaçma, 244, 260
köle yapma, 216, 217, 243
kurtuluş akçası, 217, 292, 293
mutsuzlar, 288
ölçülü davranma, 243–244
öldürme, 233, 234
tanımı, 208
sözvermeler, 298
Savaşan (muharip), 290,
Savaşın nedenleri,
bağımsızlık istemek, 158
başka devletin uyruklarını koruma, 171
başkaları adına, 169–172
başka devletin uyruklarını boyunduruk altına almak isteği, 158, 159
bizim olan şeylerin geri alınması, 51, 52, 56, 194
cezalandırma, 51–52, 143, 145
çıkar gözetici nedenler, 51, 54, 111, 156, 157, 174
din yüzünden baskı, 148, 149
dostlar yararına, 170
elçilere kötü davranma, 135, 196
haklı nedenler, 51–54, 56, 111, 157, 156, 167, 169, 170, 174
haksız nedenler, 111, 156–161, 226
Hıristiyanlığı kabul etmeyenler, 148
kesin olmayan nedenler, 162–166, 171
kilise'nin buyurma hakkı, 160
komşudan duyulan korku, 54, 157
Roma İmparatorluğunu canlandırmak, 159
savunma, 51, 52, 53, 54, 157
Tanrı'ya karşı suç işleme, 146, 147
verimli toprak ele geçirme isteği, 157, 171
yabancıların mülkiyet hakkını engelleme, 88
yapılan haksızlık, 51, 52, 55, 56
Savaşın önlenmesi, 164, 167, 168
Savaşın sona erişi, 265–284
adçekme ile, 265, 283
barış andlaşması, 265
başkasının aracılığı ile, 98
bir tek çarpışma ile, 265
görüşme ile, 265
hakemlikle, 265, 280, 281, 283
Savaşta yapılabilecek şeyler, 52, 87, 179–187, 226–228, 257
Savcılık, 141
Savsaklama, 43, 96, 126, 146, 276
Savunma,
başka devlet uyruklarını, 171
canı, 51, 52, 254
egemenliği, 261
hakkı, 144
hakkın dayanağı, 52
haklı savaş nedeni, 51, 52, 53, 54, 157, 175
haklı savaşta, 176
haksız savaşta, 176
kamu yöneticilerine karşı, 41, 44
kamusal savaşta, 53–54
komşuyu güçsüz düşürmek, 54
malları, 51, 52
önleyici saldırı, 53, 54, 55
özel savaşta, 52, 53, 54
ülkeyi, 120
zorbaya karşı, 170
Seneca, Lucius Annaeus (İ.Ö. 3 – İ.S. 65), Roma'lı filozof, 67, 134, 231, 248, 281
Servius, Sulpicius Rufus (İ.Ö. ? 100 – 43), Roma'lı hukukçu, 221
Sığınma, 135, 303
Sığıntılar, 109, 230
Sınırlar, 71, 72, 74, 79, 207, 208, 238, 280, 286
Silâhlar, 114, 154, 182, 224
Silâh-bırakışımı (mütareke), 285–290
bağlayıcılığı, 287
çiğnenmesi, 284
düşmandan alınabilecek yerler, 288
nedir, 285
özel anlaşmalar, 288
özel kişiler, 289
postliminium, 287
süre, 28, 287
terimin kökü, 286
yapılabilecek şeyler, 263, 287, 288
Sillius İtalicus (? 25–100), Roma'lı ozan, 59

Sonradan edinim, 59, 67, 82, 85
Soydan geliş, 33, 34, 43, 82, 103
Soyguncular, 126, 130, 153, 156, 181, 192, 195, 204, 229, 248, 249, 258, 259, 296, 298
Söylevciler, 12
Söz tutmak, 7, 8, 11, 36, 97, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 281, 305
Sözleşmeler, 8, 45, 68, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 116, 285–293, 294–297, 303, 304
Sözvermeler,
aldatma, 95, 125
and içme, 259
ardıllar, 102–103, 117
aykırı eylemin geçersizliği, 35
bağlayıcılığı, 94, 98, 113
başkasının aracılığı ile, 98
bozma, 125
çeşitleri, 94–95, 115, 116, 117
deniz-haydutları, 258
doğal hukuk, 94
düşmanlar arasında, 257–264, 265
eksik-sözleşme, 95
hak yaratması, 36
hükümet değişikliği, 260
kabul, 98–99
korku yüzünden, 96, 97, 258, 261
nedensiz, 102
niteliği, 94
niyetin açıklanması, 94
mülkiyetin geçirilmesi, 95
şarta bağlı, 97–98
tam sözverme, 95
yalan, 186
yanılma, 95, 96, 97
yapılabilir olma, 97
zorbalar, 105
Sponsio, 106–112
andlaşmadan ayrılığı, 106–107
bilip susma, 112
imzalayanın sorumu, 111
konusu, 111
onaylanmazsa, 111, 112
yapanlar, 107
Status quo ante bellum, 270
Su almak, 58, 62, 80
Suları zehirlemek, kirletmek, 202
Suç,
ceza gerektirmeyen, 142
ceza gerektiren, 137, 283
dine karşı, 147, 148, 149
dolaylı, 146
kamu yöneticilerinin sorumu, 151, 152
katılanlar, 150, 151
katılmayanlar, 154
ölçüsü, 140, 149
suç işleme eğilimi, 139, 140
Tanrı'ya karşı, 146, 147
toplumunun sorumu, 151, 152
uyrukların sorumu, 153
Suçluları geri verme, 151, 152, 153
Suçsuzlar, 163, 164, 231, 253, 277
"Suçsuzları korumak", 171
Susma, 76, 77, 84, 112, 123
Süre, 76, 77, 78, 84, 114, 117, 130, 196, 199, 276, 286, 287
Sürgünler,
devletin yetkileri, 81, 280
geçiş hakkı, 62
kabul, 109
yerleşme hakkı, 63, 64

Şartların değişmesi, andlaşmalarda, 119, 262

Tabiî hukuk, Bk.: Doğal hukuk.
Taç kavgaları, 77, 130
Tanrı,
andiçme, 259
bağışlaması, 138
buyruğu, 18, 42
can üzerinde söz sahibi, 235
devlet, 42
doğal hukuku değiştiremez, 18–19
hukukun kaynağı, 7–8, 21
öfkesi, 77, 106
Tanrı'ya karşı suçlar, 146, 147
varlığı, 7, 147
verilmiş sözler, 35
yasakları, 18
Tanrısal cezalar, 138, 142
Tanrısal hukuk, 11, 12, 20, 23, 27, 35, 40, 41, 42, 119, 129, 145, 149, 160, 191, 237, 253
Tanrısal irade, 7, 8, 18
Tapınaklar, 236

Tarım, 57
Tarih, 12, 20, 24, 25, 134, 135, 136, 143, 152, 183, 200, 205
Tarafsızlar, 198, 251–252
ganimet, 214
malları, 61, 227, 251
yükümleri, 251, 252
Tarlaları sınırlama yasağı, 57
Taşınır mallar, 57–58, 68, 135, 207, 223, 224
Taşınmaz mallar, 57–58
Teamül, Bk.: Yapılageliş.
Tehlike, 27, 29, 41, 42, 45, 46, 53, 119, 130, 132, 133, 144, 170, 174, 186, 201, 202, 240, 245, 253
Tekel kurma, 66
Tertullianus, quintus Septimus Florens (? 160–240), Lâtin Kilise babası, 174
Teslim,
kentler, 297
komutanın yetkileri, 297
öldürme, 200 233, 282
sonuçları, 282
şartsız, 233, 282
yapılabilecek şeyler, 205
Themistios (? 315–319), Yunanlı söylevci, 230
Thukydides (İ.Ö. ? 471–401), Yunanlı tarihçi, 5, 39, 275
Ticaret anlaşmaları, 108, 117
Ticaret özgürlüğü, 62, 63, 107, 181
Toplantı özgürlüğü, 149
Toplum, 24, 140
Toplum içinde yaşama zorunluluğu, 6, 8, 24, 152
Toplumsal özgürlük, 34
Toprak, 71, 208, 237, 271
Ayrıca Bk.: Ülke
Toptan göçler, 80
Tufan, 56, 57
Tutaklar (rehineler), 63, 109, 201, 235, 265, 283
Tutsaklar, Bk.: Savaş tutsakları.
Tutu (rehin), 189, 199, 214, 255, 265, 283,
Tuzak kurmak, 53
Tüccarlar, savaşta, 232, 233
Tüzel kişiler, 31

Ulpianus, Domitius (? 170–228), Roma'lı hukukçu, 106, 154, 294
Ulusal hukuk, Bk.: İç hukuk.
Ulusal yasalar, Bk.: İç hukuk.
Uluslararası hukuk,
amacı, 8
casuslar, 203
çeşitliliği, 88
çiğneyenler, 147
doğal hukuku da kapsar, 131
doğal hukuku sınırlaması, 70, 131
doğal hukuktan ayrılığı, 8–9, 13
düşman malları, 207, 240
edinim, 87–88
elçiler, 129, 130, 131, 133, 134
gömülme hakkı, 136
hor görenler, 5
iç hukuktan ayrılığı, 87–88
ilk yazarlar, 12
kalleşlik, savaşta, 204
kaynağı, 5, 8, 20
korkutma, 126, 261, 299
ne olduğu, 5, 20, 184
postliminium hakkı, 220, 248
sahipsiz şeylerin edinimi, 68
savaş, aykırı değil, 25
savaş tutsakları, 216
savaşta özel kişiler, 253
savaşta yapılabilecek şeyler, 179, 188
silâh-bırakışımı, 287
sonradan edinim, 85
suçlar, 144
uymak gereği, 9
varlığı, 11, 13
yararlanamayanlar, 130
zehirleme, 201, 202
Uti possidetis, 270
Uygulama, 25, 68, 69, 112, 145, 166, 181, 189, 190, 286
Uyruklar, 32, 35, 44, 48, 80, 103, 108, 126, 144, 152, 153,169, 171, 173, 175, 176, 180, 187, 188, 190, 191, 193, 199, 207, 208, 209, 213, 224, 241, 242, 259, 260, 264, 268, 276, 287
Uyrukluktan çıkma, 80, 81
Uyuşmazlıkların çözümü, 17, 24, 26, 85, 93, 164, 165
Uzlaştırma, 281

Ücretli askerler, 62, 172, 254
Ülke, 29, 43, 59, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 80, 82, 83, 108, 135, 159, 198, 199, 223, 267, 268, 292

Ülke-dışılık, 132
Üne zarar verme, 127–128
Üstü kapalı sözleşmeler, 303–304

Vaidler, Bk.: Sözvermeler.
Vandal'lar, 34
Varlığını koruma, 22, 23, 25, 32
Vazgeçme, 71, 75, 77, 89, 114, 245, 249, 260, 284
Vazquez Menchaca Fernandez (öl: ? 1559), İspanyol hukukçu, 74, 102, 145, 269
Venedik, 224
Vergi kaçakçıları, 125
Vergilius, Publicus Vergilius Maro (İ.Ö. 70–19), Roma'lı ozan, 129
Victoria, Franciscus de (? 1480–1546), İspanyol din bilgini ve hukukçu, 12, 145.

Witherman, 189

Yabancılar,
ayırım yapmama, 65
edinim hakkı, 60, 68, 88
evlenme hakkı, 65
genel olarak, 10
hakları, 65
katılanlar, 81
malları, 270
misilleme, 191
mülkiyetin geçirilişi, 68, 225
savaşta, 198, 199
suçlar, 241
tanımı, 129
ülkeden geçen, 63
yargıçların yetkileri, 189, 190
yerleşme hakkı, 63, 64, 68
yurtdışı edilmezlik, 64
Yağma, 29, 127, 172, 205, 211, 212, 239, 253
Yakıp-yıkmalar,
haksız savaşta, 226
kutsal yerler, 205, 206
ölçülü olma, 236–239
savaşta, 205, 236, 237
Yalancı tanıklık, 125
Yalancılık, yalan, 184, 185, 186, 257
Yanılma, 95, 96, 97, 149, 162, 230, 299,
Yapılageliş (teamül) 5, 24, 25, 60, 70, 76, 80, 82, 88, 106, 189, 193, 217, 224, 268
Yapma sınırlar, 72
Yararlanma hakkı, 34, 43, 69, 82
Yardım, 47, 108, 110, 111, 120, 140, 148, 169, 170, 172, 187, 189, 301
Yargı yolu, 10, 27, 51, 52, 53, 78, 86, 277
Yargıçlar, 10, 53, 77, 86, 140, 149, 164, 182, 189, 190, 215, 229, 234, 281
Yasalar, 6, 8, 104, 241
Yaşlılar, savaşta, 231, 232
Yatak değişmesi, ırmaklarda, 71–72
Yatak saptırma, ırmaklarda, 80, 202
Yazarlar, 13, 27, 135, 174, 181, 195, 196, 204, 235
Yazılı olmayan hukuk, 10
Yenenin hakları, 91, 218, 219, 245, 246, 247, 282
Yenilmiş haklar,
bırakılacak özgürlük, 246
bırakın-geçsin belgesi, 290
buyurma gücü, 218
dinlerine saygı, 246, 247
egemenlik, 245, 246
tatlılıkla davranma, 247
teslim olan, 282
Yerleşme, 63–64, 68, 280
Yetki aşımı, 105, 295, 296
Yorum, 113–121
amaca bakarak, 120, 249
barış andlaşması, 270, 271
başka andlaşmaya yollayan hükümler, 274
belirtilere dayanarak, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120
bölge adları, 273
çelişmeli sözler, 114, 115, 120, 121, 264
dar yorum, 42, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 282, 283, 297
dolaylı anlatımlar, 113, 114, 115, 118
hakgözetirlik, 60
gecikmeler, 274
geniş yorum, 115, 116, 117, 118
kesin olmayan durumlar, 274
komutanların yaptığı anlaşmalar, 297
konuya bakarak, 114, 115, 119
niyet, 14, 45, 113, 114, 118, 119
oranlamalar, 117–118

özel kişilerin verdikleri sözler, 301, 302
Roma hukukunun uygulanması, 121
sonraki andlaşma, 114, 115, 121
sözcüklerin doğal anlamı, 113, 116, 119, 120
sözverenin iradesi, 118, 119
şartların değişmesi, 119
teknik terimler, 121
yararlı sonuç, 113, 116, 118
Yunanlılar, 12, 87, 108, 109, 158, 274, 286
Yurttaşlar hukuku, Bk.: İç hukuk

Zaman aşımı, 74, 75, 76
Zarar, 54, 104, 122–128, 154, 258
Zarar-giderim, 85, 86, 96, 109, 112, 122, 123, 124, 128, 143, 150, 191, 226, 227, 228, 230, 236, 256, 260, 262, 267, 269, 270, 271, 283, 287
Zararla-karşılık, Bk.: Misilleme.
Zararsız geçiş hakkı, 70–71
Ayrıca Bk.: Geçit hakkı.
Zaruret hali, Bk.: Zorunluluk.
Zehirleme, 53, 201, 202, 204
Zenon, (426–491), Bizans İmparatoru, 188
Zilliyetlik, Bk.: Elde bulundurma.
Zora başvurma, Zorlama, 18, 19, 24, 26 27, 28, 37, 42, 46, 164, 180, 190, 203, 209, 258, 259, 275, 277
Zoralım, 189, 190, 191
Zorbalık, zorbalar, 45, 46, 86, 105, 125, 134, 170
Zorunluluk,
andlaşma yapmak, 110
başkasının malını kullanma, 60, 61, 62
barış andlaşması, 278, 279
denizde, 60
direnme, 41, 171
egemenliğin geçirilişi, 83, 84, 267
elçilerin cezalandırılması, 133
kaçınılamayan, 60–61
kamulaştırma, 268
krala karşı uyrukların savaşı, 171
savaş nedeni, 29
savaşa girişme, 29
savaşa katılma, 48
savaşta, 61, 179, 180, 182, 237
tarafsızlar, 251
ülke parçasının ayrılması, 83, 84
yangında, 60

———oOo———

SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI

Yayın No.	*Yazarı*	*Kitabın adı*	*Krş.*
1	(*) Hüseyin Avni Göktürk...	Miras Hukuku	190
2	(*) Cezmi Erçin	Bütçe Nazariyatı ve Tatbikatı	125
3	(*) Ethem Menemencioğlu ...	Devletler Umumi Hukuku Cilt 1	230
3	(*) Ethem Menemencioğlu. ..	Devletler Umumi Hukuku Cilt 2	150
4	(*) H. Âtıf Kuyucak	Ticaret Hukuku	200
5	(*) H. Âtıf Kuyucak	Muhasebe Prensipleri	300
7	(*) H. Âtıf Kuyucak	Para ve Banka Cilt 1	300
8	(*) Celâl Aybar	İstatistik Dersleri	165
9	(*) Adolf Merke (Çeviren : B T. Şaman)	Umumi İdare Hukuku	300
10	(*) Ali Fuat Başgil	Anayasa Hukuku Dersleri	350
11	(*) Z. M. Aslan	Devletler Hukuku Dersleri	750
12	(*) Ernst Reuter	Komün Bilgisi	200
13	(*) Bülent Nuri Esen	Medenî Hukuk	
14	(*) Aziz Köklü	Türkiye'de Para Meseleleri	250
15	(*) H. Avni Göktürk	Türk Medenî Hukuku Cilt 1	600
15	(*) H. Avni Göktürk	Türk Medenî Hukukiu 1. Kitap	485
16	(*) Fehmi Yavuz	Köy İdaremizin Maliyesi	200
18	(*) Turhan Feyzioğlu	İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi	150
19—1	(*) Turhan Feyzioğlu	Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi	550
20—2	(*) İ. K. Karafakih	Hukuk Muhakemeleri Usulü	470
21—3	(*) Fehmi Yavuz	Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz	200
22—4	(*) İ.H. Göreli	İl İdaresi	600
23—5	Z. M. Aslan	Müşterek Emniyet Problemi	110
24—6	(*) Sadun Aren	Veraset Vergisi Üzerinde Bir Deneme	260
25—7	(*) Arif Payaslıoğlu	Siyasi Partiler	200
26—8	(*) Yavuz Abadan	Âmme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri ...	700
27—9	(*) Seha L. Meray	Millî Yetki Meselesi	330
28—10	(*) Kudret Ayiter	Medenî Hukukta Tasarruf Muameleleri .	270
29—11	(*) Z. M. Aslan	Silâhsızlanma Problemi	180
29—11	(*) Z. M. Aslan	Silâhsızlanma Problemi	180
30—12	(*) Ahmet Şükrü Esmer	Siyasi Tarih : 1919 - 1939	500
31—13	(*) Fehmi Yavuz	Şehircilik Ders kitabı	330
32—14	(*) Bahri Savcı	İnsan Hakları	600
33—15	(*) A. Suat Bilge	Tabanın Yabancı Memleketlerde Diplomatik Himayesi	250
34—16	(*) Fahir H. Armaoğlu	Seçim Sistemleri	300
35—17	(*) Erwin Graue (Çeviren : Nejat Bengül)	İktisat Ders Notları II. Fasikül	200
36—18	(*) İ. H. Göreli	Devlet Şûrası	600
36—18	İ. H. Göreli	Devlet Şûrası	600
37—19	(*) Cahit Talas	Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları	300
38—20	(*) Roy G. Nlakey (Çeviren : Reşat Aktan)	Maliye Ders Notları I. Fasikül	350
39—21	1 Maliye Enstitüsü	Türkiye'de Ziraî Makinalaşma	400

Yayın No.		Yazarı	Kitabın Adı	Krş.
40—22	(*)	Marshall E. Dimock (Çeviren : Nermin Abadan)	Âmme İdaresinin Prensipleri	150
41—23	(*)	Cumhur Ferman	Bilânço Teorileri	350
42—25	(*)	2 Cahit Talas	Avrupa Memleketlerinde Kira Politikası .	120
44—26		Reşat Aktan	Türkiye'de Ziraat Mahsulleri Fiyatı	800
45—27	(*)	Hamit Sadi Selen	Türkiye Coğrafyasının Anahatları	460
45—27	(*)	3 İ. H. Ülkmen	Âmme Maliyesi	175
46—28	(*)	Cahit Talas	İçtimaî İktisat Dersleri	900
47—29	(*)	Cemal Mıhçıoğlu	Persone İdaresinde Beşerî Münasebetler ..	500
48—30	(*)	Bülent Dâver	Türkiye Cumhuriyetinde Lâyiklik	500
49—31	(*)	Cemal Augen	Teşrîî Faaliyetinden Dolayı Devletin Hukuki Mesuliyeti	200
49—31		4 Rıza Turgay	Federal Almanya'da Merkez Bankacılığı	75
50—32	(*)	Nermin Abadan	Halk Efkârı	400
51—33		Şehircilik Enstitüsü	İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları r	100
51—35/5		Bedrettin Seyhan	Garbi Almanya Federal Cumhuriyetinde İstihlâk Vergileri	100
52—34	(*)	Ernest Kurnow (Çeviren : S. Aren)	Araştırma El Kitabı	100
53—35	(*)	G. H. Flanz (Çevirenler Ş. Mardin, N. Erder, A. .... Ş. Mardin, N. Erder, A. Sinanoğlu)	XIX.A.Avrupasmda Anayasa Hareketleri	200
54—36	(*)	Ernest Kurnow (Çeviren S. Aren)	Türkiye'de Bütçenin' hazırlamşı	175
55—37/6		Gıyas Akdeniz	Vergi Bakımından Gelir	40
56—38/7	(*)	Louis Pommery (Çeviren C. Talas)	Yeni Zamanların İktisat Tarihi	700
57—39		Arif Payaslıoğlu	Seçimler ve Oy Verme Üzerinde Yapılan Araştırmalarda Kullamlan Metodlar	200
58—40	(*)	A. Gorvine	An Outline of Turkih Provincial and Local Government	150
59—41	(*)	S. K. Obut	Türk Hukukunda Yabancı, Hakikî ve Hükmî Şahısların Aynî Haklardan İstifadesi	400
61—42/8		Abraam Mey (Çeviren Cumhur Ferman)	Türk Devlet Muhasebesi Üzerinde Düşünceler	75
61—43/8		Akif Erginay	İstihdam ve Gelir Hakkında 1955 - 64 Arası 10 Yıllık İtalyan Gelişme Programı	225
62—44	(*)	Erness Kurnov	The Turkish Budgetary Process	250
63—45/9		H. Laufenburger (Çeviren: Turgut Omay)	Mukayeseli Bütçeler	225
64—46	(*)	Nazif Oker	Türk Vergi Sisteminin Anahatları	225
65—57	(*)	Fehmi Yavuz	Şehirciliğimiz Hakkında Mukayeseli Raporlar	200
66—48	(*)	11 G. Jèze (Çeviren : M. Ertuğruloğlu)	Maliye İlmi	870
68—50	(*)	13 Richard Stone (Çevirenler : S. Aren ve A. Karaosmanoğlu, Nejat Bengül) ..	Sosyal Hesaplar ve İktisadî Modeller ...	200

Yayın No.	Yazarı	Kitabın Adı	Krş.
69—51	(*) İbrahim Öğretmen – F. Yavuz	Ankara'da 158 Gece Kondu	110
70—52	(*) Akif Erginay	Mukayeseli Bütçe	300
71—53	(*) Hans Freyer (Çeviren : N. Abadan)	Sosyolojiye Giriş	500
72—54	(*) Cahit Talas	Sendika Hürriyeti	120
73—55	(*) A. Gorvine - L. Barber ...	Organization and Functions of Turkish Ministries	700
74—56	(*) Dr. Fahir Armaoğlu	Amerikan - Japon Münasebetlerinin On Yılı (1931 – 1941)	575
75—57	(*) Dr. Şeref Gözübüyük — Dr. Suna Kili	Türk Anayasa Metinleri	500
76—58	(*) Dr. İsmail Türk	İktisadî Gayeli Malî Yardımlar	1050
77—59	(*) Müşterek Yayın	Kaza ve Vilâyet İdaresi Üzerinde Bir Araştırma	800
78—60	(*) Ş. Gözünüyük – Z. Sezgin.	1924 Anayasa Hakkındaki Meclis Görüşmeleri	1000
79—61	Şehircilik Enstitüsü	İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları	600
80—62	(*) İst. İk. Fak. ve S. B. F. Müşterek Yayın	Lectures on Economic Development	720
81—63	(*) Feyyaz Gölcüklü	Ceza Dâvasında Şahıs Hürriyeti	1450
82—64	(*) Dr. Cemal Mıhçıoğlu	Amerikan Birleşik Devletlerinde Kadroların sınıflandırılması	1420
83—65	Mazhar Hiçşaşmaz	Muzaaf Muhasebe Usulünün Kurucusu Luca Paciolo Eseri ve Tesirleri	165
84—66	(*) T.B. Balta, B. Savcı Y. Abadan	Rapports Pépéres pour de Congrès des Sciences Politique à Rome ...../	
85—67	(*) Mümtaz Sosyal	Demoktatik İktisadî Plânlama için Siyasî Mekanizme	500
86—68	(*) Seha L. Meray	Devletler Hukukuna Giriş. Cilt 1	2100
87—69	Albert L. Sturm – C. Mıhçıoğlu	Türk Âmme İdaresi Bibliyografyası	750
88—70	Albert L. Sturm – C. Mıhçıoğlu	Bibliography on Public Administration in Turkey	2750
89—71	(*) Hollis B. Chenery (Çeviren Nejat Bengül)	Gelişme Politikaları ve Programları	250
90—72	(*) Çeviren : Halûk Ülman ...	Milletlerarası Münasebetler Öğretimi	100
91—73	Doç. Dr. Cemal Mıhçıoğlu	Müstakbel İdareciler İçin Tahsil İçi Bir Staj Programı	400
92—74	(*) Doç. Dr. N. Abadan	Bürokrasi	1500
93—75	(*) Doç. Dr. M. Gönlübol	Barış Zamanında Sahil Sularının (Karasuları ve Bitişik Bölge) Hukukî suları ve Bitişik Bölge) Hukukî Statüsü	2010
94—76	(*) Prof. Dr. Y. Abadan – Prof B. Savcı	Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış	

Yayın No.		Yazarı	Kitabın Adı	Krş.
95—77		Şehircilik Enstitüsü	3 üncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları	625
96—78	(*)	Prof. Seha L. Meray	Devletler Hukuku II nci Cilt	2850
97—79		S. B. F.	Yüzüncü Yıl Armağanı	1500
98—80	(*)	Prof. Dr. Yavuz Abadan ..	Devlet Felsefesi	2000
99—81		Prof. F. Yavuz	Şehircide Aranan Vasıflar	550
100—82	(*)	Prof. Dr. T. B. Balta Prof. Dr. Y. Abadan ..... Prof. B. Savcı	İncelemeler	550
101—83		Dış Münasebetler Ens. ...	Devletler Hukuku Öğretimi Symposiumu.	400
102—84	(*)	Doç. Dr. Besim Üstünel ..	Modern Ekonomilerde Para (Para Teorisi Para Politikası)	700
103—85	(*)	İsmail H. Ülkmen	Mahalli İdareler Maliyesi	3120
104—86	(*)	Prof. Dr. Cahit Talas	Avrupa İktisadî Camiası İçinde Sosyal Politikamızın Muhtemel Gelişme İstikametleri	115
105—87	(*)	Doç. Dr. Reşat Aktan	Müşterek Pazar Karşısında Türkiye Ziraati	600
106—88	(*)	Dr. Türkkaya Ataöv	Sovyet Rusya'da İşçilerin Bugünkü Durumu	450
107—89	(*)	Doç. Dr. Besim Üstünel ..	Milletlerarası İktisadî Birleşmeler Teorisi (Avrupa Müşterek Pazarı ve Türkiye)	
108—90		Prof. B. Savcı–Doç. Dr. Fahir Armaoğlu–Dr. Bülent Dâver	Yeni Fransız Anayasası	375
109—91		Doç. Dr. C. Ferman	Banka İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi ve İşletme Bütçesi	300
110—92	(*)	Mazhar Hiçşaşmaz	Ticarî Muhasebe Problemleri	1400
111—93	(*)	Dr. Cevat Geray	Şehir Plânlarının Başlıca Tatbik Vasıtaları	1000
112—94	(*)	Prof. Sadun Aren	İstihdam, Para ve İktisadî Politika	725
113—95	(*)	İ. Kant–Prof. Dr. Y. Abadan ve Prof. S. L. Meray ..	Ebedî Barış Üzerine Felsefî Deneme ...	225
114—96	(*)	Dr. M. Ete	Müşterek Pazar Karşısında Türkiye Devlet Sanayii ve Türkiye Maden Politikası	250
115—97		Prof. Dr. T. B. Balta.....	Türkiye'de Yürütme Kudreti	155
116—98		S. B. F. İdarî İlimler Enstitüsü	S.B.F. İdarî İlimler Enstitüsünün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü	300
117—99		Prof. Seha L. Meray.....	Devlet ler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt, İkinci baskı	1550
118—100		Prof. Dr. Cahit Talas	İçtimaî İktisat	1600
119—101		İskân ve Şehircilik Enstitüsü	Dördüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları	575
120—102		Doç. Dr. Ş. Gözübüyük... Prof. Manfred C. Vernon..	Amerikan ve Türkiye'de İdarenin Kazaî Denetlenmesi	450
121—103	(*)	Çev. Dr. Mümtaz Soysal...	Devlet Sistemleri Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş	800

Yayın No.		Yazarı	Kitabın Adı	Krş.
122—104		Dr. Ruşen Y. Keleş.....	Şehir ve Bölge Plânlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri	1500
123—105		Dr. H. Yılmaz Günal.....	Adlî Yolla Memnu Hakların İadesi	735
124—106	(*)	Dr. Türkkaya Ataöv	Sovyetler Birliği Devlet İdaresi	700
125—107	(*)	Doç. Dr. İsmail Türk	İktisadî Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası	1100
126—108	(*)	Dr. Tuncer Bulutay	İktisadî Büyüme Nazariyeleri	410
127—109		Dr. A. Halûk Ülman	Türk - Amerikan Diplomatik Münasebetleri	635
128 110		Dr. Metin Kıratlı	Parlamenter Muafiyetler	825
129—111		Doç. Dr. Safa Reisoğlu ...	Türk ve İsviçre Hukukunda Müteahhit ve İşçilerin Kanunî İpotek Hakkı	1000
130—112		Doç. Dr. Bülent Dâ;ver ...	Fevkalâde Hal Rejimleri	755
131—113		Mazhar Hiçşaşmaz	Şirketler Muhasebesi Problemleri	650
132—114		Doç. Dr. Sait K. Mimaroğlu	Evli Kadının Kocası Menfaatine 3. Kişilerle Yaptığı İtizam Muameleleri (MKm. 169/III)	825
133—115		Dr. Hafize Ü. Arsan	Türkiye'de Cumhiriyet Devrinde İç Devlet Borçları	1025
134—116		Prof. Dr. A. Suat Bilge	Le Conflit De Chypre Et Les Cypriotes Turcs	1750
135—117		Doç. Dr. Nermin Abadan .	Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri	850
136—118	(*)	Doç.Dr. Fahir H.Armaoğlu	Siyasî Tarih Dersleri 1789 – 1919	2000
137—119		İsmail Özüt	Malî İktisat ve Malî Kanunlar	1400
138—120–15		Dış Münaşebetler Enstitüsü	Milletlerarası Politika Öğretimi Symposiumu	350
139—121–9		İs. ve Şehircilik Enstitüsü.	5 inci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları	1600
140—122–1à		Prof. F. Yavuz	Belediyemizin Malî İdaresi Hakkında Anket Raporu	575
141—143		Doç. Dr. Feyyaz Gölcüklü.	Türkiye'de Çocuk Suçluluğu Hakkında Bir Araştırma	525
142—124–11		Prof. Fehmi Yavuz	A Survey on the Financial Administration of Turkish Municipalities	0.55
143—125–12		Prof. F. Yavuz	Şehircilik	1000
144—126		Prof. Henry S. Miller (Çeviren : Uğur Korum)	İktisadî İstatistik	1000
145—127		Dr. Metin Kıratlı	Üçüncü Kaymakamlar Toplantısı	125
146—128		Dr. N. Erden	Siyasî İlimlerde Teori ve Metot Hakkında Bazı Genel Düşünceler	250
147—129		Doç. Dr. M. Aksoy	Anayasa Mahkemesi	1300
148—130	(*)	Dr. Türkkaya Ataöv	Bilimsel Araştırma El Kitabı	300
14	(*)	Doç. Dr. M. Gönlübol, Dr.. T. Ataöv	Turkey in the United Nations : A Legal and Political Appraisal	330
149—131	(*)	Prof. Seha L. Meray	Devletler Hukukuna Giriş (İkinci Cilt İkinci Baskı)	2600
150—132–19	(*)	J. F. Deniau	Müşterek Pazar	485
151—133		Dr. Ahmet Demir	Türkiye İçsularından Faydalanma	1150
152—134–14		İdarî İlimler Enstitüsü ...	Cumhuriyet Senatosu Divanı Seçimleri ile İlgili İhtilâf Hakkında Rapor	125

Yayın No.	Yazarı	Kitabın Adı	Krş.
153—135-20	Dr. Baran Tuncer	Milletlerarası İktisadî Yardımlar ve Kalkınma Meselesi	225
154—136-3	Şinasi Güçeri	Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Ağır Sanayiin Yeri ve Önemi	375
155—137 (*)	Prof. Bahri Savcı	Demokrasimiz Üzerine Düşünceler	300
156—138 (*)	Dr. F. Armaoğlu	Kıbrıs Meselesi 1954-1959	3600
157—139	Ali Alaybek	Sınaî Muhasebe	400
158—140	Dr. C. Mıhçıoğlu	İdari Reform	875
159—141	Dr. S. Reisoğlu	Kat Mülkiyeti	1100
160—142	Oğuz Onaran	S.B.F.Dergisi C-1-17 Fihristi	475
161—143	Dr. M. Gönlübol	Turkish Participation in the United Nations 1945-1954 ikinci baskı	2000
162—144	Dr. M. Kıratlı	Alman Federal Snayasa Mahkemesi	475
163—145	(Çeviren) E. Öney	İktisadî Gelişme Analizleri ve Projeksiyonları	800
164—146	Dr. Uğur Korum	Input-Output Analizi	2700
165—147 (*)	Dr. Nermin Abadan	Sosyolojiye Giriş 2. Bası	500
166—148 (*)	Dr. Nejat Bengül	İktisadî Refah Teorisinin Başlıca meseleleri	2325
167—149	Dr. Necdet Serin	Türkiye'nin Sanayileşmesi	2925
168—150	Maliye Enstitüsü	Maliye Enstitüsü Konferansları Beş Yıllık Kalkınma Plânı	650
169—151	Dr. Cem Sar	Le Financement des Activités de L'O. N. U. 1945-1961	2700
170—152	Doç. Dr. İlhan Öztrak	Tek Taraflı Ölüme Bağlı Tasarruflardan Rücü ve Vasiyetnamenin Ziyaı	1000
171—153	Doç. Dr. Nermin Abadan .	Social Change and Turkish Women	420
172—154-21	Çeviren :C. Talas	Ekonomik Gelişme İçinde İstihdam Hedefleri	2000
173—155	Safa Reisoğlu	Yeni Tapiulama Kanunu ve Toprak Reformuna Tesiri	300
174—156	Çeviren: Dr. N. Serin	Sınai Kalkınma Programlarının Formüle Edilmesi	1250
175—157	Gui Zanobini. Çeviren: Dr. Y. Günal	İdari Müeyyideler	950
176—158 5	Dr. V. Aydın, Ş. Çelikkol, H. Büyüklimanlı	Beşeri Münasebetler Semineri 11 Aralık 1963-22 Ocak 1964	650
177—159	Pitirin A. Sorokin. Çeviren: E. Güçbilmez	Sorokin ve Toynbee	500
178—160	Doç. Dr. M. Aksoy	Mukayeseli Hukuk Açısından Karı Koca Mal Rejimi ve Miras Hukuku ile Bağı ...	2300
179—161 (*)	Doç. Dr. M. Gönlübol	Milletlerarası Siyasî Teşkilatlânma	32.50
180—162	Çevirenler: Dr. M. Selik B. Kuruç - K. Borota V. Ö. Uluatam	İhtisat Çevirileri	17.25
181—163	Doç. Dr. Sait K. Mimaroğlu	Türk Hukukunda Toplu iş sözleşmesi ..	17.50
182—164	Çeviren: Dr. N. Serin	Yeter Derecede Gelişmemiş Ülkelerin İktisadi Kalkınmaları ile ilgili tedbirler...	6.50
183—165	Doç. Dr. M. Soysal	Dış Politika ve Parlâmento	
184—166	Prof. Seha L. Meray ...	Uzay ve Milletlerarası Hukuk.....	e000
185—167	Sami Öngör	Orta Doğu Siyasî ve İktisadî Coğrafya	1500

Yayın No.	*Yazarı*	*Kitabın Adı*	*Krş.*
186—168	Dr. Tuncer Bulutay ...	Doğrusal Programlama Giriş	1775
187—169	Prof. Dr. K.K. Arık	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme (Esaslar-Teşkilât-İçtihat)	1750
188—170	Jean Marchal ..... Hayrettin	Fiyat Mekanizması.....	2275
189—171—15	Doç.Dr. B. Dâver .... Dr. M. Kıratlı.....	Siyaset Biliminde Temel Referanslar Bibliypğrafyası	175
190—172	Doç, Dr. Safa Reisoğlu	Türk Eşya Hukuku Cilt I Giriş-Zilyedlik-Tapu Sicili ve Kadastro ve Tapu Tahriri Kanunu-Tapulama Kanunu	1500
191—173	Doç. Dr. T. Güneş	Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Lrganının Düzenleyici İşlemleri.....	1500
192—174	Dr. T. Ataöv	Bilimsel Araştırma El Kitabı 2 nci Bası	240
193—175	Dr. Heinz Kristinus ..	Die Deutschen verben mut proepositnen und ihre Wiedergabe in Turkischen	1500
194—176	Dr. Baran Tuncer	Ekonomik Kalkınma için Programlama Tekbikleri	1000
195—177	Prof. Seha L. Meray ...	Devletler Hykukuna Giriş İkinci Cilt Üçüncü Baskı	3350
196—178	Dr. Korkut Boratav ..	Kamu Maliyesi ve Gelir Dağıtılımı....	1800
197—179	Dr. Türkkaya Ataöv	Turkish Foreign Policy ..... 1939—1945.....	1450
198—180	Prof. Dr. M. Gönlübol ..	Turkish Participation in The United Nations 1945-1954 ikinci bası	2000
199—181	Kollektif	Maliye Enstitüsü Konferansları 1965 ..	1400
200—182	Doç.Dr. F. Gölcüklü	Türk Ceza Sistemi	1250
201—183	Dr. G. Ökçün	A Guide to Turkish Treaties (1920-1964)	1750
202—184	Doç. Dr. N. Abadan ..	Anayasa Hukuku ve Sisyasî Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili ..	2700
203—185	Doç. D.İ. Unat.....	Türk Vatandaşlık Hukuku	2600
204—186	Dr.V. Aydın	İktisadî Devlet Teşekküllerinin Reorganizasyonu ile İlgili Seminerler	310
205—197	Doç. Dr. İ. Unat	Nottebohm Kararı ve Tâbiiyetin Gerçekliği İlkesi	875
206—188	Dr. Hüney Devrez	İşletmelerde Stok Kontrolü	1250
207—189	Prof. Dr. A. Suat Bilge	Milletlerarası Politika	1800
208—190	Doç. Dr. B. Dâver .... Dr. M. Kıratlı..... As. A. Şenel	Siyaset Biliminde Seçilmiş Eserler Bibliyoğrafyası	400
209—191	Dr. Özer Ozankaya ..	Üniversite Öğrencilerinin Siyasl Yönelimleri	2325
210—192	Doç.Dr.S. Reisoğlu	Türk Eşya Hukuku Cilt I, İkinci Baskı	1100
211—193	Doç. Dr. A . H Ülman	1860-1961 Suriye Buhranı	925
212—194	Dr. Metin Kıratlı	Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi	1400
213—195	Kollektif	Kamu Personelinin Eğitimi Konferansı Raporlar ve Tutanak	2500
214—196	Metin Heper	Kısa Âmme İdaresi Bibliyografyası .. 1958—1966.....	750

Yayın No.	*Yazarı*	*Kitabın Adı*	*Krş.*
215—197—19.1	.As.Oral Sander	XX,XXI,XXII nci Kongreler ve Sovyet Dış Politikası	350
216—198—20.2	As. Duygu Sezer	Khrushcev Devrinin Blok-İçi Meseleleri	450
217—199—24 (*)	Doç.Dr. T. Bulutay ...	Ekonometrik Bir Dneneme	22.50
218—200	Doç.Dr.İ. Türk	Maliye Politikası Amaçlar ve Araçlar	15.00
219—201 (*)	Doç.Dr.M. Tunçay	Türkiye'de Sol Akımlar ..... 1908—1925	20.00
	Dış Münasebetler Enstitüsü Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı 1960/1		1300
	Dış Münasebetler Enstitüsü Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı 1961..		2500
	Dış Münasebetler Enstitüsü Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı 1962..		1250
	Dış Münasebetler Enstitüsü Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı 1963..		2725
	Dış Münasebetler Enstitüsü Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı 1964..		2785
I (*)	A.T.J. Matthews	Emergent Turkish Administrators ...	565
I	A.T.J. Matthews (Çeviren: N. Abadan)	Yetişen Türk İdarecileri	500

MÜŞTEREK TERCÜMELER SERİSİ

1	J. D. Millet (M.Soysal)	Devlet Plânlarının Hazırlanması	120
2	(*) D. C. Stone (M.Soysal)	İktisadî Gelişme Programlarının Yürütülmesi için Millî Teşkilâtlanma	120
3	(*) L. D. White (A. T.Payaslıoğlu – R. Toluner)	Âmme İdaresine Giriş	230

İŞ BANKASI İLE YAPILAN MÜŞTEREK YAYINLAR SERİSİ

1	Dr. Gündüz Ökçün	Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hürriyeti	900
2	Dr. Gündüz Ökçün	Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920–1951) ..	1350
3	Dr. Orhan Türkay	Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadî Gelişme	900

SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt	Sayı	Fiyatı Krş.	Cilt	Sayı	Fiyatı Krş.
1 (*)	1	250	12 (*)	3	1250
1 (*)	2	250	12 (*)	4	1250
1 (*)	3	250	13 (*)	1	1000
1 (*)	4	50	13 (*)	2	1450
2 (*)	1–2	500	13 (*)	3	1250
2 (*)	3–4	500	13 (*)	4	1250
3 (*)	1–2	500	14 (*)	1	1250
4 (*)	1–4	1000	14 (*)	2–3	2500

5 (*)	1–4	300	14 (*)	4	1250
6 (*)	1–4	400	15 (*)	1	1250
7	1–4	575	15	2	1250
8	1–4	425	15	3	1250
9 (*)	1	250	15	4	1250
9 (*)	2	250	16	1	1250
9 (*)	3	250	16	2	1250
9	4	250	16	3	1250
10 (*)	1	250	16	4	1250
10 (*)	2	250	17	1	1250
10 (*)	3	250	17	2	1250
10	4	250	17	3–4	2500
11	1	250	18	1	1500
11	2	250	18	2	1500
11 (*)	3	1000	18	3–4	3000
11	4	400	19	1	1500
12	1	450	19	2	1500
12	2	350	19	3–4	3000
			20	1	1500
			20	2	1500
			20	3	1500
			20	4	1500
			21	1	1500
			21	2	1500
			21	3	1500
			21	4	1500

Fakülte Dergisinin abone bedeli 60 T.L. — Türkiye harici 75 T.L. dır.

(*) İşaretli kitapların mevcudu kalmamıştır. Diğerleri Fakülte Yayın Bürosu ile müelliflerinden.

— İstanbul'da Anıl Yayınevi Ankara Cad. 11

— İnkilâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şirketi Ankara Cad. No. 95

— Ankara'da Aytemiz Kitabevi Cebeci Cad. sinden de temin edilebilir.

Fiyatı: 20,25 TL.